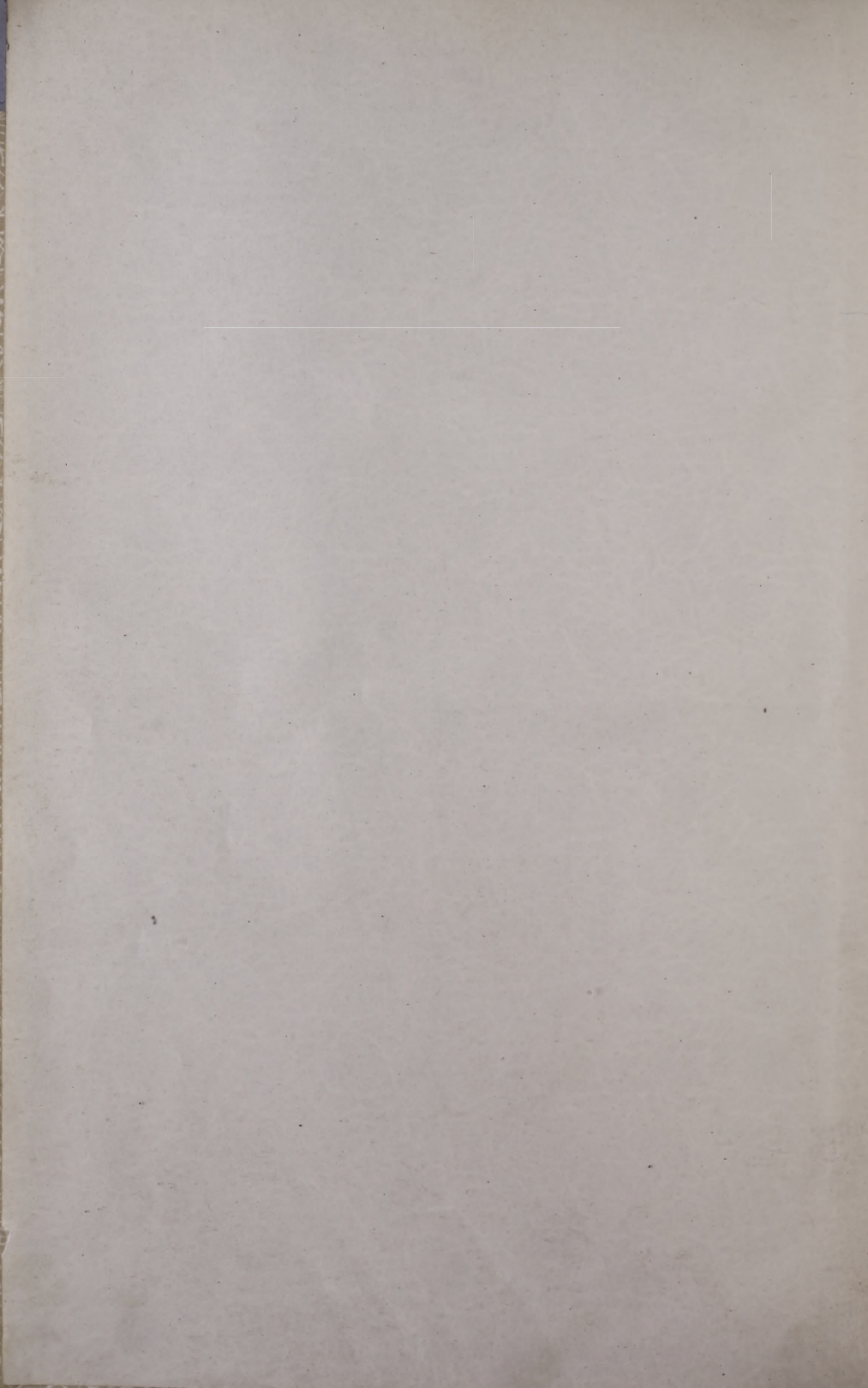

Prod. O.

1011.

46

228606

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

É V L A P J A I.

TARTALOM/CONTENTS

ÚJ FOLYAM

NEGYVENHATODIK KÖTET.

1911—1912.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1912.

300858

A KIRALYI-TÁRSASÁG

É V L A P J A I

NYOLCZÉK

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

1801-1801

NYOLCZÉK

FRANKLIN-TÁRSULAT

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

A LXVI. ünnepélyes közülés, Gyulai Pál emlékére.

	Lap
Beöthy Zsolt elnöki megnyitó beszéde... -- -- -- -- --	9
Vargha Gyula titkári jelentése ... -- -- -- -- --	13
Kozma Andor: Gyulai Pál a költő (emlékbeszéd)... -- -- -- -- --	18
Vargha Gyula: Gyulai Pál emlékezete (költemény) ... -- -- -- --	41
Berzeviczy Albert: Gyulai Pál emlékére (ünnepi pohárköszöntő) ... --	44

II.

Ünnepélyes havi ülés Lévy József tiszteletére.

Beöthy Zsolt elnöki megnyitó beszéde ... -- -- -- -- --	49
Kozma Andor: A Bükkben (költemény)... -- -- -- -- --	53
Pekár Gyula: Világ folyása (elbeszélés) ... -- -- -- -- --	55
Jakab Ödön: Lévy Józsefhez (költemény) ... -- -- -- -- --	62
Négyesy László: Tompa szelleme (kis tanulmány) ... -- -- -- -- --	64
Hegedüs István: Félbeszakadt dal (költemény)... -- -- -- -- --	68
Gárdonyi Géza: Mese a lángról (kis mese) ... -- -- -- -- --	70
Lévy József: Ők hárman (költemény) ... -- -- -- -- --	72
Ábrányi Emil: A negyedik (költemény) ... -- -- -- -- --	74

III.

Székfoglalók.

Angyal Dávid: Gyulai Pál (tanulmány) ... -- -- -- -- --	79
Beöthy Zsolt elnöki üdvözlő beszéde Angyal Dávidhoz ... -- -- --	134
Zempléni Árpád: A halál vőlegény (elbeszélő költemény) ... -- -- --	135
Beöthy Zsolt elnöki üdvözlő beszéde Zempléni Árpádhoz ... -- -- --	149

IV.

A tagok munkálataiból.

	Lap
Beöthy Zsolt: Kisfaludy Károly téti szobra előtt ...	153
Lévay József: Aratás (költemény) ...	155
Lévay József: A szobor beszél (költemény) ...	157
Vértesi Arnold: Bátori Gábor (tragédia) ...	159

V.

Vendégeknek a havi üléseken felolvasott dolgozataiból.

Somkúti: Erkko János Ajnója (műfordítás finnből) ...	225
--	-----

VI.

Elhunyt tagok emléke.

Zempléni Árpád: Mikszáth Kálmán rendes tag emlékezete (székkfoglaló emlékezés) ...	315
Vargha Gyula: Vértesi Arnold rendes tag ravatalánál ...	321
Kozma Andor: Görgey István ravatalánál ...	322

VII.

Bírálatok és pályázatok.

A Kisfaludy-Társaságtól hirdetett pályakérdésekre 1911 október 31-éig beérkezett pályaművek jegyzéke ...	325
Riedl Frigyes: Jelentés a széptani kérdésre kitűzött Lukács Krisztina-jutalomról ...	328
Hegedüs István: Jelentés a satírára kitűzött Lukács Krisztina-jutalomról ...	329
Jakab Ödön: Jelentés a Bulyovszky Gyuláné-jutalomról ...	333
A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei ...	341

VIII.

Tájékoztató közlések.

A Kisfaludy-Társaság személyzete (elnökség, tisztviselők, állandó bizottságok) ...	345
Rendes tagok névsora ...	346

	Lap
Levelező tagok névsora	347
Elhunyt tagok	349
Alapítók	353
Kivonatok a Társaság jegyzőkönyveiből	360
Beöthy Zsolt: Dickens születésének százéves fordulóján	377
Tagajánlások: 1. A költővel betölthető rendes tagsági helyre: Molnár Ferencz ajánlása Alexander Bernáttól és külön Beöthy Zsolttól; Pap Zoltán ajánlása Apponyi Alberttől és Ferenczi Zoltántól; Pósa Lajos ajánlása Szabolcska Mihálytól. 2. Az íróval betölthető ren- des tagsági helyre: Bán Aladár ajánlása Szabolcska Mihálytól; Császár Elemér ajánlása Ferenczi Zoltántól; Kálmány Lajos aján- lása Sebestyén Gyulától; Voinovich Géza ajánlása Angyal Dávid- tól és Haraszti Gyulától s külön Ábrányi Emiltől. 3. A levelező- tagsági helyekre: Országh Pál ajánlása Kozma Andortól és Pekár Gyulától; Sirola Ferencz ajánlása Beöthy Zsolttól; Steinbach József ajánlása Heinrich Gusztávtól	379
A Társaság vagyona	391

I.

A LXVI. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS,
GYULAI PÁL EMLÉKÉRE

1912 FEBRUÁR 11-ÉN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Tisztelt társaság, tisztelt közönség! Emlékünnepre gyűltünk össze, a magyar szellem egy hősének emlékünnepére, kinek pályája irodalmunknak immár drága emlékévé, hagyatéka maradandóságra szánt birtokává, mindegyik útbaigazító, termékenyítő, éltető hagyományává lett. De Gyulai Pál neve fényes emléke annak az elnöki széknél is, melybe egy véletlen alakulás engem ültetett, talán csak azért, hogy egykori fénye az ellentét által minél tündöklőbbnek tűnjék fel szemünk előtt. Társaságunk Gyulait 1879 február 19-én ültette elnöki székébe, melyet előtte báró Jósika Miklós, báró Eötvös József, báró Kemény Zsigmond, Toldy Ferencz és Lukács Móricz foglaltak el. Sokszor emlegette tréfálkozva, hogy ezt a kitüntetést semmi másnak nem köszönhette, mint annak a buzgóságnak, mely a társaság körében, ennek feladatai és munkája iránt az Akadémiába távozott Arany Jánosról szállott rá, hogy minden ülésén megjelent, minden dolgából részt kért, tagtársai mindig ott látták: tehát szeretetének és munkás kezének.

Bizonyára nemcsak ezeknek köszönhette. Nemcsak annak, hogy irodalmunk oltárának hívebb és hívőbb áldozópapja, mezejének buzgóbb és fáradhatlanabb munkása, zászlajának bátrabb és elszántabb katonája nála sohasem volt. De nem is csak annak, hogy a Kisfaludy-Társaság működésének kettős iránya: a költői és a kritikai, együtt teljesebb összhangban sohasem jelentkezett nálunk, mint az ő pályájában. Költő volt, versben és prózában, a legjobbak közül; értekező, történeti és különösen polemikus stílusaink között az első, kinek stílye a szemléletességgel, elevenséggel és hangzatossággal a kifejező erőnek azt a mértékét is egyesíti, melyet a classikus világ a *quam multa, quam paucis!* szólamával csodált meg; kritikussaink között a legkiválóbb, mióta csak irodalmunk öntudatra ébredve, eszmélkedni kezdett mivoltáról, értékeiről és feladatairól. De, mondom, nem is csak ezek, tehetségének ez a mértéke, szellemének ezek a tulajdonai adják okát, hogy az irodalmi közvélemény, majdnem ellenmondás

nélkül, évtizedeken át őt tekintette irodalmi életünk vezető alakjának s ezt a közvéleményt a Kisfaludy-Társaság harminczhárom év előtti választásával is kifejezte.

Volt Gyulai emberi és írói egyéniségének egy vonása, mely egyenesen prædestinálta őt erre a feladatra. Röviden szólva: elnöki székén, talán az egy Toldy Ferenczet kivéve, nem ült előtte senki, a ki a korabeli magyar irodalom szellemének teljesebb, jellegzetesebb, tipikusabb kifejezője lett volna, mint Gyulai.

Ez a szellem mindig a múlt hagyomány szálaiból, a nemzeti lélek közös és örök sugallataiból és az új koreszmék áramlataiból alakul meg, a mint mindezek kiváló szellemek, egyéniségek lelkének teremtő, alkotó, alakító kohójában alakot találnak. Gyulai egyénisége, a maga sajátosságában, épen olyan volt, mely ezeket az erőket teljes készséggel fogadta magába és érvényesítette úgy költői, mint kritikai munkáiban. Az egyéniséget, külön voltában és erejében. látszólagos ellentéteknek szokatlan találkozása és kiegyenlítődése teszi legtöbbször szembetűnővé. Így Gyulaira, az emberre, költőre, kritikusra mi jellemzőbb, mint az éles, mindig a dolgok lényegét kereső ész és vele együtt vonzalma a naivhoz, melynek elméletével és gyakorlatával a népköltészetbe mélyed s költészetének néhány kitűnő alkotásával a gyermeklélekhez talán legközelebb jut költőink között. Azután heves, kemény és fáradatlan tettvágya, mely meg költői pihenőjét a melauncholiában, az édesbús ábrándban keresi és találja. Mintha teljes érdeklődésével, minden gondolatával a jelenben és a jövőnek élne s ime magányos óráiban, költői sugallataiban csupa emlékezés. Szinte nyugtalanul keresi a politika, az irodalom, az élet új meg új benyomásait, szívesen reagál rájuk s csak ezekben és ezeknek látszik élni, és a mellett hűségben, a múlt hatások hű megőrzésében sem haladta meg senki. Szerelméhez és barátaihoz, irodalmi és politikai eszményeihez az ifjúkori benyomások szívós erejével ragaszkodott és hű volt mind halálig.

Azt hiszem, nem igényel hosszabb magyarázatot, hogy Gyulai szelleme már ezeknél a vonásainál fogva is milyen alkalmas, sőt hivatott volt mindazoknak az erőknél befogadására és képviselésére, a melyek az irodalom szellemét korában táplálták. A nemzeti lélekben, melynek erejét a sorsfordulatok talán soha mélyebbről és jobban föl nem verték, mint az ő ifjúságának napjaiban, ebben a lélekben való részességéről felesleges sokat beszélnem. Lelkesedésében, bánatában és aggodalmában érzelmi mozzanatai lüktetnek, eszejárásának ritka világosságában, egyenességében, eleven, konkrét felfogásában az értelmiek tündöklenek; őszinteségében, bátorságában, hűségében pedig

az erkölcsiek. Midőn ép e helyt, ebből a székből a nemzeti nyelvek jogát védelmezte a tudományban Müller Miksa ellen, midőn más alkalommal ugyanitt irodalmunk befolyását fejtegette nemzeti fejlődésünkre: maga tárta fel legszebben és legvilágosabban nemcsak érző, hanem gondolkodó lelkének azokat a legmélyebb motivumait, melyek magyarságából, nemzeti lelkünkkel való közösségből fakadtak. Ez a hűsége fonja át, borítja élő repkénnyel nemzeti szellemünk nagy hagyományait, melyeknek lelkét, történeti életét, ránk való jelentőségét minden elődjénél mélyebben vizsgálta és élesebben fejtegette, a nélkül, hogy velök a szellemi fejlődést, haladást megkötni akarta volna.

Mert nemcsak a nemzeti lélek, nemcsak a hagyományok lelke, hanem korának lelke is élt benne. Azé a koré, a nemzeti liberalizmus koráé, mely a nemzetbe fogadott néppel az új Magyarországot megteremtette. Ez a politikai korszellem lett Petőfivel és Aranyval irodalmi szellemmé. Nem népies költészet az övék, hanem a néppel megteljesedett, az egész magyar nemzet költészete. E költészetnek Gyulai nemcsak eredetiségét, erejét, szépségeit, művészi értékét magyarázta, hanem fejlődésének szükségszerűségét és fejlődőképességét is. A nemzet szívét meghódította a maga erejével, de hogy elméjén is úrrá lett a gondolat, hogy ez a költészet nemcsak legteljesebb és legigazabb, hanem egyszersmind eleddig legművészebb revelatiója a magyar költői génusznak s így a jövő fejlődésnek is ez az alapja: ebben Gyulainak van a legnagyobb része. Az új költészet vezérkarának, kritikában és irodalomtörténetben, ő volt a feje s zászlaját ő vitte diadalra. Legerősebb, legtekintélyesebb ellenfele, Toldy Ferencz, bár lángoló honfi-tüze s az Aurora-kör a romantikával megbarátkoztatták, voltaképp a classicismus emlején növekedett; a classicismus ünnepélyes chórusaiba pedig, akár római, akár francia, akár német, akár magyar, mindig belezeng az *Odi profanum vulgus*. Mikor Gyulai a népből kiinduló új magyar költészet diadalát vele szemben kivívta: ez a korszellem győzelme volt, de egyszersmind a legősibb magyar hagyományé, népköltésünk hagyományaé, s a nemzeti léleké is, mely általa jutott teljes jogához a költészetben.

A mint a francia classicismus szelleme talán legtisztábban Boileauból sugárzik felénk: a mi irodalmunk legfényesebb korának lelke, minden vonatkozásában, egész teljességében Gyulai Pálból, a kritikusból, a költőből és a tudósból szól hozzánk. Ennek méltó képviselőjéül ült ezen a helyen; így él és így fog élni emlékezetünkben. Midőn ma emlékéit ünnepeljük, nemcsak kegyeletes kötelességnek teszünk eleget, nemcsak a hagyományt szolgáljuk, hanem alakjának

és pályájának felidézésével tanulságot is hirdetünk a fejlődés, a haladás érdekében. Ez a tanulság arra int, hogy a multat nem szabad megtagadnunk a jövő nevében, hanem felhasználnunk kivívására; a jövőt pedig nem szabad megkötnünk a multtal, hanem ennek alapján küzdenünk érte. Ő maga mondotta legelső elnöki beszédében: «Társaságunk nem meghaladott szempont s nemcsak a múlt emléke, hanem a jelen és jövő képviselője is. Részt veszünk nemzeti fejlődésünk újabb küzdelmeiben is, a mint részt vettünk a régiekben, ha kevesebb dicsőséggel is, de épen olyan hő vágygyal és buzgó lelkesedéssel».

Azzal az óhajattal, hogy ezek a szavak, melyek e teremben három évtized előtt hangzottak el, szíveinkben és utódaink szívében soha el ne hangozzanak: megnyitom a Kisfaludy-Társaság mai ünnepélyes közülését.

TITKÁRI JELENTÉS.

VARGHA GYULÁTÓL.

Titkári tisztem szűk korlátok közé szorít; Társaságunk életének csak épen elmúlt esztendejéről mondhatok rövid beszámolót. Mai ülésünk azonban a kegyeletes emlékezés ünnepe: nem tehetem, hogy feladatomban túl pár szóval meg ne emlékezzem arról a férfúról, ki mindnyájunk ünneplésének tárgya s kihez engem nemcsak a tisztelet és kegyelet, hanem a személyes hála soha nem hűlő érzése is csatol. Bizonyosságot kívánok tenni, hogy mennyire hozzáfórtott Gyulai Pál szívéhez a Kisfaludy-Társaság, melynek közel ötven évig tagja s több mint két évtizeden keresztül elnöke volt. Gyulai Pál a Kisfaludy-Társaságot nem egy letűnt kor emlékének, hanem a jelen és jövő képviselőjének, élő, ható erőnek tekintette, Társaságunk élén ezért ápolta oly híven s őrizte oly féltékenyen a magyar irodalmi eszmények s a nemzeti hagyományok kettős cultusát.

Gyulai Pál nemcsak szellemi vezére volt Társaságunknak, hanem anyagi ügyeinek is gondos sáfárja. Az ötvenes évek nehéz küzdelmei közt megtanulta, hogy az anyagi eszközök hiánya mennyire megbénítja az irodalmat, ezért fordított oly nagy gondot Társaságunk tőkeerejének gyarapítására. Fáradozását fényes siker koronázta, elnökségének húsz éve alatt a Kisfaludy-Társaság vagyona több mint megkétszereződött.

Hálával gondolunk rá s hálával arra a nagy nemzedékre, melynek ő oly kiváló tagja volt. Ennek a nagy nemzedéknek egy jeles képviselője, Lévy József, a Gondviselés kegyelméből még közöttünk él; s fején a késő tél havával résztvesz munkánkban. Lantjának hangja tisztább, érzesebb, mint valaha volt, a mint ezt a múlt év tavaszán egyik havi ülésünkben elhangzott költeménye is mutatja. A világirodalom legnagyobb példáit is meghaladta ezzel. Sophokles nyolczvan éves korában magasztalta gyönyörű versben a kolonoszi fülemülék dalát, Goethe nyolczvankét éves korában fejezte be Faustját, Lévy

József azonban életének nyolczvanhatodik esztendejében írta meg legszebb költeményét, az *Aratást*.

Kifejezni óhajtván nagy tiszteletünket és meleg ragaszkodásunkat Társaságunk legrégibb tagja iránt, nyolczvanhatodik születése napjának s tagsága ötven éves fordulójának megünneplésére novemberi ülésünket az ő lakóhelyén, Miskolczon tartottuk meg. Ez ünnep Társaságunk legszebb emlékei közé fog tartozni.

Velünk ünnepelt még Gyulai és Lévy kortársa és barátja, Görgey István is, ki Társaságunknak is legrégibb s leghívebb barátja, könyvkiadó bizottságunknak pedig több évtizeden át buzgó tagja volt. Csak imént, januári ülésünkben hallottunk tőle egy csodálatosan szép költeményt szabadságharcunkról s annak dicső hőseről, egy oly költeményt, mely a kurucz-világ költészetének legszebb darabjaival helyezhető egy sorba. A haldokló hattyú dala volt ez, alig pár hét múlva már ott álltunk Görgey István ravatala körül.

Társaságunk rendes tagjainak sorából is két érdemes férfiú dőlt ki. Elhunyt Vértesi Arnold, a kimeríthetetlen termékenységu regény- és beszélyíró, ki csaknem egy emberélten át, ötvenöt évig, gyönyörködtette a magyar közönséget érzelmes vagy szelid humorú s mindig nemes és ízléses elbeszéléseivel. Elvesztettük Jánosi Gusztávot is, ki a világirodalom annyi remekének, többek közt Milton Elveszett paradicsomának, Tasso Megszabadított Jeruzsálemének s Longfellow Arany legendájának művészi átültetésével gazdagította irodalmunkat s apostoli lelkével szeretetet árasztott maga körül. Legyen áldott emlékezetök.

Irodalmunk elhunyt jelesei iránt érzett kegyeletünknek ez évben is kifejezést adtunk különféle ünnepeken. Ki kell emelnünk ezek közül a Kisfaludy Károly szülőháza helyén emelt emlékmű leleplezési ünnepét, melyen elnökünk vezetésével Társaságunk népes küldöttsége jelent meg. Az emlékmű költségéhez Társaságunk, Kisfaludy Károly nevének viselője s eszméinek örököse szintén hozzájárult 1000 koronával.

Kriza János születésének százados fordulóját Kriza örökbecsű népköltési gyűjteményének, a *Vadrózsáknak* új kritikai kiadásával ünnepeltük meg, bizonyára legméltóbban s irodalmunkra leggyümölcsözőbben. Az új kiadás Sebestyén Gyula társunk páratlan szakismeretét s szerkesztői buzgóságát dicséri. Egy másik érdemes régi társunk, Erdélyi János születésének két év múlva bekövetkező százados fordulóját hasonló módon szándékozunk megünnepelni, közrebocsátva kritikai kiadásban a *Népdalok és népmondák* régen elfogyott három kötetét. Népköltésünk ez első nagy, értékes gyűjteménye költészetünkben a népnemzeti elem diadalra jutását nem kevésbé mozgította elő, mint Petőfi és Arany hatása. Új megjelenésével, ki tudja,

nem ont-e új, tiszta vért költészetünknek vértelenné vált, vagy beteg vérrel csörgedező ereibe.

Népköltésünk még össze nem gyűjtött emlékeinek felkutatása is szorgalmasan folyik. Báró Nyáry Albert, Társaságunk megbízásából a palócz népmesék összegyűjtését kezdte meg. Schoen Arnoldnak szintén palóczvidéki gyűjtését támogattuk. Péter József Somogy vármegyében, a Dráva mellékén kezdte meg, Somogyi Gyula pedig Arad vármegyében s Bihar déli részén folytatja gyűjtői munkásságát. Gönczi Ferencz korábbi göcsejvidéki gyűjtését iparkodott teljessé tenni. Ipolyi Arnold mesegyűjteményét Kálmány Lajos, az alföldi magyarság népköltésének nagyrédmű gyűjtője rendezi sajtó alá.

Ez alkalommal is köszönetet kell mondanunk a közoktatásügyi minister úrnak, hogy lehetővé teszi, hathatós anyagi támogatással népköltésünk kincseinek felkutatását és közrebecsátását. Társaságunknak egy másik nagy hézagpótló vállalkozását is ő segíti megvalósulásra. Az ő bőkezű gondoskodásának köszönhetjük, hogy nemzeti irodalmunknak minden irodalomtörténetileg nevezetes munkáját teljes tudományos apparatussal készült kritikai kiadásban tehetjük közzé az évek bizonyos száma alatt. Fogadja Ő nagyméltósága Társaságunk és a magyar irodalom hálás köszönetét.

Hálás emlékezés illeti Társaságunk azon elhúnyt barátait is, kik alaptökénket hagyományaikkal gyarapították. Horváth Lajos, közéletünknek kidőlt jelese, Gyulai Pál és Lévy József baráti körének meghitt tagja, végrendeletileg 600 koronát hagyományozott, hogy 400 koronás alapítványát 1000 koronára egészítse ki. Gelléri Szabó János végrendeletileg 1000 koronát hagyományozott Társaságunknak. Két régi hatalmas intézetünk, a Pesti hazai első takarékpénztár és az Első magyar általános biztosító társaság ez évben is megújították 400—400 koronás alapítványukat; Társaságunk barátja, ruszti Ruszt József 400 koronás alapítványát 1000 koronára emelte. Fogadják meleg köszönetünket hazafias áldozatkészségükért. Végül a szatmárnémeti római kath. tanítónőképző 200 koronával Társaságunk alapítói közé lépett.

Alapítóinknak viszonzásul Évlapjainkat s az alapítói könyvtár sorozatában megjelenő műveket adjuk. Megjelent Évlapjaink negyvenötödik kötete, kiadványsorozatunkban pedig Várad Antal társunk *Régi magyar színészvilág* című egykötetes s Lukács Györgynek *A modern dráma fejlődésének története* című kétkötetes munkája, végül Ruskin *Szezámok és liliomok* című műve Farkas Klára fordításában. E művek Lukács György munkája második kötetének kivételével, a múlt évi könyvilletményhez tartoznak, a második kötet már a folyó évihez. A folyó évre ezenkívül Gyulai Pálnak egy nem

ismert, de értékre magasan álló kis regényét, *Varjú Istvánt* s korán elhunyt jelesünknek, Katona Lajosnak irodalmi tanulmányait adjuk ki, melyekből a közönség meg fogja tudni, hogy mit veszítettünk Katona Lajosban, de azt is, hogy mit birunk gazdag szellemi hagyatékában. Végül Társaságunk kiadásra elfogadta Horatius összes ódáinak és epódosainak modern formában átültetett művészi fordítását Szász Bélától.

A Shakespeare-bizottság folyóirata, a *Shakespeare-Tár*, korábbi évfolyamaihoz méltó gazdag tartalommal jelent meg Bayer József társunk gondos szerkesztésében. A nagy népszerűségnek örvendő Shakespeare-előadásokon elhangzott felolvasások is e folyóiratban láttak napvilágot.

A Kisfaludy-Társaság kilencz felolvasó ülésén 33 előadás hangzott el; 23 tagoktól, 10 pedig vendégektől. Tagjaink 11 verses s 12 prózai felolvasást mutattak be, a vendégek pedig 6 verses és 4 prózai dolgozattal gazdagították üléseink tárgysorozatát.

A tagok felolvasásainak sorozata a következő: *Angyal Dávid*: Gyulai Pál, tanulmány; *Bársony István*: A knyazovai nagy úr, elbeszélés; *Ferenczi Zoltán*: A világirodalom és a világszabadság, tanulmány; *Gárdonyi Géza*: Mese a kis lángról... elbeszélés; *Hegedűs István*: Gróf Teleki László emlékezete, tanulmány; Félbeszakadt dal, költemény; *Jakab Ödön*: Öreg költőhöz, költemény; *Kozma Andor*: A Bükkben, költemény; *Lévay József*: Aratás, költemény; A szobor beszél, költemény; *Ők hárman*, költemény; *Négyesy László*: Tompa szelleme, tanulmány; *Pekár Gyula*: Világ folyása és Laczika mamája, elbeszélések; *Rákosi Viktor*: A Taktaköz romlása, elbeszélés; *Sebestyén Gyula*: Kriza János emlékezete; *Sebők Zsigmond*: Tas vitéz népe, elbeszélés; *Szávay Gyula*: Dalok, költemények, részlet az «Egy Isten» című operaszövegből; *Vargha Gyula*: Régi verseimből, költemények; Heineből műfordítások; *Zempléni Árpád*: Mikszáth Kálmán emlékezete; A halál vőlegény, költemény. Vendégektől pedig a következő előadásokat mutattuk be: *Bán Aladár*: a «Kalevipoeg»-ből, műfordítás; *Bedő Béla*: Piczi piros alma, elbeszélés; *Görgey István*: Emlékeimből, költemény; *Kálmány Lajos*: Népballada a török világból; *Lampérth Géza*: Bessenyei és társasága a gárdában, tanulmány; *Somkúti*: Erkkó János finn költő «Ajno» című drámájából műfordítás; *Szász Béla*: Horatiusból műfordítások két ízben; *Szmrecsányi Béla*: Kukó mesél, elbeszélés; *Takáts Sándor*: Balassa Bálint fia, történeti rajz.

Tagválasztó közülésünkön megválasztottuk rendes tagnak Voinovich Gézát, a finom ízlésű æsthetikust, ki jeles irodalomtörténeti dolgozataival is tisztelt nevet vívott ki magának. Mint szerkesztő,

szintén kiváló s nagyon értékes szolgálatokat tett és tesz irodalmunknak. Társaságunk Shakespeare-bizottságának eddig is munkás tagja volt. Munkásságára még jobban számítunk ezentúl.

Levelező tagjaink megritkult sorát szintén beces új erőkkel egészítettük ki. Megválasztottuk Országh Pál jeles tót költőt, ki kedves tót testvéreinknek magyar lélekkel s nagy művészettel tolmácsolja a nagy magyar költőket, Aranyt, Petőfit, Madáchat. Megválasztottuk Sirola Ferenczet, Petőfi, Vörösmarty, Arany buzgó olasz fordítóját, végül Steinbach Józsefet, ki Petőfi verses műveit oly teljességben ültette át német nyelvre, mint még előtte senkisem. Melegen üdvözlöm új társainkat körünkben ez ünnepélyes órában azzal az óhajttal, hogy Gyulai Pál szelleme ihlesse és vezesse őket.

GYULAI PÁL, A KÖLTŐ.

KOZMA ANDORTÓL.

Hegynek megyünk fölfelé, szőlők és gyümölcsösök között. A kánikulai kora délután el nem felhőzött napja hatalmasan ontja ránk tüzes hevét. Leányfalván vagyunk. Sehol Európában nincs melegebb, mint itt, a repedezett agyagtalajú hegyoldalon. Akár előre nézek az ormokon sötétlő hűvös erdők felé, akár visszatekintek a mélyen mögöttünk folyó Duna ezüst vizére, tantalusi érzések epesztenek.

Fél lépésnyivel előttem az öreg Gyulai Pál. Fején levont peremű, puha fonású szalmakalap, szájában hosszúszerű selmeczi pipa, balkarján kis kézi kosár, jobbában erős kampós bot, melylyel szaporá lépteit segítgeti. Lába körül eklendez piros nyelvű, lihegő kutyája, a korcs, de hűséges falusi fajzat, Pufi. Hátrább két hallgató, meg egy beszédes parasztember, Gyulai Pál vadon viruló csekély szőlő- és gyümölcsfa-gazdaságának feles számú és a természet dolgaiba vajmi keveset avatkozó majorosai. Aztán, ezekkel egy csoportban, három kicsi kisasszonyka, meg egy pöttön ifiurka, — az én gyermekeim. A kutyát s engem kivéve, a vegyes társaság minden tagja visz egy-egy ép olyan kosárkát, mint maga a vezér.

A furcsa menet gyümölcsvadászatra indul.

A vadász-sportnak ezt a sajátságos ágát, úgy hiszem, sehol másutt nem űzték még soha. Egyedül az öreg Gyulai Pál találta ki, hogy kosárkákkal fegyverezze fel magát s a maga leányfalvai kis körét s neki induljon velünk örült melegben az ő pagonyának. Hátha akad abban zsákmányul valamely érett körte vagy alma! . . . S ha vajmi ritkán csakugyan akadt s egyik-másik kosárkában végül is pironkodott némi eredmény, a kedves öreg úr öröme volt ezen a legdiadalmasabb.

Mert az öreg Gyulai Pál meg volt róla győződve, hogy fái, melyekkel minden szakértés nélkül oly sokat vesződött, azért vannak, hogy gyümölcsöt teremjenek.

Holott valósággal azok csak azért voltak, hogy virágozzanak.

Hogy virágzásuk mulékony, de évenként megújuló búbájával öreg költő-gazdájukat ilyen finom, méla dalra ihlessék:

Szép tavaszi nap van,
Merengve magamban,
Kertemben sétálok.
Fáim virágszemmel
Néznek rám s víg kedvvel
Üdvözlik gazdájok.

«Jó fák, nem busultam,
Csak arra gondoltam:
Ti hogy megifjodtok!
Bár tűnnek az évek,
A meddig csak éltek,
Újra virágoztok.

«Mért búsulsz jó gazdánk?
Hátha felvidítnánk!
Vége már a télnek:
Kék ég, fénysugárzó,
Zöld fű, víg madárszó . . .
Örülnek, kik élnek.»

Tavaszat az ember
Éli csupán egyszer,
Tele sírba zárja.
Újabb tavasz zöldjét,
Újabb ősz gyümölcsét
Mindhiába várja.»

És ah, épen ezeknek a megénekelt, tavasszal virágzemű kedves fáknak volt az a konok szokásuk, hogy ősszel nem gyümölcsöztek! . . . De mintha ez is a múzsa intézkedése lett volna. Mert ime, a rossz termés szintén sokat hallgató, őszinte zengésű lantjához fordította a zajos kritikai küzdelmekben és tétlen álmodozásban egyaránt kedvét lelő öreg költőt. És megpendült a régi hangszeren a legnemesebb gúnynak, az öngúnyolásnak szeretetreméltó hangja:

«Kedves fáim, azt kérdem én:
Mi dolog az, hogy az idén
Semmit sem termettetek?
Ha ez így tart, bizony Isten,
Bosszuságra én már itten
Többé fát nem ültetek.»

Jó gazdánk, ne pörölj velünk,
Hát mi arról nem tehetünk,
Nálunk jobb te sem vagy ám!
Te is semmit sem termettél,
Még egy kis dalt sem költöttél:
Költs — s mi is termünk talán.

Az öngúnyolás e versben, meg a fáknak szóló szemrehányás csupa nemes humor, de mégsem igazság. Szigorú kötelességérzetből eredt, de nem a bíróból, hanem a vádlóból. Az öreg költő nem vette igénybe a maga részére, tehát kedves fái mentsegeül sem ismerte fel a kort. Abban élt, hogy a múlt gyümölcseire hivatkozva, sem a költő, sem a fa termőerejének elpihenni nincs joga. Holott a természetnek csak kevés kivételt tűrő erőszakos törvénye, hogy az előbbutóbb elpihenjen. Rendesen már előbb, mintsem a koros ember és koros fa maga is kidől. Az már csak Isten kegyelme, hogy némelyek galambósz fejjel is soká itt maradnak a földön, testükben sem annyira gyarlón, hogy keservnek érezzék az életet, lelkükben sem kietlenül. Elnek, üdén éreznek, élesen, sőt a nagy tapasztalástól mind bölcses-

ben gondolkoznak s szinte észre sem veszik, hogy nem a maguk hibája, ha többé nem igen termenek. Valamint az öreg fák sem tehetnek róla, hogy bár dúsabb lombbal ékes koronájuk tör az égnek, mint valaha s a tavaszi sugártól és fuvalomtól még mindig virágba borulnak: őszre már nem roskadozhatnak a gyümölcs édes terhe alatt.

Ha az öreg Gyulai Pál maga meg is feledkezett erről, én nem azt néztem, hogy ő immár mit nem terem, hanem hálával és gyönyörűséggel mind csak arra gondoltam: minő virágpompában állt költészetének fája élte tavaszán s mily nemes, ritka finom zamatú gyümölcsök értek be rajta szakadatlanul, valameddig el nem következett a télbe hajló hideg ősz.

Bizony mondom, annak a másoktól s önmagától is annyiszor természetlennek gúnyolt Gyulai Pálnak költői virágzása és gyümölcsözése szépséges, gazdag és hosszú volt. Ez a magyar költő 1826 januárban született és 1909 novemberében temették el őt, közel 84 éves korában. Első verse 1842-ben jelent meg az *Athenaeumban*, az utolsó 1908-ban a *Budapesti Szemlében*. Tehát 16 éves korában már költő és 82 éves korában még költő volt. Hatvanhat álló esztendőn át szorította kebeléhez a lantot, nem tette le mindvégig, követve nagy barátjának, Arany Jánosnak költői tanácsát. Kebelére szorította azt még akkor is, mikor már jött a halál. Ez, csakis ez ragadta el tőle — előbb a lantot, s csak még másfélesztendei keserves tusa után az életet.

Tanuja voltam e tusának s megrendüléssel gondolok reá. De legnagyobb megrendüléssel épen arra, hogy ebben a másfélesztendei végső tusában a halállal, az öreg költő majdnem az utolsó lehelletéig nem annyira az életéért, mint inkább kedves lantja visszacsikarásáért viaskodott. Ha volt titkolt kétségbeesése, miközben aggkórosan csoszogott íróasztala felé vagy fehéren pihegett betegágyán, azért volt, mert érezte, hogy immár verset írni képtelen. De még ekkor sem tudott belenyugodni e kérlelhetlen végzetbe. Mindig csak olyformán panaszkodta el, hogy most nem megy neki a versírás, mintha még derengene benne némi remény, hogy az egyszer megint menni fog. Még fel-felújította fogadkozásait *Romhányi* befejezéséről, melyeket én a korábbi tíz-tizenöt évi boldog leányfalvi nyarain annyiszor halottam. Mert ő maga is hitte, a mit a véle évődő közvélemény, hogy *Romhányi* befejezetlen és befejezhető.

Nekem magamnak különvéleményem van a *Romhányi* kérdésben. Már Gyulai Pál életében kialakult az bennem s azóta teljesen biztos meggyőződésemmé vált. *Romhányi* ma már nekem csak műfajra

nézve töredék, — valójában teljesen befejezett költői képe a fellengző magyar úri ábrándvilág fájdalmas átalakulásának szerényebb, de komolyabb, igazabb és igazságosabb való világgá. Szerintem, a költő a meglévő négy énekben mindent elmondott, a mi erről az átalakulásról érzésében és gondolatában, mint költői képzelet élt. Ezt még ki-gondolással csak megtoldania lehetett volna, de egészségbe tennie nem.

A halódó öreg költőnek nem mondtam meg ezt a különvéleményemet. Mert noha ez inkább megnyugtató és vigasztaló lehetett volna részére, ő bizonyára úgy vette volna, mint kétkedést abban, hogy ő egyszer még ismét kezébe ragadhatja lantját s végig zengheti rajta, a mit valamikor — a közvéleménytől sugallt saját véleménye szerint — félben hagyott. De most, mikor már az ő, nekem oly kedves, oly szép, oly nagy költői emlékezetének kötök szerény koszorút, bátran kimondhatom, hogy Gyulai Pált, a ki mint ember és bíráló a közvéleménnyel annyiszor daczolt, mint költőt önmaga és művei felől a közvélemény némileg megtévesztette. Nem a nagyítás, a túlbecsülés irányában, hanem épen ellenkezőleg. Olyan túlszigorú önbírálatba vitte őt bele, mely tökéletlen csonkának mutatta neki magának is az ő kész töredék-remekét s általában szűkös termékenységnének egész költői pályáját.

A Gyulai Pál költészetét kisebbítő, keveslő közvélemény daczból és bosszúságból eredt, mely a költőn akarta megtorolni a kiméletlenségig szókimondó embernek s a népszerű bálványok előtt nem hódoló bírálónak szigorúságát. Ámde Gyulai Pált magát oly határtalan igazságérzet vezette még leghevesebb kötekedéseiben és támadásaiban is, másfelől annyira megvetette a bármily kemény kritikától való irtózást, hogy a maga ellen irányuló kritikát is jóhiszeműnek hitte, a melyben lehet és bizonyára van is valami igazság. Ezen a réven lopózott a saját véleményébe is bizonyos örökké ott lappangó s ki-kitörő elégedetlenség a maga költői termékenysé- gével. Táplálta ezt az a világos önbírálat is, melylyel észrevette, hogy neki szívébe és agyába több érzés és gondolat adatott, mint dallam és forma, melylyel azokat kivallhatja. Valamint a beszédben akadozott, míg bölcs, elmés, szikrázó és érdekes mondanivalói dúsgazdag bőségben tolongtak küzködő nyelvére, úgy akadozott, küzködött versíró tolla is, mialatt költői vénája a képzeletek és vágyak vérbőségétől lüktetett.

Én, a ki nem állok örök harcban a közvéleménnyel, mint Gyulai Pál s tán épen ezért nem is veszem olyan komolyan s a ki nem nézem, vajjon a valóban értékes alkotások a költőnek könnyebb vagy nehezebb munkájába kerültek-e, — Gyulai Pált, mint költőt,

szűk termékenységűnek épen nem tartom. Ő mindent eldalolt, a mi az ő életében, érzésében és gondolataiban költőileg lényeges volt s csak azt mulasztotta el versbe szőni, a mi mellékes vagy felesleges.

Hány költő van a világirodalomban, a kinek lantja, első megpendülésétől számítva, hatvanhat esztendeig szólott? S hány, a ki ilyen hosszú időn át mindig úgy kifejezte lantján a maga egyéniségét s úgy visszhangozta mindazt, a mi reája hatott, hogy végig olvasván összes költői műveit, megismertük azokból egy sajátosság és érdekes ember egész belső élettörténetét s ebben tükröződve egész sorsa hullámzását annak a világnak, annak a hazának s annak a kisebb emberi körnek is, melyben a költő élete lefolyt?

Vajjon, ha Gyulai Pál verseiből teljesen kialakult számunkra Gyulai Pál, a különös egyéni ember kemény jellemével, lágy érzéseivel, gúnyos bíráló elméjével és gyöngéd nemes szívével, ha mind megtudtuk verseiből, a mit hatvanhat év folyamán gondolt, fejlődött, szeretett, gyűlölt, nagyra tartott, kicsinylett és szenvedett s ha megismertük verseiből korának minden eszméjét és hangulatát s hazájának, családjának összes hányattatásait, úgy, a mint azok reája hatottak: számítgatjuk-e még, hogy hány verset írt összesen s keveseljük-e azokat, mert mindössze két kötetben kényelmesen elférnek?

E két kötetbe 1842—45 közt írt zsöngéit Gyulai Pál — híven önmagára is kiterjedt bíráló szigorához — nem vette föl. Mint húsz éves dalnok, 1846-ban kelt szép, színes, szerelmes verssel kezdi meg a gyűjteményt:

Virágnak mondanálak,
A rózsza, lilium,
Mint egy tőnek virági
Virulnak arczodon.
De a virág nem érez,
Ne légy virág nekem . . .
Maradj kedves leánynak
S légy hű szerelmesem!

Ez a régimódi, nem valami jelentékeny vers még ma, hatvanhat esztendő után sem halott. Még él, melegen, bájosan csendül meg sok merengő emlékezetben, mint egy kecsesen epedő menuette-dallam, melyre még, most már porladó atyáink és anyáink lejtettek, bókoltak és udvaroltak valaha. Ma már nem így lejtünk, nem így bókolunk, nem így udvarlunk, de a dallam még mindig oly édes fülbemászó, hogy nem tud elmúlni. Még mindig visszhangot kelt fiatal szerelmesek szívében s még mindig meghatja a leányt, ha az ifjú ez ódon szerelmes vers utolsó szakát idézi neki:

Vagy légy virág s virulj fel
 Itt híved kebelén;
 Légy csillag, fényt sugárzó,
 Balsorsom éjjelén;
 S hajnal, mely harmatot hoz,
 Örömkönyűt nekem;
 Oh légy a nagyvilágon
 Egyetlen mindenem!

És szintén mindjárt az 1846-iki versek közt találjuk a tartalmi igazságában s plastikus, biztos, gyors elmondásában egyaránt tökéletes fabulát a szélről és a napról, a kik arra fogadtak: melyik kapja le hamarabb a vándor köpenyét. A fogadást a mosolygó nap nyeri meg s nem a dúló-fúló szél. A nyájas ész ereje, nem pedig az erőszak nyersége. Az feledésbe mehet, tán már is feledésbe ment, hogy e bölcs kis fabulát valamikor Gyulai Pál vitte be a magyar köztudatba, de maga a vers él ma és élni fog beláthatatlan jövőidőig. Általánosságban ez a vers, mint egy örök igazság classikus kifejezése érdekes, de nekünk, a kik még számon tartjuk, hogy kitől ered, úgy is, mint Gyulai Pál éles, világos eszének s öntudatos tömör megíró művészetének első költői tanuságtétele.

Jönnek a történelmi esztendők, mikor a költő csupa hazafi lesz. A közügy elfoglalja egész lelkét, minden gondolatát, szeretetét. Szinte magánügyévé lesz a még alig ismert erdélyi ifjúnak, — alighanem inkább, mint sok híres nagy embernek, a ki e nagy idők főszereplői közé tartozott. Jön 1847, a vihar előjeleivel terhes. A fiatal erdélyi magyar költő riadoz rá. Kitor belőle a rajongó hazaszeretet, mint Erdélyország szeretete, — s a tüzes szabadságvágy, melynek kielégítését az erdélyi nép bátorságától várja. Még nincs meg az unió, még az erdélyi magyart a büszke hagyomány melegíti, hogy Erdély az egész magyarság bajnoka. És így zeng Gyulai Pál *Erdély* című énekében:

A várromok, az ősök sírhalma
 Kérdik tőlem: hol Attila népe?
 Él-e még a székely s hol van Erdély
 Szabadsága, neve dicsősége?

E kérdés csal könnyeket szemembe,
 Siratom én elhunyt szabadságod
 S híred, melyet fényessé nem tészem
 Nap- s holdfényben tündér csillogásod.

De mért sírjak? Amott a sziklákon
 Felrepülni sascsoportot látok . . .

Hah e bércz a sasoknak tanyája
S itt születnek mennydörgő villámok.

Tán e népnek majdan a sasokkal
A magasba szárnyal gondolatja,
S a szabadság viharos érzése
Hideg keblét még egyszer áthatja.

S újra látjuk szárnya szabadjában
Napsugárhoz merész repülését,
És meghalljuk hosszú ébredése
Villámokkal terhes mennydörgését.

Még néhány csöndes, csinos dal, még egy kolozsvári monda a köemberről és — beront 1848, a viharos esztendő. Mintha szélvész fujta volna el a Királyhágót, mely addig Magyarországot és Erdélyt egymástól elválasztotta, Gyulai Pál *Hazám* című dalából most már az egész egységes nagy magyar nemzet hazaszeretete harsog. Harsog keserűen, lázadva, harcra készen, elszántan, a «szabadság vagy halál» daczos fel-tételével.

Inkább halál, mint gyáva élet;
Igen, vesszünk, ha veszni kell,
De küzdjünk, míg csak egy magyar lesz
És vérezzünk dicsően el.
Lesz legalább a történetben
Rólunk egy nagy emlékezet:
Egy büszke nép élt meggyalázva,
De dicsőn halt, mint született.

Aztán itt a rettenetes év: 1849. Nagyobb és több dal zenghetett erről más, világgraszoló lantokon, de legtökéletesebben, legigazabban Gyulai Pál lantja zengte el ennek egész dicsőségét és egész tragikumát.

Emeljük fel szíveinket s legyünk igazságosak! A rettenetes évnek egész magyar dicsősége: katonai becsületünk. A magyar megmutatta, hogy tud hadat viselni és meghalni a hazáért. És hol van ez költői tollal megkapóbb módon és büszkébben följegyezve, mint a *Hadnagy uramban*? Ha minden nyelveken világgá mehetne e tizenkét-soros kis ballada, mindenütt csodája lenne a drámai versmondás művészetének. De nekünk magyaroknak ezenfelül egy kinyilatkoztatás: higyjünk magunkban, vannak itt igazi férfiak is!

Megy a honvéd, áll a hadnagy,
Mély sebében összeroskad.
«Hadnagy uram, hadnagy uram! . . .»
«Csak előre, édes fiam!»

A nemzeti dicsőségre hamar következik a nemzeti tragikum. Gyulai Pál lantja ezt is híven zengi el. A hang majd fájdalmasan panaszos:

Világosnál, Világosnál
Huszárok könnyeznek,
Sírva sírnak veszedelmén
A magyar nemzetnek, —

majd szilajúl elkeseredett. A költő maga is, mint a vén huszár, ki Világosnál leszáll a lóról s eltépi lobogóját:

«Hall és lát és föltekint, majd
Kétségbeesetten,
Mintha nézné, tudakozná:
Van-e Isten mennyben?

A rettenetes év nem fogja ki nemzetünkre sujtó retteneteiből. Hőseinket, a kik nem voltak oly szerencsések, hogy a csatatéren roskadtak volna össze, a bosszúálló zsarnokság bakói tizedelik. Gyulai Pál ekkor, a legnemesebb gyűlölet őrvjögésével, így végzi *Októberben* című versét:

Lanyha szellő, játszi szellő,
Merre röpkedsz szárnyaiddal?
Hova lettek kisérőid:
Enyhe harmat és madárdal?
A harmat könnyű lett,
A dal hattyuének,
Társim vér, sohajtás
És átok levének.
És viharrá nővén
Járom a világot,
Szálljon a zsarnokra
Vér, sohajtás, átok!

Mily érthető, hogy a magyar költő, kit ilyen hangokra lázított 1849 októbere, évekkel utóbb Heine Henriknek ugyanezen szomorú dátummal címzett, egyszerre gúnyos és hősies versét felségesen fordította le:

Úgy megszűkül német ruhám,
Nevét ha hallom a magyarnak,
Érzések tengerárja hány,
Lelkembe trombiták rivallnak.

És megcsendül az ősi dal,
Föléled hős mondánk varázsa:
Kemény, szilaj vad hangival
A Nibelungok pusztulása.

A mily kifogyhatatlan 1849 a nemzeti szerencsétlenségekből, oly kifogyhatatlan Gyulai Pál költészete ezek elzokogásából. Még ebben az esztendőben kelt *A székely fogoly*:

Jár lassu lován szétnézve a szürke vezér,
 Megperdül a dob, lobogó leng, pezsdül a vér.
 «Előre!» — kiált, nézd, nézd ama bős rohamot, —
 Hah! reszket a német, reszket a muszka amott!
 Ég-föld tere füstfelhőbe vesz el,
 Csak trombita hallik s ágyudörej.
 Jól ismered úgy-e ez ágyu-, e trombitaszót?
 S látod Bemet itt és ott tüzes Áron apót?
 Szeben falain riadozva kiáltják:
 Még él magyar és vele él a szabadság!
 Emlékszel-e, emlékszel-e?

Az Olt vize partján
 A fenyvesek alján,
 Oh ismered ott a messze vidéket?
 Oh ismered ott, mely lakja, a népet?
 Emlékszel-e még? Emlékszel-e még?

Ugyanennek a rettenetes évnek karácsony estéjén a hazafiúi kétségbeesés őszinte nemes költője fájdalmas énekének végén még csak ebben keres szomorú vígasztalódást:

Mi az én bánatom a hazáé mellett? —
 Vihar zúgásában gyöngö halk lehellet.

De haj, nem egy esztendő következik még el a nélkül, hogy a költő-hazafi megtalálná a vígasztalódást, melyet keres! A rettenetes év véget ért ugyan, a véres válság kitombolta dühét, de Gyulai Pál önmaga az a Pál gazda, a kit versben korhol, hogy miért nem tud a változhatlan szerencsétlenségbe s a hősök halálába belenyugodni.

— «Nyugodjanak! örvendjen, kit baj nem ért,
 Aztán mégis szép halni a hazáért.»
 — «Nem is azért vérzik szívem bujába' . . .
 Hejh hiába haltak meg, hejh hiába! . . .»

A betegágyon is a haza romja felett sír. *Sóhaj* című versében csak a honfibanat ápolását vallja költészetéhez és nemzetéhez méltónak. Erdély határán, szülőföldén, gyermekkori otthonában mindig újra meg újra felsajog az benne és ki-kicsendül dalából, mint az elfojtott zokogás utóhangja.

Már tud időnként mint ember is érezni, nemcsak mint magyar;

lágábban végig simított húrjain már egy-egy méla dallamú szerelmes vers is kél, köztük a sentimentalis szeretőknek máiglan kedves «Emlékszel-e a pillanatra, jut-e eszedbe néha még?...» De ez még mind csak enyhületi intermezzo, mely után megint felülkerekedik lelkének e korszakban legfőbb és legszentebb érzése: a honfibánat, s kiárad *A bujdosó* című gyönyörű zengésű versében:

«Szelek szárnyán járó
Édes lovam Ráró!
Előtted van az út,
Ne várd a sarkantyút,
Csak előre, sebesebben
S a világból vígy ki engem!»

Nem felel a vitéz,
Szomorún oda néz,
De semmit sem láthat,
Szeme könnybe lábad:
«Látlak-e még vagy sohasem...
Csak előre, sebesebben!»

«Ej ej, édes gazdám,
Ne haragudjál rám!
Azért megyek lassan,
Hogy itt megnyughassam,
Az út mellett a csárdánál
Hátha inni befordulnál!»

«Jaj én, édes gazdám,
Visszafordulhatnám!
Éjtszaka van immár,
Édes anyád rég vár;
Nekem szénát, abrakot ad,
Neked jó szót, jó vacsorát.

Nem felel a vitéz,
Mindig csak hátra néz,
Törülgeti képét,
Veritékét, vérét:
«Mint a vadat üznek engem,
Csak előre, sebesebben.»

Nem felel a vitéz,
Föl a magasba néz,
Nincs csillag az égen
Csak fölleg, sötétén:
«Édes anyám, ne várj engem...
Csak előre sebesebben!»

«Ne szólj, édes gazdám,
Ilyen búsan hozzám,
Ereszsz, hadd forduljak
Ennek a falunak,
A hol az a kis lány lakik,
Mulatoznánk ott hajnalig.»

Ekkor a hű állat
Nekibusúl, vágdat,
Vesztett haragjába
Szikrákat hány lába.
A szélvész sem érte utól,
Ki is ment tán a világból.

Azt hiszem, szívhezszólas és phantasia tekintetében ez Gyulai Pál legszépségesebb verse abból a költői korszakából, melyben őt elbukott nemzete szerencsétlenségének nagyszerű átérzése tette nagy költővé. De, megint némi intermezzo után, melyben a pálcza-paripán lovagló *Géza úrfi*, ez a pompás gyermektréfa és a *Pókainé* című ballada nevezetes, még ugyanabban az évben, 1851-ben, mikor a *Bujdosót* írta, Gyulai Pál egy ennél monumentálisabb versben is megörökíti azt a gyászában fenséges hangulatot, mely akkor sötétén, súlyosan, minden reménysugárt elzárva borult az egész magyar nem-

zetre. A vers címe: *Szüreten*. Én ezt a magyar versköltészet legdrágább kincsei közé sorolom, de mint bús történeti korrajz akkor is örökbecsű maradna, ha költői értékét netán túlozná az én szeretetem.

Szüret-e ez, vagy talán tor?
Hallgatunk, pedig fogy a bor,
És sohajtunk, mint körülünk
A süvöltő őszi szél;
Jól illik, hogy ide ültünk,
Hull reánk a falevél.

Rá-ráhuzzák a cigányok,
De a tánczhoz senki sem fog.
Elindulnak, tovább lépnek,
Elhal a hang szomorán;
Ifjusága a vidéknek —
Hol és hol nem — oda van.

Hajdanában nem így volt ez,
Hűn megmondja, bárkit kérdezz:
Pezsgett a szív, szólott a hegy,
Milyen vígan, mily nagyot!
A hegy hallgat, a szív szenved,
A löpor meg elfogyott.

Fa alatt, a dombok alján,
Ül, mereng egy fiatal lány.
Szemből könnyet törül ki,
Már rég menyasszony szegény,
De sírját sem tudja senki
Hol nyugszik a vőlegény.

Komorán ül a vén gazda,
Nincs már többé vidám napja.
Rajta még a régi mente,
Régi kedve nincs sehol,
Ajkán egy-egy teremtetten,
De sem tréfa, sem mosoly.

Az unalom egymáshoz üz,
Leülünk, hol lobog a tűz,
És beszélünk a multakról,
A szó gyakran megreked . . .
Lelkünk hosszan el-elgondol
És felszítjuk a tüzet.

Köd a völgyben, éj a bérczen,
Már a tűz is alvóféiben.
Halvány hold és sötét árnyak
A felhők közt odafenn . . .
A halottak fel-feljárnak,
Sok a sír a völgyeken.

Im, így szól a nem terjedelemre, nem szólendületre nézve, hanem mélységeiben nagy szomorú ének arról a sötét korszakról, «hogy a babilóni vizeknél ültünk, s ott mi nagy siralomban keseregünk.» Gyulai Pál, e nagy szomorú igaz ének mondója áldassék érte, hogy a bűnnek s bánatnak miatta akkor sem akasztotta fűzfákra hegedűjét, hanem megörökítette a nemzet és a maga akkori boldogtalanságának költői hű képét, minden következő idők magyarjai fájdalmas gyönyörűségére és tanulságára.

Ő maga holtig sem feledte el azt a nagy, valódi nemzeti boldogtalanságot. S ha a vele egyívású nemzedék kevésbé érző szívé és léhábba elméjű sok magyarja, a ki akkor sem volt a haza sorsa miatt oly boldogtalan, mint ő, utóbb már alig emlékezett arra, —

vagy ha az újabb nemzedékek, melyek nem ültek ott a babilóni vizeknél, a jobbra fordult időkkel is mint nemzeti boldogtalansággal türelmetlenkedtek: Gyulai Pál szent haragra lobbant és kíméletlen gúnynyal adott annak bátor kifejezést. Így a haza sorsának jobbrafordulása tette őt lelkes, bús, komoly, hazafias lyrikusból conservatív látszatú, kemény hazafias satyra-költővé s ezzel a sekély közlelkek előtt népszerűtlenné. Irtózatos volna elgondolni, ha az effélett Magyarországon az elfásulásig meg nem szokjuk vala, hogy az elkövetkezett jobb időkben, mikor már megint úgy duskálhattunk a visszanyert alkotmányban, hogy azt máiglan is tékozzolhatja a telhetetlen elbizakodás, — még olyan nyeglék is akadhattak, kik a hazáért legmélyebben érző magyar költőt hazafiatlannak hirdették s meg-megleczkésztették a maguk olcsó hűhós hazafiasságából.

Gyulai Pál kesergő és lázongó hazafias költészetének nagy korszaka 1851-ben éri el delelőjét, de egy-egy nemes utóhangja még azután is, egészen 1859-ig felhangzik. Az *Egy régi udvarház*, 1852-ben, a magyar köznemes úr hazafias áldozatkészségének magasztalása, a ki «mintha nem is ötvenéves volna», maga is hadba szállt s vérzett nemzetéért s legény fiát és vagyonát is odavetette a haza oltárára. *Oh, ha ki tudnám fejezni* című versében 1853-ban Memnon szobrához és Niobéhoz hasonlítja magát, mert nem képes kellően elmondani a bánatot, mit hazája szenvedésein érez. A *Honfibu* címűben, 1854-ben, teljes csüggedt kétségbeesés vesz rajta erőt:

Az ifjuság megvénül bennem,
Ősz hervad éltem tavaszán;
Hazámban nincs többé mit tennem
És örülhetnem igazán.
Mi multjában szép és dicső volt
S jövőjében kétségbeejt,
Mi van és lesz, mi él és megholt,
Kiittam a méregkehelyt.

A *Száműzöttben* 1855-ben megint a bosszúért lihegő hazafias harag erejére kap:

Zúgjak, zúgjak felbőszült viharok,
Testvértékké lettünk bujdosó magyarok,
Ránk is, mint reátok, kimondva az átok:
Meg ne nyughassatok!

Vajha, mint tinéktek, erőnk is lehetne
Csupán egy óráig, csak egy perczenetre,
Hadd vesznének el aztán, mint bosszuló villám,
Örökre, örökre!

Külföldön utazva 1856-ban valahol magyar nótát hall. Sírva fakad hallatán s versbe írja, hogy megint magáénak érzi mindazt, a mit szeretett, szenvedett és elvesztett.

Csak 1859-ben ér véget ez a nagy hazafias költői korszaka, a *Horatius olvasásakor* című, még mindig mélyen bánatos, de a legyőzött kétségbeesés után már megtisztult bölcseségű elmélkedő versben. Itt jut a hazafias költő arra a puritán erkölcsi és elvi meggyőződésre, mely azután holtáig rendíthetetlen lelki erőssége maradt. Felismeri, hogy a mi kis küzdő nemzetünknek életföltétele, hogy krisztusi türelemmel és komolysággal tudja elviselni szenvedéseit s hogy vigaszul a horatiusi magán-epikureismushoz menekülni magyar embernek soha sem szabad.

Oh édes hang, oh gyönyör nagy költője,
Ne bájold el borongó lelkemet!
Nekünk is ott áll Philippi mezője,
Hol annyi sok, hol minden elveszett.
Korunk talán hasonló a tiédhez,
Ez új világ is már rohadni kezd,
De fáj sebünk, de szívünk nagy but érez,
Hitünk jelmépe: szenvedés, kereszt.

Szenvedve, küzdve és lemondva élni...
Nem legnagyobb rossz börtön és halál.
Az igazságban ne szünjünk remélni:
Egy-egy nagy eszme még utat talál.
A költészet, bár törve égi szárnya,
Még fönnen száll, még folyvást tenni hív;
Ha íjeszt is a kétség rémes árnya,
Szenvedj, remélj, higyj, lelkesülj te szív!

Gyulai Pál gondolat- és érzés-világa már az Istentől úgy volt alkotva, hogy ő mindenekfelett a közélet embere legyen. S a sors, mintha öntudatosan rendelkezett volna, mikor őt költői erejének ifjú erőteljével épen hazája legdicsebb küzdelmének s leggyászosabb elnyomatásának fény- és árny-korszakába helyezte. Így törhetett ki szeretetben gazdag szívéből mindenekelőtt a hazafias érzés bőséges költői özöne, tüzesen, mint az olvasztott ércz. Csak a mint az eltiport haza sorsa lassan-lassan könnyebbedett, a mint újra fölemelkedésének reménye mindinkább pittymallani kezdett, enyhült a költő szívében is a hazafias énekre izgató gond és fájdalom.

Már élte harmadik évtizedét kezdi meg a költő, mikor, hogy úgy mondjam, megengedi magának a magánélet kedves, bájos érzéseit is.

A haza sorsa felől némileg megnyugodva, lassanként nyájas, gyöngéd szerelmi és családi lyrikussá lesz. Hazafias lyrájában szenvedélyes volt. Tán nemcsak azért, mert az ifjú erejének első kitorése s mert hazájának tragikus sorsa lázította, hanem mert vele született, hogy csakis a közéletet, a forumot tartsa a férfias nagy izgalmak tomboló helyének, a magánéletben pedig csupán a mély, a szemérmesen rejtező csöndes érzéseket, örömeiben az idyllt, bánataiban az elégiát keresse.

Hazafias költészetének nagy korszakában volt néhány édes, lágy szerelmi intermezzója, viszont szerelmi lyrájában, melyet menyasszonyának és 1858-tól kezdve hitvesének, a bájoló Szendrey Marinak szentelt, fölesendül még a hazafias motívum is. *Szeress édes Marim* című verse teljes vallomás arról: mi Gyulai Pál költői érzésének a haza és mi a szerelem.

Szeress édes Marim, mint eddig szerettél,
A mint én szeretlek, híven, hően, igazán!
Mindent elvesztettem, mindenem te lettél:
Vigaszom, reményem, dicsőségem, hazám.

Oh mily reményekkel léptem a világba,
Mennyit nem remélett megifjult nemzetem!
Szébb napok derültek a magyar hazára,
Nagy jövő határán birkozott a jelen.

S minden összeomlott... Jaj meg kelle érnem!
Óriás küzdelmet sirhalmok takarnak.
Nincs többé reménység!... Jaj végig kell néznem
Lassu pusztulását haldokló magyarnak!

Szeress édes Marim és taníts feledni,
Ha a honfibút is elfeledni lehet;
Engem csak szerelmed tud boldoggá tenni,
Ha boldog lehetne, ki hazát veszített.

Oh lásd, karjaid közt sem hagy el a bánat!
Oh hát még nélküled mi volna életem?
Míg örök bánattal gyászolom hazámat,
Enyhítsen szerelmed, édes egyetlenem!

Ezt a verset, mint Gyulai Pál elsősorban hazafias érzés-rendszérének jellemzőjét nézem s nem mint szerelmi költészete bájoló kertjének virágát. Mert e nyájas kertje, melyet 1858-tól szép és jó hitvesének haláláig boldog odaadással művelt, sok ennél színesebb, harmatosabb, illatosabb versvirágot termett. A mély, tiszta szerelem,

mely annál gyöngédebb, minél erősebb a férfi, a ki azt kivallja, üdén s szűzen minden szomorú hazafias reflexiótól zeng e korbéli, egymást sűrűen követő költeményeiből. A boldog szerelem olyan dalbokrétájává kötődnek ezek, a melyből az érzés hevében is előkelő ízlésű költő kihagyja a rikító színeket és buja illatokat. Egy-egy dalából kiérzik a vágnak férfias parázsló tüze, de egyből sem csap ki erotikus láng. Hiszen menyasszonyáról, majd hitveséről dalol és nem szeretőiről. Ámbár én, ismervén őt, abban is bizonyos vagyok, hogy ha neki, sorsának valamely más alakulása folytán, szeretőkhöz érzett szerelmeket kell vala világgá dallania, ő akkor is irtózott volna attól, hogy a nő rejtett testi bájainak és önfeledt perczeinek ingerét irodalmilag közkinccsé tegye.

Gyulai Pál nagyon jól tudta, hogy az ellenállhatatlan szerelmi szenvedélyből fakadt korlátozatlan szerelmi dal nem pedáns erkölcs-tani szabályok szerint ítélendő meg, s hogy a nagy szenvedély tüzeiben még az erotikum is kápráztató művészi zománczot kaphat. De az ő szerelme nem volt ellenállhatatlanul kitörő szenvedély, hanem mély, hű, nemes vonzódás egyetlenegy tiszta nőhöz, kit úri lelkének lovagias ábrándjaival vett körül és szentnek tartott. Az ilyen érzés igazsága, őszintesége nem a szenvedélyes kitörés, hanem a komoly, gyöngéd, férfias vallomás. A műveltség, a kifinomodás, az életviszonyok és a lelki előkelőség magasabb fokán általában ilyen a férfi szerelme s ilyen szerelmet viszonzoz a büszke úri nő. S azért, mert az ilyen mély szerelem erkölcsileg értékesebb, mint a szertelenül szenvedélyes, költői szépsége és gazdagsága nem kisebb. Csak a zenéje cseng halkabban, finomabban, mintha a költő húrjaira sordinát tett volna a madonna-imádás. S ezért nem győznek a legnemesebb szerelmi dalok a szenvedély harsány szólamai felett a lyrikusok nagy nyilvános dalnokversenyén.

Gyulai Pál hitében és költészetében a nő, a kit szeret, egy földre tévedt angyal, kinek mosolygásában olyan búbáj van, mely az idő múlásával sem veszít boldogító erejéből, «átsugárzik az éveken».

Óh e mosoly őrcsillagom,

Áttör minden borúlaton,

Világít, biztat, int, vezet,

Megszenteli küzdelmimet.

Pályám nemtője, dicsőségem,

Szerelmed fénye: mindenem!

Nincs drágább a mit adhatsz nékem...

Oh mosolyogj rám kedvesem!

A legmagasabb műveltségű, de még a hanyatlástól nem érintett cultur-nemzetek irodalmában gyakori a szeretett nőnek s a szerelemnek ilyen felfogása s ott kedveltebb, népszerűebb, mint nálunk. Emlékezzünk csak Dickens-Copperfield prózában írt himnuszára Ágnesről, a ki ott van munkába merült férje mellett s azt némán is folyton a magasabb eszmények felé irányítja:

«Óh Ágnes, óh én lelkem, bár így lenne vélem a te tekinteted akkor is, ha én befejezem az életemet! Ha majd a való is úgy oszlik előlem, mint ez árnyalakok, kikkel most végeztem, bár még mindig így találhatnálak mellettem: fölfelé mutatva!»

Gyulai Pál is erre vágyott, ő is azt dalolta a maga tiszta előkelő lelkéhez méltó női párjához: bár így lehetne!

De nem lehetett így. Az ő Marija, a földre tévedt angyal, hamar, már 1866-ban, gyönyörű boldogságuk nyolczadik esztendejében elszállt örökre. Itt sírt a három árva, itt maradt az elárvult özvegy költő-férj, s annak szívében a hűséges szerelem. Ez a halott hitves sírján túl is élő örök szerelem sugallta a költő képzeletének az *Éji látogatást*, a sírból is visszajáró hű anyai gondról zengő világszép verset. S ez az örök szerelem sugallja, egy évvel utóbb *A budai Rózsahegyen* címűt, melynek utolsó szaka a kétségbeeséssel küzdő költőnek megható imádsága hitvese árnyához.

Óh hitvesem árnya a csillagos égben,
Oh gyermekim anyja, tekints le reám!
Emelj fel a buba', ne hagyj el az éjben
És áldj meg, erősíts a földi tusán!
Hű, tiszta szerelmed örök sugarából
Ejtsd vissza szivembe a mennyei fényt!
Vezess ki sötét közönyöm vadonából,
S add vissza hitemnek a régi reményt!

Gyulai Pál imádsága meghallgattatott, mert ő nagyhitű költői lélek volt. Hitt a szent kötelességekben, melyek alól senki sem nyer fölmentést más halálával, még a legkedvesebbével sem, csak az önnön magáéval. A magáét az Isten még messze időre rendelte, de mások halálával egész életén át üldözte a végzet. A legkedvesebbje után maradt legkedvesebbet, azt a leányát, a kit mint anyja képemását énekelt meg, miután bájolóvá serdült fel és boldogan férjhez ment, szintén a halál ragadta el. Késő öregségében egyetlen fia halálát is meg kellett érnie. Idős barátai, kiket mind a haza legjobbjai és legnagyobbjai közül választott ki, egyre-másra dőltek ki mellőle; sőt a megkedvelt fiatalabbak közül is, igen nagy fájdalomra, jóval ő előtte haltak meg olyan kitünőségek, mint Arany László és Péterffy Jenő,

De mindez az új meg új gyász sem törte meg nagy hitét és nemes szívét, mely az első és legnagyobb veszteség után már mintegy edzve volt mind a többinek elviselésére.

Költészete is csak egyre még distinguáltabb lett, a mint a kor, folyton emelkedő közpályája, egyre fejlődő kritikai izlése és a sok megért s becsülettel, bátran, szinte daczosan kiállott sorscsapás mind mélyebb járatúvá tette gondolatait s mind különlegesebbekké érzéseit. Mind kevesebbre becsülte az olyan költői eszmét és hevülést, a mi általános, a mi mindenkiével vagy legalább igen sokakéval közös. Így a népszerűségtől mint költő is egyre jobban távolodott, de sohasem hideg, díszelgő akadémikus irányban, mert a nagyképűséget, tudakosságot, szabályoskodást senki e világon nála őszintébben még ki nem nevette. Az ő költészete az idővel nem hogy keresettebbé nem lett, hanem, ha valami keresettségről ennél a feltétlenül őszinte költőnél egyáltalán szólni lehet, akkor inkább azt mondanám, hogy későbbi költészetében már szinte kereste a keresetlen egyszerűséget. Népszerűekké csakis azért nem lehettek későbbi versei, mert ő a legkeresetlenebb egyszerűséggel olyan érzéseinek és gondolatainak adott hangot, a minők csak a véle egyformán fejlett, finom érzésűekre és előkelő gondolkozásúakra hatnak igazán.

Csak ezzel tudom megmagyarázni, hogy egyik legszebb verse, mely az értékesebb részében népies magyar lyra-irodalomból úgy válik ki, mint egy előkelő, finom architektúrájú kastély a vadvirágos paraszti tájképből, szélesebb körben máig is visszhangtalan, nem méltatott, szinte észre nem vett maradt. Ez az 1874-ben írt *Bálteremben*.

Mélázva állok a teremben,
Szép ifju párok serge lebben
Körülem, tánczot tánczra lejtve,
Az élet gondját nem is sejtve.
A víg zene s vidám kedv árja,
Mely szívöket úgy általjárja,
Reám is hat s játszik velem
Vesztett ifjúság, szerelem!

Örültem én is fényes éjnek,
Víg kedvű zajnak, víg zenének!
Csillárok reszkető világa,
Bokréták illatos virága,
A nők mosolyja, hangja, arcza,
És szívem titkos, néma harcza
Mind elmúlt rég... játszik velem
Vesztett ifjúság, szerelem!

A kit oly hön s hiven szerettem,
Mi sokszor vártam, láttam itten,
Mi szép volt és mi bájjal lejtett,
De értem fényt és zajt felejtett.
Szerelme kincse, lelke éke
Szivem egyetlen szép emléke,
Boldog napok!... játszik velem
Vesztett ifjúság, szerelem!

Hány lyányka itt e víg csoportban,
Ki úgy örül, a mint ő hajdan!
Az élet gondja, súlya, átka
Nem érinté még, boldog mátká,
Majd boldog nő s egy pár év mulva,
Mint ő, hervadva, sírba hullva...
Gyászfátylon át játszik velem
Vesztett ifjúság, szerelem!

Hány ifju itt e víg csoportban,
 A ki oly boldog, mint én voltam
 S majd egykor gyors napok letűntén
 Oly mélabús lesz, a minő én,
 És a jelenben nem talál mást,
 Mint veszteséget és csalódást
 S a multban él... játszik velem
 Vesztett ifjúság, szerelem!

Mind elvesztjük, hiába sírunk,
 Korább vagy később, a mit bírunk,
 Oly hirtelen hervad virágunk,
 Csak egy lehellet boldogságunk!
 Mulassatok szép ifju párok,
 Meg nem zavarlak, ha méházok
 S megenyhülök... játszik velem
 Vesztett ifjúság, szerelem!

Ennek és az ilyen verseknek nem nagy a keletük olyan társadalomban, melynek még zajos, erős kiáltó hangokon folyik a társalgása, a közéleté és az irodalma is. De a kiknek már kifinomodott a lelki hallásuk, lehetetlen, hogy ez az elfojtott, halk, szinte suttogó méla hang ne legyen nagyon kedves s ne találja meg az utat szívük közepéig.

Gyulai Pál költészetének e harmadik, úgy mondanám distinguált időszakában, mely azután következett, hogy szerelmi lyráját hitvese halála elhallgattatta, aránylag azok a versek keltek nagyobb érdeklődést, melyekben a költőnek, anyátlan gyermekeiért való gondjai, aggodásai, küzködései tükröződnek: a *Margit szigetén*, a *Virrasztva* című, melyben beteg leányát csodás gyöngédséggel dédelgeti s a másik, fiatalon elhalt leányát elsirató *Margit emléke* cyklus. Ezek is mind sokkal finomabb költői hangok, semhogy a köztetszést kizárólag a maguk kétségtelen becsének tulajdoníthatnám. Inkább azt gondolom, hogy az emberi részvét, a mely elvégre a beteg gyermekét féltő vagy elhunyt gyermekét gyászoló apáknak mindenütt mindenkor kijár, győzte le e versekkel szemben a figyelmetlenséget. De még ezeknél is jobban megkapta a közönséget a különben nem népszerű költőnek 1875-ben megjelent *Barátnőmhöz* című verse; alighanem azért, mert e vers ihletéül a jóakarató mendemonda a puritán özvegyember szívének valamely szerelmi másodvirágzását híresztelte el. A mendemondának ugyan nem volt igaza, de maga a vers oly szép s az érzés, melyből fakadt — ha nem is a szerelem — oly előkelő és komoly volt, hogy minden külön reklam nélkül is örökre méltó a nemes költészetet kedvelők figyelmére.

Sebezte volna bárki szívem,
 Nem fájna úgy, megszokta rég,
 Oh csak te ne, egyetlen hívem,
 Kit vígaszul küldött az ég.

Hű gondom őrzé gyermekséged,
 Testvéred voltam és atyád,

Örültem látva, nézve téged,
 Szerettelek, mint jó barát.

Szelid szemednek szende fénye
 És vidám, játszi szellemed,
 Kit megtiport a sorsnak kénye,
 Hányszor vígasztalt, enyhített.

Most megsebzél, gúnynyal tetézve,	Még nem csalódtál, ringat álom,
Oh rideg szív, óh dőre agy!	Nem érzél mélyebb bánatot,
S oly éles tör ily gyöngéd kézbe'!	S hű szívre lelni a világon
De megbocsátom, ifju vagy.	Hogy mily nehéz, nem tudhatod.

De megtanít rá majd az élet:
 Hűtlen barátság, szerelem...
 Csak úgy ne bánják senki véled,
 A mint te bántál én velem!

Nagyon szeretem ezt a verset, mert érzésben, gondolatban és egész hangjában csodálatosan egyéni. Kizárólag és különlegesen Gyulai Pál férfias, büszke és mégis mindent megértő és mindent megbocsátó szívét tükrözi, abban a tisztaságában, a melyben ismertem. Ez a támadó kedvű, harczos férfi az ő ellene vétettekkel szemben maga volt a felsőbbes, de szelid, minden gúnys, hideg megvetéstől mentes türelem. Még ha férfitől érte is méltatlanság, ő maga kérészt és talált mentséget megbántója részére. Ha nem talált komolyat, legalább humorosan ütötte el az egész dolgot és sem bosszúvágy nem ébredt, sem haragos emlék nem maradt benne soha. De ime, ha neki kedves nő bánt véle rosszul, akkor meg épen olyan fenkölt büszke alázatossággal szenvedte el fájdalmát, melyben nagyobb volt a nő megtisztelése és gyöngéd féltése az élet boszuló erejétől, mint a keserűség.

Hanem, ha ez a legigazabb ember és legigazabb költő, a ki valaha lehetett a világon, versben mond is valamit, az akkor is feltétlenül szószerint igaz. S ha az ő szívének özvegyi gyászát csakugyan új szerelmi fényre derítette volna valamikor valamely szép őszi nap-sugár, akkor ő az új érzést sem bátortalanságból, sem képmutatásból testvéri, atyai és jó baráti szeretetnek versben sem mondaná. De az valóság, — most már csak elmúlt szép valóság, mely még egészségbé, még hívebbé s vonzóbbá teszi Gyulai Pál költői kép-mását, — hogy a női nem, a női szépség s mindenekfelett a női jóság bája holtáig mélyen hatott rá, s hogy finom lelkű, résztvevő, véle gondos és kedves asszonyok nyájas tiszta barátsága nélkül sívárnak érezte volna az életet s elvesztette volna költészetének harmóniáját. Hálás szívének egész melegével ragaszkodott ilyen, a jóság hervadhatatlan bájával ékes uriasszonyaihoz s a régi módi, de hozzá nagyon illő, szinte posthumus galantériának sok formaságával hódolt nekik. De már csak irántuk való határtalan tiszteletből is óvakodott attól, hogy a szent érzés, mely őt hozzájuk fűzte, soha szerelemmé ne tüzesedhessék. «Ne erőlködj ifju lenni, vén szerelmes rút alak» —

ezzel az erőteljes mondással intette önmagát *Vigasztaló* című versében. S azután ezt az intést élete végéig számtalanszor idézte ama koros barátai fejére is, a kik nem voltak oly bölcssek, mint ő, hanem ősz vagy kopasz fejjel újra magukra vették Ámor és Vénus igáját. Ő maga síríg hű maradt önmagához s első és egyetlen nagy szerelméhez. S a jó Istenen kívül is van rá tanu, a ki hallotta a csöndes éjszakában a már agg Gyulai Pált korán elvesztett hitvese után sóhajtozni.

Elérvén az öregség küszöbéhez, Gyulai Pál maga is költői számat ad addig írt dalairól. A számadás nemcsak mint vers jó, de mint önbírálat is egészen helyes.

Az ifjúság legszebb korát
Mély honfűbűben éltem át;
Megtört vágy, széttépett remény
Uszott a kétség tengerén,
S kitört a rejtett fájdalom:
Azért oly bús, komor dalom.

Év gyorsan telt el év után,
Enyhültem lyányom mosolyán;
Az anyjáié volt az nekem,
Smost árny vagy, kedves gyermekem,
Enyésző árny, én pusztá rom:
Azért oly bús, komor dalom.

A honra hogy szebb nap derült,
Hajh örömem búval vegyült;
Uj bú, uj gyász szakadt reám,
Ott sirtam nőm ravatalán;
Elnyelt mindent egy sírhalom:
Azért oly bús, komor dalom.

Az élet ősze int felém;
Derül-e még rám enyhe fény,
Vagy uj vihar tarolja szét
Reményim hulló levelét:
Uj honfűbű, új fájdalom?
Azért oly bús, komor dalom.

A mit én, szerető gonddal nyomról-nyomra követve a költő dalait, folyton láttam, azt vallja ki e vers is: Gyulai Pál lyrája Gyulai Pál egész átküzdött s átszenvedett életének dalokba szőtt igaz története.

Az öregkor, az élet ősze, melyet a költő e verse végén remény és kétség közt vár, aránylag sokáig derűsebb volt, mint életének tavasza és nyara. Hozott még dalokat is, melyek megint híven adnak hírt az őszinte költő életének folyásáról. Legkedvesebbek köztük, nekem legalább, az öreg költő leányfalvi szép-életének, jóízű idyll-játzásának, ártatlan pomologizálásának, némi melancholia mellett is vidám visszhangjai. Mennyire szerette Gyulai Pál azt a kis Dunamenti nyaralóhelyet s mily feledhetetlenül vonzóvá tudta azt tenni ama kicsiny, de annál finomabban harmonizált barátnői és baráti körnek, mely részben időnkint gyűlt oda köréje egy-egy mulatságos erdei symposionra, részben az ő kedvéért évek során át ott tanyázott az első cseresznyeérestől az utolsó dióverésig.

Gyönyörű leányfalvi idők! Akkor még hegynek mentünk fel-

felé pokolmelegben is, agyagos talajon, kosárákkal fegyverezve s a fürge kis öreg nagy költő volt a vezér. S ha gyümölcs vadászatunk nem volt is eredményes, hallottunk annyi szebbnél-szebb verset, a mennyit csak az öreg költő tudott. Már pedig ő könyv nélkül tudta a saját versein kívül jóformán az egész magyar versirodalom javát és hegynek fel is folyvást szavalt. Ő mindig győzte memóriával és lélekzettel, csak a pipájának jutott kevés az utóbbiból s ezért minduntalan kialudt. Egy percz megállás — s az öreg úr újra rágyújtott a pipára is, a versre is. És így tovább, hegynek felfelé!

Egyszer aztán kezdődött az út lefelé a völgynek. Azaz, nem is kezdődött az egyszerre, csak úgy lassan-lassan megilletődéssel kezdtem észrevenni, hogy már nem hegynek visz az öreg költő útja. De a sok szép régi vers még fel-felcsengett ajkán. Még az én gyermekeim is részesültek a szerencsében, melyet egyetlen büszkeségül megengedek nekik, hogy magának a költőnek ajkairól hallották, hogy «kis tű kezdi, farkas végzi», s hogy «égszakadás, földindulás, a fejemen egy koppanás, szaladj te is pajtás» — és még Gyulai Pál páratlan meseköltői tehetségének hány tökéletes remekét! Még nálunk a «csitt kicsi kedves csitt-csitt-csitt» meg az «egyszer egy időben, bakonyi erdőben» a nem alvó giliczéről szóló édes altató dal, szintén a kedves humorú öreg szerzőnek saját előadásában, sokszor bájolta át tündéri álomvilággá a leányfalvi gyermekszobát.

És még — de már egyre ritkábban — egy-egy szép új verset is mondott az öreg költő. Hanem ezeket már papirosról olvasta és ezek már megint szomorúak voltak. Mert közben megint nagy bánat érte: meghalt a fia. Ebből a bánatból fakadt a *Fiam fája* s az ennél még szebb *Estély előtt* című vers, mely az utolsó költeményeinek 1904-ben megjelent kétkötetes gyűjteményében.

De kedv, öröm madárként rebben
S virágként hervad el korán,
A kandallót mind kevesebben
Üljük körül évek során.

Minden tíz év egy-egy új gyászom,
Lesujt a sors kegyetlenül,
Előbb nőm, azután leányom,
Fiam is végre sírba dül.

A mély seb is emlékké gyógyul,
Ám mégis mindig seb marad,
Koronként újra meg-megfájdul,
Míg csak sirunk nyugtot nem ad.

Mintha a lassú völgynek-menés közben egy darabkán megint fölfelé haladt volna az öreg költő útja. Mintha az új nagy bánat rövid időre visszahozta volna az ihletést, mely régen is mindig szívére szállt, ha annak közelében a halál szárnya megsuhant. De az aggasztánoknak nincs már hosszú bánatra idejük. Az út ismét völgynek visz, menni kell lefelé tovább.

Hanem még a további utat is jelöli néhány új vers, melyek már csak a *Budapesti Szemlében* láttak napvilágot. Azokkal is csak a kajánság csúfondárkodhatik. Azoknak is megvan még az a beesük, hogy teljesen igazak, hogy meghatóan tükrözik egy nagy elme, egy nagy szív, egy egészen különleges, érdekes egyéniség lassú kiégésének, hamvba dőlésének kérlelhetetlen folyamatát.

Nyolczvanadik születése napján még nyájasan megállítják a völgynek ballagó költőt a magyar nők, hogy megkoszorúzzák a sírból is hazajáró anyai gond s a többi magasztos női erény dalos magasztalóját. Csöndesen örül neki s bizalmas körben boldogan mondogatja, hogy «másfelől» a nők az ő költészetét mindig megbecsülték. A «másfelől» előtt elhallgatott «egyfelől» itt az volna, hogy a férfiak nem mindig. Lefelé mentében nem veszi észre, hogy már titkon hiába fájlalja s nyíltan hiába büszke népszerűtlenségére. Hogy az már legfeljebb a vele egyívású irodalmi nemzedékben kisebbíti őt, melynek tusáin ő mint legkeményebb vívó és dalnokversenyein mint egyik legjobb énekes vett részt. Már alig látja s alig érzi meg, hogy mi, az utána következett nemzedék, kik pedig az ő bírálói vesszeje alatt nőttünk fel, megcsókoljuk kezét, melylyel rajtunk végig suhintott. S már nem tud s nem is akar tudni róla, hogy egy a mienknél is későbbi, legújabb irodalmi nemzedék, mely pedig — «juventus ventus!» — a nemzeti irodalmi hagyományok ellen irtó hadjáratot hirdet s az úgynevezett bálványok ledöntögetését próbálgatja, épen őt, Gyulai Pált illő tisztelettel kiveszi a ledöntendőik közül.

Ő már nem gondolt rá, de én bizonyos vagyok benne, hogy a jövő, mely el fog mosni nyomtalanul nem egy tegnapi és mai nagy népszerűséget, Gyulai Pált — s nemcsak az embert s nemcsak a bírálót, hanem a költőt is — mind jobban meg fogja érteni és szeretni. Az erős tusázók, a veszedelmes versenytársak igaz méltatására sohasem azok képesek, a kik még vele szemtől-szembe érezték gyöngébb voltukat — és a legdistinguáltabb költői értékek teljes felismerésére kell a legtöbb idő.

Emlékének külső cultusa még máig is szenved bizonyos elhanyagolásokat. Nem baj! Gyulai Pálnak jövője dolga biztos, tehát nem sürgős.

Néhány botlogó lépés — és az agg költő völgynek vivő útja is véget ért. A mi még hátra volt a sírig, azt már az ember nem a maga lábán teszi meg.

Hanem addig még soká feküdt fehéren fehér ágyában Sándor-utca 13. szám alatt földszinti lakásán, az új nagy bérházban, mely ipának, Szendrey Ignácznak régi szerény félemeletes háza helyén épült. A szerény régi ház volt évtizedeken át Gyulai Pál budapesti otthona, neki, daczára a modern kényelem minden hiányának, sokkal kedvesebb, mint az új. Én délutánonkint sokszor ültem a holtbeteg fehér aggastyán fehér ágya mellett, hol még az ő szavalni szerető ajkáról akkor is sokszor pergett a mindenféle szép régi vers, de már mind halkabban és töredezetten, mint egykoron, mikor Leányfalván még fölfelé mentünk a hegynek. Közben nagy elnémulások, nagy sóhajtások, majd vágyó fogadkozások:

— No már csak uram, majd írok én még verset, ha felkelek. De most nem tudok. Higyje el: nem tudok!

Hogy eltereljem figyelmét a keservről, mely efféle mondásaiban rejtezett, elővettem az ő két költői kötetét s felolvastam neki a maga régi verseiből. Megilletődéssel figyelt rám s egyszer, olyan szinte szégyenkező ellágyulással, a minőhöz addig épen nem szoktatott, megfogta kezemet s így szólt:

— Ugy-e uram, majd mond rólam emlékbeszédet a Kisfaludy-Társaságban mint költőről és felolvassa ott is ezeket a verseket? Igérje meg!

Megígértem. Megtettem.

GYULAI PÁL EMLÉKEZETE.

VARGHA GYULÁTÓL.

Ősz volt, midőn szép csöndesen lehajtád
Örök nyugvásra fáradt ősz fejed.
A válasz könnyű volt, meg sem sohajtád;
Hideg szél fútt tarlott mezők felett,
Siratva tán az örömek kihaltát.
Csupán az emlék játszott még veled;
Az is föl-fölsirt, mint bús síri ének.
Letűnni jó letűnt kor gyermekének.

Oh, hogy' ne vágynánk messze, ki a korbul,
Melyet nem értünk, mely minket nem ért,
Midőn lassanként mind fonákra fordul,
Mit nemzetünk bírt, álmódott, remélt;
Ha telve a pohár, sőt már kiesordul,
Ürömből a sors mit számunkra mért,
És sok botor megédesíteni vágyva,
Mérget kever a keserű pohárba.

Sötét boróban tölt el s honfigyászbán
Ifjúkorodnak sok szép ideje;
De a tavaszban éltető varázs van,
Az ifju szív reménynyel van tele;
Hittél te is a nagy feltámadásban,
Lelked' a gyász nem görnyesztette le,
Magasra nőtt, mint súly alatt a pálma,
S körülsusogta jobb jövőnek álma.

S a szent romok közt megzendült az ének,
— Soha, soha olyan dalos berek! —
Annál bűvösb dala a fülmilének,
Minél fájdalmasabban kesereg;

S bármily sötét, oszolni kell az éjnek,
 Ha hajnalt hirdet a madársereg.
 A költők fájó sirató dalában
 Hajnal derengett s élet a halálban.

És a mikor hajnallott a hazának,
 Szép napod éjbe ép akkor veszett,
 Örömeid hamar leáldozának,
 Hajh, sirba szállt szép ifju hitvesed.
 Azóta rajtad ott ködlött a bánat,
 Szivedben folyvást ott sajgott a seb.
 S hogy teljes légyen örömid enyészte,
 Új gyász a régit kétszer is tetézte.

De férfi voltál, könnyedet letörléd
 S munkában keresél enyhet, vigaszt;
 S hirdetted, a mint látta fényes elméd,
 Az örök eszményt, a szépet s igazt,
 S nemzeti bélyegünk becsét, szerelmét,
 — Oh, ifju nemzedék, ne vesd meg azt,
 Álgöngyein ne kapj az idegennek,
 Gyöngyök nekünk min-keblünkben teremnek. —

A mit te jónak tartottál s igaznak,
 Abban megálltál s nem alkuvál.
 Nem csalt a népkegy, ez a drága maszlag,
 Mosolygni szembe' csalfán nem tudál.
 Neked mindegy volt, ha szegény, ha gazdag,
 S bár csapkodott a gúny, mint szennyes ár,
 Bátran megálltál, tiszta öntudattal,
 Másokkal harcban, békében magaddal.

És Pest zajából el-emenekültél,
 Ápolni kertet, ültetgetni fát;
 A hűvös árnyba álmodozni ültél,
 Hallgatva a morajló vén Dunát,
 S az álom, emlék, e két méla tündér
 Lantod nyiló virággal fonta át.
 Jobb, mint dús pamlagon a drága szőnyeg,
 Az agg diófák alja pihenőnek.

Pihenőnek, sírnak is azt kívántad,
Hogy az legyen fejed hű vánkosa;
De ily kegyes nem volt a sors irántad;
Rejt a holtak hivalgó városa . . .
Mindegy . . . csak az emésztő honfibánat
Ne háborítsa álmodat soha.
S melyért ti egykor annyit áldozátok,
Nagy és dicső s boldog legyen hazátok.

GYULAI PÁL EMLÉKÉRE.

Beszéd a Gyulai-serleggel az ünnepi lakomán.

BERZEVICZY ALBERTTŐL.

Tisztelt Társaság!

Még csak két éve múlt, hogy ezt a serleget, melyet a Gyulai Pál tisztelői és barátai az ő írói arany-ünnepe alkalmából tiszteletére készítették, immár nem az ő «egészségére», hanem — néhány hónap halála után — az ő «emlékére» emelte Társaságunk lakomáján arra legméltóbb társunk, Gyulai utódja az elnöki székben.

Ha most, elnökünk megtisztelő megbízását teljesítve, ismét azért veszem kezembe e billikomot, hogy azt a Gyulai emlékére üritsem, kettős okkal vélem ezt igazolhatni. Az egyik az, hogy a mai napon, mikor egy ünnepélyes közülést tartottunk, mely kezdetétől végeig a Gyulairól való megemlékezésnek volt szentelve, talán nem is volna illendő, hogy az ő tiszteletére alapított serleget más, bár még oly jeles és nagy halottunk emlékére emeljük. Hogy pedig én vállalkozzam e kitüntető megbízásra, arra az bátorított, hogy nagygyűlésünkön főkép költőink ünnepelték egykori vezérünket; legyen megengedve, hogy e lakomán oly valaki rójja le a Gyulai iránti kegyelet adóját, a ki nem költői, de írói szerény munkássága alapján ezelőtt 13 évvel mint az ő *Szemléjének* dolgozótársa, az ő kívánságára is lépett be Társaságunk soraiba.

A sors sajátságos végzése úgy akarta, hogy egy hét leforgása alatt két különböző körben, két különböző emlékserleg fölött mondjak beszédet: egyet a Széchenyi István s egyet a Gyulai Pál posthumus ünneplésére.

Nem tudok ellentállani a kisértésnek, hogy e véletlen találkozás fonálán keressem a nem véletlen, de mélyen rejő és állandó vonatkozást e két, ma már történetünkhöz tartozó alak között.

Nem téveszthet meg a különbség és távolság szembetűnő nagysága, mely a született nagy urat, a hazánk politikai, közgazdasági, társadalmi alakulására korszakos befolyást gyakorló államférfiút a mindvégig csupán írói tollának hatalmával, csakis szellemi életünkre

hatást gyakorló, szerény költőtől és kritikustól elválasztja. Azért mély lelki rokonság van közöttük, mely a munkásságukat indító és vezető hajlamok és tulajdonságok szilárdsága, erélye és csillogó tisztasága szempontjából összehasonlíthatókká teszi őket, a nélkül, hogy ezzel az összehasonlítással bármelyikök igazságos értékelése ellen véténénk.

A mi Széchenyit oly drámailag fordulatos politikai pályáján kezdettől végig vezérelte: az igazság hajthatatlan keresése, hirdetése, követése; a fölismert kötelesség melletti kitartás a közvélemény minden csábításaival és ostromaival szemben; az a szinte fanatikus lelkiismeretesség, mely inkább mindennel szembeszáll, inkább mindent eltűr, inkább mindenről lemond, mintsem hogy meggyőződéséből csak egy szemernyit is megtagadna, kötelességéből csak egy szemernyit is elengedne magának: ez oly lelki tulajdon, a melyet teljes mértékben és teljes értékében találunk föl Gyulainál is.

Az írói lelkiismeretesség az a legnagyobb, legfényesebb erénye Gyulai Pálnak, mely talán leginkább tette tövisessé pályáját, mely talán legnagyobb akadályá volt zajosabb, jutalmazóbb írói és költői sikerek aratásában, de a melyért — épen ezért — talán legtöbb hálaival és kegyelettel tartozunk neki s a mely legmagasabbra helyezi őt mai irodalmi életünk megfigyelőjének szemében.

Ő az írói hivatásról való fölfogását annak a kornak a szelleméből merítette, a melybe fiatalsága esett s a melyben az irodalom nálunk, úgy, mint több más európai államban, a nemzeti öntudat fölébresztésének s az elnyomatás alatti ébrentartásának legerősebb eszköze volt. Abban az időben az író magát joggal tekinthette egy nagy nemzeti küldetés birtokosának, a nemzeti jövő kincsei egyik letéteményesének s főképp ebből a tudatból eredt az a nemesebb ethikai megítélése az írói tevékenységnek, mely azt magasan fölébe emelte az egyszerű kenyérkereseti, üzleti vagy közszolgálati pályáknak.

A régi iskolának ebben, az írói s különösen a költői hivatásról is táplált fölfogásában volt egyébiránt valami az ó-világ eszméjéből, mely a Vates nevével egykép jelölte meg a népe jövődjébe látó s e látásával népe sorsát irányító jóst, prófétát és a lantost, a dalnokot. Mindkettő isteni ihletnek tulajdonította megnyilatkozásait s magasabb küldetésnek, áhítatos komolyságot, magábaszállást igénylő, nagy felelősséggel, szent kötelemekkel járó hivatásnak tekintette a maga tisztjét.

A classicismus eszmeköre és a romantikai irány nemzeti lelkesedése tehát egykép járultak hozzá az írói hivatás ama nemes, de szigorú fölfogásának kialakulásához, melyet Gyulaiban még megtestesülve láttunk s melyet ő híven őrzött meg a kor minden változásai

közepett pályája legvégéig s érvényesített írói működése minden terén.

Ez a fölfogás, a mily mértékben teszi gyakran rabbá az írot, oly mértékben teszi a szó nemesebb értelmében szabaddá és függetlenné.

Rabbá teszi, saját lelkiismerete, meggyőződése rabjává, mert az így gondolkozó író hebe-hurgya, fölszínes munkával nem szaporíthatja írói termelését; nem áldozhatja föl egy tetszetős, a közönségnek kedves hazugságért a gyakran keserű és kellemetlen igazságot; nem áldozhatja föl egy szellemes ötlettel aratható hatásnak a maga lelke hitvallását. A szigorúan lelkiismeretes író nem tud kétféle igazságot hirdetni, csakhogy dialektikája fényét ragyogtassa; inkább küzd a maga eszméjeért és irányaért s bukik el vele, mintsemhogy kényelmes megalkuvással a közönség alacsony hajlamai, gyarlóságai legyezésével, a «zajongó földszint» tetszésének hajhászásával emelkedjék. Inkább halad egyedül ösvényén, vagy éri be kevés hű követővel, várva a maga igaza idejének beköszöntét, mintsemhogy a szolgálatkés hízelgés és számító pajtáskodás szekerére kapaszkodnék föl.

Gyulai írói jellemének kifejlődési korában az írói függetlenséget főleg a hatalom nyomásával szemben kellett megvédelmezni: ma, mikor a szabadságnak hál' Istennek nem vagyunk híján, a Horáczféle «vultus instantis tyranni» kevésbé teszi próbára az író jellemét, mint inkább a «civium ardor prava iubentium»; kivált ha a rosszat követelő tömeg előtti meghajlást nem csak a politikai térre, hanem az irodalmi közízlésre is vonatkoztatjuk. Ma az író lelkiismeretességének s egyúttal igazi függetlenségének, szabadságának főleg abban kell nyilvánulnia, hogy az igazság s a nemes erkölcsi és nemzeti ideálok cultusa mellett helyt áll és kitart a nagyobb külső siker és dúsabb anyagi haszon csábításaival szemben is.

Erre adott nekünk Gyulai tündöklő példát, s ha mi hagyományainkhoz hívek és a nemzet elismerésére, bizalmára méltók akarunk maradni, nemcsak tisztelnünk kell az ő emlékét, hanem igyekeznünk kell példáját is követni.

A Gyulai Pál emlékére emelem e serleget!

II.

ÜNNEPÉLYES HAVI ÜLÉS

LÉVAY JÓZSEF R. TAG TISZTELETÉRE,

MISKOLCZON 1911 NOVEMBER 19-ÉN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

A Kisfaludy-Társaságnak közel nyolczvan éves történetében ez az első eset, hogy hivatalos székhelyén, az ország fővárosán kívül tartja ülését. Az a csillag hívott, vezérelt ide bennünket, melynek irányzására biztuk, egyenként és együtt, lelkünket, munkánkat, egész életünket: a magyar szellem csillaga. Mint a pásztorokat az a régi csillag: a miénk is a hitnek, a szeretetnek, az élet legnemesebb örömeinek és legkedvesebb javainak egy drága forrásához vezetett, hogy tisztességet tennék neki s hitben, szeretetben, erőben öregbednénk általa.

Lévay Józsefhez jöttünk, köszönteni őt társasági tagságának félszázados ünnepén. Köszönteni jöttünk fiatal szívét, mely ifjúnak, elevennek és gazdagnak maradt, akár ötven év előtt, és köszönteni ősz haját, melyet talán nem is a kor fehéritett meg, hanem a meghatott természet igyekezete, hogy hótisztaságával külsőképen is kifejezze lelkének világát. Köszöntéssel jöttünk, de új erőért is hozzá, a mi patriárkánkhöz.

És a mint itt egybegyűltünk, a tisztelet és szeretet kitörésének zaját mintha valamely, lelkünkre szálló áhítat csöndesítené le. Mintha közöttünk, a kik itt vagyunk, suhanva, csöndben egymásután megjelenének azok is, a kik «egykor voltak», a kik valamikor ugyanazzal a szeretettel szorították Lévay József jobbját, a melylyel mi nyújtjuk feléje ma kezünket. Az ötven év előtti magyar politikának, szónoklatnak, költészetnek csillagképe itt velünk, körülötted. Első vezetőd a közéletbe, az a sasszemű, lángoló tekintetű politikus, ki együtt járta a zord Tacitus és a bánatos Kölcsey iskoláját s a ránk szakadó vész napjaiban a legnagyobb vakmerőséget az alkotás erejével egyesítette. Azután nemes szónokbarátod, sápadt arczával, kusza hajkoszorújával, hol megtört, hol fölragyogó szemeivel, szavának csodálatos, most mézzel folyó, majd tűztől sistersgő áradatával, művelődéstörténetünk egyik legnagyobb nevének s e név viselője kor-

szakos műveltségének is örököse, kinek híre, cicerói iskolájával együtt, oly méltatlanul hangzott el. És ők is, kiket költői melancholiád hárfáján az ihletett emlékezés óráiban oly hívó vágygyal szólíttgattál a tőlük legjobban ismert s nekik legkedvesebb hangokon: mintha ma köztünk lennének. Földid, lelked és sorsod osztályosa, a legnagyobb magyar pap-költő, kinél vidámabb mosolylyal senkisémet emelt serleget s a kinél égőbb könyvet senkisémet hullatott bele. Vele azok, a kiknek dicső útját törted, a magyar lélek legteljesebb költői diadalának útját: szabad-e róluk többet mondanom? a mi Tyrtæusunk és a mi Homérunk. És egykori ifjú barátaid, kik nagy hagyományukat őrizve, védve, terjesztve, oltogatva veled együtt, kéz a kézben, egy hosszú életen keresztül szolgálták közös eszményeteket: a legfélelmeőbb kritikus és leghűbb barát, a legmunkásabb kéz és leglelkesebb szív.

A te pályád, a te szellemed idézte őket közénk. Az ő világukat te kapcsolod össze a mi látható világunkkal. Te vagy utolsó társuk közöttünk: ebből meríti mai ünnepünk áhítatát. De hogy méltó társuk is vagy: ebből árad lelkesedése. Költészetedben, az egyéni szellem finom változata szerint, még az ő költői világuk színmagyar, szintiszta, színigaz hangját halljuk, annak a fenséges harmóniának zengését, mintegy az egészet a te szavadban. Mintha a legendák amaz elsülyedt pompás városának harangszava rezgene költészetedben. Egyszerűségében van fensége, keresetlenségében ritkasága, természetességében művészete, népiességében culturája, egyéni igazságában közhatása, zenéjében legtitkosabb bája, ifjúságában bölcsessége. Ama nagy kor érzésvilágát tolmácsolod a magad csöndesebb veresű szívének édes rythmusában; költői eszményeit, a mint a Bükken, a hámori völgyben, az Avason megnyilatkoznak szemednek és szívednek. De ez érzések és eszmények igazsága nem a múlté: a haladó, fejlődő, tisztuló emberi szív igazsága az. Egy kis életkör költői benyomásaiban meg tudtad szólaltatni az emberi szív egész érzésvilágát, megpendíteni minden húrját, még pedig a művészet olaját cseppentve örömré, búrá: amannak tüze jobban lobogjon, emennek sebe édes enyhülést találjon. Ott voltál a száz sebből vérző nemzetnek költővirrasztói között, Arany és Tompa oldalán, s bűvös «raólvásásod» Mikesről ezer és ezer fájó szívben ébresztett édes visszhangot. Ott a *Dicső napon*, a feltámadás mámorában, magokba szállásra, hűségre, munkára intvén véreidet. Dalaidban mind máig egy harmonikus, nemes férfiu léleknek gyöngéd ereje lüktet, mely könnyen hangolható, de száz benyomását mind a maga módján, a maga hangján,

magához híven, a maga megnyilatkozásaúl visszhangozza. Vágyaidból is szerénységed, lemondásodból is az élet szeretete szól.

És ez az élet nem volt mostoha hozzád. Mily kopárok mind a mi koszorúink ahhoz a jutalomhoz, melyben a te gondviselésed és a mi gondviselésünk téged részesített. Nem tisztességeidre, nem a nagy költőtársadtól oly hön és oly hasztalan áhított «független nyugalomra», nem is éveidnek dús ajándékára gondolok, hanem arra a legritkábbra, a mi még magyar költőnek sohasem jutott osztályrészül és talán idegennek sem. Arra, hogy művészi erőd nemcsak megtöretlen, hanem szinte a mai napig emelkedőben van. Már patriárkai korodban ajándékozhattad meg költészetünket olyan tiszta fényű gyöngyökkel, mint *A múzsa búcsúja*, *A patriárka*, az *Aratás* és a többiek. Ősz alakod, a mint még mindig fölfelé, új meg új diadalokra tör, kedves Kárpátaid képét idézi lelkem elé, a mint a nyugvó nap havas ormaikon ragyogtatja legfénylőbb, legszínesebb, legégőbb sugarait.

Köszönjük neked ezt a költészetet. Köszönjük ember és magyar voltunkban nemcsak művészetét és örömeit, hanem hűségét, emlékezéseit és reménységét. Köszönjük Társaságunk nevében, közel háromnegyed évszázad közönsége nevében, a nemzet nevében. Igen, nemzeted nevében is, melynek életében egy sötét napon legmélyebb és legegységesebb érzését megragadóan fejezted ki. *Mikesedre* gondolok, melynek tárgyában és rhythmusában, a kurucz költészet ismerete előtt, szinte csodálatos beleérzéssel, egy régi kor lelkivilága elevenedik meg, hogy a lenyűgözött erő keservében, mélaságában, büszkeségében, belső fölemelkedésében a magunkét tolmácsolja. Sok gyönyörű költeményt írtál azóta, de a nemzet szívében és emlékezetében ma is *Mikes* költője vagy.

Ez a költemény nemcsak híred jelévé, hanem pályád képévé is lett, költői emlékezésből, művészi jelen-érzésből jóslattá, a te életed és a mi életünk útján immár beteljesült jóslattá. A fénynek, a diadalmas és gyászos harcznak napjaiból, a lelkében és színében magyar fejedelmi udvarból, hősei és nagyjai közül utolsónak marad *Mikes*, hogy hűséges, meleg, nyájas lelkéből még egy fényes sugarat röpítsen a nagy idők emlékébe. Azoknak a bús magyaroknak, a kiket a beköszöntő nemzetietlen világ, a «náj módi» a tenger partján utóbb összevert: ő lesz a fejökké. A magyar költészet fejedelmeinek udvarából, a koszorúsok közül, kik költészetünkben az egységes és teljes magyar szellem győzelmét kivívták, dicső társaid közül egyedül maradtál te is. Mind «elbújdostak már a földi térekről» s diadalaik mezején

közéletben és irodalomban, a Rákóczi után következett világ szomorú jelei is mutatkoznak. Közöttünk pedig, új jövevények között, kik nem akarjuk «elmozdítani a régi határt»: íme reád szállott az ősz Mikesnek *básbugi* tiszte.

Költészetünk e legnagyobb emlékeinek fényében, melybe a te lelkekből is szövődtek sugarak, köszöntelek a Kisfaludy-Társaság nevében, azzal a tisztelettel, melyet ragyogásuk táplál bennünk és azzal a szeretettel, melylyel melegök vonz feléd. E tisztelettel, e szeretettel, ez áhítattal nyitom meg Társaságunk ülését.

A BÜKKBEN.

KOZMA ANDORTÓL.

Kanyargós utat szab embernek az élet,
Az enyém is egyszer a nagy Bükkbe tévedt.
Már az ősz ott bujkált lomb és cserje közte
S a ritkuló zöldet pirossal színezte.

Bájos hervadásban oly egyedül bolygék,
Mintha e világon csupán magam volnék.
Halk nótákba kezdtem álmodón, merengve
S szinte beolvadtam a szép rengetegbe.

Vándor vadmadárnak csapatát rebbentém,
Nyúl meg róka surrant mohos törzsek mentén,
Fényes szemű őzek szökkentek odábbat —
De befátyolozta szívemet a bánat.

Csüggedt érzelésnek hullajgtatva könnyét,
Lapoztam s nem értém Isten képeskönyvét,
Mígnem a fülemben, mélyiben a Bükknek —
Hallga! hallga! — érczes férfihangok ütnek.

Derülve figyeltem: mily vidám nagy ének
Tör, mint áldozatfüst egyenest az égnek!
Mint szépség s bölcsesség összeütött kelyhe
Csöng benne szív és ész üde erőtélje.

Csupa bátor érzés, mégis szűzi tiszta,
Mindben egy nagy élet tükröződik vissza,
Tartalom és forma egy rhythmusba olvad, —
Vajh ki az a boldog, a ki így dalolhat?

Szétnyitom a bokrot — s im, a gyepre dőlten
 Ott a férfi dalnok: egy vadász, előttem;
 Szép fejét magas kor hava már beeste,
 De piros az arca s deli még a teste.

Gazdag vadász-zsákmány mellette halomban,
 A kezeügyében pattogó tűz lobban,
 Pohár a jobbában, aranyborral teli,
 Az életörömrre dalolva emeli.

A dalos ősz férfit lesem loppal, némán,
 Hangja, csodamódon, magasból hat énrám,
 Mint pacsirta, mely föl a felhőkbe vágott
 S onnan hinti dallal teli a világot.

Kedves jelenés ez! — és addig csodálom:
 Nem tudom, hogy benne mi való, mi álom.
 Mintha a leszálló alkonyból kiválna
 Három isten: Bacchus, Amor és Diána.

A vadásznak a bort Bacchus maga önti,
 Amor rózsaaággal mosolygva köszönti,
 S hogy szép legyen álma, szűz Diána karja
 Őt a bükkös erdő lombjával takarja. —

Éjjel van az erdőn, elhallgat az ének,
 Holdvilágos égen kis csillagok égnek,
 Halkan suhog szárnya elülő madárnak,
 S még az őzikék is lábujjhegyen járnak.

Álmodj, Bükk vadásza, s mire jó a hajnal, —
 Ébredj megint frissen, új kedvvel, új dallal!
 S csak így éld továbbat istenektől áldott
 Férfiás, költői, rejtező világod!

Hogy, kik szerte bolygunk téveteg dalokkal,
 Rád és énekedre lesve néha loppal,
 Nemes irigységgel hadd sóhajtsuk el mi:
 Ah, mily szép így élni és így énekelni!

VILÁG FOLYÁSA.

PEKÁR GYULÁTÓL.

— Hajts . . . hajts ! Tovább, tovább !

Rohan a négyes a völgyi uton, — a benne ülő fiatal Mindszenty gróf sürgetően hajlik ki s néz előre türelmetlenül. Mi az, még se látszik a falu, Mindszent, az ő ősi kastélyának a zöld barokkfedele? Boszusan mélyeszti makacs állát a fátermörderei közé: átkozott utak, csak kibirja ló, kocs! Messziről jön ő hintón, Bécsből, lóhalálában. Bécsbe meg azon a bolond új vaskocsin került a még messzebb Párisból . . .

— Hajts !

Páris . . . bűvös szó, egyszerre kialusznak a szikrák haragos zöld szemeből, tekintete fátyolozottra válik. Páris . . . szerelmes álom, fény, pompa, III. Napoleon udvarának káprázata, be szép is volt ez az utolsó két esztendő. Jól mulatott. Fajának utolsója, kitett ő a familia becsületéért. Kaland, költekezés, gavailléria? Őt, a Morny herczeg dandy-tanítványát, a «comte Casimir de Mindszenty»-t emlegették legtöbbit a Tuillériákban. Suhanó női arcok . . . övé volt minden asszony. Az a sok édes csók . . .

— Tovább már, tovább !

Ki-kihajol újra, menekülne az üldöző képektől. De mindhiába. Az út porából, egy rögeszme erejével, megint csak a Pepita Romero izzó szemei tapadnak rája. Perzselő búbáj, — hát még itt se szabadulhat ettől az andaluziai kárhozattól? Szép Pepita, ő az oka mindennek, — most egy esztendeje, (micsoda merény!) őt, ezt a spanyol tánczosnőt szöktette meg a III. Napoleon karjai közül. Veszélyes kaland: messzire bujdosnak, a skót szirtek közé, hogy egy elveszett kis sziget incognitójában éljék esókos paradicsomukat. És élték is hosszú hónapokon át, a míg csak egy reggelen az éden pokollá nem vált. Borzasztó ébredés: hült helye ott oldalán a hűtelemnek, — a szép Pepita ama hajnalon megszökött, ugyan kivel? Hahaha . . . Vetélytársnak kicsi, szégyennek nagy: a gróf tulajdon inasával. Sujtó

förtelem, menjen tán utánuk? Ott az áradt kis szigeten, ott busult további hosszú heteken át. És aztán . . . ?

— Ostorot a rudasnak!

Aztán csak akkor tért észre, mikor pénze fogytával másodszeri levelére se kapta meg a kért bankókat párisi bizalmas ügynökétől. Baj lehet, hohó, ki kell lépni az egyéves incognitóból. Párisba hamar! Az ügynök vállat vont: nem jön pénz hazulról, de ott az óriási posta, a mit nem volt szabad az úr után küldeni. Kázmér gróf döbbenve tépte fel a leveleket, — mi ez? Az ügyvéd megszökött, a bonorum-director főbelötte magát! Tönk széle, csőd, tárgyalások, végzések, idézések . . . S ez az utolsó? Árverés . . . Az áldóját, ennek fele se tréfa. Sietni, fel a vaskocsira, Bécsben áll még egy négyese az ottani istállójában. Dictum-factum. S a Kaiserstadtban az utolsó Mindszenthy felült az utolsó négyes fogatára. Hajrá . . . !

— Üsd azt az ostorhegyest! No, itt a falu . . . Nem, nem állunk meg a tisztartónál. A kastély elé hajtasz, érted?

Robaj a nagy utcán végig, mögötte kandi fejek az ablakokban, — a lovak rogyva állanak meg a grófi park aranyezimeres vaskapuja előtt.

— No, mi az, csukva van? És nem lehet kinyitni?

Szól a kocsis:

— Nem bizony, kezét csókolom, nagyon nem! Mert madzag van rajta, meg a madzagon hites pöcsét.

Kázmér gróf lelép a hintóból. Körülnéz: tán nem késett el még. De imhol szalad már feléje búsan lelkendezve a tisztartó, az öreg Tapló János. Szint' eléje borul:

— Jaj, jaj, csak hogy ez életben látom még egyszer az én holt-nak vélt grófomat! Jaj, jaj és hogy kicsit hamarabb nem tetszett fel-támadni!

— Mi az? Vége? Elliczitálták?

— El, uram, mindent. Semmi se a mienk itt többet.

— És ki vette meg?!

Fordul az öreg Tapló:

— Hej, hej, hisz ez az épp, — itt jön már jó maga ő is.

A gróf felteszi lorgnonját: onnan a park falának a sarkára rugó külön vendégház felől csakugyan sietve botorkál valaki az út porában. Ócska kabát, ócska, kockás nadrág, tisztelettel tartja kezében ócska kalapját. Ki ez az öreg? Hisz ez Steiner bácsi, a házi-zsidó . . .

— Maga az Steiner? Hát maga vette meg Mindszentet, — az uradalmat, kastélyt?

Az öreg fonákul, szinte röstelkedve áll meg. Hallgat.

— Maga?!... No gratulálok. És tán már bele is költözött?

— Dehogya is, méltóságos gróf úr. Már ugyan hogy tennék én ilyet?

— Eh... hisz joga van hozzá.

Az öreg Steiner megrázza kopasz fejét:

— Nem, könyörgöm, tudja az öreg Steiner, hogy mi illik. Csak épp a vendégházba hurezolkodtunk át. Három szobába. Tudtam én, hogy el tetszik jönni. Vártam. Még a pecsétet se vettem le a kapuról. A méltóságos gróf úr szakítsa le. Ő menjen be először, ő rendelkezék: hogy parancsolja, mit akar elvitetni? Vártam. Igenis, várt az öreg Steiner. Most itt a méltóságos gróf úr, Isten éltesse. Tessék bemenni, ehol a kulcs...

A gróf csak mered maga elé. Pillanatra káromkodva tör ki a gögje, dühöng, szitkozódik. Majd elhallgat, megbánja, — igazi Mindszenty: könnyelmű s békül. Vállat von:

— Öreg szolga három nemzedéken át, ösmeri ezt a követ, földet, tán szereti is... Eh, bánja az ördög, inkább Steiner, mint más! No menjünk... Tegye fel a kalapját.

Mennek hárman a kavicsos parksétányon: mennyit játszott itt gyerekkorában! A gróf meg-megáll, majd fordul, — nini, a vendégház felől egy rövidszoknyás, nyulánk, felette elegáns bakfis szalad utánuk a gyepen át kulcsokkal. Pirul a futástól, — ejnye, nem is csinos, de biz' Isten szép! — Fekete szem, fekete haj, az a spanyolos ovál arcz...

Az öreg Steiner szólni merészkedik.

— A leányom, a mi egyetlen Ius gyerekünk... nem tetszik ráösmerni? Megnőtt, úgy-e? Eredj, csókolj kezet a méltóságos grófi uraságnak.

— Ördögöt uraság! — szakítja félbe Kázmér, — jó napot, kis-asszony, — «shake hands», mert úgy nézem, angolul is tud, mi?

— Tudok, — pirul a leány.

— Igen, — tódítja Steiner, — francziául meg olaszul is. Zongorázik, énekel...

Belépnek a kastélyba. Némán haladnak a balszárnny teremsorán át. A gróf szíve összeszorul: mennyi emlék! Itt született ő s ugyanabban az ágyban halt meg az édesanyja — amott a szomszéd szoba nagy karosszékében lehelt utolsót szegény atyja. A kiséret illetődötten vár. Szól végre az öreg Tapló:

— Azt a most egy esztendeje Párisból küldött holmit ott a zöld kabinetben pakoltam ki s raktam ki. Még a kis Ius kisasszony segített elrendezni...

— Ah? Micsoda holmi is az? Hadd lám.

Kázmér sietve lép be a balszárny végén levő kicsi zöld szalonba. Csakugyan . . . Sok párisi foszlány, emlék, legyező, s milyen izlésesen van minden elrendezve! Egy kép a zongora felett, — a gróf döbben: a Pepitáé, az ő kárhuzatos szép szemei merednek rája. Megáll. És nincs ereje azt a portrait-t onnan a falról leszakítani, kidobni . . . Lehanyatlik a zongora előtti székre, onnan nézi hosszan. Félkeze lassan a billentyűkre téved, — ujjai alatt halkán a tánczosnő hirneves «Flamenco»-dala szólal meg. Lüktető spanyol akkordok, hallja Ilus a nyitva feledt ajtó mögül. Hogy figyel ama sokat bámult, szép portrait-hölgy dalára! Mert annak kell lenni . . . Most csend, sóhajok, majd hirtelen a zongora-fedél csappanása. Jön már a gróf. Arcza oly sápadt, szinte dult . . .

— Könyörgöm, — kezdi Steiner, — hát mit parancsol elvinni a méltóságos gróf úr, mely szobák butorait?

Nyers válasz:

— Semmit. A magáé, megvette. Magától fogadjak el ajándékot?!

Az öreg félve hebeg.

— Bocsánat nem sérteni akartam. Csak azt hittem, valami emléket . . .

— Semmi emlék!

— Kérem . . .

Csend. Kázmér megint megbánta. A zöld kabinet felé fordul és nagyot sóhajt:

— Különben, hogy kosarat ne adjak . . . nézze, megkérem valamire . . .

— Parancsol, méltóságos gróf úr?

— Engedje meg nekem, hogy én évenként egyszer vagy kétszer . . . a mikor kedvem tartja . . . pár órára eljöhessek ide, ebbe a zöld szalonba s itt eljátszhassak egy dalt a zongorán. Megteszi?

Az öreg Steiner hitetlenkedve bámul:

— Kérem, akár minden nap . . . de . . . de hát mi haszna abból a méltóságos gróf úrnak?

— Csitt, papa!

A gróf üresen kaczag fel. Felsőbbséggel int búcsút a két embernek, majd észrevéve magát, szórakozottan nyujt kezét Ilusnak. Adieu . . . Percz múlva roboğ már a négyes. Néznek utána hosszan. Steiner végre a leányára pillant:

— No, mit bámulsz úgy? Csukj be mindent, oszt' jer.

Tesped az őszi avar, hó nyomtatja már, téli álmába merül a kis falu . . . Vajjon merre jár, mit csinál ezalatt a tovatűnt Kázmér gróf? Hát krajezár híján is vígan van ő. Mindszenty-könnyelműséggel mulat; mint vendéget kézről-kézre adják a kastélyos jóbarátok. Farsangol, udvarol, már-már vőlegény, de aztán megint csak előfogja a Pepita-betegség. Nem tud feledni . . . És félesztendő mulva, rügyezéskor, úgy husvét táján nagyon eszébe jut a zöld kabinet. Egy fecskeszavas enyhe délben ott terem fogatán a kastély előtt.

Megy fel a parkban a szökőkút mellett, — nini, Steinerék már beköltöztek a jobbszárnyba! Ördög vigye, mi köze, őhozzájuk? Fel a lépcsőn, benyit a baltractusba, egyszerre suhanó lépteket hall a háta mögött. Megfordul:

— Maga az, Ilus? Mily fess, mily elegáns, micsoda dáma!

A leány fülig pirulva szalad előre, nyitja már a zöld szalon ajtaját. Micsoda pedáns rend, tisztaság . . . A gróf elbámul:

— Várt maga engem máma, vagy sejtette, hogy jövök?

— Nem . . . De itt én takarítok mindennap. Ide senki be nem lép. Magam törülgetek le mindent. Főként azt a szép arczképet . . .

Kázmér rápillant:

— Szép, ugy-e? Hasonlít kicsit magához. Biz' isten . . .

Ilus elvörösödve siklik ki a szobából. A gróf magában marad s a képre meredve, a zongora elé ül le. Kinyitja: porszem sincsen a billentyűkön, — keze alatt újra megszólal a szenvedélyes «Flamenco»-dal. Lenyüggözi az emlék, hosszan busúl, alig hallja a leány félnék szavát:

— Szabad, méltóságos gróf úr?

Mi az? Ilus ezüst tálcán hoz teát, sonkáskenyeret.

— No, ez igazán kedves; okos, figyelmes leány. És akárcsak a legelső párisi restaurantban! Hol tanulta maga mindezt? Űljön le. Én szólóban nem teázom . . . Beszéljessünk.

Évődő, kedves beszélgetés, — mire vége, a gróf már jókedvű, de Ilus annál búsabb. Szinte megfélekedzik magáról:

— Máris? . . . És, — és mikor tetszik visszajönni?

— Mikor? Meglátom, sejtí-e, eltalálja-e?

★

Mulik az idő, nyárrá melegszik a tavasz, — egy forró júliusi napon a gróf megint ott terem a mindszenti kastély előtt. Bemegy, — hohó, Steinerék már elfoglalták az egész jobbszárnyat! De nem ér rá bosszankodni, — csengő szép szopránt hall onnan a rózsák felől; mi az, mit dalol? A Pepita «Flamenco»-dalát . . . Odasiet: nagy, vörös

strandernyő alatt Ilust lepi meg az aquarell-dobozával. A leány ijedten szabódik:

— Bocsánat, hogy azt a dalt... Hívjam a papát?...

— Sohse hívja. Menjünk a zöld szalonba.

Ilus habozik.

— Én is, méltóságos gróf úr?

— Sohse méltóságoljon... Jőjjön.

— Viszem akkor mindjárt a dejeunert a tálczán...

— Hát készen van?

— Igen... Egy hét óta készen várja a grófot mindennap.

— Pompás!

Vigan mennek be s nevetve falatoznak a Pepita képe alatt, aztán beszélgetnek elmélyedve, kedvesen, órákhosszat. Kázmér végre is felkel:

— Menjünk ki a parkba!

Ilus ránéz:

— És azt a dalt... azt el se játssza a gróf?

Kázmér a homlokára üt:

— Eh, elénekelte már maga. És milyen szépen!

Künn az öreg Steiner jön levett kalappal. Búcsunál a gróf csak súgva szólhat a leányhoz:

— Aztán úgy, a hogy megbeszéltük: én írok magának, de maga is feleljen nekem...

★

Őszi hűvösség újra, fázik a természet, no és annyi czéltalan szerelmi próba után fázni kezd belülről immár Kázmér gróf is. Magába száll, szíve meleg helyre vágyik, — eh, mit keressen tovább? Ott a mindszentli zöld kabinetben meleg van, de nem, nem Pepita hevíti azt a fészket többé... Más valaki, a kinek ime oly kedves a betűje, okos az írása. Nagy elhatározás, — «fogjatok, Pista», s szüret után októberben ott terem a Steiner-kastély előtt harmadszorra.

Megyen fel a sétányon: lám, lám, a jobbszárny után Steinerék már a baltractus felé terjeszkednek! Tán már elfoglalták a zöld kabinetet is? Bosszusan siet a termeken át, — felnéz: hevült arczczal Ilus lép eléje. S a leány leolvassa arczáról a gondolatát:

— Nem, ne féljen a gróf, oda én nem eresztem be őket. Az a zöld szalón...

— Az a miénk, úgy-e kis Ilus? hisz maga máris velem érez...

Kezét ragadja s aztán ott bent a Pepita képe alatt magához öleli Kázmér a reszkető leányt. Első édes csók... Az öreg Steiner épp akkor nyit rájuk, — elképedve tör ki:

— Leány, te szerencsétlen! Méltóságos gróf úr, micsoda bosszú ez, hogy engem leányomban, egyetlen gyermekemben becsstelenít meg? Jehova, ez a szégyen!

Kázmér felkaczag:

— Micsoda szégyen? Hogy a leánya Mindszenthly grófné lesz? Móricz bácsi, térjen az eszére!

Ám Móricz bácsi nem igen képes erre. Sír, nevet egyszerre s óbégatva hívja a feleségét. Ketten kezdik újra a bábeli zavart. Az öreg végre letörli könyeit:

— Jaj, ez a megtiszteltetés... És lásd, anyjukom, mégis csak jó volt, hogy beljebb nem hurczolkodtunk a kastélyba...

— Már ugyan mért, Móricz bácsi?

— Mert most amúgy is kihurczolkodunk.

— No-no, csak nem tán?...

— Dejszen, könyörgöm, tudja az öreg Steiner, mi illik, mi a tisztesség. Üdvözlöm Mindszenthly grófot feleségével együtt ősi kastélyában. Mi ketten megyünk, méltóságos gróf úr...

— Ugyan ne méltóságoljon már!

— Hát nem méltóságolom, méltóságos gróf úr. De azért pakolunk, megyünk.

Kázmér elmosolyodik:

— Úgy, mint én tavaly ilyenkor, mi?

— Igen. Ez a világ folyása! És én is csak azt az egyetlen kérem...

— Mit? A mit én kértem?

— Azt. Hogy egy évben egyszer, mondjuk, jövő nyáron, eljöhessek ide. Hadd lássam...

— Mit? Maga is ezt a zongorát?!...

— Nem, — sóhajt a boldog öreg, — az is muzsikál, de szebben: az unokámat!

LÉVAY JÓZSEFHEZ

JAKAB ÖDÖNTŐL.

Ki hallott még olyat világéletében,
 Hogy ne tél legyen, de tavasz legyen télen,
 S mintha csak állana fehér virágmezben:
 Elhavazott fáról csalogánydal zengjen!
 Pedig ez a csoda megtörtént ám veled:
 Rég ott fehérlik már a tél a fejedem,
 S dalaidból most is csalogányok szólnak.
 Áldjon meg az Isten, édes, jó öregem!

Úgy látszik, a divat változott meg nálunk:
 A tavasz a régi viseletre ráunt,
 S cifra köntösét a téllel fölcsereelve,
 Ő maga öltözött patyolatfehérbe.
 Azért van szöghajjal nálunk annyi öreg,
 S azért érzesz te még most is oly melegen,
 Mert te vagy az ifjabb, fehér fürtökkel is.
 Áldjon meg az Isten, édes, jó öregem!

Büszke voltam én rád, mindig büszke voltam,
 Hogy a miénk vagy te, mikor elgondoltam;
 De mióta fejed hófehérben ragyog,
 Tudja Isten, tán még sokkal büszkébb vagyok!
 Mégis csak aczélos faj ez a mi fajunk,
 Ha még ilyen kemény fiakat is terem!
 Nem csak büszkeségünk, vigaszunk is vagy te!
 Áldjon meg az isten, édes, jó öregem!

Mi tartott meg téged ilyen fiatalnak?
 Mért szeretnek így a mennybéli hatalmak?
 Hisz, a mi legnagyobb talány marad ebben,
 Magyar költő voltál teljes életedben!

Magyar költő pedig sziklán tengődő fa,
Mely korán öreggé satnyul ott betegen.
Csak te birkoztál meg még a sziklával is!
Áldjon meg az Isten, édes, jó öregem!

Éveid oszlopán magasan állasz te,
Onnan a múltakba messzire láthatsz be,
Láthatsz ott sok árnyat, a kik egykor téged
Igazán szerető szívvel szeretének,
De hidd el, két áldott, öreg szülőn kívül
Egyik sem szeretett igazabb melegen,
Mint a hogy mi tudunk tégedet szeretni!
Áldjon meg az Isten, édes, jó öregem!

Ne is hagyj itt minket, akárhogy hínának!
Az a másik világ oda túl még várhat.
Úgy is ki tudja: ha szívünk itt kiegész,
Milyen fog lenni majd az a másik élet?
Itt mégis van barát, dal, virág és napfény,
S egy kis bor is érke künn a szőlőhegyen.
Mért hagynád itt mind ezt a bizonytalanért?
Áldjon meg az Isten, édes, jó öregem!

Maradj csak itt köztünk, éltető példának,
Nem lesz tán hiába, ha téged itt látnak.
A kik még nem tudják, tanulják meg tőled:
Hogyan kell szeretni ezt a magyar földet.
Ha pedig felettünk felhők tornyosulnak:
A te kezéd legyen a harangkötelen,
Fölverni álmából e korcs nemzedéket.
Áldjon meg az Isten, édes, jó öregem!

TOMPA SZELLEME.

NÉGYESY LÁSZLÓTÓL.

Ha a Kisfaludy-Társaság egy ülésre helyébe jön legrégebbi tagjának, s ez a hely Miskolcz, akkor a látogatás a vidék geniusának is szól.

Az egyetemes, a közös nemzeti szellemet ennek a vidéknek a szelleme nagyarányú hozzájárulással támogatta. Közéletünk, tudományosságunk, művészetünk és irodalmunk egyaránt hatalmas gyarapodást vett e vidék szellemi erőforrásaiból. És ha idejövünk, az országos történet és az irodalomtörténet lapjairól ismert nagy szellemekkel esik találkozásunk, a kik képzeletünkben mint e város, e megye, ez ország-rész házi szellemei fogadnak bennünket, fogadják tiszteletünket.

Költészetünk nagyjai közül kettő az, a kinek csillaga itt ragyog e vidék felett. Költészetünk fénykorának kiemelkedő alakja mind a kettő, a kiket nemcsak közös pálya és kor, hanem személyes barátság is összefűzött. A két költőbarát: Tompa és Lévy.

A magyar költészet országos összhangjában e vidék szelleme első sorban ő általuk jut szóhoz. Költészetük föltétlenül általános és maradandó jelentőségű, de benne félre nem ismerhető része van a vidék lelkének. Az anyatermészet, az emberi emlékek és az élő népesség szellemének. Költészetük tüzeiben, zamatjában, színében benne van a talaj sajátossága, a táj hangulata, az emberi érzések, emlékek és gondolatkörök eszményi eredője.

Az egyiket ünnepelve, legyen szabad a másiknak szellemét is köszöntenünk.

Mert Tompát is bizvást ehhez a vidékhez számíthatjuk, ha a szomszéd megye székvárosában született is. Zsenge gyermekéveit egy borsodi községben töltötte, a hol valaha igriczek, a királyi várnép énekmondói lakhattak. A genius loci a hétszáz éve elhangzott költészet ihletét ott sugallta lelkébe. Szeme ott nyílt meg először a természet és a táj szépségei iránt. De egész életét is csekély kivétellel Miskolcz földrajzi körzetében töltötte, a föld szelleme nem is bocsátotta távolba lakni, ide láncozta a Bükk déli és északi környéké-

hez, a Sajó völgyéhez. Költészetének képzetvilága, sőt együttes képe is tükrözi e vidék jellegét és ellentéteit. Olyan, mint maga e megye: fele alföld, fele lombos, erdős hegyvidék, amott szántóföldek, messzenyúló rónaság, állóvizek és nádasok, emitt regényes bérczek, dús növényzet, nefelejcsessel szegélyezett csörgő patakok, repkénnyel befönt várromok, tovább lankás hegyoldal, széles völgyek, sok helyen igéző táj, bár égbemeredő sziklaóriások nélkül.

Valóban alig lehet nézeteltérés arra nézve, hogy Tompa szellemének egyik fő sajátossága volt rendkívüli fogékonysága az anyatermészet jelenségei, mondhatnám: a szelleme, lelke iránt.

Anyjától korán megfosztotta a végzet, világos emlékezete sem maradt róla. Fejlődő érzésvilágában mintegy a természet foglalta el az édesanya helyét s ő arra árasztotta gyermeki szeretetét. Maga mondja egyik költeményében:

Szent természet, dajkálkodó anyám!
Szeretlek én kimondhatatlan!

Más költő is szerette és rajzolta a természetet, hol mint táj-kép részletét, hol mint æsthetikai gyönyörök forrását, hol rococo-szerű humoros megszemélyesítéssel, hol a Rousseau érzelmességével, hol a Petőfi meglekésítő képzeletével vagy a Vajda Péter rajongásával, de talán senki sem azzal a családi érzéssel, mint Tompa. Az ő lénye mintegy átolvad a természet jelenségeibe. Az ő szellemében az egész természet él, minden tárgya, minden lénye beszél vele s ő bele nem fárad tolmácsolni azt, a mit tőlök hall. Sympathiája, együttérzése áthatja az egész növény- és állatvilágot, a köveket, a vizeket, a levegőt és a föld mélyét. A kosmikus életérzés szokatlanul erős rhythmusával érzi át a természetet. Főleg a növényvilágnak minden egyede mintha csak testvére volna. Szeretete megélesíti szemét s rendkívül sok részletét meg tudja figyelni a jelenségeknek. És a részletekbe sokszor szinte belesülyed. De nem a megfigyelés az első, hanem a szeretet; annak a kedvéért történik a megfigyelés is. Épen azért nem is pusztán valami költői divatnak a szertelenségbe hajtása az ő természetcultusa és nem is a nagyvárosi culturemberek természetóhajtása, hanem eredetileg fejlődött és leküzdhetetlen hajlam. Szemléleti készletének legnagyobb részét, melylyel képzelete dolgozik, a természet benyomásai alkotják. Valósággal a természet képeiben gondolkodik. Azokból szövögeti a maga reflexióit, melyeknek összefonódott indáiba sokszor szinte belebonyolódik a gondolat, de az eltévedés is legtöbbször kellemes. A természet nála, ha a túlzásokat elhagyjuk is, élő hit és benső áhítat tárgya.

Ugy gondolom, Tompa költészetének egyik nagy eredménye, hogy a természetet sokak szívéhez oly közel hozta és a természetnek mintegy a lelkét oly bensőséggel érezte.

De ha nagy szerepet játszik Tompánál az együttérzés a természettel, épen olyan fontos az együttérzés az emberi környezettel: a néppel, a művelt osztállyal, a korral, az irodalommal, legfőképp a szorosabb környezettel, barátaival, családjával. Ezeknek a közösségeknek a szellemét is képviseli.

Különösen kiemelendő volna itt rendkívül erős családi érzése, továbbá hazaszeretete, ha ezt egyáltalán ki kellene emelni.

De talán nem fölösleges hangsúlyozni azt, hogy együttérzése első sorban és mindenekelőtt a hagyománykészletre irányul s nem annyira a kor törekvéseire.

Míg nagy érdeklődést és szeretetet tanúsít a nép költői hagyományai: regéi, meséi, dalai iránt, melyeknek motívumait költészetében értékesítette, épen úgy a művelt osztály emlékei, történeti tudata iránt: a kor demokratikus eszméi, mint eszmék, nem izgatják. Ezeket elfogadja, de nem küzd értük tollával.

Különleges fontosságú az ő szellemében egy tényező a nép és az emberiség szellemi hagyományából: a biblia, abban a szövegben, melyben a hazai református felekezet századok óta ismeri és használja. Ennek a történeti jellegű tényezőnek, e szellemi hagyománytőkének épen oly mély és formáló hatása van egész szellemi világára, mint a természetnek.

Nagy szeretetet tanúsít azon erkölcsi alapnézetek és életbölcse-ség iránt is, melyeket a magyarság szelleme részint magából, részint a biblia és a vallási tanítás hatása alatt is megérlelt és leszűrt.

Általán a természeti világrend benső átérzésével párhuzamos nála az erkölcsi világrend átérzése, sőt amazzal szorosan összetartozik. Magát a természetet olyan vallásos érzéssel és erkölcsi szempontból tekinti, hogy az erkölcsi világrendről való egységes felfogása teljesen összhangban áll vele.

Íme röviden érintve a körök és rétegek, a melyek által megnyilatkozik benne az emberi és a természeti környezetnek, vidékének, korának, hazájának szelleme. Hát az ő egyénisége mivel járul ehhez?

De hiszen már a közvetítés e módjában és az elemek kiválasztásában is erősen nyilvánultak egyéni sajátosságok. Azonban érintsük a maga egyéniségének pár legfőbb vonását is.

Azt hiszem, nem csalódom, ha úgy fejezem ki magamat, hogy Tompa mindenek előtt a szív költője volt. Minden költő az többé-kevésbé, de a szó sajátos jelentésében talán egy költőnk sem inkább,

mint ő. Szinte csodálatos ez egy anya nélkül felnőtt embernél, de talán mindenki ezt a hatást nyeri az ő költészetéből. Nagyobb költőink közül senki sem él annyira érzelmi életet, egyiken sem uralkodik annyira az érzés. Ezt talán mindenki érzi, a ki költeményeinek sorozatára és együttes hatására gondol.

Ezt a hatást még jobban kiemeli az akarati élet visszamaradottsága. Inkább szemlélkezik és érez, mint akar. És hiányzanak az akarati energiához kötött érzelmi állapotok is, legalább erős alakjukban. Vannak mély érzései, de nincsenek hatalmas iniciatív érzései. Egészben véve inkább passiv természet. Korának is inkább érzelmi hatásait veszi át, mint az akaratiakat vagy az eszmeieket. Nem hiányzik fogékonysága a jövő csirákat rejtő eszmék iránt, de ez nem annyira meglátásként jelentkezik nála, mint inkább homályos föl-tetszéseként. Magában a költészetben is az új utakat kortársai, Petőfi és Arany nyitották meg. Kizárólag lyrikus, de mint lyrikus sem activ. Inkább szemléletek és emlékképek tolulnak szellemébe, mint phantasiaképek. Nem érez magában vezéri vagy prófétai küldetést s nem lobbanak föl lelkében új megnyilatkozások, se politikaiak, se költészeti.

A szív, a magányban élő és érző szív költője. Ez a szív fogékony volt az érzések nagy változatára. Nem hiányzott benne a vidámság sem; de ez hova-tovább háttérbe szorult vagy humorrá erjedt át. Talán öröklött dispositiók is, mindenesetre azonban életkörülményei a melancholiát tették uralkodó hangulatává és Tompa a panasz, a gyötrődés, a vívódás, az elegikus érzések költőjévé vált. A szív költőjének beteg volt a szíve s egyre betegebb lett.

De mikor eljött a nemzetre a szenvedés ideje, akkor a szenvedés, a fájdalom ama cultusa, mely az ő lelkében annyira elő volt készítve, együttérző tolmácsa lett a nemzet érzelmeinek. Akkor az ő szenvedése és panaszja erélyt fejezett ki, hatalmas erélyt, a passivitas energiáját, egy elnyomott, egy még imént diadalmában égett, egy jobbra méltó és képes nemzet keserűségének, a megtámadott nemzeti szervezet ellenhatást jelző szenvedésének energiáját. Akkor a Tompa természetérzése, erkölcsi érzése és hazafias érzése egy hatalmas összhangba folyt össze.

Akkor a Tompa költészete adta meg a magyar lyra alaphangját, ő benne szólalt meg legjellemzőbben nemcsak ennek a vidéknek, hanem az egész magyarságnak a geniusa. Akkor a Tompa költészete történeti tényezővé magasodott.

Tisztelet, hála és dicsőség Tompa geniusának, ma és mindenkor!

FÉLBESZAKADT DAL.

HEGEDÜS ISTVÁNTÓL.

Ha zengő húr elpattan hirtelen
S beáll a néma csend,
A megszakadt dal, mint egy sejtelem,
Szivemben újra cseng.

De hátha a sziv hurja pattan ketté,
S verése is megáll:
Éltünk zenéje vajon elveszett-é
S elnyelte a halál?

Oh mert e földön ez az egész élet
Csak egy daltöredék;
Tátongó sirnál elborongva kérded:
Tovább is zeng-e még?

Hisz' édes dalnak hangja csendül össze,
Ha két szív egy leszen,
Ha édes frigyre lépve mindörökre,
Szeretnek végtelen.

Gyermek kacajnak csengő-bongó hangját,
A mely oly tiszta szent,
Az áhíthatnak méla, mély harangját
Elnyelne néma csend?

Az égbe rontó eszme harsonája
Örökre hallgat el?
S az ég megsejtett szent harmoniája
Itt végkép hangzik el?

S költő, ki a csaták vak éjjelében
 Eltűnt, ki tudja hol,
 Mindazt, mit őrze keble rejtekében,
 Nem zengi el sehol?

Oh nem hiszem, mert egész örök élet
 Perczek zenéje csak,
 Összhangzatát megsejti itt a lélek
 S ez néki szárnyat ad.

S azért ragyog úgy földi képzeletnek
 Az üdvösség hona,
 Oly bűvös dalt is azért zengedezhet
 Az angyalok kara :

Mert mind a dal, mely itt alatt szakad meg,
 Megsenedül újra ott,
 És gondolat, mely itt lenn szárnyakat szeg,
 Ott ölt új szárnyakat.

S a szívnek terhe, melytől összetört itt,
 Oly könnyü mint hely; ;
 Mert ott mezét levetve, ezt a földit,
 A szív új létre kel.

Eltűnk jelképe ez a megszakadt dal
 S beálló néma csend,
 Mi megszakadt, az ég zengőbb lett azzal,
 Mert ottan újra cseng.

MESE A LÁNGRÓL.

(Rövid kis mese, melynek még csak befejezése sincs.)

GÁRDONYI GÉZÁTÓL.

Sötétben, a hogy a lokomotiv szikrái szállanak . . .

Csillagos estéken az égboltozaton is látunk olykor olyan sziporkázó szikrahullást. A mint ezüstoffényű rajban csillannak elő a kékesen sötét magasságokból az égiszikrák s derengve oszladozva szállingóznak lefelé.

Csakhogy azok nem szikrák, hanem apró, szép fehér lángok; Isten égi országának a lángjai.

Minden emberben van olyan fehér láng. Csakhogy belől van a testben. Azért nem lehet látni.

Mikor meghalunk, a láng megint visszatér oda, a honnan jött. Az a láng a lélek.

*

Túl a csillagokon, egy este ott égett egy nagy fehérfényű gyertya az Isten széke mellett.

Az angyalok apró és vékonyka gyertyácskákat gyujtogattak meg a nagy gyertya lángjánál. Tíz-húsz is égett egynek-egynek a kezében. És mikor Isten rájuk pillantott és intett, az angyalok egyszerre alávetették a gyertyácskákat a magasból, mint a hogy a magvető ellódítja egy széles mozdulattal a markába vett magot.

És minden gyertyácska aljába bele volt nyomva egy kis szerszám. Némelyikbe egy piczike kalapács, némelyikbe egy piczike gyalú, vagy egy piczike ecset, vagy egy piczike harang. Szóval mindenféle. De a legtöbbjébe mégis eke.

Hát az a nagy gyertya az élet gyertyája volt. A piczike gyertyák meg az útnak induló emberi lelkek. Minden lélek hozta a maga szerszámát. A melyik gyalút hozott, abból asztalos lett, vagy tanító. A melyik ecsetet hozott, abból festő lett, vagy országgyűlési képviselő. A melyik harangot hozott, abból harangozó lett, vagy hírlapíró. De persze földműves lett a legtöbb, mert a kenyér az, a miből legtöbb kell idelelni.

Hát a gyertyácskák, a mint lebocsátották őket a magasból, keringve, libegve szállongtak. Mint a hogy a hópelyhek szoktak. Mikorra a földre érkeztek, csak a láng maradt meg belőlük és a láng alján a szerszám.

És némelyik lángocska szállt palotába, selyem bölcsőbe. Némelyik szalmafödeles házba, szegény bölcsőeskébe.

Mindenik úgy volt már elbocsátva, hogy épen abba a házba szállt be, a hová felülről irányozták. Selyembe az egyik, vászonba a másik; ki hová küldődött.

S beköltözött a láng mindenütt egy-egy ép akkor születendő kis gyermeki testnek a fejecskéjébe. A szerszámocska a szivecskéjébe.

És a kis gyermeki test mindjárt megsiramlott és élt attól kezdve. És mikor megnőtt, azt a munkát szerette legjobban, a melyeknek a szerszámát a szívében hordozta.

De nini, majd elfelejtetem; az utolsó gyertyácskába az író toll volt benyomva. Az ám; író toll, arany író toll.

Az angyal az Úrhoz fordult.

— Palotába?

— Kunyhóba, — felelt az Úr.

S a hogy az angyal az író tollasat is meg akarta gyújtani, az Úr intett neki.

— Add ide.

És az Úr szívéhez érintette azt a gyertyát.

És a gyertyácska legott szépfényű lángra lobbant. És az Úr a maga kezéből bocsátotta le azt a szép lángot a magasból.

És szállt a láng és szállt. És végre leszállott... Sajó-Szentpéteren.

Már most a mesének azért nincs befejezése, mert a láng még idelent ég. Ég és világoskodik közöttünk és gyönyörködtet bennünket ritka szép sugárzású fényességével és tavaszias melegségével.

És ép ezért bizonyára nem kívánja senki, hogy ez a meséske be legyen fejezve.

ŐK HÁRMAN.

LÉVAY JÓZSEFTŐL.

Pihenetek a hegytetőn,
Mert fáradságot érzek ;
Az elhagyott mezők felé
Még vissza-vissza nézek.

Elöttem tündököltek ott
Arany, Tompa, Petőfi,
Sivár korban egybeforrtan
A nemzet magvetői.

Kérkedhetik velök bizony,
Bármily messze haladtak,
A szegény ős magyar talaj :
A nép, melyből fakadtak.

Névét a csillagok közé
Jegyezte mind a három ;
Kettőjökét, ápolva hűn,
Most is szívembe zárom.

Őt, a ki pályabéreül
Csak a nyugalmat kérte,
«Egy kis független nyugalmat!»
De míg élt, el nem érte.

És őt, kinek barátja volt
Lant, biblia, természet ;
De belsején mind a sírig
Titkos féreg emésztett.

Csudálatom, ámulatom
Szállott a harmadikra,
Kiben hódító lánggra gyúlt
Korán az égi szikra.

Dicsősége magaslatán
Nem akart mást keresni,
Mint harcmezőn, dúló csatán
A hazáért elesni.

És a hadak zord istene
Hallgatott is szavára ;
Eltiporta, hogy előtte
Az eget így kitarja.

De hajh ! nem óhajtasaként
Omolt ki ifju vére ;
Véréből nem röpönt felénk
A szabadság tündére.

Összetiport teste fölött
Győztes ellenség rivalt
S fékevesztett zsarnok-önkény
Hirdette a diadalt. —

Rég alusznak mind a hárman,
Csak szellemök van ébren,
Átlengik a küzdő hazát
S leszállnak olykor érttem.

Én is velök, vagy utánok,
Egy ösvényen bolyongtam,
Hordva sorsom könnyü terhét
Panasz nélkül, nyugodtan.

Míg a sasok kék magasban
Keringettek felettem,
Én itt alant örvendező
Madárkákkal csevegtem.

Míg a tölgyet mind ég felé
Emelkedőnek láttam:
Ábrándot én egy zöldellő
Bokor árnyán találtam.

S zengtük a dalt, mint szivünkbe
Az Isten ujja írta:
Lombok közt a fülemüle,
Rögek közt a pacsirta.

Zengedeztünk, de ránk borult
Hó-fellege a télnek
S gémberedő madár ajkán
Elhallgatott az ének.

A NEGYEDIK.

ÁBRÁNYI EMILTŐL.

Felolvasta mint alkalmi rögtönzést a Kisfaludy-Társaságnak 1911 nov.
19-én Miskolczon tartott Lévay-ünnepélyét követő lakomán.

Az első, az tavasszal ment el,
Maga is egy szép kikelet,
Mikor merész, ifjú pacsirta
Száll a virágos hant felett.
Dörgő tavaszi fergetegben,
Villámcsapás közt tűnt tova.
Elnyargalt véle vad rohammal
A walkűrök tüzes lova.

A másik akkor költözött el,
Mikor fakulni kezd a nyár,
S a két-hazájú gólya indul
Beláthatatlan útra már . . .
Mikor megint szilárdan állott
Az oldott kéve, a haza . . .
Tán a betegnek, sorvadónak,
Ez volt egyetlen vígasza.

A harmadik ment méla őszszel,
Mikor bús ködbe vész a táj,
Szél jajgat, mint Ráchel siralma,
És ossiáni a homály.
Borongó lelke a halálba
Derülten és ragyogva ment,
Mert tárt karokkal hívta, várta
Homér és Dante odafent.

Elhagytak téged mind a hárman,
S te itt maradtál! Ó pedig
Ki volt gyöngédebb, hűbb barátjuk
Náladnál, drága negyedik!?

Eljött a tél, fehér havával,
Nem szól madár a néma fán,
De, íme, csendül a te hangod,
Mesébe illő csalogány!

Eljött a tél, de a sötétben
Kis tűzhelyednek lángja ég,
És elmegy hozzád melegedni
A fonnyadt, fázós nemzedék.
Hozzád megyünk ünnepi díszben,
Mint nagyapához a család,
S te nektárként osztod ki köztünk
A szent költészet italát.

Én nem tudom, mi tartott vissza,
Csak áldom érte az eget,
Hogy boldog, büszke áhitattal
Még hallom a te éneked.
És bár van hozzá nagy jogod, hogy
A hárommal te is pihenj:
Könnyes szemekkel arra kérlek:
Ne menj utánuk! Még ne menj!

III.

SZÉKFOGLALÓK.

GYULAI PÁL.

(1825—1909.)

ANGYAL DÁVIDTÓL.

Felolvasta a Kisfaludy-Társaság 1911 október 4-iki ülésén.

T. Társaság!

A Kisfaludy-Társaság Gyulai Pál helyét akarván betölteni, el volt szánva az irodalmi mérték jelentékeny mérséklésére és ragaszkodását hajdani elnökének emlékéhez legalább oly tagnak választásával kívánta kimutatni, a kiről feltette, hogy őszintén osztozik a Társaság kegyeletes érzésében.

Az önök kitüntető és hálára kötelező bizalma azt a feladatot róttá reám, hogy a Társaság nemes célú szabályai értelmében székfoglalóm bevezetéséül röviden megemlékezzem Gyulai Párról.

Ne vegye rossz néven a Tisztelt Társaság, hogy eltérve a jó szokástól, a székfoglaló tárgyául választottam ezt a megemlékezést. Érzem a kísérlet merészségét, volt már e feladatban elődöm, kit el nem érhetek és azok, kiket a Tisztelt Társaság és az Akadémia az emlékbeszédek elmondásával megbíztak, bizonyára messze túl fognak szárnyalni. De Gyulai pályája és egyénisége olyan gazdag tárháza az irodalmi és erkölcsi értékeknek, hogy még az is, a ki csupán jóakarattal felszerelve kutatja át, munkájának némi eredményét remélheti.

I. Fejlődés; érzelmes dalok és elégiák.

Gyulai Pál (nagyváradai) régi nemesi családból származott. Báthory Zsigmond fejedelem Geszthy Ferenc ajánlatára 1591-ben Gyulai Balázst a magyar és erdélyi nemesek sorába emelte. Geszthy nagyon szerette Gyulait, azt mondja róla végrendeletében, hogy «hosszú betegségemben oly nagy vigyázással, szorgalmatossággal fáradott körültem, magát nem kímélvén, hogy ha édes fiam lett volna is, többet tőle nem kívánhattam volna». A hű embernek nemesi czímerében fehér liliumot és fehér rózsát látunk, mint az őszinteség s becsületes lélek jelvényeit.*

* L. Komáromy András tanulmányát, *Turul*, 1889.

Az a gyöngéd hűség, melyet Geszthy oly nagyrabecsült Gyulai Balázsban, megmaradt legkiválóbb utódjának lelkében is. Gyulai Pál is úgy szolgálta a magyar irodalmat, mint őse az erdélyi főurat s azon a nemesi czímeren, melyet a magyar irodalom adott kiváló bajnokának, ott találjuk újra az őszinteség és becsületes lélek lilomát és rózsáját hervadhatatlan frissességben.

Gyulai közvetlen elődjei hivatalnokok voltak. Nagyatyja, Ferencz, az erdélyi főkormányshéknél szolgált; az ő érdemeit tekintve, Gyulaink apja, Antal is ott kapott hivatalt húsz éves korában, miután Kolozsvárt a jogi tanfolyamot elvégezte. Gyulai Antal sok előmenetelre vágyó társával küzdve, lassan emelkedett a hivatali ranglétrán, míg végre negyvenkét éves korában a központi számvevőszék tisztje lett évi négyszáz forint fizetéssel, mely azután ötszázig gyarapodott. Előljárói szerették a csöndes, pontos hivatalnokot, ki a hivatalos latin nyelven kívül németül és oláhul is értett s bonyolultabb ügyekben jó ítélőtehetséget mutatott. A református egyház ügyei, de tudományos kérdések is érdekelték. A tudós Szilágyi Ferencznek, Sándor atyjának, baráti köréhez tartozott. Körülbelül negyvenhét éves korában, 1840 január 9-én halt meg.

Özvegye, Hajós Sára, egészen vagyon nélkül maradván, Ferencz, Pál, Sándor és Antónia nevű gyermekeivel siratta a család fenn tartóját. A kormány, tekintve Gyulai Antalnak több mint huszonhat évi szolgálatát, az özvegyi nyugdíjat a három kiskorú árva nevelési járulékával együtt — mert a húsz éves Ferenczet már nagykorúnak tekintették — 241 forint és negyven krajczár ezüstpénzben állapította meg.*

Többet ért e pénz akkortájt, mint ma, de az öttagú család el látására nem volt elég. Az özvegy gyermekeivel szűkös körülmények közt élt, hanem el nem csüggedt; körülbelül úgy élt és érzett, mint a *Vén színész*ben Dávid anyja, a ki az alacsony ablakban jó reggeltől késő estig varrt, de boldogtalannak nem érezte magát, mert Isten a munkához türelmet, jó kedvet és reményt is adott neki. Még elhalt testvére anyátlan árváiról, a Hajós gyermekekről is gondoskodott, ezek is anyjuknak tekintették. A munka megviselte szervezetét, Kolozsvárnak 1848-iki ostroma sietette halálát, csak nyolcz évvel élte túl férjét. Fia, Pál, nem juthatott az Urbántól körülzárt városba, nem enyhíthette anyja haláltusáját, mint Dávid sem tehette a *Vén*

* A Gyulai Antal pályájára vonatkozó iratokat az Országos Levéltár erdélyi osztályában Barabás Samu levéltárnok úr lekötelező szíveséggel bocsátotta rendelkezésemre.

színészen, csakhogy Gyulai anyja nem halt meg békétlenül, büszke anyai érzéssel gondolt távollevő s már ismert nevű fiára.

Gyulai Pál 1825 végén született Kolozsvártt* s így tizennégy éves volt apja halálakor. Rajongással szerette anyját, kitől költői lelkét örökölte, valamint atyjától a conservatív állami és társadalmi érzést. Bár még maga is gyámolításra szoruló gyermek volt, segíteni akart anyján és kisebb gyermekeket tanított. 1843-tól kezdve már a maga munkája után élt, mint Pataki Dániel gyermekeinek nevelője; ez évtől kezdve 1845-ig, mikor a jogot végezte, mint Szász Károlytól tudjuk, az iskolai szüneteket Deésen töltötte Pataki házában.** Korán kezdette meg a küzdelmet az élettel és pedig azon a pályán, mely költői hajlamaival nem igen egyezett. Tizennégy éves korától egészen 76 éves koráig nem sok megszakítással folyvást tanított. Míg Kolozsvártt a theológiát tanulta, gróf Bethlen János gyermekei mellett volt nevelő, 1855-ben a Szőnyi-féle nevelőintézetben tanított, ez év őszén mint ifjú gróf Nádasdy Tamás mentora Berlinbe, majd Párisba utazott, 1856 őszén Münchenbe ment tanítványával az egyetemre, de Nádasdy ott meghalt az év végén s Gyulai ismét hazautazott. 1858-ban, nősülése után, a kolozsvári református főgymnasium tanára lett, majd 1862-ben végleg Pestre költözvén, az itteni református gymnasiumban, a színképzőben, a nőképző egyesület iskolájában tanított, míg azután 1876-ban Toldy utódja lett a budapesti egyetemen s mint egyetemi tanár vonult nyugalomba 1902-ben.

Tanári munkáját kedvezőtlenül bírálták némelyek, nem tudni, mi okból. Pedig Gyulai a legjobb tanárok közé tartozott. Nem volt hatásos katedrai szónok, sőt néha előadás közben egy ideig kereste a szót, de el is találta mindig a jellemzőt, a lényegbe vágót. Voltak felejthetetlen szavai a tárgyról és a tárgy alkalmából is sok minderről. Egyszerű, természetes és atyailag jó volt tanítványaival szemben, sokkal mélyebb részvétet érzett az ifjúság sorsa s egyéni sajátságai iránt, semhogy a vizsgákon a félelmetes pædagogiai nagyhatalom hírére vágyott volna. Nem kimért módszerrel, hanem megbecsülhetetlen egyéniségével hatott. Komolyabb lelkű tanítványai jól érezték, hogy olyan ember áll előttük, ki eredeti benyomások és egy jelentékeny élet tapasztalatának kincseit nyújtja nekik. Így adott ösztönt

* Gyulai anyja azt mondotta 1840-ben, hogy Pál 1826 január 14-én született. De Herepei kolozsvári lelkésznek Szilágyi Sándorhoz intézett levele szerint (Nemzeti Múzeum) január 14-én keresztelték Gyulait. Herepei szerint tehát 1825 végén kellett születnie.

** Szász Károly cikke a *Vasárnapi Ujság* 1869 decz. 17-iki számában. Ez a cikk úgyszólván alapvető életrajza Gyulainak.

a jobbaknak, gyakran egész életpályákra elhatározót. Tehát a legnagyobbat érte el, a mire tanár törekedhetik s elérte mesterkedés nélkül, mert hiszen a tanítás is oly művészet, mely a sikert nem az aggodalmasan szabályos munkásnak juttatja, hanem annak, a ki szerencsés tapintattal és a lényegre törő munkával a maga útján jár olykor szabálytalan fordulatokkal. Gyulai teljesen át volt hatva a tanári pálya jelentőségétől, azért élt hivatalának lelkiismeretes pontossággal, de noha sok öröme telt jelesebb tanítványai fejlődésében, tehernek érezte munkáját, mert alapjában nem tanári, hanem költői és írói babérokra vágyódott.

Gyulai Pál — írja Szász Károly — mint gyermek mohón olvasta a költőket; az eleven, eszes, csillogó szemű és tüzes mozdulatú kis fiú mindig szavaltatott.

Gyulai első ifjúságának rajzát Kemény Zsigmondtól vesszük át, mert Kemény a *Ködképek a kedély láthatárán* című elbeszélésében Márton Adolf jellemrajzát Gyulai ifjúkori élményeiből és lelki életéből alkotta meg költőileg. A költői nagyításokat mellőzve, Kemény így jellemzi Adolfot: «karcús, arányos, de kicsiny termetű volt, finom arczezal, tiszta halványpiros bőrszínnel, merengő szemekkel, keskeny homlokkal és szép hajjal. A szerencse forgandósága, a viszonyok gyors változása az ő különben is költői kedélyét ábrándossá, álmataggá tette. Az élet hangtalanságát vagy rossz hangzásait a képzelődésében élő tündérvilág harmoniája által törekvék elfeledni. Szeretett tétlenül heverni zöld fűben, illatos virágok körül, csevegő vízhaboknál, úszó fellegek árnya alatt. Henyesége csodálatos ellentétben volt olykori erélyével, mely töredékenynek látszó testét megdöbentő kitartással ruházta fel.»

Szóval, az ifjú Gyulai lelki életében az ábrándos, a köznapi élettől elkívánckozó költő hajlamai uralkodtak. Már korán nyilatkozott hajlama költeményekben, de nem Petőfi vagy éppen Arany hatása alatt, mint többször mondták. Hiszen Gyulai első kiadott költeménye az *Athenaeumnak* abban az évfolyamában (1842) jelent meg, melyben a Petőfi *Borozója*. Aranynak a hírért pedig csak öt évvel később hallotta. Gyulai ugyan azt írja Petőfiről szóló tanulmányában, hogy «hála adóját akarja leróni azon költő iránt, kinek költészete első ifjúsága álmát körüllebegte». De Petőfi hatása mégis csak Gyulai egynéhány költeményének fordulataira vagy hangulatára s az Aranyé még kevesebbre szorítkozik, mint Riedl kimutatta.* Helye-

* Riedl Frigyes tanulmánya a *Budapesti Szemle* 1910-iki évfolyamában s az *Olcso Könyvtárban*. Fent már czéloztam e tanulmányra. Újab-

selnünk kell tehát Dömötör Jánosnak azt a véleményét, hogy Gyulai mint költő alig állott Petőfi és Arany hatása alatt.* Mert mindaz, a mi Gyulai lyrájában a nép-nemzeti irány hatásának látszik s az is, a mi nem onnan magyarázható, mind közösen egy ritkán emlegetett erdélyi költői kör törekvéseiből fejlődött ki. Gyulai Pál tizenhárom éves mult, midőn a kolozsvári Unitarium Collegiumbeli olvasó társaság kiadta a Kriza János által szerkesztett *Remény* című zsebkönyvet, melynek 1840. és 1841-iki köteteit a Kemény Zsigmondtól is nagyabecsült Szentiványi Mihály szerkesztette. A három kötet némi feltűnést keltett akkor, a min nem csodálkozunk, hiszen Krizának, Petőfi székelyföldi előzőjének népdalai, költői munkái is itt jelentek meg. Kriza mellett különösen Szentiványi Mihály és még Medgyes Lajos munkáiban is nyilatkozott költői hivatottság. De általában véve a *Remény* írói utánoztak; kísérleteikben különösen Kölcsey érzelmességét, Vörösmarty epikai formáit, epigrammáit és romantikáját tükröztették vissza.

Még Kriza is követi Vörösmartyt és Köleseyt, ha nem ír népdalokat. Sajátságos vegyülete volt a *Remény* az érzelmes, németes lyrának, a kalandos romantikának, a társadalmi rajz némi próbájának, a rendi társadalom ellen kitörő satyrának s a tőről metszett népiességnek. Gyulainak egyik rokona, Hajós János is munkatársa volt a *Remény*nek. Hajós őrizte meg Gyulainak egy tizennégy éves korában írt balladáját, a *Villám és sir* címűt, e Kölcsey stylusában írt utánezatot, mely bátran megjelenhetett volna a *Remény*ben.** Sőt e balladának némi változatát Gyulai ki is adta 1843-ban Kőváry László *Beszélytár*ában, mely vállalatban a *Remény* több munkatársa közölt dolgozatot.

E körülmények is mutatják, hogy a *Remény* körének költői törekvései bizonyára erősen hatottak az ifjú Gyulai lelkére. Azok a műfajok, melyeket a *Remény* költői külön-külön kedveltek, úgymint a dal, ballada, elégia, óda, romantikus és társadalmi beszély, népies rege és monda, epigramma, satyra mindannyi egyesítve van Gyulai

ban Horváth Ferencz is figyelmeztetett némi Petőfi-hatásra a Karczagi Ref. Főgymnasium 1909/1910. Értesítőjében közzétett *Gyulai Pál lyrája* című meleg érzéssel írt tanulmányában.

* *Vasárnapi Ujság*, 1876.

** Kéziratban maradt ránk. Gyulai-Fodor Dánielné, Gyulai Aranka úrhölgy birtokában van. A *Remény*ről értékes adatok vannak Versényi György *Kriza János emlékezete* című tanulmányában. *Budapesti Szemle*, 1911 július.

költészetében. Sőt a *Remény* költői Heinéből is fordítottak, kinek nevét Gyulai bizonyára ekkor hallotta először. Általában a *Remény* körének ideáljai Gyulait is követésre lelkesítették. Különösen Kölcsey lyrájának hatása volt tartós a Gyulaiéra. Érthető ez a két költő lelkének belső rokonságából is. Gyulai a legnagyobb szeretettel ápolta Kölcsey emlékét. «Kölcsey álmodozó és borongó természete — írja róla 1873-ban — a lány szív és erős lélek e különös vegyülete, ez inkább belső, mint külső élet, szép elégiaként hat lelkünkre.»* Úgy hatott reá már gyermekifjú korától fogva. Gyulai lyráján a lány borongás, a hevesen fájdalmas motívumok nem csupán egyéni hangulatból és körülményekből fakadnak, hanem némileg stylszokásnak is tekinthetők, mely Kölcsey hatása alatt keletkezett. De csak kis részben tekinthetők öröklött szokásnak. Gyulai egységes, derült lelkében a melancholiának fel-felbuzgó forrásai is rejtöztek. Érzékenysége már korán szenvedett a valóság durva érintésétől, mint Kemény idézett vázlatából is láttuk. Phantasiája különben is befelé ható volt, lelkét gyöngéden körülvevő, komoly érzések árnyalatát gazdagító és hevességét fokozó. Szerette magát egészen átengedni sugallatának, lelkén árnyak suhantak át, emlékeken és álmokon merengett s bármily forró vágygyal csüngött a külvilágon, vonzóbbnak találta sokszor a természet titokzatos beszédét, mint az emberekét. Ez az álmodozó, lány érzés különös bájjal csendül meg Gyulai lyráján mindig s már igen jellemzően van kifejezve ifjúkori költeményeiben, mint például a *Tavaszejben*, vagy a *Mi hallik az erdőn* címűben. Költeményei nem a rhythmus leleményességével vagy a szavak mérészségével hatnak, hanem a legtöbbször azzal a sajátsággal, melyet Horatius a dulcia sunt szavakkal követelt. Szinte érezzük a *Tavaszejben* a költő hangulatának átömlését a sokáig melengetett szavak rhythmusába. A *Mi hallik az erdőn* az erdő és a csalogányének költészetét érzékíti. A költő mintegy része a természetnek, nem nézi festői phantasiával, de otthon van benne, átérzi életét s hallja lük-tetését.

Néha egy kép erős felindulás kíséretében villan fel képzeletében s ilyenkor megkapóan szemléletes. Így az *Emlékben* :

Vissza visszagondolok rád
Sokszor, bűnös angyalom!
S lelkemen, mint tó hulláma,
Ha vihar jó éjszakára,
Megmozdul a fájdalom.

* *Budapesti Szemle*, 1873. Újabb magyar regények.

Ez a szakasz a csalódott szerelemről szól, melyet a rajongó szerelem öröme előzött meg, mikor az ifjú költő ujjongva kiáltott fel:

Óh ily zöld az erdő,
Óh, ily kék az ég,
Íly piros a rózsza
Nem volt soha még!

és a mikor «mint holdfény a kék Szamos vizében, fürdött lelke a leány sötétkék szemében». Azonban a csalódást annál fájdalmasabban érezte:

Szívem vén új csalódásra,
S eltemetett ifjusága
Szébb jövendőt sirba zár,

így panaszkodott. Ezt a csalódást talán az a leány okozta, kinek «családja régi, fényes, gazdag s nevének minden betűje kincs». De a szépen eldalolt szerelmi csalódás nem szokta megölni a költőt, kivált ha huszonhat éves.

Következett az igazi szerelem, az életre szóló. A boldogság alig fér a költő lelkébe, kiárad egyszerű, meleg dalokban:

Nem vagy velem, veled vagyok!
Hiába álom, éjtszaka,
Ott ég szemednek csillaga,
Ott ég, viraszt és mosolyog.

Nem vagy velem, veled vagyok!
Hiába zaj, hiába csend,
Édes szavad szívembe cseng,
S az félve, fájva feldobog.

1858-ban nőül vette Szendrey Máriát; nejéhez írt levelein, bár telve vannak a mindennapi élet gondjával, apróságával, épannyi melegség vonul át, mint a házassága boldogságát dicsőítő költeményein. Költészetébe csak azt vitte át, a mit igazán érzett s látott.

Költeményeinek e csoportjában az egyik, a *Haza felé*, a népdal drámai közvetlenségét éri el.

Négy évi házassága után folyvást gyöngélkedő nejének aggodalmait így csillapítja egy levelében: «Bízzál Istenben, négy évi házaseletünkben annyi örömmel, áldással halmozott el s oly kevés szomorúsággal látogatott meg, hogy bűn volna kishitűeknek lennünk.»

De mintha ez a jámbor hit istenkísértés lett volna, 1866-ban, négy évvel a levél írása után az ifjú, szép nő, ki csak boldogságot terjesztett maga körül, a ravatalon feküdt.

E csapás emléke nem némul el Gyulai lantján, dalban, elégiában mindvégig felhangzik. Még a csüggedésből alig kiemelkedve, siratja neje emlékét *A budai Rózsahegyen*, a honnan lenéz a Dunán égő alkonyra s ott ül újra, hol hitvesével annyiszor ült, minden mosolyogni látszik körülötte, mint régen; előtte a fűben a kaczagó és csevegő gyermekek. De

Oh hol vagyon édes anyátok, oh hol van?
Még hallani vélem a bús siri dalt.
Úgy elborulok, s tova mind szomorúbban
Érzem, szívem élete puszta, kihalt.

Gyulaiban az érzékenység sokkal több életkedvvel párosult, semhogy sokáig élhetett volna ily hangulatnak. A kötelesség munkára szólította és megnyugodott «a régi törvényben». Egy kiváló elégiájában, a mely egy fiatal leányhoz szól, ki hitében először csalódott, az ifjan sebzett női szívnek, de önmagának vígasztalására is e hangzatos sorokban szól arról a törvényről:

Nem vagy első a világon,
Kit megejtett csalfa álom,
Kit megsebzett csalfa szív.
Régi törvény már felettünk,
Szenvednünk kell, ha szerettünk,
Örömünk csak búra hív.

A neje emlékével foglalkozó dalok közt a legszebb a *Margit szigetén*.

Nincs e költeményben egy szó sem, mely kizökkenetene a hangulatból. Az illatmaradvány a hervadó levelen, a betegségből lábba-
dozó költő éber álma, a fájó emlékek, a csenedesedő érzések lassú kihangzása lelkünkbe hatnak. De a visszatérő egészséggel fokozódik a munkakedv és van egy falusi ház is, hová el-elmenekül a költő, ha elfárad Pest zajában,

A hiúság vásárában.

Itt, úgy érzi, életútja határáig jutott; Leányfalva

Jó pihenő, jó sirnak is,
Legyen, ha kell, hát annak is.

Oly szívetindító foglalkozás a fák nevelése; mily szépen fizetnek a fáradságért árnyékkal s gyümölcscsel és késő nemzedékek háláját is kivívja az ültető. De a költő ötvenes éveinek vége felé még nem oly kimerült, hogy ez idyll egészen kielégítse. Lelke vál-

tozik, mint a szél lengése, felderíti nyíló virág is, de vonzza a magas, vonzza a mély, el-elragadja a szenvedélyek sodra. Azonban új villám csap le előtte. Leánya, Margit, anyja képe-mása, kit az égből küldött vigaszának tekintett, mint ifjú anya, fehér virágként elhervadt.

Úgy fekszel ott halálra válva,
Mint egykoron szegény anyád.

Ez a fájdalom még a réginél is metszőbb volt. Jób átka hangzott fel a kesergő apa ajkán.

. . . éjbe boruljon
Kék egü hajnali fény,
Északi vész keze düljön
Viruló völgyek ölén.

És a madárka ne zengjen,
Asszanak el fa, virág;
Legyen oly pusztá, kietlen,
Mint szivem, ez a világ!

De a hatvanas évek küszöbe már át volt lépve, az ősz fuvalma a lelki békére intett, mely illik, hogy megelőzze a végső gyengeséget. Az ősz mindig kedves évszaka volt Gyulainak, élete őszén még bensőbbben vonzódott hozzá:

Kedves ősz, te nem ígérsz, adsz,
A mit hoztál, mindent itt hagysz.
Nincs aszályod, nincsen vészed,
Böles közép az osztályrészed.

Csodálatos derűtség szállja meg a költő lelkét, a vágyak és remények elültek, a fájó emlékek egyre gyengébben sajognak, a nagy életpálya öntudata melegíti kedélyét s a még megmaradt vagy ifjabb barátok körében mintha másodvirágzást érezne lelkében. Miskolczon Lévay József társasága volt az a *Baráti kör*, melyet a vénülő költő így szólít meg:

Sok éve, hogy nem láttatok,
Én is, ti is, megvénülénk,
Úgy mulnak évek, mint napok,
S már életalkony int felénk.
Hadd folyjon szó, csengjen pohár!
Az elhanyagló napsugár
Még gazdagabban szórja szét
Utólszor fényét, melegét.

De ezt a derűt még egy utolsó csapás zavarja meg. Fia, Kálmán, férfikora küszöbén követte anyját és hugát. Az apa már ekkor hetven éves mult, az életöszön ilyenkor nagyon szívós, a lét édes szokásához mind sóvárabban ragaszkodunk. És így aránylag nyugodtan fogadta a csapást, de fia gyermekkori arczképét folyvást nézgette s elaggott korában azt képzelte, hogy fia, mint gyermek halt meg. Legutolsó költeményei egyikében megénekli azt az almafát, melyet fia ültetett:

Nékem ültetett ő téged,
Majd mikor a hő nap éget,
Lennél árnyas nyughelyem. — —
Hűs árnyadba hadd üljek hát!
Tán a szellő fiam hangját
Suttogja lombod között.

Így látjuk visszatükrözve Gyulai sorsát s lelki élete hullámzását költői stylusának sajátságaival együtt érzelmes dalaiban s elégiáiban.

II. Elbeszélő és hazafias költemények.

De a kép csonka volna elbeszélő s hazafias költeményeinek ismerete nélkül. Balladákat, balladaféle költeményeket ép oly szívesen írt ifjúkora óta, mint a *Remény* költői. És mint ők, Gyulai is szerette ilyfajú műveiben a nagyon tragikusan, vagy nagyon érzelmesen romantikus motivumokat. Első, igazán jeles s népszerű balladáját, *Pókainét* 1851-ben írta. Bár *Pókainé* még a régi, Arany Jánost megelőző szónokias balladákra emlékeztet, kitűnik mégis a jellemzés erejével és az előadás drámaiságával. Minő eleven kép Báthory bevonulása a szentpáli csata után, Pókainé átka, mikor lánczravert két fiát látja s a két fiú a menetben, mikor felnéznek az ablakra, hol anyjukat látják.

A két fiú hallgat, az ablakra fölnez:
Büszke, szabad homlok, sebzett arcz, békós kéz,
Könny, sóhaj, fájdalom mélyen eltemetve,
Hogy a sokaságnak ne telhessék kedve.

A büszke s -fiai életéért könyörgő anya párbeszéde Báthoryval, kinek zsarnoki gőgje oly erélylyel van rajzolva, általában drámai, de különösen ott, hol Báthory a távozó anyát megállítja, hogy a kegyetlen kegyelemmel még erősebben sujtsa. Egy későbbi balladája, *Kendi*,

már a legjobb népballadák hatását mutatja, az elbeszéléstől meg nem szakított párbeszédék folytonosságában, fokozatosságában s a jellemző refrainben. Csak épen az a dæmoni elem hiányzik, a mely jól illenék az ily tragikus tárgy hangulatához és felkeltené iránta a melegebb érdeklődést. Annál mélyebben köti le részvétünket a költő az *Éji látogatásban*, e legszebb balladájában, mely egy dán népballada motívumait alakítja át. Itt a kisérteties az árván maradt gyermekek képzeletéből alakul ki, népies felfogással van elhitelve a hazajáró anya gondoskodása. Mindez oly mélyen megható, a nélkül, hogy a költő mutatná meghatottságát, csak a végén szakad fel lelkéből a sóhaj, szintén népies tárgyilagossággal, mintha szemlélője s nem részese volna a szomorúságnak. A népiesnek, a naivnak költői értékesítésében Gyulai kiváló művész. Elég csak említenünk példázatainak s meséinek címzeit: *A szél és nap*, a *Tudós*, az *Igazság és Hamisság*, *A gonosz mostoha*; jól ismerjük e költeményeket gyermekkorunk óta. És hozzá még a gyermekmesék!

Ezekben senki sem múlja felül Gyulait nálunk. Elmondhatjuk róluk, hogy gyerek ezt hallgatja örömmel. De a felnőtt is szívesen hallgatja a mesékbe burkolt elmés czélzásokat. A ki azt akarja tudni, hogy mikép keletkezik néha politikai vagy társadalmi közvélemény, csak olvassa el a *Tyúk és a farkasverem* című mesét. A házfödélről lehulló kavicsból égszakadás, földindulás lesz a tyúknak s a többi állatnak képzeletében, mint hasonló semmiségből néha országos hírnév vagy mozgalom keletkezik. Gyulai azért értett annyira a gyermek nyelvéhez, mert még hajlott korában is fellelte lelkében a kíváncsi és csodálkozó gyermek kedvét. Szívesen elegyedett gyermekek közé, örömelebb hallgatta vitáikat, okoskodásukat, mint a hazuglelkű szónokok pathosát.

Szilágyi és Hajmásiban Gyulai a magyar lovagvilág egy mondáját alakította regényes költői beszélylyé, régies formában, rímtelen Sándor-versekben, körülbelül úgy, mint Tennyson felélesztette az Artur király hőseinek mondáit a *Király-idyllekben*. A Hunyadiak korából fennmaradt mondát választotta, melyet Vörösmarty már balladában feldolgozott. Gyulai a mondát leleményesen tovább fejleszti. Leilát, a szultán leányát keresztyén anyja titkon keresztyén szellemben nevelte, innen rokonszenve a keresztyén rabifjak iránt. S mily lélektani tapintattal van szembeállítva Hajmási kételkedése, csüggedése, bűnös szenvedélye Szilágyi romlatlan hitével, tiszta érzésével s jutalmat nyert bizalmával.

A régies hang oly keresetlenül van eltalálva, sőt a török földön játszó történetnek keleti színe is van. Leila például atyját, a

szultánt a rab ifjakért a mohammedán szent iratokból vett bölcs mondással kérleli :*

Atyám légy irgalmas, Allah úgy irgalmaz;
Az irgalom egy fa paradicsomkertben,
Ágai kelettől nyugatig elnyúlnak.
A ki e nagy fának csak egy ágát fogja,
Bizonyára bejut paradicsomkertbe.

A sors meztagadta Gyulaitól és tőlünk, hogy költői regényét, a sokat emlegetett *Romhányit* befejezhesse. A mi irodalmi közvéleményünk, a helyett, hogy halával fogadta volna, a mit a költőtől kapott, gúnynyal követelte azt, a mit a költő nem adhatott. Gyulait a gúny nem ösztönözte sietésre. Csak lelke teljességéből bírt írni. A gyors tollúak dicsősége nem ingerelte, érezvén kapcsolatát az utókorral, nyugodtan várta az igazi inspiratio óráit. A mikor meghallotta a belső intést, néha nagy erélyvel s gyorsasággal, bár folytonos gonddal írt, de a külső kényszer nagyon untatta. Egy jegyzőkönyv néha több fáradságába került, mint Vörösmarty életrajzának egy-egy szép lapja.

A byroni elbeszélés formájának követésére a pathosnak és satyrának tehetségéhez illő vegyülete ösztönözte. Nem közvetlenül Byront követte, hanem Puskit. Romhányi az *Ányegin* utódja, ép úgy, mint *Ányegin Childe Haroldé*. *Ányegin* apja is adósságot hagy hátra, mint a Romhányié, nevelése is olyan felületes, mint a magyar grófé; *Ányegin* és Romhányi egyformán léha udvarlással, vagy rendszertelen tevékenységgel töltik az időt, *Ányegin* is elutasítja *Tatjánát*, mint Romhányi Csáth Ilonát s Puskin hőse ép oly szívtelenül udvarol *Olgának*, úgy megszereti a férjes *Tatjánát*, mint a hogy' Romhányi udvarol *Ilonának* hiú érdekből, de ezután komolyan megszereti, mikor *Telegdiné* lesz.

De Romhányi mégis eredeti marad, magyar levegő veszi körül, mint *Ányegin*t az orosz, sőt Romhányiban több a magyar vér, mint *Ányegin*ban az orosz, mert Puskin hőse igen feltűnő mása a *Byroné*nak s tulajdonképen mindvégig az marad. Romhányi ellenben átalakul, hiúságának szétfoslása s lelkében a komoly vonások uralomrajutása fokozzák Gyulai regényének költői érdekét. Romhányi, a léha divathős, a karzatnak szónokoló államférfiú, a szabadságharcban is szerepekért kapkod, de mivel mindenbe belésül, haragjában honvédnek áll s

* Goldziher figyelmeztette reá.

Kiből nagy államférfi nem vált,
 Sem diadalmas hadvezér,
 Hazájának most híven szolgált,
 Pecsétli omló drága vér.
 Nagy elveit, lármás beszédit
 Föléri legkisebb sebe ;
 Midőn a dob rohamra indít,
 S üvöltöz a harcz bösz ebe :
 Füstfellegben és szuronyfényben,
 Ajkán: «Előre!» kard a kézben,
 Indult, rohant és ostromolt,
 Valódi férfi, honfi volt.

Ez a halálos tusa edzette Romhányi lelkét s mikor mint sebesült s üldözött honvéd véletlenül a conservatív gróf Telegdi kastélyába menekül, felébred komoly szenvedélye a kastély úrnője iránt, kit azelőtt könnyelműen mellőzött.

Az elbeszélés fordulatainál is érdekesebbek a költő kitérései. A folytonos mozgalomban előretörő s csattanós végű strophák a pathos és irónia fényében csillámlanak.

Emlékezetes marad a Telegdi salonjában összegyűlt társaság vitája. Emlékezetes az ötvenes évek politikai árnyalatainak finom rajza s a Görgeyre és Kossuthra vonatkozó strophák miatt. Gyulai is jól tudta, hogy Görgey és Kossuth ellentétének kényes problémája költői felhevüléssel nem tisztázható. De mivel a mult század hetvenes éveiben könnyen hazaáruló hírébe juthatott, a ki Görgey Arturt védelmezte, Gyulai meg nem állhatta, hogy síkra ne szálljon a «nemzeti hiúság áldozatának» becsületéért. A költői czélhoz illően a vádat Romhányi veri vissza, a ki igazi férfiasságot Görgey táborában tanult. Felpattan, mikor Geréb vádolja Görgeyt; harag szemében, arca sápadt s így dörög:

Vezérem volt és híve voltam,
 A hont szeretni ott tanultam,
 Halálos vészbe öltözött
 Csáták és ostromok között.

Majd a költő apostrophálja Görgeyt:

A mit kivívtál száz csatába,
 Beolvadt a nemzet sorsába,
 És olthatatlan lánggal ég,
 Dicsfény, erő és hősiség.

E szavak ma már kevésbé merészen hangzanak, mint a mikor először mondták, a mi hatásuk ereje mellett is tanuskodik. De a Telegdi-salonban folyó társalgással vége szakad Romhányinak. Mert nehezen oldható csomóhoz jutott az elbeszélés. Telegdinében is szerelem ébred Romhányi iránt; vajjon szomorú végű legyen-e a lelki harc? Gyulai fiatal korában szinte kereste a tragikus bonyodalmakat, érettebb korában egészen saját leleményű elbeszélésben hangulata nem könnyen alkalmazkodott a sors és a szenvedélyek végletességének rajzához. Azután Gyulai a kitérésekben elmondta már a javát annak, a mi a szívében volt. És az egyetemi teendőik, más hivatalos kötelességek, a családi katastrofák, az életkor haladása, Gyulai nagynevű barátainak kihalta lehűtötték azt a légkört, melynek melege nélkül a nagy alkotáshoz szükséges kedv föl nem virulhatott.

Különb is az ily erősen subjectiv művekhez jól illik a töredékesség; idő előtt kimulnak, mint a költő alkotó kedvének boldogsága.

A mit Gyulai azon túl mint költő akart elmondani korának viszonyairól, azt más formájú kisebb versekbe foglalta. A hazafias érzés ugyanis gazdag ere volt költészetének. Már 1848-ban jelent meg egy füzet Kolozsvártt nemzeti színű címlapján ily címmel: *Nemzeti Színek*. Írták: Gyulai, Mentovics és Szász Károly. «Szabadság! Unió!» a füzet jelszava s e jelszavakért lelkesedik Gyulai ott megjelent öt költeményében.

A márcziusi mozgalmak forró levegője csap felénk e versekből, melyeken a legerősebben érezhető Petőfi hatása Gyulaira. A költemények nagyon tetszettek akkor és midőn 1848 márczius 25-én a kolozsvári házi zenekör nemzeti ünnepet rendezett, Gyulai verseit a Petőfiéivel együtt osztogatták a közönségnek díszkiadásban.*

De bármennyire lelkesedett Gyulai az unióért, Erdélyt érezte igazi hazájának, a gyermekkori és ifjúkori emlékek, a kis ország mozgalmas története, «a vadregényes fenyvesek homálya» élete végéig vissza vonzották oda, hol «forróbb a szülőföld szerelme».**

Mikor 1848-ban el kell hagynia Kolozsvárt, a *Távozóban* fájdalmasan búcsúzik szűkebb hazájától.

* Endrődi Sándor: *Petőfi Sándor napjai*. (Petőfi-könyvtár 29, 30.) 401. lap.

** L. a Haraszi Gyulához írt leveleket, *Budapesti Szemle*, 1910 november.

Vándor felhők jönnek-mennek,
 Ismerősi a bérczeknek ;
 Megyek a menőkkel,
 Kik jönnek, irigylem,
 Bérczek, édes ismerősim,
 Nem lehet pihennem !

Ez érzelmi particularismussal dicsóíti A *székelyek* vitézségét 1849-ben, de természetes, hogy átfogja lelkével az egész mozgalmat. Komolyan aggódik a siker miatt: 1848-ban azt hiszi, hogy a győzelmi himnus nekünk bús síri dal lesz, de bátorít a harcra, hogy legyen a «történetben rólunk egy nagy emlékezet». A harcz azonban dicsőbb lett, mint remélte. A költő egész lelkesedését a *Hadnagy uram*tan összpontosítja. A tizenkét soros költeményben, mely Czikány főhadnagy tápió-bicskei hősie halálát örökíti meg, minden szó, mint a jól röpített nyíl, céljába fúródik. Ez 1849-ben írt kis remekműben már megtaláljuk a népies balladák tömörségét, drámaiságát, gondolat-rhythmusát s lyraságát is a refrainszerű ismétlésekben.

De mindennek vége van *Világosnál*, hol Gyulai költeménye szerint a huszár öngyilkossággal menekül a rabság elől. Ezzel kezdődik egész sora az elnyomatást sirató költeményeknek. Érzésben, formákban nagyon változatosak. Milyen érdekes költői formában példázza a *Bujdosó* a száműzött honvéd sorsát. A bujdosó párbeszéde Ráró lovával, a hű állat haragja, a mikor megérti gazdája baját, oly költő leleményei, a ki a költészet legősibb forrásából, a népiesen naivból meríti phantasiája ifjuságát. És mennyire átjárja a bánatos, sejtelmes hangulat a *Szüreten* című rajzot. Oly magyaros szüret s minden során érezhető a Világos után következő évek hangulata. A vendégek, a mint a kialvó tűz mellett beszélgetnének, de elnémulnak, a vén gazda a régi mentében, a mint hiában próbálja a tréfát, ajkán csak egy-egy teremtette, a cigányzene tánc nélkül, az elesett vőlegényét sirató menyasszony, a hallgató hegy, a kifogyott lópor, s végül a mintegy mellékesen oda vetett sor: Sok a sír a völgyeken, — oly művészi rajzzá formálódnak, melynek minden vonása belé van merítve a kornak haragos, de elfojtott fájdalmába. E hangulatban az idegen költő rokonszenve a magyar szabadságharcz iránt felüdítette költőnk lelkét. Gyulai nagyon szerette Heinét már ifjú kora óta, a mikor a német költő népszerű volt íróink közt s Petőfire is hatott. Gyulai még kevéssel halála előtt is foglalkozott Heine fordításával. Csodálta Heine dalait s a németekre szórt gúnyrakétáiért szívébe zárta. Különösen hálás volt iránta az *1849 októberében* című költeményért, melyet valódi lelkesedéssel fordított, a mint e néhány sorból is látjuk:

Úgy megszökül német ruhám,
Nevét ha hallom a magyarnak,
Érzések tengerárja hány,
Lelkembe' trombiták rivallnak.

És megcsendül az ősi dal,
Feléled hős mondák varázsa,
Kemény, szilaj-vad hangival
A Nibelungok pusztulása.

Az így fordított költemény egészen magyarrá lett.

Költőnk az ötvenes évek vége felé már nemcsak a száműzöttekkel és halottakkal foglalkozik, hanem bátrabban hivatkozik a jövőre. A *Hősök sírján* az erdő szélén, hol háromszázan alszanak, hangot hall, mely messze kiáltja:

Lelkünk szélyel jár a légben,
Örök bíró él az égben.

A reményt mint kötelességet hirdeti 1859-ben *Horatius olvasásakor*. Az allegorikus formát tanári foglalkozásából veszi. Tanította akkor Horatiust és elmélyedt belé. Feléledt előtte Augustus kora s Horatius, a mint a zsarnokság idején Epikurus bölcseségét hirdeti.

Érzi a rokonságot Augustus kora s a miénk közt s rémülve gondol arra, hogy fogékonyágunk Epikurus bölcsesége iránt még elzsibbaszthatná hazafias erélyünket. E bűvölet ellen a kereszthez menekül s a szenvedés jelképe alatt hirdeti, hogy küzdenünk kell bárminő veszélyek közt azért, a mi a magyar Philippinél elveszett.

Ily messze tekintő történetphilosophiával kapcsolja össze Gyulai a keresztyén és hazafias érzést s e gondolatsort, valamint Horatius jellemrajzát mindvégig emelkedő ódai lendülettel hatja át.

A nemzeti közélet ébredésekor más hangnembe tér át. Az ódát, elégiát a satyra váltja fel. Bár az 1863-ban keletkezett *Széchenyieskedőkben* egészben véve néhány korabeli, muló tünetet tesz neveltségessé, mégis mintha örök érvénye volna a satyra alapgondolatának:

Idő se' volt alkalmasabb rá szinte,
Míg csak hazánkból egy darabka tart,
Még siratnunk a legnagyobb magyart,
Mint most, midőn hamis tan szól felőle,
És csúfot fiznek mindennap belőle.

De még nagyobb, még gyökeresebb nemzeti betegséget támad meg a költő a *Népszerűségben*. A kiegyezés ellen indított s népszerűvé vált hajsza gyujtotta fel haragját. És igazi lángostort fonva

haragjából, vérig ostromozza a népszerűség kufárait. Nem kiméli a nemzetet sem, bár lehetetlen nemesebb pathosszal rajzolni a nemzeti erényt s mellé fájóbb gúnynyal a nemzeti gyöngeséget.

Csodálatos, hogy e satyrának csak igen kevés sora lett szálló igévé, pedig megérdemelné, hogy folyton olvassuk és emlegessük. Nézzük csak a magyar hősiesség rajzát:

Hős vagy csatában, nagyszerű alak,
Csodát művelni hányszor láttalak,
Füstfellegekben győzelemre szállva,
Dicsőségedben nap fényévé válva!

Szenvedni tudsz, meg is tanulhatál,
Népek közt martyr oly sokszor valál;
Arczodhoz illik ez a büszke gyász,
Rabláncz szoríthat, de meg nem gyaláz.

Hanem az árnyék sem hiányzik.

Emészt a vágy, remény tüzes bora,
Megtántorít csal-álmok mámora.

És mámoros fővel, gögösen hallgatja a magyar az udvaron-
czokat, kik

Füledbe súgnak s távolról se' véled,
Hogy mennyi mindent elhitetnek véled.
Ködében elméd jót, rosszat feled,
S kegyelmesen pazarlod rendjeled.
Hány érdemetlen dolmány mellin ég
Rendszillagod, magyar népszerűség!

Valóban a magyar derék hazafi, mindenét odaadja, ha a haza
nevében kéri, de

Egyet ne kérj, csak ezt, egy fényes batkát,
A népszerűség bármely kis darabját,
Mindent, de mindent feláldoz honáért,
Sőt még a hont is . . . népszerű magáért.

De nem szeretett népét akarja megszólítani a költő, hiszen a nép
is olyan, mint király, tanácsadói felelősek érte. Ezeket nincs miért
kimélje.

Gögös tribun, ki állsz a forumon,
Megríkató pathosszal ajkadon,
Ha önzésből vadászod nép kegyét;
Más nem vagy, mint hitvány udvarcseléd.

És minő had versenyez a vezérszerepért a forumon!

Hány léha szív, a melyben semmi hit
 S fitogtatón negélli elveit;
 Hány csalfaság, czégyeres elvtelenség,
 Ma jó barát és holnap már ellenség;
 Hány ronda érdek, hivatalvágy, éhes,
 Irigy kedély, mely csak gyűlölni képes,
 Bitolja népszerűség fénypalástját,
 Takarva gonddal szennyes inge rongyát.

A ki így beszél, annak elihetjük, hogy

a gúny gyakran csak könnyek árja,
 A szívbe fojtva s ott méregre válva.

A történetírás nem fogja megtagadni koszorúját a *Népszerűség* költőjétől, ki a nemzeti történetnek oly pontján, hol jövőnket csak hiúságunk könnyelműsége kockáztathatta, rámutatott e hibára merészen, éles észszel s azzal a meggyőző ékesszólással, melyre erőt a phantasia csak az érzés szenvedélyes hevességéből meríthet.

De az egymást letorkoló gőgös tribunok szava messzebb hatott, mint az aggódó költőé. Gyulai lantja folytonos aggodalommal, gúnynyal, vagy sóhajjal kíséri a magyar politika eseményeit a hatvanas évek végétől egészen 1906-ig. A megyei mindenhatósággal szemben, mely a parlamentaris kormánynyal daczol, mintha a régi időben élne, feléleszti a negyvenes évek költőinek gúnyját a táblabirák ellen.

Táblabiró vagyok én,
 Pestmegyében lakom én,

 Királyt köti a törvény,
 Törvény magam vagyok én,

 Az alispán hazafi,
 Szolgabiró atyafi.
 Ki is viszi, mit akar,
 Egyet ért itt a magyar.

Már 1869-ben félti az ellenzéki szóáradattól a nemzetet.

Ez a sok szó leszen a te veszted:
 Csellel, karddal mért küzdeni véled,
 Magadat ha így agyon beszéled?

Élesen támadja a Deák-párt ellen viaskodó ellenzéket *Romhányiban* s 1872-ben az *Óh nemzetemben*. A fusió után sokáig hallgat a politikáról, de 1889 óta, mikor az obstructio váltó-láza kezdi

gyötörni az országot, sűrűbben hallatja balsejtelmeit. Az öregedő költő régi ereje legépebben politikai költeményeiben maradt meg. Mily sokat mondó s milyen szépen hangzik az 1892-iki *Politikai xeniák* közt a harmadik, hol arról van szó, hogy sokat dobálóznak a hazaáruló czímmel.

Ne játszodjunk e nagy szóval,
Mert bizony beteljesül,
S a valódi árulóval
Az idő megterhesül.
Nem kételkedve jelszavában,
Míg zajongva álmodunk,
Az eszméknék zavarában
Rá ismerni sem tudunk.

Midőn halálosnak látszó hosszas betegségéből felocsudik 1892-ben, a *Léthe partján* című költeményében elmondja, mikép várta a halált s minő érzések közt ébredt új életkedvre. A közéletben a régi «késes fényt» látja.

Oh magyar! meg nem bűnhődted
Még se multad, sem jövődet
S jelen harcát a mint vívod,
A Nemesist ki-kihívod.

És látva az obstructió s szellem folytonos feléledését, megdöbbenve kérdi *Az év végén* 1898-ban:

Jó magyar nép, ősi kincsed
Ily könnyen fecsérled?
Szíved, elméd megromlását
Nem érted? Nem érzed?

Vége felé jár e század,
Mely ujjá szült téged,
Van-e lelked megtagadni
Annyi szent emléked?

Legutolsó politikai költeményét, a *Válságot* nyolczvan éves korában írja 1906-ban. Kétségbeesett lemondással fejezi be politikai költészetét, ép úgy, mint Kölcsey.

Hajh reánk nem hős halál vár,
Pocsolyába fuladunk,
Csak isten segíthet immár
Rajtunk, többé nem magunk.

És így Gyulai politikai költészetében kimerítette a korabeli magyar hazafias költészetnek egész tartalmi körét. A honvéd hősieségnek koszorút font a *Hadnagy uramban*, a leigázott nemzetet mély s bölcs hittel bátorította a *Horatius-ódában*, de a szerencsében elbizakodott magyart a gúny tövisével ösztönözte az önismeretre a *Népszerűségről* szóló satyrában. E három legkiválóbb költeményében s a hozzájuk tartozókban megalkotta a magyar hazafiúi érzés trilogiáját. Mind a három résznek hangulata látszólag ellentétben van tartalmával. Az első rész eleinte kételkedik a harc sikerében s aztán büszke öntudattal tekint a legyőzött támadásra, a másik rész reményt hirdet a szerencsétlenségben, a harmadik épp a győzelem után kételkedve csüggedez. Az utójátékhoz is hozzáfogott. De bohózatos humor nem vitt belé. Kezdte ugyan könnyed gúnnyal, hanem egyre mélyebben aggódott s komolyabban intett, míg végre kétségbeesve elnémult.

III. Beszélyek.

Gyulai még kora ifjúságában feltűnt mint beszélyíró. Pedig phantasiája inkább lyrai, mint epikai, inkább volt fogékony a hangulatok, mint a formák és színek iránt. Egészen elmélyedve önmagába, a külvilágot úgyszólván csak érzései világításában szerette szemlélni. A fővárosban, hol évtizedekig lakott, nehezen bírt eligazodni az utcákon, szinte lyrai módon tájékozódott, például egyideig az alsó dunasori Sztoczek-ház, melyben felesége mint menyasszony lakott, igazította útba azon a tájon.

Hanem az emberi lélek indulatai mélyen érdekelték, nemcsak belső forrongásukat ismerte, de észrevette azokat a hanglejtésen, arczkifejezésen s a viseleten is. Bár emberismeretét rokonszenv és ellenszenv néha majdnem korlátozás nélkül igazgatták, éleslátása mégis meglepő volt. Még hanyatlása idején is voltak megjegyzései, melyek mélyen világítottak bonyolult lelki állapotokba. Ez a szerencsés ösztöne és veleszületett kedve a mesemondásra tették őt versben és prózában legkiválóbb beszélyíróink egyikévé.

Legelső prózai elbeszélései az 1843-iki *Regélőben* jelentek meg. A *Testvéreket* és a *Hegyes dombot* azonban nem novelláknak nevezte, hanem népregéknek; inkább helytörténeti regék voltak, melyek kolozsvári hagyományokhoz fűződtek. Helyi regét a *Remény* is közzölt,* a *Tündérforrás* címűt. Gyulai a *Testvérekben* szintén a tündérregék motívumaival foglalkozik. A második, a *Hegyes domb* inkább novellá-

* Orbók Sámuel és Gál Miklós írták.

nak vehető. Kincsásás, hű szerelem és egy pokoli szemű olasz gonosz szenvedélyei alkotják a romantikus történet elemeit, de az alig tizen-nyolcz éves ifjú már érdeket bír kelteni az elbeszélő történet iránt. Még erősebben nyilatkozik e tehetsége a nagyobb, *Férj és nő* című novellában, mely a *Pesti Divatlap* 1846-iki folyamában jelent meg. A húsz éves író merész problémákba fog, végletes szenvedélyeket rajzol s halmozza a szélsőségeket; romantikus nagyításai az akkori olvasók ízlését nem bántották. Szász Károly szerint a *Férj és nő* figyelmet ébresztett fiatal szerzője iránt s igaz is, hogy a leleményes elbeszélő ügyessége megérdemelte a figyelmet.

A sikertől felbátorítva a kezdő költő tovább haladt a romanticismus útjain. A *Férj és nő* tartalma, bármily végletes, legalább az újkori társadalmi szokások keretében mozog. Szerzője azonban e keretet is szűknek érezte, a középkori lovagvilág és a keleti romanticismus tarka színpompája vonzották. A *Remény* költői is jártak e mezőkön. Gyulai az *Aranycsinálóban* a lovagvilágból csak néhány általános vonást vesz fel, de Mohammed híveinek költői és vallásos hagyományait, meg a Paracelsus tudományára vonatkozó értesítéseket bővebben felhasználja elbeszélésének színezésére. Vörösmarty *Vérnászának* motívumai megismétlődnek az *Aranycsinálóban*, Kemény hatása is látszik itt-ott. Érdekes a cselekvénynek az a döntő motívuma, hogy a mohammedán hitben nevelkedett Zulejka a keresztyén Tabánért elhagyja ugyan ősei hitét, de mindig visszavágyódik ahhoz s ez okozza katasztrófáját. Gyulai később a *Szilágyi és Hajmásiban* mintha gondolt volna ez összeütközésre s a szultán leányát azért tünteti fel titkosan keresztyén érzelműnek. Figyelemre méltó az *Aranycsinálóban* Tabán barátjának, a jókedvű és hű lovagnak néhány találó vonással odavetett rajza. A székely lakodalmi jelenet az elbeszélés elején már sejteti Gyulai tehetségét a naivnak humoros ábrázolására. Az a mód, a mint a szerelmében végtelenül boldog Zulejkában elhagyott vallásának hagyományai gyötrő tudattá lesznek, becsületére vált volna gyakorlottabb tollnak is. És minő érdekes találkozás! Gyulainak ez a csodásan kalandos, a naiv phantasiát izgató elbeszélése az 1848-iki *Unió* című zsebkönyvben jelent meg, a hol Jókainak *Az átkozott ház* című, szintén igen csodálatos, a földalatti természettan titkaiból vett elbeszélése van közölve. És a két író közül Gyulai a romantikusabb s a leleményben gazdagabb, több szörnyűséget és csodát hordott össze, mint íróvársa.

A mikor tehát később, *Romhányiban* Gyulai ezt írja:

Ha nagy, csodás és szörnyű szép kell,
 A Jókai regényét nyisd fel;
 Én ezt meg nem tanulhatám,
 Nincs hozzá sok phantáziám,

gúnyos sorainak mélyebb az értelme, mint rendesen hinni szokás.

Feltűnő a különség az *Aranycsináló* s a három év múlva megjelent *Vén színész* közt. Amott még utánzás, másoktól tanult eszközei a hatáskeresésnek, fellengző stílus, csak kevés természetesség s határozottság, emitt önálló felfogás, biztosság a jellemrajzban, olyan egyszerűség és erély az elbeszélés stílusában, hogy a maga korában ritkítja párját. Sok történt három év alatt 1848-tól 1851-ig. Gyulai anyja meghalt, élete nehezebb lett, a nagy országos események, ön-és világismeretének gyarapodása megérlelték művészetét. Vége a romantikus bohóságnak; világos problémája az emberi lélek és a társadalom megfigyeléséből van merítve. «Átká a színésznek» — úgymond a költő — «hogy lehozza a színpadról a szerepek szenvedélyeit, s az életben is komédiázik.» A beszély ez alapgondolata nem csupán a színészekre jellemző. Minden érzékeny művészi kedély hajlandó phantastikus szokásokkal, szenvedélyekkel életét szétzilálni. A színészen igen feltűnő e hajlandóság s inkább nyilatkozik komikus, mint tragikus bonyodalomban. Fialat beszélyírónk azonban jobban szerette a tragikus megoldást és még egészen le nem győzött romantikus ízlésétől vezetve az előadás pathosát fokozta azzal, hogy az őrzöngő vén Dáviddal beszélteti el, mint ölte meg fiatal korában Desdemonáját Othello szerepében a színpadon. Az elbeszélésnek ez a módja érezteti ugyan velünk a féktelen szenvedély hangulatát, de gyöngíti a katastropha iránt az érdeket. A tárgyilagos elbeszélés a szenvedély fejlődésének közvetlensége által mélyebben véste volna lelkünkbe a szomorú végnek kényszerűségét. De minő érdekes az út az Othello-jelenetig. A vándorszínészek élete; a nemesi származásával dicsekvő, korhely igazgató, ki hazafias phrasisokat szaval és színészei pénzét, ha csak lehet, elveri; a színészetért lelkesedő fiatal leány, kiből kaczer, lelketlen színésznő lesz; a nyers, de hű lelkű sugó; a szép színésznőkre vadászó műpártoló mágnás; a hős, mint rajongó, naiv művészi lélek a sok szurtos s grotesk életművész közt, a fiatal művész lelki fejlődése a hiúságtól a komoly becsvágyig; a régi világ-felfogásban elfogult anyjának kétségbeesése: mindez oly igaz kép, oly könnyedséggel s az élet rikító ellentéteinek olyan átérzésével van rajzolva, hogy a *Vén színész* el nem avulhat.

A *Vén színész* után írt elbeszélések, mint az *Egyszerű történet*, mely a *Szépirodalmi Lapok*ban jelent meg 1853-ban, s *Fanni*,

mely ugyanekkor jelent meg a Szilágyi Sándortól szerkesztett *Nők könyvében*, nem érik el előzőjüket. Mind a kettő szerelmükben csalódott nők tragédiáját beszéli el, az egyénítésnek és a társadalmi rajznak nem azzal az erejével, melyet a tárgy megkíván. A kettő közül *Fanni* a jelentékenyebb. Alapeszméje hasonlít a *Romhányiban* elbeszélte szerelmi történet lélektani tartalmához. A férfi, kit a hiú nő közömbössége ingerel, bosszúból más leánynak udvarol, de ez komolyan veszi a hódolatot és a csalódást nem bírja el. Költőnk a hiú nő számító és féltékeny szenvedélyessége iránt egészen lekötíti figyelmünket s igen szépen állítja vele szembe a másik nőnek büszkén leplezett halálos szenvedését. És Gyulai mégis elégületlen becsvágygyal átengedte mind a két beszélyét a feledésnek.

Ép ily kiméletlenül bánt a *Magyar Nép Könyvében* (1854.) megjelent *Varjú Istvánnal*. Nem emlegette, nem adta ki újra s nincs dolog a világon, mi hamarabb volna elfelejtve, mint magyar író munkája, ha szerzője sem hirdetgeti. Meglepetéssel hallottuk a Kisfaludy-Társaság 1910-iki közgyűlését követő lakomán Varjú István nevét. Beöthy Zsolt szólt róla, noha csak rövid megemlékezést mondhatott Gyulai Párról. Beöthy Varjú Istvánt egyik legszebb népregényünknek nevezi s az ily illetékességgel kijelölt rangot e kis regény bizonyára megérdemli és aligha veszíti el. Gyulai Kecskeméten írta Varjút 1853 vége körül, a mikor a Pákh Alberttel együtt szerkesztett *Szépirodalmi Lapok* bukása után Pesten kifogyván a jövedelemből, az alföldi városba vonult, hogy ott Szilágyi Sándor házi körében éljen. Ekkor figyelte meg a kecskeméti életet, melynek keretébe illesztette elbeszélését, midőn Csengery és Kemény vállalata számára népies elbeszélést akart írni.

A vállalat a magyar népnek volt szánva, verses és prózai közleményei a czélhoz alkalmazkodtak tárgyban és felfogásban. Ide b. Eötvös József is írt elbeszéléseket, még ő is rajta volt, hogy a nép életéből vett mesét lehetőleg a nép nyelvén beszélje el. Gyulainak ez a feladat, úgy látszik, kedvére volt. Gazdagon ontja a népies fordulatokat, de jellemezni s nem tüntetni akar velök. Az igazi népiességet nem csupán az előadásban találja el, hanem a leleményben s a jellemrajzban is. Varjú István történetében egyszerűen nemes érzések mellett sok nyers indulatosságot s kérges szokásokat találunk. Nem a divat kedvéért népies ruhába öltöztetett bábokkal van dolgunk, hanem valódi alföldi földművesekkel s iparosokkal. De a realismus e sűrű levegője nem tikkaszt, mert a költészet üde árama hűsíti. Romeo és Julia, vagyis inkább Montague és Capulet történetére emlékeztet Varjú István meséje. Két halálos ellenség gyermekei szeretik egymást,

de Gyulai elbeszélésében végül egyesülhetnek, mert Gyulai nem annyira a két szerelmes szenvedéseivel, mint inkább a szülők sorsával foglalkozik. A két apa jellemrajza igen eredeti alkotás. Erdősi Péter, a szürszabó, az elbeszélés Juliájának apja, elszegényedett, mert Varjú István, a szerelmes legény atyja, elpörölte lába alól a földet, megvesztegetván a birákat. Erdősi az italban keres vigaszt, egyszer részegen Varjú szép, cserepes háza elé kerül, fenyegeti a gazdát, az ő élete megrontóját, de elbukik a kőben, melyet Varjú felé akar dobni, mire nagy csődület támad, Erzsí leánya odasiet, nagynehezen hazaczipeli apját, de hiában ápolja, a szerencsétlen életét már nem bírja megmenteni. Erdősi halála nincs szépítve, bizonyára visszataszítja a finnyás ízlést, de a durva valóságot a költő oly természetesen kapcsolja össze az apai érzés gyengédségével s az ártatlan leány lelkének emelkedettségével, hogy a részeges szürszabó halála megindító tragikus képpé emelkedik. Még több gondot fordít a költő az elbeszélés hőséneke, Varjú Istvánnak jellemrajzára. Varjút, a meggazdagodott parasztot a kapzsiság, a nagyravágyás eldurvítja; ilyen kemény kéreg alatt van eltakarva szíve, mikor megismerkedünk vele az elbeszélés kezdetén. Fiának úri leányt akar feleségül, de fia Erzsit szereti, a részeges szürszabó leányát, nem kíván úri házasságot; apja ezért iszonyú dühvel kiutasítja házából. Mivel az öreget lelkiismerete bántja e tettéért, büszke daczczal akarja elnémitani a belső mozgolódást, maga kéri meg s meg is kapja az eladósodott szomszéd úr könnyelmű, szép leányának kezét.

Most az úri önérzet fejébe száll, nem veszi észre, hogy csúfot űznek belőle s vagyonát akarják. Végrendeletet csinál, kitagadja benne fiát, lelkiismerete egyre dorombol, de Varjú boritallal s még keményebb makacssággal segít magán. A lakodalom éjjelén annyit iszik, hogy szélhűdés éri, mely megbénítja nyelvét. Az úri rokonság eldobja, felesége a vén ember halálát várja, hogy szeretőjének neje lehessen, csak Erzsí nem hagyja el, fiának hű kedvese, a halálba kergetett Erdősi leánya. A betegség s a tapasztalatok felébresztik Varjú lelkiismeretét, megszereti Erzsit, nehezen várja vissza bujdosó fiát, ki ép akkor ér haza, mikor apját meg akarja ölni nejének szeretője. Az elbeszélésnek főérdeke abban a harcban összpontosul, melyet Varjú alvó s csak nehéz csapások alatt ébredező lelkiismerete vív paraszti gőgjével s kapzsiságával. E birkozás körül több szép jelenetben látjuk Varjú fiának ép s friss fiatalságát, Erzsinek tiszta, odaadó lelkét, s a jó asztalosnak, Kenderessinek civakodását szeretett s gyöngeszívú nejével, ki első házasságából született fiát oly alaposan elkényezteti, hogy csélesap úrhatnám s végül még az öreg

Varjú életére törő nőcsábító lesz belőle. E gyilkos kísérletet a gyermeki állapotba süllyedt öreg Varjúnak az a különben titokban maradt tette előzi meg, hogy felgyújtja apósának házát, mert így akarja elégetni a végrendeletet, melyben fiát kitagadta. Itt a végén az elbeszélés megkapóan egyszerű és leleményes menete hirtelen átsap a borzalmasba s ellankad. Gyulai alighanem e befejezés miatt akarta teljesen elfelejtetni *Varjú Istvánt*, hanem a szigorú önbírálat ellen az irodalomnak tiltakoznia kell.

Varjú István helyet kaphatott volna a *Vázlatok és képek* című gyűjteményben, a hol Gyulai közzé tette az ötvenes évek dereka óta írt elbeszélő prózai munkáit. *Egy anya* nyitja meg a sorozatot. Sajátságos, régies divatú érzelmes rajza az özvegy anyának, ki egyetlen megmaradt gyermekét úgy óvja és félti, hogy mintegy fogékonyrá teszi testét a halálos betegségre. Mint halvány arczon a ritka fátyol, úgy terül el e rajzon az özvegyi gyász és a monomaniáig fokozott anyai aggodalom költészete. Két vidám alak mozog a háttérben, a vén huszár, kinek karjai közt halt meg a csatában az özvegy férje és Boris, a szakácsnő, ki, noha ötven éves leány, haragszik, ha vénnek mondják. A két cseléd pörlekedése s kipróbált hű ragaszkodása a ház szelid asszonyához régi úri házak otthonias légkörébe vonják az özvegy szomorú történetét. Általában Gyulai beszélyeiben a cselédek sokat szerepelnek. Gyulai az életben is sokat foglalkozott velök. Érdeklődött sorsuk iránt, nagy öröme telt naivságukban, mulatott gyengeségeiken, jó szóval, jó tettel feledtette velük, a mi nyomasztó az alárendeltség érzetében, nem félelmüket, de tiszteletüket és ragaszkodásukat szerezte meg. Sokszor mondotta, hogy nincsenek rossz cselédek, csak jól kell bánnunk velük. Az ő háztartásában a socialis kérdésnek ez a része meg volt oldva.

Egy másik rajza, *Az első magyar komikus*, vidám s érzelmes, valóság és költemény egyszersmind. Gidófalvi Jancsó Pálnak humoros életrajza ez; annak a Jancsónak, ki a kolozsvári színház megalapításakor beállott színésznek s az első magyar komikus lett. Pedig Jancsó, ki lófő székely eredetére büszke volt, gyalázatnak tartotta, hogy rajta nevetnek. Hajdan kántor s tisztartó volt; csak hazafiságból lett színész, szép énekkel, vagy komoly szerepekkel akart hatni. De oly ellenállhatatlan komikum volt megjelenésében, hogy rákényszerítették a komikus szerepeket. Jancsó ezeket is komolyan adta s így annál nagyobb s tartósabb hatást ért el. Szerencsétlennek érezte magát a komikus szerepkörben, feleségét is azért vette el, mert bókot mondott neki egy rövid tragikus szerepéről. Fia is úgy hal meg, hogy a színházba szökik, mert szeretne apján mulatni, de apja észre-

veszi és úgy megfenyegeti, hogy a fiú hazulról elkóborol s idegláznak lesz áldozata. Jancsó komikus szokásai s társadalmi becsvágya, művészi élnetlensége és világjavító zsörtölődése, örökös mogorvasága és érzékenysége, hatalmas étvágya s szegénysége, érzékisége s félelme a könnyelmű női csúfolódástól természetesen összeforrván a jellemrajzban, játszi s mély ellentétekben gazdag egységgé alakulnak. Gyulai ismerte Jancsót gyermekkorában, halálával tartozott neki jóságáért, könnyet és mosolyt művészien egyesít az emlékének szánt rajzban.

Más hangulatban írt humoros rajz a *Glück-Szerencse* úr. A berlini tartózkodás emlékeiből van véve, a berlini magyar egyletről szól, melynek Gyulai is látogatója volt. 1855-ben még többnyire Berlinben letelepedett magyar mesteremberek voltak az egylet tagjai, mint még később is. A ki 1882-ben eljárt az egylet helyiségeibe, még láthatott egy jó magyar arczú öreg szücsöt, ki magyar kálvinista vidékről vetődött Berlinbe. Német feleségével szívesen eljárt az egyletbe, hogy magyar szót halljon, csendesesen ült ott, már nagyon előregedett, s még azon a télen a magyar egylet tagjai kikisérték a temetőbe, hol német pap búcsúztatta s német családja siratta. A derék öreg még emlékezett Gyulaira, fiatalabb volt, mint Glück Szerencse, mikor Gyulai Berlinben járt, de noha gyermekei németek voltak, magyarnak érezte magát mindvégig, mint Szerencse úr. Gyulai nevetséges oldaláról fogta fel ezt az elnémetesedést, a szilaj magyar legény a berlini asszony szigorú kormánya alatt csöndesen söröző polgár lesz, de a magyar bálban fejébe száll a magyar önéret, kirug a hámból, s a bortól feltüzelve, olyan jelenetet rögtönöz, hogy majdnem kitör az elnökválság a nagy botrány hatása alatt. Jó kedvű bohózatba illik Glück-Szerencse mámorának kezdete s fokozódása mindaddig, a míg duhajkodni kezd és végre az álom elnyomja. S a mulattató környezet kevés nagyítással nagyon találóan van jellemezve. A magyar mesteremberek korteskedő hajlama, rátartisága, a rendjeles porosz városi irnok leereszkedése jóízű mellékletei a nőcsábító kalandokkal dicsekedő papucshős történetének. Gyulai barátja, Pákh Albert, bár igen elmés ember volt, humoros genret ily közvetlenséggel és ily jellemző erővel nem bírt rajzolni.

Gyulai külföldi útjának emlékeivel találkozunk még *A nők a tükör előtt* kezdetén s végén, vagyis e rajzgyűjtemény keretében. A költő ugyanis valóban beteg volt Párisban 1856 tavaszán, mint említett munkájában elmondja. Betegsége közben álomba merülve különböző nőket lát a tükör előtt. Jó helyen látja őket, a tükör nagyon sokat jelent a nők életében, többet, mint a hírnév a férfiakéban. És feltűnnek rendre a költő képzeletének ismerősei, a hiúságuk

miatt szerencsétlen vagy nevetséges nők, a tükör életre-halálra szóló próbájára idézve. Végül megjelenik az a leány, kit a költő szeret, ki a tükör előtt az ő kedvelt virágát tűzi a hajába. Mari csupa egyszerűség, természetesség, nincs vágy benne a feltűnésre, egész világát feltalálja otthonában és szíve választottjában. E látványtól a beteg költő egészségre s új életre ébred. A rajzgyűjtemény tehát bókokból kötött bokréta, melylyel a költő Marinak hódol, azt mondván: te nem vagy Árpádina, a hóbortos írónő, meg Charlotte, kit az ékszer elszédít és a többi, hanem olyan vagy, a milyennek lenned kell, hogy boldogítsál. Ily szerelmi idylllel végződik a képsorozat, melynek egyes tagjai töredékes beszélyek s néha szembetűnően morális czélzatuak. Az egész nem az egységes költői szerkezet erejével hat, hanem a változatos megfigyelések érdekességével.

Annál egységesebb s erősebb a belső szerkezet az *Egy régi udvarház utolsó gazdájában*. Felismerni véljük az öreg Radnóthy bizarrságában s makacs szenvedélyességében Kemény regényhősei viselkedésének hatását. De az egész Gyulai elbeszélő költészetének legszebb s legeredetibb alkotása. Mind az a gyöngédség, melylyel a költő a régi Erdélyhez, udvarházaihoz s nemességéhez ragaszkodott, mind az a szeretet, melyet az idegen uralomtól lealázott nemzete iránt érzett, belé van olvasztva Radnóthy történetébe. Az öreg emberben mindig van valami Lear királyból, mondja Goethe. Radnóthy is Lear, csakhogy elégikusan van színezve. Hiszen ő nem a maga hibájából szakadt el a multtól, a mult szakadt el tőle; mint Rip van Winkle, a forradalom után új viszonyokra ébred és azokban többé nem bír eligazodni. Lelkének a multhoz kötött szálai lassankint szakadoznak. A régi jobbágyaitól elpusztított udvarházban nem találja meg a régiségtől megszentelt bútorokat, jogérzete a mult szabályaihoz tapad és jogsértéssé változik az új viszonyok közt. Nem szereti volt jobbágyait a nagy dúlás óta, gazdaságában többé nem találja kedvét, az idegenben nevelt leánya elidegenedik szívéből, fia, nemzetségének fenntartója meghal, az ősi ház pusztul feje fölött, csak István marad meg a régi világból, a hű szolga, a ki barátja, gyermeke, ápolója, szép multjának egyetlen híradója, egy személyében mindene lesz, de ez is meghal s végül a hajdani hírneves alispán, a nagyhatású szónok, az erdélyi méltóságos úr egyetlen társasága és támasza Mányi lesz, a sánta, ügyefogyott kis leány, kiben a régi világ cselédi hűsége a legjobban maradt meg.

A gyász, az elmulás hangulata fokozódó hatással vonul végig az elbeszélésen. A komor felhőket a hanyatlás humorának aranya szegélyezi. A különös s végletes is valószerűvé lesz. Radnóthy s udvar-

házának pusztulásában egy nagy jelentőségű rend, egy egész korszak elmulása van személyesítve nem csupán ellágyuló érzéssel, hanem férfias tiltakozással, mely az idegen uralom és szokások ellen fordított metsző gúnyban nyilatkozik.

Gyulai az absolutismus korából még egy regényt is akart írni, de ennek csak egy fejezete készült el: *A fősvény halála*. Úgy látszik, hogy a regény *Varjú István* modorában lett volna írva. *A fősvény halála* után Patterson Artur s mások is sokat vártak a regénytől, de az töredék maradt. Bár Gyulai mint novellairó vívta ki írói hírnevének elismerését, korán fejezte be munkásságát e téren s azon túl csak értekező vagy szónoki prózát írt.

IV. Kritikájának általános jellemvonásai.

A hírnév, melyet Gyulai a kritikai pályán szerzett, elhomályosította költői dicsőségét. A megsértett írók érzékenysége költőnek sem akarta elismerni. Általában az irodalmi közvélemény igazságtalan szokott lenni a nagy kritikusok költői munkái iránt, mert ki nem békíthető ellentétet lát a költői lelkesültség és a kritikai józanság közt. Felejteti szokták Goethének azt a mondását, hogy a költészet az okoskodással nem fér meg, de az észszerűt szereti. Gyulai is tudta, hogy minő távolság választja el a phantasia birodalmának fejedelmétől, de azt is érezte, hogy abban a Horatiussal rokon költői csoportban, melyet a phantasia gyöngéd játékának s az okos józanságnak szeretetreméltó vegyülete, a belső és külső formában a tökéletesség vágya jellemeznek, becsülettel tölti be helyét.

Az ideál és a tehetség ellentétének tudata az ily költőkben fel szokta ébreszteni a kritikai hajlamot s némi türelmetlenséget is fejleszt ki bennük azokkal szemben, kik szerencsés könnyedséggel a művészi becsvágy aggodalmát érezni sem látszanak.

Gyulai kritikai hajlama akkor kezdett erősebben nyilatkozni, mikor a romantikus utánzásból kigyógyulva, művészete öntudatosabb lett.

Önmagát bírálva tanult másokat bírálni. Hamar kifejlődött rendkívüli érzéke az erkölcsi és költői kiválóság iránt. És a mily melegen tudott lelkesedni érte, annyira sértette, szinte idegeire hatott a legcsekélyebb erkölcsi vagy æsthetikai visszásság. A bántó érzéstől támadással kellett szabadulnia.

Mert harcziás természet volt, szerette a csatát szóval és tollal. Tollával csak komoly okért viaskodott, de a szócsatákban logikája erején érzett naiv öröme is nyilatkozott. Hirtelen kipattanó élezeivel megalázta az önhitséget, de ingerelte az ártatlan elfogultságot s hiú-

ságot is.* A moralista haragja mellett ott leselkedett lelkében Pucknak ingerkedő dévajtsága. Oly igaz és őszinte volt, mint maga a természet. Nem volt tekintet, melyért opportunus alkut kötött volna a veszedelmes álsággal és léhasággal. Őszintesége szinte a romlatlan őserő benyomulása volt a mesterkéltszokások világába.

Meggyőződésének és ítéletének ereje megállapította tekintélyét már az ötvenes években. A tekintélye ellen intézett támadások, nevének népszerűtlensége nem zavarták a művelt irodalmi közvéleményt. Gyulai el volt ismerve a magyar kritika országbirájának. Az utóbbi évtizedekben némi skepsis terjedt el a régibb nemzedék ez elismerésével szemben; törekednünk kell tehát a különböző s nem is mindig ellenséges indulatból származó vélemények megvilágításával Gyulai kritikai eljárásának szabatos felfogására.

Gyulai jelentékeny kritikuskaink közt hangban és eszmékben a legerélyesebb. De nem úgy fogjuk fel önállóságát, mintha elzárkózott volna minden idegen hatás elől. Sőt határozottsága mögött bizonyos nőies fogékonyság rejlik idegen eszmék iránt. Ha nézzük, mint fejtegeti bírátaiban kedvelt témáját, a tragikumot, világosan észrevehetjük, hogy lassanként áttért az aristotelesi meghatározástól Kemény Zsigmond felfogására, mikor abban találja «a tragikum egyik jellemző oldalát», hogy a «Nemesis nemcsak a bűnt bünteti, hanem mindent, a mi ellenkezik a dolgok kényszerűségével s a büntetés a tévedéssel nincs mindig arányban».** És nemcsak erre a pontra szorítkozik Kemény æsthetikai eszméinek hatása Gyulaira.

Arany János irodalomtörténeti tanítását is habozás nélkül követte Gyulai, valamint az általános irodalmi és közéleti kérdésekben alig ellenkezett Csengery Antal, vagy később Arany László nézeteivel. A külföldi kritikusok közül bár idézgette Schmidt Juliánt, Macaulayt s Nisard-t is, senkit sem becsült többre Planche Gusztávnál. Planche Gyulai fiatal korában a *Revue des deux Mondes*-nak volt kritikusa. Becsületes nyíltsága, sokoldalú fogékonysága, éles logikája miatt sokan szerették, noha St. Beuve-vel finomságban s a lélektani árnyalatok gazdagságában nem vetekedhetett. De képzelhetjük, hogy Planche mennyire meghódította Gyulai szívét, mikor az 1856-iki *Revue*-ben a kritikus kötelességeit fejtegetve ezeket írta: A lángész kétségtelenül becses adomány, de bárminő formában nyilatkozik, egyeznie kell a józan észszel,

* Ingerkedő szokásait kitűnően jellemzi Kozma Andor az *Az Ujság* 1909. évi 266. számában.

** L. a Zilahy Károly munkáiról írt kitűnő bírálatot. *Budapesti Szemle*, 1866.

az izléssel s az igazsággal, ha ezeket elhagyja, elfajul és neve megváltozik . . . Miként is bujhatnak komoly írók az opportunismus leple alá? mikép remélhetik azt, hogy kormányozhatják a közfelfogást, ha igent mondanak, mikor nemet gondolnak? . . . Nem szabad elfáradnunk az egykorú művek szigorú bírálatában, ez ugyan visszatetszik a léhaságnak, de használ az irodalomnak.

Gyulai különösen azóta lelkesedett Planche-ért, a mióta olvasta 1854-iki támadását Mlle Rachel ellen. Planche a hathónapi távollét után visszatérő Rachelt keményen megbírálta. Szemére vetette gyakori külföldi vendégszereplését, az idegen földön felkapott rossz szokásait, szeszélyességét, melylyel a színház fegyelmét lazítja s hogy gazdagodási vágyával a művészetet iparrá alacsonyítja. Ezt a szókimondást egy ünnepeelt színésznővel szemben Gyulai nem bírta elfelejteni, sokáig emlegette, mert jól tudta és tapasztalta is, hogy könnyebb támadni egy hatalmas ministert, mint egy népszerű színésznőt. Midőn később Bulyovszkynét támadta magyar és német nyelvű színészi szerepléséért, Planche példája lebegett előtte.

Mind e különböző hatás elfogadásában nem önállótlanág nyilvánul, hanem a rokonszenv rendkívüli gyöngédségéből magyarázható alkalmazkodás. Ez a nőies gyöngédség nagyon jól megfér a férfias határozottsággal, sőt mintha éltető eleme volna, mert nélküle az erély könnyen elfajul durva különczködéssé. Gyulainak abban, hogy mit kell gondolnia az irodalomról, csak saját kritikai geniusára kellett hallgatnia, de kedveltjeinek példája ösztöne követésére, vagy lappangó gondolatok világosabb kifejtésére bátorította. Legszívesebben indult utánuk az idegen szellemi irányok megítélésében; bár idegen írókról is írt jelentékeny sorokat, mégis fejlődése külső körülményei s belső okok miatt is az idegen műveltség világában nem elég könnyen tájékozódott. Sokszor panaszkolt, hogy készületlenül lépett a kritikai pályára, férfi kora derekáig tanításból és tolla után kellett élnie, a mi igen nyomasztó napi munka volt az ő szabad nyugalmat kívánó lelkének. Alig maradt kedve és ideje a rendszeres tanulmányokra s ifjúkorának politikai eseményei szívét is elhidegítették a német műveltség iránt. Külföldi körútjában is a magyarság jövője foglalkoztatta lelkét. Münchenben Carrière előadásai csak bizonyos kételkedést ébresztettek benne a philosophiai æsthetika értéke iránt. A külső akadályok legyőzésében nem segítette a phantasiának új benyomásokra s ismeretlen mélységekre sóvárgó nyugtalansága. De a maga világos elégteltségében oly átható, oly sokat megértő szellem volt, hogy még a külföldi irodalom dolgában is tanulhattak volna tőle azok, kik nem érznek elég rokonszenvet a főleg magyar műveltségben gyö-

kerező kiválóság iránt s az átolvasott, vagy átlapozott idegen könyvek mennyisége szerint mérik a magyar szellemi értékeket.

Gyulai ellen már életében, de halála után is hangoztatták azt a vádat, hogy dogmatikus kritikus, szabályok és pedig sokszor elavult szabályok mértékét alkalmazza a souverain költői képzelet alkotásaira. Némelyek valósággal úgy tüntették fel, mintha a nürnbergi mesterdalnokok kritikusanak módszerét követné. Mások udvariasabban inkább a deductiv, mint a descriptiv vagy impressionista kritika hívének nevezték. Mi úgy gondoljuk, hogy nem Gyulai, hanem vádlói tévesztették össze a formát a lényeggel. Igaz, hogy Gyulai sokat foglalkozik a műfajok szabályaival s törvényeivel. Követi ebben a nagy kritikusok hagyományait s ezt a módszert sokkal szerényebbnek s az ízlés komolyságát fejlesztőbbnek tartotta, mint az egyéni tetszés vagy nem tetszés folytonos hangoztatását. De pusztá formalismusba ép oly kevéssé süllyed, mint nagy elődei. A munka mögött látja a szerzőt is, a műfajok törvényeit fejtegetve, a költői alkotás titkaiba hat s az egyéniséget élesen jellemző vonásokkal állítja elénk. Már huszonegy éves korában írja Szász Károlynak, «híven osztom veled azon elvet, miszerint mint minden költőt, úgy minden embert, önmagából kell megítélni s nem csak a fölállított æsthetikai s morális szabályok szerint.»¹ Velős rövidséggel foglalta e mondatba kritikai pályájának programját s azokkal szemben, kik e program elhagyásával vádolták, különböző alkalmakkor oly fejtegetésekkel válaszolt, melyek az impressionista és deductiv kritika körül forgó vita végleges elméleti elintézésének tekinthetők. A «dogmatikus kritikus erőszakosságát» kárhooztatja egy Kisfaludy-Társasági megnyitó beszédében.² «Nem ismerem kritikust, még a legnagyobbakat sem véve ki,» — írja egy 1863-iki színi bírálatában — «a ki sohase tévedt volna. Az ízlés kérdései nem matematikus problémák.»³

De azért van bizonyos törvényesség az ízlés kérdéseiben, mert a költészet ugyan folyvást újjá szüli magát, vénül s megifjodik, új színt vált, formái módosulnak, sőt új formákat teremt, némely valóságos, társadalmi és állami problémái elavulnak, de lényegében mindig ugyanaz marad.⁴ A kritika ugyan nehezen alkalmazkodik az új jelenségekhez, mert «a kritika természeténél fogva conservativ s csak

¹ 1847 márczius 15-én kelt levelét legifj. Szász Károly közölte a *Vasárnapi Ujság* 1911. évf. 4. számában.

² *Emlékbeszédék*. II. 222. l.

³ *Dramaturgiai dolgozatok*, I. 436. l.

⁴ *Emlékbeszédék*. II. 223. és 224. l.

hosszas vizsgálat után szokott megalkudni az új viszonyokkal». De meg kell alkudnia velük, mert az æsthetikának ugyanaz a forrása, mint a költészetnek, vagyis a természet és az emberi szív. Innen meríti az æsthetikus elveit, törvényeit, a költő pedig lelkesedését és erejét.»¹

Ebből következik, hogy «az ízlés ösztöne nem lehet esetleges, valamint a művészet törvényei sem conventionalis szabályok, hanem oly igazságok, a melyek a természetben, emberi szíven, a különböző művészetek és műfajok sajátosságain és céljain alapulnak.»² A kritikának formáit korlátozni nem szabad; írhatunk descriptiv, vagy fejtegető kritikát, de minden fokú kritikának megvannak a maga törvényei, nem a foktól vagy formától függ valamely kritika becse, hanem a kritikus szellemétől. Igaz, hogy némely elmélet csinálmány, de vajon a benyomás csalhatatlan-e s nem lehet-e az rokon- és ellenszenv, esetleges körülmények vagy éppen rossz ízlés csinálmánya?³ Ez volt utolsó szava e kérdésben. Mint látjuk, az elmélet és a benyomások bizonyos vegyületét kívánja a kritikustól, azt kívánja tőle, hogy kerülje a merevséget ép úgy, mint az egyéni szeszélyt. A vegyület módját a cél határozza meg, értékét pedig a kritikus tehetsége. E követelést a maga gyakorlatából vonta le. Mennél érdekesebb volt a bírált egyéniség, annál többet foglalkozott vele a formai szempontok kapcsán. Néha ugyan a kellestén túl terjeszti hajlandóságát a formai szempontok kiemelésére, de sok kiváló példát mutatott arra, hogy miként kell a műveken át a költő lelkébe hatnunk. Legyen itt elég a Tompáról írt mesteri bírálatra hivatkoznunk.⁴

A dogmatismus vádjával kapcsolatos az a másik vád is, hogy Gyulai szilárd rationalismusa idegenkedéssel fordult el a költői phantasia szabad játékától.

E vádnak alaposságát csak az vitathatja, ki nem ismeri eléggé Gyulai kritikai munkáit. Gyulai igen sokra becsülte a világosságot, a szabatoságot, az egyszerűséget és természetességet a költészetben. Ízlése, ha idegen nemzeteké szerint akarjuk jellemezni, inkább román volt, mint germán. A francia classikus drámát védelmezte Lessing ellen. Mérimée *Colombáját*, Georges Sand *Órdögmocsarát* az elbeszélő művészet fölül nem mult remekeinek nevezgette. Mindamellet a germán érzelmi mélység, szenvedélyes föllángolás és phantastikus

¹ *Budapesti Szemle*, 1874. 240. l.

² U. o. 1875. *Színházi Szemle*.

³ *Budapesti Szemle*, 1890. Descriptiv kritika.

⁴ *Kritikai dolgozatok*, 147. sk. l.

csapongás erős visszhangot keltettek lelkében. Elégé bizonyítja ezt mindaz, a mit Shakespeare-ről vagy Schillerről írt. Shakespeare-nek éppen olyan drámáiról írt a legtöbbet, a melyekben mesemondó phantasiája a legköltőibb szabadsággal játszik. A *Szentivánéji álmoról* írt tanulmánya az általános irodalom legszebb Shakespeare-tanulmányai közé tartozik. Itt a költőt igazi költő magyarázza, a ki — Gyulai szavával szólva — átengedi magát «a könnyű, vidám, naiv képzelet játékanak», a ki «sokoldalúan kiművelt ízléssel bizonyos primitív fogékonyságot» egyesít. Különbén Shakespeare-t sem bámulja korlátlanul. Kritikai szemét a legragyogóbb jelenség sem kápráztatta. «A Shakespeare-cultus» — úgymond — «nem pusztán egy nagy költő tisztelete, hanem az egész újabb költészet eszményéé.» Mindamellert e cultusnak is vannak oly képviselői, kik a fogyatkozásokat is bámulják. Gyulai hibáztatja a *Téli Regének* tárgyválasztását, bármennyire dicsőíti a tárgy feldolgozását. Gyulai tehát a phantastikust csak ott hibáztatja, a hol a költő nem bír elég hangulatot kelteni iránta, vagy a hol, a mint a magyar színpadon tapasztalta, a rege-szerűt igazi költői hit nélkül használja. De nem csekély volt érdeke igazán phantastikus drámái művek iránt. Méltányolta Raimundot is, a ki bécsies humorral s melodramatikus motivumokkal Shakespeare-re emlékeztetve valódi melancholiát és meseszerű álmodozást birt egyesíteni. «Oly művek fölött» — úgymond Gyulai — «mint Raimund tüneményes darabjai, csak pusztá kategóriákkal nem lehet pálczát törni.»*

Sokszor vetették szemére Gyulainak polemikus heveségét, kritikájának élességét, egyoldalúságát és különösen sok gyűlölséget vont magára az által, hogy korának legnépszerűbb íróját, Jókait és legnépszerűbb államférfiúját, Kossuthot következetesen támadta. Kétségtelen, hogy Gyulai subjectív kritikus volt, majdnem olyan mértékben, mint Kölcey. Maga sem tagadta ezt a sajátságát. «En némi önér-zettel mondom ki, hogy nekem az irodalomban határozott rokon- és ellenszenveim vannak, melyeket mindig ki fogok tüntetni, valahányszor idejét és szükségét látom... Ez elvek és rokonszenvek miatt sohasem fogok pirulni, mert ügyet képviselnek, mert irodalmi meggyőződések és elvekből folynak, melyekhez rendületlenül ragaszkodni tartozom». Subjectivismusának e magyarázata teljesen őszinte, de a meggyőződésnek ily erős hiten alapuló lyrasága sohasem lehet teljesen veszélytelen. Gyulainál azonban e veszélyeket ritka igazság-érzet enyhítette. Az államférfiú vagy író egyéniségét, a mennyiben

* *Dramaturgiai dolgozatok*, I. 528. és II. 85. l.

közéleti munkásságában vagy irodalmi hatásában nyilvánult, kimélet nélkül bírálta, de a jogtalan személyeskedés terére soha sem tévedt. Ettől a tévedéstől, melytől ellenfelei vele szemben nem igen riadtak vissza, oly sok ingerült polemia közben csodálatosan biztos erkölcsi tapintata mindig megmentette.

De nagyon igazságtalan volna Gyulainak mindig harcra kész kritikai szenvedélyét csupán subjectivismusa hevével magyaráznunk. A nemzeti élet gyökeréig ható megfigyelések is ösztönözték a minél bátrabb s erősebb kritikára. «A magyar nemzetet — írja 1861-ben — a kétely nem igen bántja. A mit a mi nemzetünk elhisz, az el van híve, a mit megszeret, az meg van szeretve, legyen eszme, személy, könyv, vagy intézmény s nem igen állhatja, ha bonczolni merészlik. A lelkesülők nemzete vagyunk, a kérlelhetetlen vizsgálódás irányában ellenszenvvel viseltetünk.»

«Szeretjük» — írja 1855-ben — a tulipános phrasisokat, melyek sokkal kártékonyabbak, mint sem pusztán unalmasak lehetnének, mert nevetségessé teszik a nemzeti önérzetet, melyet csak tisztelgetni szabad és kell.»

Gyulai a keleties bálványozás, a phrasishajhászat és könnyen-hívó kritikátlanság irányával szemben a józan eszméltre ébresztő kritikában oly szert látott, mely a nemzeti élet épségét biztosítja és erejét edzi. Azért vállalkozott készséggel a bálványok döntésének, a phrasisok üldözésének tövises munkájára. A lelkesülés szüneteiben — úgy látta továbbá Gyulai — bizonyos tespedtség szokott ülni közéletünkön.

«A mi békés, önelégült irodalmunk» — írja 1855-ben — «csak akkor szokott valódi harcziás színt ölteni, ha valamelyik művésznő szalagja lobog zászlóul, vagy az előfizetési idő közeleg s más ily nagyszerű perczekben. A valóságos polemia rég kiment divatból, a kritikusok sokkal kevésbé hisznek elveikben, hogysen védjék.»* A személyes czivakodás, az érületi nihilismus, a megalkuvó önzés és vásári nyegleség fülledt levegőjét az elvi harc viharával tisztítani, oly feladat volt, melyre Gyulai hivatva és kötelezve érezte magát.

És az irodalmi vitában többet látott, mint pusztán æsthetikai elvek mérkőzését. «Nekünk az irodalom és művészet több, mint más szerencsésebb nemzeteknek, nemcsak a műveltség és szellemi élvezet kérdése, hanem a nemzetiségé és nemzeti lété egyszersmind» — mondja egyik beszédében.** «Az ízlés dolga nem magánügy» — írja

* *Kritikai dolgozatok*, 84, 144, 384. ll.

** *Emlékbeszéd*, II. 283. l.

egyik bírálatában — «sőt nemzeti ügy, a mely szoros kapcsolatban van az állam és társadalom igen fontos erkölcsi érdekeivel.»* Az 1868-iki Teleki-pályázatról írt jelentésében az ízlés és a közélet benső kapcsolatát találó példával világítja meg. A pályázó drámákban — úgymond — sok «az üres hazafiság, nemzeti dicsekvés, a virágos és virágtalan szónoklat kaczerkodása az ősi dicsóséggel, a hazaszeretettel és szabadsággal... Különben éppen nem csodálhatni, hogy a drámaírók kapnak a czafrangokon. Ha a nemzeti politikai életben középszerű tehetséggel, kevés eszmével, bő beszéddel és nemzeti göggel kitűnő szerepet is játszhatni, miért ne higgye a szegény drámaíró, hogy az a közönség, mely az ilyesmiken lelkesül, a színházban sem lesz fukar a tapsokban? A léha költészet és léha politika, a hóbortos eszmék és rossz ízlés közt sokkal több kapcsolat van, mint egyelőre gondolnók.»**

Ilyen gondolatok rejlettek Gyulai kritikai hevessége mögött. Ha olykor hangja s a vitatott tárgy között hiányzani látszik a kellő arány, gondolnunk kell a helyre, melyet a tárgy lelki világában elfoglalt.

A kritika különös kötelességének tartotta a nagyoknak bírálatát. Jókait az ötvenes években még védelmezte Greguss szigorúsága ellen, de minél jobban látta, hogy Jókai a «népszerűség rabszolgája» lett, versben és prózában annál mélyebbreható gúnnyal bírálta nyilvános pályáját és munkáit, noha úgy tudta, hogy «Jókait bírálni majdnem annyi, mint a politikai pártszenvédély vagy irodalmi cselszövény gyanújába keveredni».

A közönség megjegyezte és kárhoztatta ezt a gúnyt, de azt kevesen vették észre, hogy talán Gyulai méltányolta a legteljesebben Jókai elbeszélő művészetét és genre-alakjait. «Jókainak kitűnő elbeszélőtehetsége van — írja róla 1869-ben — s e tekintetben egyetlen regényírónk sem versenyezhet vele. Egyszerű, folyamatos s egy pár találó vonással hol plasztikailag, hol festőileg emeli ki tárgyait. Valami kedves elevenséggel, lankadni nem tudó mozgékonyssággal ragadja magával olvasóit, anélkül, hogy fárasztaná. Átmenetei, fordulatai minden erőltetés nélküliek, mintegy ösztönszerűek. Könnyedén lebeg az elbeszélés folyamatának kanyarulatain, s hol rohamosan, hol csendesen hömpölyögve halad tovább s nyit meg egy-egy újabb völgyet, de ritkán árad ki vagy súlyed posványba. És e ritka adományhoz járul stíljének ereje, hangzatossága, jellemzetessége és

* *Budapesti Szemle*, 1875. Színházi Szemle.

** *Budapesti Közlöny*, 1869. 68. l.

magyarossága. E tekintetben is felülmúlja regényíró társait. Egyetlen elbeszélő írónk sem olvasztotta össze oly szerencsésen a népies és művelt magyar nyelv bájait, mint Jókai. Valódi magyar hangsúly vezérli szófüzeteit s a kifejezések árnyalatainak egész kincstára áll rendelkezésére. E két ritka adománynyal oly mértékben megáldotta isten, hogy bár húsz év alatt sok mindent elkövetett megrontásukra, még sem tudta megrontani.»

«Jókai sehol sem természetesebb és művészebb, mint midőn egy-egy komáromi vagy debreczeni polgárt vagy polgárnőt, egy-egy magyar parasztot vagy paraszt leányt, egy-egy campestris táblalabirót, vagy kisasszonyt rajzol. Ezek ugyan rendesen mellékalakok nála, de többet érnek főalakjainál. A legtöbbször élesen s még sem torzítva emelkednek ki, élénk, még sem rikító szín ömlik el rajtuk, s a styl és elbeszélési hang is önkénytelenebbé válik.»*

A ki így méltányol, azt bizonyára nem a vak elfogultság ragadja a kárhoztatásra.

Gyulai Kossuth Lajosra nézve Kemény és Csengery felfogásában osztozkodott. Nyugtalanította és ingerelte Kossuth szereplése a kiegyezés után s midőn megtámadták azért, hogy *Szemléjében* Kossuthot bírálni meri, kijelentette, hogy «a sajtó és történelem soha sem mondhat le a kritika jogáról bárki ellenében». De bármily határozottan szállt szembe Kossuthal, soha sem feledkezett meg a multja iránt tartozó tiszteletről. *Romhányi* egyik versében dicsőítette érdemét és Kossuth halálakor oly beszédet mondott róla a Kisfaludy-Társaság ülésén, mely a maga rövidegében Kossuth történeti nagyságának legillőbb jellemzése és szónoki lángeszének legtalálőbb és legmelegebb méltánylata.

V. Kritikai munkássága. Életrajzai, emlékbeszédei.

Gyulai már a szabadságharc előtt is írt erdélyi és fővárosi lapokba irodalmi cikkeket, de első föltünést keltő bírálatai a Szilágyi Sándortól szerkesztett *Pesti Röpivékben* jelentek meg 1850-ben. A szabadságharc leveretése közvetlen erővel érezte vele, hogy mit jelent a nemzetnek az irodalom. Megdöbönt azon, hogy a jelesebb költők 1850 elején hallgattak, mintha csüggedésükben el akarnák hanyagolni «az eszközt, mely még nemzetiségünk ápolására s a magyar elem szellemi emelkedésére fenmaradt». Figyelmeztette őket arra, hogy a katastropha után reájuk ép oly szép, de még nehezebb

* *Budapesti Szemle*, 1869. 503. és 508. ll.

feladat vár, mint a reformkorszakot előkészítő írókra. «A mult követeli, a jövő várja,» — úgymond — «hogy szellemi fensőségünkkel terjeszkedjünk, teljes díszében megteremtsük a nemzeti műveltséget, mely nemzetiségünk erősebb támasza minden politikai intézménynél és a szabadságnak is biztosabb záloga, mint egyelőre látszik».

De a jeles művek hatásukat veszítik, ha a kritikától mit sem tartó középserűség lefoglalja az olvasók figyelmét. Már pedig «dudva kezdi lepni az eddig csinos kertet — írja Gyulai — most inkább kell, mint valaha, szigorú és józan beszéd».

Nagy jelentőségük volt e reményre, munkára és józan szemlélkedésre hívó szavaknak közvetlenül a katastropha után, mikor remény, munka és józanság oly nagyon szükségesekek voltak. És a kritikai program kettős iránya, a méltányló és támadó, rendkívüli hatással kapcsolódott egybe a *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* című 1854-ben megjelent értekezésben.

Nagy kritikai tett volt ez értekezés; olyan, a minőre magyar kritikus még nem hivatkozhatott. Petőfi egyénisége és költészete akkor még ingadozott a köztudatban, a lelkes hívek, az ellenfelek s a kételkedő, vagy legalább nem a legélénkebb benyomások után induló tisztelők ellenkező felfogása közt. Gyulai művészi intuitióval egyszerre megvilágította Petőfit, minden csodálatos szeszélyével és ép oly viharos, mint meleg fényben ragyogó eredetiségével. Értekezése oly gazdag új adatokban s eszmékben, hogy legalaposabb magyarázója, Ferenczi Zoltán, érthető csodálkozással nevezi megnyilatkozásnak. Itt találhatjuk meg a legújabb magyar irodalomtörténet körvonalait, Petőfi és Arany történeti helyének kijelölését, Petőfi költészetének egyéniségéhez kapcsolt jellemzését, a nép-nemzeti irány igazi jelentőségének kiemelését és ezzel szemben Petőfi utánczóinak megrovását, a kiknek kezén «lyránk annyira magyar lett, hogy csak sallangos, annyira természetes akart lenni, hogy vadászta azt, mesterkéltn lón és szilaj gyermekessége nem egyéb, mint a nemzeti szellem aléltsága».

Az értekezés kerete szinte szűk e gazdag tartalomnak, Gyulai az 1855-iki *Szépirodalmi Szemle* című sorozatban még gazdagabb változatossággal újra tárgyalja s tovább fejleszti annak eszméit.

Kiegészítve Petőfi költészetének méltatását, behatóan magyarázza, hogy Petőfi költészetében nincs igazi világgýűlölet, vagy világfájdalom, az «epigónnak» nevezett Aranyt a magyar epikai költészet legnagyobb művészenek nevezi, folytatja a csatát Petőfi utánczóinak hada ellen, mely «kénytelen mindenütt túlozni s a képzelet rakoncátlanságainak csillámával fedezi az eszme és érzés hiányát». Toldyval s némiképp Gregussal szemben kivívja a népies irány elismerését

mesteri tömörséggel határozván meg a népiesnek igazi értelmét. «A népies eszme, a mint nálunk kifejtett» — írja emlékezetes *Szemléjében* — «nemcsak pusztán naivságot jelent, de közel rokonságban van a költészet tisztán nemzeti fejlődésével s részint képviseli, részint érinti azon eszméket, melyeket a széptan egyéni és jellemző nevek alatt ismer.»

Támadása a phantasia nélkül nagyító és genialitást fitogtató lyra ellen megsemmisítő hatású volt. A lidércnyomás megszűnt, a jobb ízlés fellélegzett. Tisza Domokos írja Gesztről Gyulainak 1855-ben: «Most ön kiszáll a síkra, ön egy szabadító szellem.»

A *Szépirodalmi Szemle* positiv tartalma pedig közkincsünké vált. A népies irány elismerésének kivívásában több jeles kritikus segítette Gyulait, de az ő meggyőződésének heve s szabatoságának ereje nélkül a győzelem alig képzelhető. Lelkének egyik eleme volt a népies, azért értette oly jól s védelmezte oly buzgón. Szükségesnek tartotta a népköltészet kincseinek folytonos gyűjtését, ettől a forrástól Petőfi és Arany érvényesülése után sem akarta elrekeszteni a magyar költészetet.

S a mikor a magyar népköltészet gyűjtése fennakadt, az Erdélyi Muzeumegylet 1860-iki ülésén néhány kiváló erdélyi, nagyrészt székegy ballada és románcz-féle népkölteményt mutatott be. Fejtegetéseiben tekintettel volt az æsthetikai értékre, az ősi gondolatrhythmus formáinak jelentkezésére, az összehasonlító költészetre s a néprajzra is. Krizára e felolvasás serkentően hatott, szerette a Gyulai által felfedezett és méltányolt *Molnár Annát*, jó géniusának nevezi Gyulait, a ki nélkül a *Vadrózsák* első kötetének nyomtatása közt nem egyszer «lelki szorongattatások közt hallgatta volna a sajtó csikorgását».

Gyulai abban különbözött magyar kritikus elődjeitől, hogy nem csupán negativ irányban kormányozta az ízlést, hanem positiv módon fejlesztette is, rejtett értékek fölfedésével.

Csak 1860 óta tudjuk, hogy mi mindent kell nagyra becsülnünk *Bánk bán*ban, a mióta Gyulai végigjártatta szemét a tragédiának minden jelességén. Akkor inkább a mű érdekelte, 1882-ben megírta Katona teljes életrajzát, belső egységbe fűzve Bánk tragédiáját költője életének tragédiájával. Kimutatja a színpad és a gyakorlati élet közt ingadozó költő lelkében a hamleti vonásokat, a mint «a stoicismus és önkínzás vegyes hangulatába vészett, mely hősies lemondással tűr és gyáván emészti magát. Talán ezért szerette és játszta jól Hamlet szerepét, talán ezért festette oly találóan Bánk bán tünődő pillanatait. Az életrajzi elbeszélés legszebb része az,

mely Katona utolsó éveit tárgyalja, a mint Kecskemétre visszahúzódik, hivatalának él, lemondva költői álmáról s «önérzetéből kipárollog a szenvedély termékenyítő melege».

Az író elébünk tárja a félreértett költő mondhatatlan s lassanként elzibbadó szenvedését, meleg közvetlenséggel rajzolja sorsát s az országtól észre sem vett kimulását. Felindulását visszafojtva leköti részvétünket az irodalom történetének e mélyen megható jelenetei iránt. A tragédia elemzésében pedig kimutatja, hogy «Katonánál majd minden mondat egy-egy lélektani mozzanat». Bánk tragikumát elemző erejének egész mélységével fejt ki. De felfedező heve alig ragadja túlságra. Még nem eléggé fegyelmezettnek mondja a költőt, ki néha túlesap a korlátokon. Katona szerinte sokkal többet bíz az olvasó, a néző képzetére, mint a mennyit kellene. Szóval érezteti velünk, hogy *Bánk bán* oly fiatal költő műve, ki még nem bírja az élet melegével telíteni nagy conceptióját. Gyulai nem szorult e tekintetben idegen bírálók tanítására, sőt némely észrevételüket vissza is utasítja. Erdélyi, Arany, Gyulai és Salamon teljesen kivívták a magyar kritika autonómiáját. Nem jelenti az autonómia az elzárkózást az általános irodalmi mértéktől, de attól bizonyára megóv, hogy meghunyászkodjunk az idegenek rosszakaró fecsegése előtt oly műre nézve, a melynek értéke a legnagyobb magyar műbírálók egyező elismerésével meg van állapítva.

Gyulai annyira csüngött szeretett tárgyain, oly gondot fordított a formára és tartalomra, hogy nehezen szánta el magát terjedelmes munkák írására. Mint La Fontaine, ő is sokszor mondogatta, hogy «félek a hosszú munkáktól». De a midőn Deák Ferencz megbízta Vörösmarty munkáinak kiadásával, a megbízás tisztessége és ifjúkora óta ápolt szeretete Vörösmarty iránt reá birták, hogy megírja a költő életrajzát. Kiadásának jegyzeteiben az aprólékos figyelem a legkiválóbb írói tapintattal egyesül, a bevezető életrajz pedig még ma is legművészbib irodalmi életrajzunk. Mennyi eleven kép vonul el e könyvben szemünk előtt. Ott látjuk Vörösmarty anyját, a házias nőiesség eszményét, Vörösmarty ifjúkori barátjait, majd Vitkovicsot, Kulcsár Istvánt és körüket, Trattnert, a Marczibányi-intézet történetét, a *Tudományos Gyűjtemény* és az *Auróra* szerkesztését. Virág Benedeket öreg korában, Kisfaludy Károlyt, Kovacsóczyt, Zádort, Horvát Istvánt, Bajzát és Toldyt, az Akadémia szervezkedését, Fáy Andrást, Széchenyi lelkének és személyének érintkezését az irodalommal, Csajághy Laurát s Sallayt, a hű árnyékot, Vörösmarty Boswelljét. Megelevenül előttünk a reformkorszak irodalma s társadalmi élete, mozgó eszméivel és embereivel együtt. És a középpontot

Vörösmarty magyarosan egyszerű és nemeslelkű egyénisége foglalja el költészetének pompájával s korszakos jelentőségével. Phantasiájának s lelki életének nyugtalansága csillapítva van az egységes fel-fogással megalkotott jellemrajzban. De a legromantikussabb magyar költő képe bárhogy alakul ki egykor a magyar közvéleményben, Gyulai élet- és korrajzának hatása fenmarad majd e változásokban.

A reformkorszak történetét bővíti s folytatja *Emlékbeszédeiben*. Még e beszédek elmondása előtt, Eötvös *Emlékbeszédeiről* szólva, megjegyzi, hogy «emlékbeszédeket nem szoktak bírálni nálunk bizonyos hamis kegyeletből. A journalistika azt hiszi, hogy kegyeletlenség felszólalni a hízelgés erkölcstelensége, a szertelen dicsőítés izléstelensége ellen, melyek nem egy emlékbeszédben az értelmet és kedélyt egyaránt megbotránkoztatják.» Kifejti, hogy Kölcsey volt az első emlékszónok, ki valódi kegyeletet és férfias méltóságot egyesített. Csak báró Eötvös József követte Kölcsey hagyományát, de néha Eötvös is «túloz és szónoklatainak nincs plastikája».*

A bíráló nemsokára a megbírált örökébe lépve, mint a nemzet ünnepi emlékszónoke, fényes példákön mutatta meg, mint egyesíthetünk kegyeletet és jellemzést, essayszerű eszmefejtést és szónoke hangulatot. Töbnyire barátja és nagy tisztelője volt az elhúnytaknak, szíve hevesen dobog, mikor rájuk gondol, de biztos kézzel vési ki jellemző vonásaikat és mellszobraik sorozatával benépesíti a magyar Pantheont.

Kazinczy nyitja meg a sort, a sokoldalú izgató, az új magyar műveltség önfeláldozó úttörője, majd Pákh Albert következik, a magyar szónoke dagály ironikus ellensége, a testi kínok közt is örökké mosolygó bölcs, kihez meleg barátság fűzte a szónokeot. Báró Eötvös József publicistikai pályájából kiemeli a vezérlő eszméket, kimutatja költői műveinek értékét; a bírálatnak itt kevés helyet ad, hő tisztelettel van eltelve Eötvös iránt, ki «eszményei után indult» s «kinek élete nem is egyéb, mint az ifjúság álmai megvalósítva az érett korban». Toldy Ferencznek, a tipikus nemzeti tudósnak jellemrajza határozottabb; fejtegetve Révai, Kisfaludy Károly és Kazinczy hatását Toldyra, teljes hűséggel állítja elének az ember és író képét.

Finom érzékkel ismerteti Kriza János első költői kísérleteit, melyek annak idején reá is hatottak s a korán elhallgató költő élete módjában felfedezi a szavakba nem foglalt költészetet. Szigligetit, kinek színműírói pályáját éber kritikái figyelemmel kísérte, mint a magyar műsor gazdagítóját s a népszínmű megalapítóját érdemeihez illő gondnal és szeretettel jellemzi.

* *Budapesti Szemle*, 1868. XI. k.

Meghatottan áll meg a puszta-kamarási sír előtt, hol agg diófák árnyában nyugszik Kemény Zsigmond, a nem népszerű s mégis nagy regényíró. Megfigyeli Kemény bonyodalmas lelkében a végzetes ellentéteket, s regényeiben az emberi és hazafias indulatok tragikus kötöttségének érzékét. Bámulja az éles elméjű és meleg érzésű publicistát, «kinek a kor dicsőségéből kevés jutott, de a ki egészen át-érezte gyászát, megharcolta küzdelmeit s elesett a győzelem zászlója alatt». Csengery Antal jellemrajza a legkimerítőbb. Nem csupán komoly szépségű stylusát s írói érdemeit méltatja, hanem a hű barátot, a soknemű hasznos és zajtalan munkában elfoglalt embert, «a modern magyar polgár eszményképét». Arany János előtt lerakja a bírálat fegyverét, az emberi és művészi nagyság e ritka egyesülése, a csendes magyar komolyság, mely a phantasia tüzét takarja, hódolatra ragadják és elégikus hangulat vonúl át jellemrajzán. E nagyobb beszédekhez kisebbek csatlakoznak, elnöki megnyitók, búcsúztatók s másnemű alkalmi beszédek. Ezeknek a tömör eszmék változatossága, a kevés szóba foglalt felindulás ereje maradandó hatást biztosít.

VI. Dramaturgiája.

Gyulai, mint színi bíráló, majdnem fél századon át ismertette a fővárosi műsor darabjait. Pedans bírálónak gúnyolták, mert a személyes ízü csevegés helyett komolyan elemezte a drámákat s szeretett általános fejtegetésekbe bocsátkozni. Ez úgynevezett pedanteriájának köszönhető, hogy bírálatai ma is olvashatók. Milyen érdekesen fejtegette például ifj. Dumas *Divathölgyek* című drámájának előadása alkalmából, hogy az akkori francia drámaírók oly tárgyakat kedveltek, melyek regénybe valók. Így Dumas a félvilági hölgyek osztályát akarja megismertetni egyik drámájában, pedig «ez a regény dolga, melynek ereje és varázsa a részletezésben van. Drámában a részletezés semmivé teszi a drámai hatást. Drámában fő az egyén, körülé kell megfordulnia a cselekvénynek; formája csak ennyit tűr meg, s ezt is inkább nagy és kiemelkedő, mint finom vonásokban». E tétel igazságát azután meggyőzően mutatja ki Dumas drámájának cselekvényén.

Az ötvenes évek magyar dramaturgiáját sokat foglalkoztatta az a kérdés, hogy költői vagy színpadi hatásra kell-e törekednie a drámaírónak. A magyar dráma ekkor a könnyebb oldalra, a színpadi hatás felé hajlott, sőt majdnem egészen annak élt. Gyulai a két véglet közt a nehéz középutat választva, a drámai hatás követelménye mellett küzd. «A külső és belső összhangja — úgymond — az eszmével össze-

forrott forma, minden eszköz, melyet a színpad természete nyújt vagy parancsol, a szellem jó szolgálatában és a szellemhez irányozva: ez az, a mit drámai hatásnak nevezünk, a mit elérni minden irodalomban kevésnek sikerült, de a hova törekedni mindenütt érdem s nálunk kétszerte.»

Gyulai foglalkozik először behatóan a magyar népszínmű elméletével. Elismeri érdemét e vegyes műfajnak, mely elűzte színpadunkról «a német bohózatokat és melodramákat s közelebb hozta a színpadot a magyar élethez és közönséget teremtett». De a népszínműi formát csak átmenetnek tekinti a fejlődésben és e fejlődés nem lehet más, mint hogy a népszínmű össze nem olvadható elemei forrongásából határozott stílú drámai alnemek álljanak elő. A komikai és bohózos elemből a magyar bohózatnak, az ének- és zenerészből az önálló magyar operette-nek kellene kifejlennie.

«A vidéki és pesti életnek — így fejtí tovább e gondolatát — egy pár oly jellemző sajátága van, mely kivált alsóbb komikumra igen alkalmas, hozzá kell nyúltni, ha ma nem sikerül, sikerül holnap. Nem a pietista, sem a salon-ember szempontjából indulok ki s jól tudom, hogy az alsóbb komikumnak æsthetikai kiváltságglevele van a nagyon is illedelmes és kényes ízlés követelése ellen. De jegyezzük meg jól, hogy a kiváltságglevél az æsthetikai érzésen alapszik s nincs semmi köze azon speculatióval, a mely a nemtelen hajlamok hevületeinek hízeleg. Egy valódi komikai jelenetnek sokat megbocsáthatni, ha valamiben áthágja is az illedelmet, de a mi az æsthetikai gyönyörrel kapcsolatban nincs, annak épenséggel semmit».

Mint látjuk, a kritikus, kit merev ragaszkodással vádoltak a régi formákhoz, örömét leli a fejlődésben, sőt új formákat is követel s noha a tragédiától s vígjátéktól a legfelsőbbet kívánja, van érzéke az alsóbb komikum iránt, de ismeri a határt is, a melyet e nemben az író át nem léphet. Igen élénken jellemzi a hatvanas évek francia drámáját. Sardou — úgymond — «inkább víg jelenetek, mint vígjáték költője. Cselekvénye vagy elnyújtott, vagy túlterhelt; sokat markol, keveset szorít s a mit megszorított is, úgy kizsákmányolja, hogy fele is elég lenne. A valódi leleményesség nem abban áll, hogy száraz értelemmel bonyodalmat combináljunk, hanem hogy képzelődésünkkel képzelődésre hatva, a czélt hozzávaló eszközzel szolgáljuk s az eszközöket mintegy önkényt leljük meg. Sardou tudta, mit akar, de nem tudta, hogyan akarja; értelme látta a czélt, de képzelmében nem tudott megszületni a cselekvény és jellemrajz ikre. Nem várt utána, vagy talán hiában is várt volna.»

Sardout máskor Kotzebueval hasonlítja össze. «Mindkettő erkölcsi

irányt hajhász erkölcstelen érzülettel, mindkettőben hiányzik a nevető bölcs mélyebb érdeke az emberiség és társadalom nagy érdekei iránt.»

Csak részletező életrajz ismertethetné kellően mindazt, a mi érdekeset Gyulai drámaírókról és drámákról mondani tud. Felfogását könnyű ez általános tételekbe összefoglalnunk: «Cselekvény és jellemrajz egymásrahatása és összhangja alkotja a valódi drámát, de a költészetben semmi sem hat a költészet nélkül». Ez általánosság azonban csak halvány mása drámabírálatai eleven tartalmasságának.

Drámabírálóink közül senki sem vetekszik Gyulaival a színészi játék bírálatában. Igazi színészvér volt benne, gyermekkorában Rollének nevezték el tanuló társai, mert nagyon szerette a színházat s utánozta a színészeket. Anyja és rokonsága azt hitték, hogy belőle is színész lesz, mint bátyjából, a Kolozsvártt nagyrabecsült Ferenczből. Sejtelmük csak annyiban valósult, hogy Gyulai a színpadi előadóművészet legkiválóbb magyar bírálója lett. A *Signora Ristori* című tanulmánya nagyon nehezen elérhető példája annak, hogy miként kell színészi alkotást ismertetnünk. Ristorit Berlinben látta Alfieri Mirrájának és Schiller Stuart Máriájának szerepében. Behatol először a költők conceptiójába, majd általánosan jellemzi Ristori felfogását, külsejét, taglejtését s hangját és végül jelenetről jelenetre kíséri játékát a legszorgosabb figyelemmel. Kevés művészi alkotásról szól Gyulai annyi lelkesedéssel, mint Ristori játékaról. Valósággal rajong a művésznőért, mert úgy látja, hogy varázsának titka igen egyszerű: Ristorit lelkesíti a tragikai költészet. «A lelkesülés a művészet forrása, — kiált fel Gyulai — ez az, a mi élessé és áthatóvá teszi az észet, ez az, a mi hitet és kitartást önt a szívbe, ez az, a mi mindkettőt a teremtés ereje és örömevel áldja meg. Ez tulajdonképen a lángész, a tanulmány, a dicsőség: minden.»

A míg a magyar próza szépségei iránt ki nem hal az érzék, a magyar olvasók mindig látni fogják Ristori Mirráját és Stuart Máriáját Gyulai szemének lelkesült fényében.

A *Nemzeti Színház és drámairodalmunk* című tanulmányában a magyar színészet egész történetét beszéli el, tárgyalva sorsának és játéka modorának változásait. 1857-ben, mikor Gyulai e tanulmányát írta, a magyar színészetben a realizmus elve uralkodott. Gyulainak tetszett a természetes játék, de az ellaposodástól féltette a színészetet s a kritika kötelességének tartotta, hogy küzdjön oly törekvés mellett, mely a színészi játékot bizonyos fokig az eszményítés felé viszi. A magyar színészet multjáról e cikkeknek néhány lapja oly áttekintést nyújt, a minőt másutt nem kaphatunk. És a ki az

1857 után következő fejlődést ismerni akarja, Gyulai bírátaiból összeszedheti a néha rövid, néha hosszabb, de mindig találó és soha sem hizelgő vagy gyűlölködő bírálatokat a színészek játékaról.

Kiválnak ezek közül Bulyovszkyné Gauthier Margitjának és Egressy Gábor Brankovicsának méltatásai. Majd 1865-ben egész tanulmányban számol be arról, mint játszották a Nemzeti Színházban az *Ármány és Szerelmet*. Schillernek e drámáját szerette és jóval többre becsülte az akkor divatos polgári drámáknál.

De a drámával csak az előadás bírálata keretében foglalkozik. Észreveszi nem egy színész állásán, járásán s tagjátékán, hogy valamelyik tagja túlnyomólag játszik; «Lendvainál a lábé a főszerep s ha elfeledkezik magáról, lába mintegy alakja képviselőjévé válik. Lendvainénál a fő lép előtérbe, e főrázás néha kellemes, csak hogy nem minden helyzethez való s modorra válik.»

Szépen elmélkedik a színpadi halál módjáról. «Meghalni nehéz, életben és színpadon egyaránt, de nagy hiba, ha a színpadon úgy akarunk meghalni, mint a hogy az életben szoktak az emberek. A halált soha sem szabad a színésznek a reális oldalról felfogni s oly hűségre törekedni, mely az orvosok tetszését megnyerje.» Lady Milfordot tartja a mű legsikerültebb alakjának. Schiller óta hányszor léptették fel a drámairók a courtesane-t, védve, rehabilitálva, dicsőítve s mily messze maradtak a sentimentalisnak, abstractnak gúnyolt német költő egyszerű és természetes felfogásától. Azután Jókainé Milfordjával foglalkozik, dicséri öltözetét, mert jellemző, pedig nálunk csak a szép öltözetet szokták dicsérni. Kimutatja, hogy Jókainé játékában jobbak voltak a részletek, mint az egész. Tóth Vurmjáról pedig kifejti, hogy jól játszott a minden indok nélküli gazembert, de nem a Schiller Vurmját. «Egy szerepet sokféleképp lehet felfogni, de ha érthetlenné tesszük, az mindig hibás felfogás.»

Mint látjuk, a színi művészetben sok mellékesnek látszó részlet fontosnak tart s a hatásra gyakran eldöntőnek, de a lényegesre, a felfogásra s annak érzékitésére veti a fősúlyt. «A jellemalkotás — úgy mond — a színészet főfeladata, szavalni a szónok is tud, a mozdulat és taglejtés szép formáit a világfiak is könnyen elsajátítják, de hanggal, szóval, arccal, mozdulattal egy egyént állítani elő, ez egyedül a színész feladata.» A színésznek néha teremtenie kell, néha még a költő alkotásának hibáit is ki kell egészítenie. Így például Stuart Mária alakítására nézve Gyulai a színésznőtől sokat követel: «Az előadásban valamivel drámaibbá és tragikaibbá kell tenni e szerepet, a költő által megadott, de eléggé ki nem emelt vonásokat erőteljesebben kiemelve és összhangzásba hozva. Ha a színésznő csak egy sze-

rencsétlen szenvedő s önmegadó nőt játszik benne, e különben annyira szép drámának csak árnyoldalára emlékezteti a nézőt.»

Az ily gondos, hozzáértő és bátor bírálat bizonyára továbbképzésre serkentheti a színészi ambíciót, de, úgy látszik ez sem segített minden bajon, talán azért nem, mert a lapok conventionalis bókjai gyöngítették Gyulai kritikáinak hatását. Elég az, hogy Gyulai 1867-ben igen elégedetlen a Nemzeti Színház *Fiesco*-előadásával. «Színészeink — úgymond — a józsefvárosi képviselőválasztásoknál oly élénken mozognak, gesticulálnak, mintha szerepet játszanának, a színpadon pedig és éppen *Fiescoban* az összeesküvés és lázadási jelenetben oly csendesen viselik magukat, mintha józsefvárosi jámbor polgárok volnának.»

Gyulai még a táncznak színészi oldalával is komolyan foglalkozik. Kisfaludy Sándor óta talán ő az első kiválóbb magyar író, ki a színészi előadásnak erre a fajára is kiterjeszti figyelmét.

Nem tartja a balletet pusztán jelenetekre osztott bálnak, vagy a legnehezebb tánczképletek mutatványának, hanem a dráma és ballet közt csak azt a különbséget látja, hogy az utóbbi szó helyett «zene kíséretében táncz, arc- és tagjáték által fejezi ki az emberi szenvedélyeket». A ballettől is kívánt némi cselekvényt és értelmet, hogy a művésznő ne csak kellemes tánczot adjon elő, hanem arc- és tagjátékával bizonyos drámai művészetet is mutasson. Ennyire sokoldalú volt Gyulai, mint drámabíró. A dráma legmagasabb kérdésein kezdve, az előadás legkisebb részletéig minden érdekelte, csak a színházi pártoskodást mellőzte szívesen, erre csak akkor terjedt ki figyelme, ha a drámai művészet érdekeit kellett védelmeznie a személyeskedők ellen.

A magyar dráma története kezdő korának ismeretét is gyarapította kutatásaival. Mint a *Népköltési Gyűjtemény* szerkesztője Toldy ellenében kimutatta, hogy a magyar újabb színészet és dráma történetét nem hozhatjuk szoros kapcsolatba a mysterium-dráma korszakával, csak liturgiai mysteriumok maradványait mutathatjuk fel, de 1872-ig még se középkori magyar mysterium-dráma, se nagyobbserű népmysterium nyomaira nem akadhattunk.

Ez értekezés, még ha eredményének jelentőségét nem tekintjük is, nagy történeti anyaga, erős történeti érzéke s körültekintő módszere miatt mindenkor díszére válik a magyar irodalomtörténeti kutatásnak. Bessenyei, Szentjóni Szabó és Gombos drámáinak ismertetésében Gyulai megmutatta, hogy mint kell egyesítenünk az irodalomtörténeti előadásban az úttörő érdemek dicséretét a kezdetleges művek æsthetikai bírálatával.

VII. Szerkesztés, harc az orthologia ellen, társadalmi, történeti és politikai iratai.

Gyulai írói kedvének szüneteit szívesen használta fel szerkesztői s kiadói munkára. Vörösmartyn kívül kiadta Petőfi vegyes műveit, Madách, Kemény Zsigmond, Lukács Móricz, Arany László munkáit, résztvett Pákh Albert vállalatai vezetésében, Aranynak is segített szépirodalmi lapjai szerkesztésében, dolgozótársa volt az ötvenes és hatvanas évek lapjainak, Kemény *Pesti Naplójának* és Csengery *Budapesti Szemléjének*, megindította az *Olcso Könyvtárt* és 1873-ban felújította a *Budapesti Szemlét*, melyet több mint három évtizeden át majdnem haláláig szerkesztett. Teljes lélekkel, a legtisztább ambícióval szerkesztette a *Budapesti Szemlét*, mely igazán az ő folyóirata, egyéniségének hű kifejezője volt. Tekintélyét a *Szemle* mindvégig megőrizte, de népszerűségét annál inkább veszítette, mennél jobban távolodott szerkesztője az ifjabb irodalomtól. Sok gáncs érte a *Szemlét*, nem találták elég elevennek, mert szerkesztője nem kapkodott újdondász módjára minden ujság után és bölcs nyugalommal hirdette, hogy a mi valóban érdekes, az el nem avulhat egy-két hét alatt. Támadták a folyóiratot azért is, hogy nagyon aggressiv, sértően bíráló, de bármely párthoz tartozott is valaki, nem vette rossz néven, ha megdicsérték a *Szemlében*. Gyulai a közlemények gáncsolóinak azt szokta volt mondani, hogy ne abból itéljék meg a folyóiratot, a mit a szerkesztő kiadott, hanem abból, a mit ki nem adott. Nálunk kevés az essay-író, a legjobbak, mint Csengery, Salamon, Péterfy Jenő, Arany László, gr. Szécsen Antal, Léderer Béla s maga a szerkesztő, hogy csak a holtakról szóljunk, a *Szemlébe* írtak, de jó essay hiányában Gyulai tudományos értekezést is közölt, mert nem tartotta szerencsétlenségnek, ha közönségünk, melyet a lapok folyton tárczarajzokkal táplálnak, ily eledelhez is szokik. De bármit gondoljunk szerkesztése módjáról, volt egy dicsősége a Gyulai *Szemléjének*, melyet lehetetlen eltagadni. Ez a *Szemle* becsületos szándékkal kívánt oktatni s felvilágosítani, soha sem dicsért eltitkolt mellékezelékből, támadásaival, vagy néha hallgatásával figyelmeztette a közönséget a szertelen, tehát többnyire nem őszinte dicsőítések erkölcstelenségére, közzétett sok oly népszerűtlen igazságot, melyet az ország egyetlen lapja sem mert volna lenyomatni, valódi menedéke volt a szabad szónak s férfias meggyőződésnek az irodalmi és politikai terrorismussal szemben.

Gyulai mint hirlapíró, szerkesztő, vagy mint az Akadémia példásan lelkiismeretes osztálytitkára, hivatalból és saját kedvteléséből is több nem szépirodalmi kérdéssel is foglalkozott.

A nőkérdésről van egy ragyogó styllel írt tanulmánya, mely különösen a nők irodalmi ambícióját ostorozza. Ezt még az ötvenes években írta, mikor az írónők nagyon elszaporodtak s a divatlapok szinte udvarlóí hangon dicsőítették őket. Nagyon abszolút elvi álláspontot foglal el, határozottan tagadja az írónőség jogosultságát s csak igen ritkán s kivételesen tartja megengedhetőnek. «Az írónőség» — úgymond — «be nem vallott nőemancipatio, e bohó és bűnös tan, mely senkit sem tenne oly szerencsétlenné, mint éppen a nőt, a kinek sorsán javítani akar». Alapeszméje bizonyítása végett sok igazságot mond a női hivatásról, a két nem lélektani eltérését nagy elmélyedéssel vizsgálja s az igazi nőiség tisztelete hevíti sorait.

Mint szerkesztő is igen elutasító volt női írók iránt, leginkább részvéből közölt egyetmást tőlük, de megtörtént, hogy az özvegy vagy elvált nőknek a magáéból kifizetett kézírata sohasem került a nyomdába.

Nem akarta bátorítani az írói pályára a nőket, azonban a tehetségeket méltányolta; Iduna, Flóra költeményeiről s később Szikra regényeiről elismeréssel, sőt gyöngédséggel, de nem édeskés udvariasággal nyilatkozott.

Élénk részt vett a neologia és orthologia vitáiban. Az ifjabb nemzedék gyógyíthatatlan conservativismusban szenvedő neologusnak hitte. Pedig nem az volt. Mint az első egyike, már 1859-ben «elkesülve óhajtott visszahatást»¹ a neologia hibái ellen. Mikor a *Budapesti Szemle* megindult, a szerkesztő kijelentette, hogy «mit sem óhajthatni inkább, mint bizonyos visszahatás erősödését a nyelvújítás tévedései ellen, melyek az újabb időben már a magyarul németesedés alakjában mutatkoznak».² De midőn az új orthologia Kazinczy egész nyelvújítását támadta, midőn a nyelvújítás előtti állapotba akarta visszafordítani prózánkat s ez irányt a phonetikus helyesírás ajánlásával is támogatta, Gyulai hevesen kikelt e törekvés ellen. Hevesége a grammatikai kérdésekben különösnek látszott s a hideg okosság meg is mosolyogta, pedig ez a heveség természetes kapcsolatban volt azzal az érzésével, hogy az új orthologia törekvése egészben s még csekélynek látszó részeiben is visszatereli a közízlést a régi orthologia nyersségéhez és culturális önelégültségéhez.

Gyulai történeti és politikai kérdésekről is írt. Munkássága ez irányban több figyelmet érdemel, mint a mennyiben részesült. A fiatal Thaly Kálmán *Bottyánját*³ szerkezet és felfogás tekintetében bírálja

¹ *Emlékbeszédék*, I. 23. l.

² *Budapesti Szemle*, 1873. Szerk. jegyz.

³ *Budapesti Szemle*, 1867.

meg, tehát oly szempontokra figyelmeztetett, melyek a történetirodalmi kritikában rendkívül el voltak hanyagolva. Nem is állapodik meg a hibák kimutatásánál, hanem helyreigazítja a szerző téves felfogását, kicsiben mintegy az essay-író feladatát teljesíti. Kimutatta e bírálatban kiváló hivatottságát az essay-írásra. Valóságos kis életrajzi essayt írt Jósika Miklósról, melyet nekrolognak nevez és még teljesebbet Lukács Móriczról. Ezekben az írók életrajzi adatait észrevételeivel együtt oly jellemzően csoportosítja, hogy fejlődésük, jellemük, munkásságuk iránya s értéke az igénytelen elbeszélés keretében minden oldalról meg van világítva. Ez életrajzi essayk csak félig-meddig érintik a történetet, egészen történetiek a *Gróf Széchenyi István utolsó éveiről* és a *Mészáros Lázárról* szólók. Nagy szeretettel s élénkséggel állítja élénk Mészáros Lázárnak, az írónak és embernek képét. Találhatóbb rajzot alig kívánhatunk a szabadságharcz e szeretetreméltó szereplőjéről, kinek érdeme nagyobb volt, mint szerencséje. Gyulai az 1858-ban elhalt Mészáros Lázár utolsó leveleinek egyikéből kiemelte a következőket: «Az idő, a szaporább közlekedés, a türhetőleg jobb eszmék terjedése, a positiv és historiai jog fog még egy sui generis független Magyarországot alkotni, csakhogy nem olyat, a melyet a magyar gőg kíván és remél.» Gyulai 1867 után ismételten emlegette e sorokat és úgy gondolta, hogy az öreg tábornok igénytelen szavaiban sok előrelátó bölcsesség rejlett.

Másik történeti essayjében mintegy újjáteremtette Kecskeméthy Aurél könyvét Széchenyi utolsó éveiről. Kecskeméthy, az elmés skeptikus író nem igen értette Széchenyi tébolyát, vagy jobban mondva, nem bírta elhinni. Gyulai a könyv rendkívül érdekes adataira támaszkodva, megtalálja az összekötő fonalat a döblingi Széchenyi lelki zavara és a reformátor vezérlő eszméi közt. Így azután megértjük Széchenyi tébolya keletkezésének egyik legfontosabb okát. Sokszor idézték ez essayból a *Blicknek* jellemzését. Az egészről elég azt mondanunk, hogy méltó befejezése Kemény Széchenyi-tanulmányának, mely a döblingi évekig terjed.

A történet és politika határán mozog a *Jókai mint hirlapíró* című essay és a Kossuth ellen írt két polemia.* Az essay rendkívül élénk, szinte drámailag mozgalmas. Jóval többet nyújt, mint a megnyit címe ígér. Belé van foglalva Jókai egész hirlapírói munkássága a forradalomtól a fusióig, hozzá van csatolva Pálffy Albert és Csernátorny Lajos journalistikai szereplése is. Itt volt Gyulai a legkimé-

* *Budapesti Szemle* 1875, a polemiák az *Emlékeszésekben*, a két előbb említett essay is ugyanott.

letlenebb Jókai iránt, Csernátonyt is sujtja, csak Pálffy-t szereti, a kinek «gúnyolódása egyszersmind fejtegetés volt, élcei okokat emeltek ki s sarcasmusai ítéletekké váltak.» Csakúgy szikrázik a cikk az elmésségtől s a méltatlankodó haragtól. És a három hírlapíró arczképe mellett ott találjuk a forradalmi békepárt, a határozati párt s a balközép politikájának ismertetését. Az újabb kor történetírója, ha komolyan veszi feladatát, sokszor fogja idézni e kitünő kortörténeti adalékot, a legszebb magyar essayk egyikét.

Kossuth Lajosnak 1881-ben polemiája volt a *Szemlével*, mert Kossuth azt állította akkor, hogy Deák Ferencz 1867-ben a *pragmatica* sanctiónak nevezett 1713-iki házi törvényt s nem az 1723-iki alapszerződést iktatta törvénybe. Nem Gyulai indította meg a támadást, de ő fejezte be a polemiát a *Még egyszer Kossuth és a Pragmatica Sanctio* cikkben. Hatalmas logikája szétzúzza Kossuth vádját; fejtegetését a következő sorokkal végzi: «E felfogásnak szerintünk más gyakorlati haszna nem lehet, mint az, hogy ha valaha még közjogi összeütközésünk lesz az összpontosítás és beolvasztás irányával, egy új Lustkandl Kossuthra, a nagy magyar hazafira fog hivatkozni, ki vele együtt hirdeti, hogy Magyarország 1867-ben kétoldalú szerződését szét tépte, jogait feladta s a birodalomba törvényesen beolvadt. Méltó szerep-e ez Kossuthhoz? Mi azt hisszük, nem s ezzel csak tiszteletünket fejeztük ki Kossuth iránt.» E sorok jelentőségét ma jobban értjük, mint harmincz évvel ezelőtt. Mert az osztrák közjogi irodalomban Lustkandl szelleme újra él s uralkodik és megértük, hogy II. Rákóczi Ferencznek egy a Kossuthéval rokontermészetű nyilatkozatát már felhasználták az osztrák irodalomban a magyar közjog ellen.

De Gyulai dialektikájának sehol sincs annyi ereje és fénye, mint a *Kossuth levele Deák halálakor* című polemiában. Kimutatja Kossuth levelében az antoniusi fogásokat, a két annyira ellentétes érzést, a gúnyt s a kegyeletet szerencsésen vegyíti, rajzolja Deák és Kossuth viszonyát, a történetírói tárgyilagosság magaslatáról bírálja Deák érdemeinek törvénybe iktatását és igazságot szolgáltat Deáknak s Kossuthnak is. A mérséklet és erő, az eszmei tartalom és a különemű hangulatok összefonódása igen kiváló művé avatják e kis polemiát.

Gyulait a politika szenvedélyesen érdekelte már ifjúsága óta, mint verseiből láttuk. Kitünő politikai iskolában nevelkedett, húsz éves korában nevelő lett az öreg gróf Bethlen János, a reformkor-szak legnagyobb erdélyi államférfijának házában.

Midőn anyja halála után Kolozsvárra került, bátyja és öccse

már honvédeknek állottak, de nem követhette példájukat, mert huga támasz nélkül tengődött volna az elárvult szülei házban. A negyvenes évek erdélyi ellenzéke egyik vezérének, a jeles tudósnak, gróf Teleki Domokosnak titkára maradt. A geryeszegi kastélyt megénekelte Romhányiban, egy élete vége felé írt költeményében is dicsőíti Teleki Domokos emlékét.

Oly honfi volt, milyen kevés van köztünk,
A kit nem önzés, hiúság vezet.

Elmondja, hogy a kastély grófja a tágas teremben sokszor elbeszélte vele a közügyekről.

Bizz a jövőben — mondogatta többször —
Nagyobb vést is már átküzdött hazánk ;
Ha hű marad a nemzet önmagához,
Egy újabb hajnal fog derülni ránk.

E környezetben s hozzá még báró Kemény Zsigmond társaságában nem csupán politikai éleslátása fejlődött, hanem mélyebb gyökeret vert lelkében az aristokratia iránt érzett tisztelete, melynek művelt és hazafias tagjaiban a nemzet hivatott vezetőit látta. Erősítette ez érzését mentorsága az ifjú gróf Nádasdy mellett, ki igen tüzes hazafi volt s a kinek kora halálát megsiratta egy megható elégiájában. Csak utolsó évtizedeinek tapasztalatai ingatták meg hitét a magyar aristokratia vezetői hivatásában. A remény, melylyel gróf Teleki Domokos biztatta, megvalósult 1867-ben és pedig váratlan mértékben. Gyulai nagy hévvel s ki-kitörő gúnynyal védelmezte a kiegyezés művét a megyékben s az országgyűlésen hatalmaskodó ellenzékkel szemben. Felfogása szerint a közjogi ellenzéknek nem volt létjoga az 1867-iki kiegyezés után. «Részint saját kitartásunk — írja a *Pesti Napló* egy 1868-iki vezércikkében — részint a körülmények kedvezése oly helyzetbe segítették a nemzetet, minőt magának tetteleg kivívni, vagy megtartani, három század óta sem tudott. Lételünk és jövőnk forog kérdésben s ezt biztosan megalapítani oly nehéz feladat, mely a legnagyobb államférfiúi lángelmének sem könnyen sikerülhet, a nemzet részéről épen annyi erélyt, mint mérsékletet, nem több szellemi, mint anyagi erő kifejtést s a legfőbb pontra nézve pedig legszívósabb összetartást követel. S mit látunk? A pártok a helyzet alapját támadják, melynél jobbnak és lehetőbbnek eléállítására képtelenek, elméletben és gyakorlatban egyaránt. Termékenyítő eszmék helyett szóárban úszunk. A mérséklet gyávaságnak gúnyolják, az elbizottság és góg úgy ünnepeztetik, mint a nemzeti

erő és szellem megnyilvánulása.» A *Pesti Napló*ban megjelent cikkei Deák elismerését is kivívták. Deák baráti kézszeritása oly jutalom volt, melynél boldogítóbbat Gyulai nem kívánt politikai szerepléseért. A hetvenes évek óta a *Budapesti Szemlé*ben szerkesztői jegyzetekben vagy kisebb polemiákban sokat hadakozott a fusio után keletkezett ellenzékkel. Védelmezte Bosznia és Hercegovina megszállását s gúnyolta a nyolczvanas évek elején kifejlő gazdasági és felekezeti reactiót. E kérdésekben a reformkorszak tanaihoz ragaszkodott, felekezeti türelmét vallásos rationalismusa is elősegítette.

Sok rokonszenvet érzett az unitárius felekezet iránt, melyhez apja is tartozott. Apái vallását nem csupán a nevelés megszokásából szerette, hanem a nemzet culturája és politikai szabadsága körül szerzett érdemeiért is. A régibb magyar történet alakjai közül Boeckayt szerette a legjobban. Antikatholikusként nem volt nevezhető. «Nem örvendünk azon, ha írónk — mondja a *Szemlé*ben* — akár katolikus, akár protestáns részről nemzetünk történelmét egészen felekezeti akarják átalakítani». Nagy szeretettel emlékezett meg mindig a szerzetesek éz az alsó papság nemzeti érdemeiről, de a papi uralomvágnak ki nem békíthető ellensége volt.

A nemzetiségi kérdésben Széchenyi álláspontján maradt. A támadó chauvinismus bántotta ízlését, hazafias belátását s jogérzetét. Mikor 1891-ben a fővárosi német színház engedélyének megvonásáról volt szó, Gyulai ezt írta:** «Némelyek azt hiszik, hogy a nemzetiség nevében minden erőszakosság jogos. Hogy valaki mily nyelven beszéljen, vagy írjon s mily nyelvű könyvet olvasson, mily nyelvű lapot adjon ki, vagy mily nyelvű színházat nyisson, őt ebben sem államnak, se hatóságnak nincs joga akadályozni. Ez nem a rokon vagy ellenszenv kérdése, hanem a jogé.» És ezt oly író írta, a ki jól ismerte a magyar színház küzdelmes multját és mélyen érdeklődött sorsa s hatása iránt.

Jövők legbiztosabb alapját a nemzet és a király egyetértésében látta, azért gyűlölt mindent, a mi ez egyetértést megzavarta. A mily veszedelmesen feleslegesnek tartotta a közjogi ellenzéket, ép annyira óhajtotta a culturalis és gazdasági kérdések körül forgó tisztességes pártküzdelmet. A főrendiházban, hová Tisza Kálmán nevezte ki, a kit ő a fusio előtt annyiszor támadott, ritkán és röviden beszélt, mert nehezebbre esett a szónoklás, de egyszer a kormány javaslatát támadta. A közoktatásügyi miniszter ugyanis kiküszöbölte a

* 1888. Ipolyi emlékezete Fraknóitól.

** Magyar vagy német színház, *Budapesti Szemle*.

görög nyelvet a gymnasium rendes tárgyai sorából, a mit a közvélemény majdnem nemzeti vívmánynak tekintett, sőt philologusok is dicsérték érte a kormányt. Gyulai kevesedmagával tiltakozott a gymnasiumi oktatás céljának károsítása ellen, de siker nélkül. Neki nagy sajnálatára nem volt alkalma megismerkednie «a nyelvek királynéjával», a hogy Wilamowitz nevezi a görögöt, de nem akarta lelkére venni, hogy másodrangú tárgynak segítse leszállítani azt a nyelvet, melyért Kőlcsey, Arany János s ifjabb barátjai közül Péterfy Jenő oly nagyon lelkesedtek.

Legutolsó politikai cikke egy 1891 ben kelt röpiratról szól, mely a beteg parlament baját a pártalakulásban kereste.* Gyulai másutt keresi a bajt. Veszedelemnek mondja a nemzeti pártnak azt a jelszavát, hogy a kiegyezést fejleszteni kell. Ez a jelszó oly beláthatatlan zavarba döntheti az országot, a melyből széphangú szónoklatok és hypnotikus vezércikkek ki nem segíthetnek. Ép ily nagy bajnak mondja a botrány és obstructio divatosságát.

«Ez valóságos alkotmánykérdés — úgymond — a házszabályok szigorítása és a cloture behozatala immár kikerülhetetlen.» Ma bő alkalmunk van itélni arról, hogy jól látta-e Gyulai politikai bajaink gyökerét húsz évvel ezelőtt.

De bármi lesz is Gyulai prózai munkáinak sorsa, prózai stylje már a fejlődés eleme lett. A nyelvújítás után prózai stylünk nem fejlődött oly gyorsan s annyi művészi eredetiséggel, mint a költői nyelv. Prózánk nehezen bontakozott ki Kazinczy és Kőlcsey korának lyrai retorikájából. A tárgyias, szabatos próza kezdetét nem is a szépírók, hanem gróf Dessewffy Aurél, Deák és Csengery munkáiban kell keresnünk. Gyulai e hagyományokat követi és tökéletesíti, bár van még némi nyoma prózájában a régi rhetori figuráknak s lyraiságnak is. Ezek azonban nem nagy tért foglalnak el s nem rontják meg prózája méltóságát. Szavainak súlya van és a változó hangulatokhoz illő színe. E szavak néha meglepnek a szabatosság erélyével, máskor lágyan simulnak, nemes pathosban égnek, vagy hegyes töröket beszélnek. Mondatainak látszólag henye tagjaiban is élet pezsdül s minden része az egésznek életét táplálja. Előadásán mozgalom hullámzik végig, mely nem egyéb, mint a magyar próza ritkán érzett s még ritkábban eltalált rhythmusa. Így lett Gyulai az újkori magyar művészi próza s különösen az értekező és essay styl igazi meg-alapítója.

* Gróf Keglevich Béla: *A beteg parlament. Budapesti Szemle* 1891.

VIII. Gyulai és az ifjabb irodalom. Befejezés.

A mult század utolsó évtizedeinek nemzedéke előtt sokszor tüntették fel Gyulait úgy, mint a régi idők konok dicsérőjét, ki ellenséges indulattal vagy teljes közömbösséggel fordul el a körülötte érvényesülést kereső irodalmi élettől. Eldönteni a pert Gyulai és a kiegyezés után következő írói nemzedék közt, nem oly könnyű, mint sokan hiszik. Két-három évtized nem elég távolság arra, hogy biztosan számíthassunk tárgyilagosságunkra, ha döntenünk próbálunk. Annyit megállapíthatunk, hogy még ha vegyült is indulatosság Gyulai bírálatába, ítéleteinek súlyával számolnia kell majd az irodalomtörténetnek.

Különben tévednek azok, kik azt hirdetik, hogy Gyulai kritikai pályája utolsó szakaszában nem vette figyelembe, vagy kivétel nélkül támadta az újabb írókat. A tévedés érthető, mert bírálatai a *Budapesti Szemlé*ben jelentek meg, melyet azt írástudóktól kimondott nagy átok miatt csak kevesen olvastak. Ezzel a balhittel szemben elég rámutatnunk néhány bírálatára. 1883-ban Bartók Lajos újabb kötetében elismert néhány sikerült költeményt, bármily erősen támadja költői egyéniségét. Kiss József költői tehetsége és ízlése tisztulását állapítja meg 1884-ben a *Mese a varrógépről* című beszélyben. 1889-ben Kozma Andor tehetségét méltatva azt írja, hogy jeles humorista és satyraíró fejlődhetik belőle. 1890-ben dicséri Dóczi Lajos elbeszéléseiben az ügyes szerkezetet, a szellemes párbeszédeket s a jellemrajznak nem egy finom árnyalatát. 1891-ben Sipulusz tárczáiban is talál jó tréfát, találó satyrai vonást, két valóban sikerült rajzot, bár a tárczarajzok gen rejét egyáltalán nem szereti. 1892-ben azt írja, hogy Ignótusnak a *Slemil keservei* című beszélye több figyelmet érdemel, mint a mennyire a sajtó méltatta, mert az érzelmest és gúnyost bizonyos kellemmel bírja összeolvasztani. Ugyanez évben méltatja Herczeg Ferencz elbeszélő művészetét, a finoman leplezett félig érzelmes, félig gúnyos hangot, kiváló érzéket a jellemző iránt és különös melegséggel dicséri a *Lószőrvitét*t. Elismeri, hogy Mikszáth Kálmán a rajzban csak a lényegesre szorítkozik és biztos kézzel rajzol különösen a *Jó palócokban*. 1901-ben Ambrus Zoltán *Giroflé és Giroflajáról* szólván a szerző nem mindennapi tehetségét dicséri. Természetes, hogy e felsorolt méltánylásokkal többé-kevésbbé élesen hibáztató bírálat is van egybekötve. De Gyulai soha sem hízelt élő írónak, még a holtak közül a legnagyobbaknak sem. Az idézett példák mutatják, hogy mindvégig érdekelte az újabb irodalom s hogy még hetvenhat éves korában is el bírta ismerni az

ifjabb nemzedék egy «nem mindennapi tehetségét». Mindamellett tagadhatatlan, hogy különösen a mult század nyolczvanas évei óta Gyulai lényegesen megváltozott. Kemény, Arany s Csengery halála is zsidbasztóan hatott lelkére, de egyáltalán az új közvélemény vezető embereiben hiányzott valami az ő felfogása szerint, a mit azokban, kikkel együtt hatott a régibb nemzedékre, megszokott és nagyon szeretett. A régibb nemzedék vezetői a magok értéke öntudatában több örömet találtak, mint a nyilvános elismerés zajában és soknemű jutalmában. Ez a büszkeség, ez a valódi értékmérője az érdemnek — úgy látta Gyulai — eltűnt a kiegyezés után felülkerekedett nemzedék vezetőiben és sokféle kicsinyességnek adott helyet. Csalódás ez? Talán a megváltozott körülményekben kell keresnünk a csalódás okát? Nem vitatjuk; elég, hogy Gyulai ilyenek látta a változást és kevés öröme telt az új nemzedékben. Mennél több jelét látta annak, a mi régen máskép volt, annál kedvetlenebb s ingerlékenyebb lett. Az új nemzedék irányában kifejlődött benne valami abból az idegenkedő érzésből, melylyel az udvarház utolsó gazdája tekinti a Bach-korszakot. Értett most is mindent, méltányolt is sokat, de kihűlt lelkében a rokonszenv, az érdeklődés melege. Korának előrehaladásával mind élesebben tündek fel Gyulaiban a Radnóthyvonások. Utolsó éveiben kihullott emlékezetéből az a kor, melyet nem szeretett. A jelen és közvetlen mult elvesztette valóságát lelkében és a gyermekkori benyomások, meg az ifjúkori és férfiúi évek elsúlyedtt csodavilága teljesen lefoglalta figyelmét. Szemének megtört fénye, merevedő ajka mind azokat látta és azokról beszélt, a kik akkor voltak; a többi eltűnt, mintha érdemes sem lett volna az életre. Érezte elszigeteltségét a közéletben és sokszor emlegette, hogy mennyi bámulatos valóság van Lear királyban.

Vagy kilencz nappal halála előtt egy látogatóját Kemény Zsigmond képeire figyelmeztette. Mivel a kép régen ott függött a falon, látogatója csodálkozva kérdezte, hogy miért mutatott reá? Elfelejtették — felelt a majdnem nyolczvannégy éves beteg kimerült hangon — senki sem szól róla, de én legalább kiadtam munkáit.

Az ünnepélyes pillanatokban, a mikor a lélek a nagy számadásra készül, mintha kételyek közt megnyugvást keresett volna abban a tudatban, hogy baráti hűséggel szolgálta a nagy nemzedék vezetőinek emlékét. Bizonyára csalódott kételyeiben; nem ez a hűség a legnagyobb értéke életének; az édesszavú költőnek, a legszebb magyar satyra szerzőjének, a magyar próza reformátorának, a kiváló elbeszélőnek, a legnagyobb magyar kritikusként érdemeit bizonyára megbecsüli nemzete, ha egyelőre közömbösnek látszik is emléke iránt.

Nagyot vétene önmaga ellen, ha nem becsülné meg eléggé. Gyulai kritikája módszerében s tehetsége irányában igen hasonlított Johnson Sámuelhez, kit Carlyle a világtörténet hőseinek sorába iktat, mert «semmi módon sem volt hajlandó zászlaját a hazugságok szel-leme előtt meghajtani.»

Gyulai is ilyen lényeges ember volt; minden tette és szava mutatta, hogy életét úgy fogta fel, mint nehéz szolgálatot, melyet engedelmes hűséggel és bátorsággal kell teljesíteni.

Ha az angol hősímádás prófétája szükségesnek látta nemzete előtt Johnstont úgy dicsőíteni, mint az igazságérzetnek követésre buzdító hősét, mennyivel több okunk volna nekünk hasonló czélből dicsőíteni Gyulai Pál lelkének hősiességét. De ha talán józanságunk miatt nem akarunk a hősímádás önfeléd dicsőítésébe tévedni, legalább ne borítsuk el a közömbösség hamvával Gyulai pályáját. Hiszen e pálya szemléletéből oly eszméket és érzéseket meríthetünk, melyek a nemzeti élet fejlődésének javára válhatnak.

ELNÖKI ÜDVÖZLŐ BESZÉD ANGYAL DÁVID SZÉKFOGLALÓ RENDES TAGHOZ.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Kedves társunk,

midőn önt, történelmi és irodalomtörténeti munkássága alapján Társaságunkba híttuk, nem idegen körbe jutott. Ellenkezőleg: mintegy atyáinak hajlékába lépett. A régi angol irodalomban uralkodott egy sajtósági szokás, szinte intézmény: a szellemi adoptio, melyben kedves kifejezést talált az idősebb írók szeretete tanítványaik iránt s ezeknek ragaszkodó hódolata mestereikhez. Amazok fiaiknak fogadták és nevezték emezeket, az ifjak viszont atyáiknak az öregeket. Ben Jonsonról fel van jegyezve, hogy neki nem kevesebb, mint tizenkét ilyen irodalmi fia volt. A Kisfaludy-Társaságnak két nagy vezéralakja is volt, a kik szívökben így éreztek ön iránt s a kiknek emlékét ön is, mint mai székfoglalója, de egész írói pályája bizonyítja, ugyanazzal az érzéssel őrzi. Legyen hát üdvözölve Gyulai Pálnak és Greguss. Ágostnak hajlékában, az ön atyáinak házában! Az ő útmutatásukkal, az ő nyomukban ért ide: a magyar élet és magyar ész történetében egyenes és becsületes igazságkeresés útján, fogékony lélekkel nemcsak a tettek, hanem a gondolatok és érzések világa iránt is. Azt hiszem, sem önre megtisztelőbb, sem önnek kedvesebb módon nem üdvözölhetem, mintha az ő emlékekkel köszöntöm s oklevelének átnyújtása alkalmával az ő nevében kérem a mi atyáink hajlékának, a Kisfaludy-Társaságnak fentartásában, munkásságában és tovább építésében buzgó közreműködését.

A HALÁL VÖLEGÉNY.

(Elbeszélő költemény.)

ZEMPLÉNI ÁRPÁDTÓL.

Felolvasta a Kisfaludy-Társaság 1911 december 6-iki ülésén.

Mikszáth Kálmán, az elhunyt nagy író és szülőnépe, a palócság iránt hódolatomat véltem kifejezni azzal, ha egy régi palócz népmese költői feldolgozásával foglalom el nagy elődöm helyét e Társaságban. E mese *A halál völegény*. Tárnya, hogy egy elesett lovas vitéz éjjélkor elmegy öt sirató menyasszonyáért s magával viszi sírjába, rendkívül el van terjedve az árjaságnak úgy szláv mint germán népeinél. Irodalmi német feldolgozása, Bürger *Lenoreja* világhírűvé lett. Lengyelül Miczkievitz Ádám írta balladába. Nálunk Arany János *Bor vitéze* szól e tárgyról. Néprajzi irodalma kötetekre megy, különösen a németeknél.

Nógrádi Pap Gyulát, ismert nevű költőnk, a ki e mesét diák korában meggyűjtötte és 1865-ben Sárospatakon megjelent *Palócz népköltemények* című gyűjteményében (94—101. ll.) kiadta, megkérdeztem annak eredete felől. Egyebek között ezt válaszolta:

... «Falun, eléggé jómódú nemesi kurián születtem. Cseléd-leányaink állandóan a környékbeli palóczok közül kerültek ki. Kukoricza-fosztás, kendertilolás, szövés és tollfosztás alkalmával mesélgettek. Itt hallottam egy *Földi Erzsébet* nevű salgótarjáni születésű palócz leánytól a *Halál völegényt* . . .»

E palócz változat német fordítása Aigner (Abafi) Lajostól 1875-ben jelent meg a *Gegenwart* 12-ik füzetében. Angolul *Jones and Kropf*: «The folk-thales of the Magyars» című gyűjteménye közölte. Erich *Schmidt* szláv eredetűnek tartja e mesét nálunk. Én valami turáni hagyatékknak vélem. A lovas kísértet leleménye csakis olyan néptől eredhet, mely lóval temetkezett, mint valaha a magyar is. Fel fogásom teljesen eltér az eddigi feldolgozóktól. Pogány újévi mysterium töredékének tartom a mesét magát s azért ily mysteriumfélélt alakítottam belőle, melyben Élet és Halál, Ó-év és Új-év küzdenek. Kul vitéz, a halál, lóháton elrabolja egykori mátkáját, de az csellel

kimenekül kezéből, az Idő kastélyába fut be, a hol Ujév királyfi nőül veszi. A Halál vampirisztikus vonásait egy bolgár népmeséből vettem. A *regő rajtad* népies kifejezés (értelme: varázslat fogjon meg!) Sebestyén Gyula gyűjtéseiből való.

Kurgánhalom oldalában
Tüzet rakott ifjú Élet.
Füst gomolyog dúlt hajában,
Festi füst a holdas éjet.

Tűztulipán veres bokra
Önt az égre füstöt, üszköt.
Rongyolódva láng-szirmokra
Körűlfoly egy barna üstöt.

Ég a rózse, fő a katlan,
Benne habok habot hánynak.
Fehér szellem, láthatatlan,
Szól szelíden a leánynak:

— «Talpig gyászban, hófehérben,
Barna lányka, merre jársz itt?...
Teli holdas havas éjben,
Gyászos mátká, kire vársz itt?...

«Ég a rózse, fő a katlan...
Szép menyasszony, vedd eszedbe:
Haláldomb ez, víthatatlan,
Tűzzel, vízzel nem veszed be.

«Órült vágy mit szíved ápol,
Barna lányka, balga Élet,
Halál-anya domblakából
Völegényed visszakérned.» —

Fő a katlan, hab fehéré
Duzzad rajta, mint a párna...
Sápadt szellem beszédére
Igy felel a barna lányka:

— «Menj utadra, ködbe széjjel,
Gyáva lélek, szőke szellem!
Látni fogom még az éjjel
Szép vitézem', holt szerelmem'!

«Ó-esztendő-éjszakákon,
Uj-esztendő-virradásig,
Bezárul az én világom
És kinyílik az a másik.

«Most, ez ó-év éj-ivadján,
Uj-esztendő virradásig,
Csüggni fogok hősöm ajkán,
Ha csak egy csók csattanásig.

«És, azután haljak én meg
És haljon meg minden élet,
Csak mondhassam őt enyémnek
Csak ez egyszer, csak egy éjet!» —

Fő a katlan zuborogva,
Habja duzzad, gőze játszik.
Benn kölesnek sárga magva
Sürrve-forrva kivirágzik.

Búg a katlan, félig elfő,
Zúg, morajlik mind hevesbben,
Fehér lófő, csont emberfő
Hánykódik a főtt kölesben.

Délre hág a hold világa,
Reszket, vár, fél, fázik Élet.
Csendül nyirjek fagyos ága
És a hó-sík halkan éled.

Hó-paripán hold fényében
Holt vitézek felsuhognak.
Hold-fehéren, holt fehérén
Holdvilágnál háborognak.

Huszárai a halálnak
 Űzik egymást körbe, körbe.
 Fel a holdig meg sem állnak,
 Örvény módra égbe törve.

Lámpa körül éjji lepkék
 Így sűrögnek, így nyüzsögnek.
 Hold udvarát mind belepték,
 Szűk hely az is ily seregnek.

Földtől éig mind kevés tér,
 Gyúl a sok had, fény köszönti.
 Észak és dél, tavasz és tél
 Harczosait egyre önti.

Hosszú sorba', kúsza sorba',
 Jönnek, mennek, futva, szállva,
 Ködgomolyba összefolyva,
 Űzött rajjá szétzilálva.

Holdfénykardjok csillog-villog,
 Holdsugár az íj idegje.
 Meg-megrebben egy-egy csillag,
 Ha fellőnek az egekbe.

Néma ajkak szóra nyílnak:
 — «Haj, előre! csak előre!» —
 Arany csillag, ezüst nyílak
 Hullanak a hó-mezőkre.

Űlnek Kincső kocsijára,*
 Mint a darázs úgy belepik.
 Felhérczére, oldalára
 Száz meg száz hős telepedik.

S a nagy koesi lassan indul
 Emberekkel tömve, szegve.
 Haj, előre, mindenén túl!
 Haj, előre új egekbe! —

* Gönczöl szekere. Nagymedve-csillagzat.

Hadak útján legelészik
 Fűre csapva paripájok.
 Gazdáikat búsan nézik
 S felnyerítnek még utánok . . .

Földtől éig mind kevés tér,
 Száll a harczos mint a polyva.
 Észak és dél, tavasz és tél
 Ontja népét ebb' a rajba . . .

* * *

Zúg a katlan csillapodva,
 Hamvadoznak már az üszkök.
 Néz a lány a lovasokra:
 Vőlegénye nincs-e köztök?

Emberszóval a halálfő
 És a lófej szól nyerítve:
 — «Mostan indul! már jó! már jó!
 Mindjárt itt lesz, itt helyedbe.» —

Üstje alatt, a tűz alatt
 Mozdúlnak az égett hantok.
 Nő sirdombnyi domborulat,
 Mintha nyomná száz vakandok.

Porzik a tűz, dől a katlan,
 Kél a földből lovas szellem.
 Fállábatlan, félkaratlan,
 Maga, lova is fejetlen.

Földre nyujtja kopja-nyelét
 A félkezű lovas árnyék
 És fölveszi lova fejét
 És fölveszi a magáét.

És felkapja menyasszonyát
 Maga mellé a nyeregbe.
 Holdfényen át, hósíkon át
 Messze vágat megeredve.

De a fényben, de az éjben
Szó kavarog körülöttük.
Szőke szellem hófehérben
Kísérgeti rémes röptük'.

— «A holdvilág felhőn vigyáz,
Huszárai lovagolnak.
Holthoz menő eleven gyász,
Lányka, nem félsz; mi lesz holnap?»

Hólován a szőke szellem
Ujra suttog oldaluknál:
— «Megvédnélek hősöd ellen,
Kezéből ha szökni tudnál.» —

Kul nem vette ottan észre,
Csak a lányka, barna Élet.
Néz szorongva Kul vitézre
S kérve hozzá így beszélget:

— «Mért sietsz úgy? hová viszel?
Kiméld lovad, kiméld magad!» —
— «Oda, a hol enyém leszel,
Oda, a hol a part szakad . . .

«Lét s Nemlét közt van egy árok,
Messze-messze világ-végen,
Azontúl ház, fala vályog,
Oda viszlek, feleségem.» —

— «Jaj, énnekem aranyház kell!
Ereszsz vissza!» — «Nem eresztlek!» —
— «Adj egy csókot és bocsáss el!» —
«Majd csak otthon, majd csak ezret!»

«Nem egy csókért jöttem ennyit
Vampír-vágytól fulladozva:
Ezret adjon, százezernyit
Napok sora, évek hossza!

«Te csak szeress földi lánggal,
Élő vágygyal, ifju Élet;
Síri szomjjal, tőr-fulánkkal
Szívom én ki a te véred'.

«Felhabzsolom lényed lényét,
Húsod étet, véred itat;
Kicsókolom szemed fényét,
Lecsókolom ajkaidat.» —

— «Jaj, bocsáss el!» — «Míg vihetlek,
Nem bocsátlak!» — «Nem szeretlek!
A te rémes hulló lelked
Szörnynyé teszi a szerelmet!» —

— «Ugy teszek, ha jót, ha rosszat,
Mint velem bánt az ellenség.
Magam', lovam' feláldoztak,
Fejünk' vették, szívünk' ették.» —

Sír a lányka, lángban égve:
— «Csókot! Bocsáss! Jaj, ha mondom!» —
— «Közel már a világ vége,
Majd csak ezret, majd csak otthon!» —

Mint hófúvó téli sárkány,
Fut a lánynyal messze, messze! . .
Átgrattak Nemlét árkán . . .
Veszve élet! . . veszve! . . veszve! . .

Nagy sír tátog dombközépen,
Kopár szikla szelet zúgat.
— «Itthon vagyunk, feleségem!»
— «Eredj elől! mutass útát!» —

Lezökken a hős a lóról,
Hant csikorog, fagytul érdes.
Gyanakva néz föl alólról:
— «Itt az ösvény, erre léptess!» —

— «Szűken férsz e kis lakásban,
Lónak, lánynak abba nincs hely!
Nyujtózz végig, azt is lássam,
Feküdni ott hogy kell? mint kell?» —

Lefekszik hát Kul a sírba,
Lován a lány messze hátrál;
Kiáltoz Kul, szinte sírva:
— «Kövess hát már! gyere hát már!» —

Az csak lovát veregeti,
Kantárszárát huzogálja.
Mért nem enged a ló neki? . . .
Tapogatja: nincsen álla . . .

Rúg nagyokat vékonyába,
Serkentgeti két sarkával.
Ugrik a ló kízzatába',
Felhőt söpör szép farkával.

— «Állatlan ló, boszorkány-lóm,
Vigy el engem vissza innen! . . .
Kora vón még sírba szállnom,
Kora vón még porrá lennem!» —

— «Nem vihetlek haza innen,
Barna lányka, csalfa Élet.
Gazdámhoz kell visszamennem,
Míg a hajnal újra ébred.» —

— «Állatlan ló, halál-fogat,
Vigy hát akkor a határig.
Oda, a hol a part szakad,
Lét- s Nemlét-hon ketté válik.» —

— «Jó, hát a hol a part szakad,
Lét s Nemlét-hon külön válik . . .
Onnat aztán mehetsz magad,
Merre Nap száll, mind hazáig.» —

Szökve égre, hullva mélyre
Vágtat a lány hó porában.
Támaszkodva kopja-nyélre
Féllábon Kúl fut nyomában.

Ködbe vesznek a határok,
Kúl közelget egyre jobban.
Ott az árok, a nagy árok
És a táltos bele huppan.

Hószakadék folyó-marton
Meredeken feszül égnek.
Várkastély áll fenn a parton,
Ablakai mécestül égnek.

— «Állatlan lóm, csontos ménem,
Hideg van itt, hó, sötétség!
El ne érjen vőlegényem:
Vigy föl oda, hol a mécs ég!» —

Fenn a ló egy szökkenéssel,
Kutya mordúl, kapu tárul.
Vizsgálódva néz le és fel
S leszáll a lyány csont-lovárul.

Leszökken a lány a lóról,
Mécsek fénye létreménye.
Fenyegetve int alólról
Uldözője, vőlegénye.

Száz ablakot, ajtót zörget
Nagy folyosón a lány végig;
Vasajtókat megemelget;
Befut egyen, mely kinyílik.

Keresztvasát rá bocsátja,
Lakatját be lakatolja.
Hogyha jön Kul s jónak látja,
Hadd kísértse, ostromolja . . .

Szemét a hogy fölvetette,
 Meghült a vér a leányban.
 Fényes terem áll előtte
 Szurok-füstben, fáklya-lángban.

Fényes terem közepében
 Sötét bársony ravatal áll.
 Reszket a lány félelmében :
 — «Künt is halál, bent is halál!» —

Hosszú, sötét ravatalon
 Agg óriás fekszik hanyatt :
 — «Jó, hogy jöttél, szép angyalom,
 Igazítsd meg vánkosomat!»

«Háromszázszor s hatvanötször
 Eltemettek pompa-fénynyel.
 Háromszázszor s hatvanötezör
 Feltámadtam éjten éjjel.

«Járhatok így vissza, löppal,
 Böregéreként nagy időkig,
 Álomtalan vén halottal,
 Vélem senki nem törődik.

«Nem kérdezi kényes öcsém,
 Nem nézi a bamba szolga :
 Mi a híjjam? hogy' kén? mi kén?
 Jól van-é a fejem alja?

«Henteregve szenderegni
 Vetett ágyon lehet, jól van.
 Szenderegve henteregni
 Nem való a koporsóban!» —

Nem habozik a jó lányka,
 Kultól ki ma annyit szenvedt,
 Egy más holtnak, ha kívánta,
 Megadni a végső enyhet.

Futva fut a fáklyák mellett
 Lelkendezve jó ideig,
 Másik végén a teremnek
 Felmászik az órjas fejig.

Ám odakinn döng az ajtó,
 Veri hős Kul csontos ökle.
 Ház, folyosó zeng a zajtól.
 Bosszús hangja így dörög be:

— «Hótnak hótt
 Nyiss ajtót!
 Add ki az
 Árulót!» —

Az óriás felült erre,
 Mintha kútgém emelődik.
 Fejével a padlást verte,
 Tetős terem szelelőit.

A fejevánkost igazgatja,
 Másra Élet nem is eszmél,
 Igazgatja, puhíthatja . . .
 Künn az ajtón újra nesz kél:

— «Hótnak hótt
 Nyiss ajtót!
 Add ki az
 Árulót!» —

Két lábát is földre nyújtja
 S megy a vén ős meggörnyedve.
 Mint más ember pinczelyukba',
 Ugy nem fér e tág üregbe.

Selyem-bársony dolományba'
 Megy az ősz, hogy ajtót nyisson.
 Sürög addig fönn a lányka,
 Fekhelyén hogy igazítson.

Ravatalát újra veti,
 Derék-alját puhítgatja,
 Lepedőjét egyengeti,
 Feje alját igazgatja.

Megy az öreg, rossz a lába . . .
 (Vén szuvas csont el ne vásson?)
 Űti fejét szarufába,
 Keresztfába a palláson.

Pallás recseg; fönt egy álmos
 Kakas ébred; merész torkú,
 Szelleműző tollas táltos
 Hosszút kiált: — «Kukorikú!» —

Megáll az agg és e szóra
 Nem gondol már az ajtóra,
 Visszaballag, visszafekszik,
 Mint a szurok megfeketszik . . .

Nincs baj semmi, nem fáj semmi,
 Jól fog most már ő pihenni.

* * *

Ragyogó szép kísérettel
 Jön most a vár fejedelme:
 — «Jutalmadat, lányka, vedd el!
 Légy szívemnek szép szerelme!» —

Áll a lányka szemlesütve,
 Meglepetve, tisztelettel.
 — «Légy szívemnek drága üdve,
 Jutalmadat, lányka, vedd el!»

«Ó-esztendőt, agg bátyámat
 Megváltottad jó sziveddel.
 Menekült hölgy, nemes dámvad,
 Jutalmadat, lányka, vedd el!»

«Háromszázszor s hatvanötször
Eltemettük pompa-fénynyel.
Háromszázszor s hatvanötször
Visszajött ő éjten éjjel.

«Mint a hajó, mint a csónak,
Uszvajáró vízi állat,
Hullámain ködnek, hónap
Ravatala haza szállott.

«Nem gondolta senki, senki,
Hogy kemény volt az a párna.» —
Föltekint rá s ott felejtí
Sötét szemét a leányka.

Büszke, szóke, ifju hősnek
Kérő szeme nyugszik arczán.
Véli régi ösmerősnek . . .
Ez kísérte éjji harcán.

Párja nincsen ruhájának,
Hímzett mese, napkeleti!
Tenyere nyi tulipánok,
Vízi rózsák rajza fedi.

— «Ma öröklött birodalmam'
«Oszd meg vélem, ha akarod!» —
Zokog a lány, zokog halkán,
Zokog lágyan: — «Itt maradok!» —

Dalba fog a nászkiséret:
— «Egy pár lett Ujév meg Élet.
Szállására, számára,
Főzzünk lakodalmára!»

Ujév megsókolja nejét,
Idők fia élők sarját.
Ez vállára hajtja fejét,
És nyakába fűzi karját:

— «Arany király, szőke szellem,
Ezüst arcú Ujesztendő,
Oltalmaznál holtam ellen,
Nékem az is elegendő!» —

Ajtó recseg, döng a nagy zár,
Kül kiált künn: — «Csalfa Élet,
Főligéztél, cserbe hagytál...
Most már viszont én ígézek.

«Legyen, a hogy nem óhajtod,
Zuzmarás nyár, vizenyős tél...
Haj! regő rajtad, regő rajtad,
A mért engem haza főztél!

«Megjósolom jóelőre:
Árván marad szomjas ajkad,
Özvegygé léssz esztendőre...
Haj! regő rajtad! regő rajtad!» —

Átugratott Nemlét árkán
S úgy elrepült mint a sárkány.

ELNÖKI ÜDVÖZLO BESZÉD ZEMPLÉNI ÁRPÁD SZÉKFOGLALÓ RENDES TAGHOZ.

BEÖTHY ZSOLTÓL.

Kedves társunk,

székfoglalóját mindnyájan gyönyörűséggel és örömmel hallgattuk. Fölsimertük már a tárgy választásában az ön költői egyéniségének épen azokat a vonásait, melyeknél fogva szeretettel híttuk meg körünkbe. Egyikök a költészetnek tiszta, odaadó, minden mellékteliktől ment cultusa; ambitiójának nem zajos és lármájában sokszor kétes értékű eredményeihez, hanem inkább nemes örömeihez fűzése. A másik egy drága Arany-hagyomány: művészi lélekkel való beolvadás a naiv néplélekbe, emlékeibe, mondai alkotásaiba, képzeletébe. E hajlamának és tehetségének köszöni újabb epikánk egyik gyöngyét, A *boszút*, melylyel ön a mythikus balladát vezette be költészetünkbe. Ha tiszta hangja nem tudta is olyan mértékben legyőzni életünk vásári lármáját, a milyen győzelemre méltó lett volna, de viszont ez a hang mélyebb és tisztább, hogy bármi is elmoshatná és elfeledtethetné. Kérjük, hogy közöttünk is maradjon e nemes szellem képviselője s az örömök, melyeket költészetének köszönni fog, a mi örömeink is lesznek. Ennek reményével nyujtom át önnek, kedves társunk, tagsági oklevelét.

1941. ÉVI ÉRTÉKES

A tagok munkálataiból

IV.

A TAGOK MUNKÁLATAIBÓL.

A tagok munkálataiból

A tagok munkálataiból

A tagok munkálataiból

KISFALUDY KÁROLY TÉTI SZOBRA ELÓTT.

1911 október 29.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Tisztelt közönség,

a rendező-bizottság szívességéből az első szó tisztessége annak az országos intézetünknek jut, mely Kisfaludy Károly nevét viseli: a Kisfaludy-Társaságnak. Ez az intézet arra alakult, immár nyolczvan éve, hogy a mester hírét, nevét, dicsőségét, de ne csak ezeket, hanem szellemét is őrizze és szolgálja. Kegyelettel ápoljuk Kisfaludy Károly nagy emlékét, ki a színpad világának első magyar hódítója volt; de ápoljuk szellemét is, melyből egy új, a réginél korszerűbb és magyarabb irodalom indult. Ő kapcsolta össze ezt az irodalmat újra személye szerint és bensőleg a nemzet politikai életével és vezéreivel. Ő oltotta be a magyar irodalom lelkébe annak a nagy átalakulásnak tevékeny vágyát, mely az új magyar nemzetet megteremtette: a magyar magyar nemzetet, a művelt magyar nemzetet, a szabad magyar nemzetet és az egész magyar nemzetet. A közízlés mezején, a művészi fejlődés terén és eszközeivel ezt a hagyományt, ezt a szellemet törekszik képviselni a Kisfaludy-Társaság.

Ennek az intézetnek nevében a honfiérvés tiszteletével, az irodalmi bírálat hódolatával és a családi kegyelet melegével üdvözlöm a mester emlékét szülőföldén és ez emlék lelkes alkotóit. Üdvözlöm mély örömmel, mint új és lélekemelő bizonyosságát annak, hogy az igazi próféta mégis csak próféta a maga hazájában és szülőföldén is. Ilyen igazi próféta volt Kisfaludy Károly is. Hogy mire nézve és miben volt próféta: erre egy röpke pillantás magunk körül, egy tekintet ezekre a sokoró-alji szép mezőkre, a legrövidebben és legvilágosabban megfelel nekünk.

Itt a szomszédunkban két viruló síkság a magyar történet két fekete napjának őrzi emlékét: Koronczó és Ménfő. A koronczai mézón a dunántúli kurucz sereg ezreinek holttestét temették el Pannónhalmának benzés atyái s a kurucz énekes itt sóhajtotta el: «Óh felséges isten, igyünk mire juta! Az mi romlásunkat mind az világ tudja.» A régi magyar vitézségnek, mely csupán a maga erejével

törekedett kiküzdeni jogát: az ebben való elfogódásnak egyik temetője ez a térség. Szomszédjában Ménfőnek Győr felé hajló síkja, hol a fölkelő nemesség vívta utolsó csatáját, azt meséli nekünk, hogy itt nemcsak a francia fegyverek győzték le hős eleinket, hanem a kornak az idejét múlt, avult közrend ellen forduló szelleme. És ez a véráztatta sokoró-alji föld szülte Kisfaludy Károlyt, a ki megértette mindazt, a mire szülőföldének gyászos emlékei tanították. Megértette s költészetének hol lelkesítő, hol kaczagató erejével hirdette, hogy új eszmékre, új fegyverekre, új seregre van szükségünk. Zászlóul: nemzeti hagyományaink kibékítésének eszméjére az európai haladással; fegyverekül: az önismeretre, a munkára, a közmíveltségre; hadseregül: az egész nemzetre, a nemzetnek egygyéolvadt osztyályaira. Így juthatunk csak diadalmasan előre azon az úton, a mely célhoz vezet. Erre az útra mutatva hangoztatta Kisfaludy Károly Széchenyi előtt azt a biztató szót, vagy az ő idejében inkább jós-igét: «Él magyar, áll Buda még!»

Egy rövid évtized munkásságával az övénél nagyobb nyomot költészetünkben és nemzeti életünkben csak Petőfi hagyott. E dicső pálya lelkesítő és irányító emlékét őrizze ez az alkotás és őrizze e föld magyar népének, de az egész nemzetnek szíve és elméje.

ARATÁS.

LÉVAY JÓZSEFTŐL.

A Kisfaludy-Társaság 1911 márcz. 1-sejei ülésén felolvasta Kozma Andor.

Mélázva ülök
Puha fészkekben ;
Oh ! be szeretnék
Kirepülni innen !
El messze, messze :
Virányán bolygani
Szabad mezőknek,
Kezet nyujtani
Az anyaföldnek,
Ha éreznék rá
Módot, erőt,
Mint volt apámnak,
Az ős természet
Boldog fiának,
Rég, rég ezelőtt.
Meleg napfényen
Neki-vetkezve,
Szórni a földbe
Veritékezve
Bóven a piros
Búza-magot ;
Remélve, várva
Dús aratásra
Sűrű keresztet
S otthon a szérűn
Magásra eresztett
Nagy asztagot.
És mikor a tél jó

S tarlott mezeinkről
Mindent betereget,
Hóviharos felhő
Borítja egét :
Egyszerű hajlék
Tűzhelye mellett
Érzeni nyájas
Rokoni körben
A szeretetnek
Áldott melegét.
Élni nyugodtan,
Élni vidáman
Azzal, mit a nyár s ős
Tárháza adott,
Sejteni, várni
Téli borúból
A közelítő
Tavaszi napot.
S bízva imáink
Nagy erejébe,
Egy-egy szent könyvet
Venni elő
S tenni sorsunkat
Annak kezébe,
A ki felettünk
Gondviselő. —
Hajh ! ez ábrándot
Elkésve szőttem,

Az élet már egy
 Puszta előttem,
 Áldatlan ugar,
 Dísze, virága
 Nem búzavirág,
 Csak lenge avar.
 Egy szögletben

Ott feledetten
 Tuléredt kalász-
 Foltocska maradt:
 Én vagyok az, látom
 S nyugodtan várom:
 Jön az arató
 És learat.

A SZOBOR BESZÉL.

(Rimaszombat, 1911 június.)

LÉVAY JÓZSEFTŐL.

A Kisfaludy-Társaság 1911 október 4-iki ülésén felolvasta Kozma Andor.

Áll a szobor magas talapzaton,
Hozzám beszél, figyelve hallgatom :
Isten hozott, te régi hű barát!
Gondoltam én itt is gyakorta rád,
Itt, hol sok év előtt szülő hazám
Porondján ércz-alakká változám,
Halott érczczé, de melyben nincs kihalva,
Él s működik még szellemem hatalma.

A gyors idő folytát szemlélem itt :
Árján viszi a lét küzdelmeit.
Hulláma föl-fölhág, meg' visszahúll,
Így foly örökké változatlanúl.
Ezt tükrözi, bármint tekintem is,
Rég-rég lezajlott földi életem is ;
De mindarról, mit így látok, vagy érzek,
Senki másnak, csupán neked beszélek.

Mily élet volt az ! . . . te jól ismeréd
Örömeit, fájdalma tengerét,
A gyötrött szívet, a tarolt mezőt,
Melyre dísz csak képzelmem fénye szőtt :
De most már, íme lásd, köröskörül
Lábam alatt virágszönyeg terül.
Tövisei mind eltűntek előlem,
Mert hű valék, mert szobor lett belőlem.

BÁTORI GÁBOR.

HISTÓRIA ÖT FELVONÁSBAN

VÉRTESI ARNOLDTÓL.

SZEMÉLYEK.

Bátori Gábor, erdélyi fejedelem.

Imrefi János.

Kornis Boldizsár.

Kendi István.

Bethlen Gábor.

Kákonyi István.

Kamuthy Farkas.

Nagy András, hajduk generálisa.

Dengeleghy Mihály }

Szilassy János }

Ladányi Gergely }

Zámbó Balázs }

hajdu kapitányok.

Géczi András.

Baling János.

Weisz Mihály }

Chrestels János }

brassói polgárok.

A kolozsvári főbíró.

Fokthúi Máté prédikátor.

Lónyay Farkas, a fejedelem apródja.

Török János.

Astronomus.

Udvarmester.

Mehemet Aga, a török császár követe.

Óreg székely.

Minorita barát.

1. } testőr.

2. }

1. } hajdu.

2. }

1. } székely katona.

2. }

Kornisné.

Imrefiné.

Dengelegyhyné.

Szebeni polgárleány.

Török leány.

ELSŐ FELVONÁS.

Fejedelmi palota Kolozsvárott. Kettős csarnok oszlopos arkádokkal elválasztva. A falak lombfüzérrel, zászlókkal s a Bátori-ház czimereivel (három ezüst sárkányfog kerekded kék mezőben) díszítve. A színpad felé néző részen a fal mellett ülő-padok. A háttérben nagy szárnyas-ajtó, mely állandóan nyitva marad.

I. JELENET.

Bátori Gábor fejedelmi díszben, zöld bársonypalástban, harangzúgás, ágyúdörgés, trombitaharsogás közt, fényes kísérettel, testőrökkel (a kék haczerokkal) bejön, utána *Imrefi János*, *Bethlen Gábor*, *Nagy András* és más főurak, hajdu-kapitányok, azok közt *Szilassy János*, *Ladányi Gergely*, *Dengeleghy Mihály*, a kolozsvári főbíró, kolozsvári polgárok. Bent a teremben várják *Kornis Boldizsár*, *Kendi István*, *Kamuthy Farkas*, *Kákonyi István* és más főurak, székelyek, szászok követei, köztük *Weisz Mihály*, *Kornisné*, *Imrefiné*, *Dengelegyhyné*, más úri asszonyok, *Fokthüi Máté* kálvinista pap, nagy sokaság.

KORNIS. Vivat serenissimus princeps, a mi felséges fejedelmünk, Bátori Gábor, éljen!

MIND. Éljen. Vivat!

BÁTORI (*nyájasan*). Köszönöm, híveim, barátim, atyámfiak. Hogy magatoknak s édes hazánknak fejedelmévé választott kegyelmetek, meg szolgálom mind közönségesen, mind kinek-kinek meghálálom. Új dicsőséges, boldog idő kezdete legyen ez a nap, melyen isten kegyelméből őseim fejedelmi székét elfoglaltam. Áldás szálljon palotákra és kunyhókra. Visszavonás ne düljön tovább köztünk; én az egyetértést hozom. Nyíljék meg bő forrása ma fejedelmi kegyelmünknek. Kornis Boldizsár bátyám, te kegyelmedet nevezzük ki udvari főkapitányunkká, egyben székelyek generálisa is te légy. Első fogsz lenni az országban miutánunk. Sokat tapasztalt bölcsességed támogassa tapasztalatlan ifjúságunkat.

KORNIS (*tévedet* *hajt*). Uram, fejedelmem, kegyességed nagyobb mint érdemem.

BÁTORI Ha szerénységednek még nem elég, szeresz te hozzá újabb érdemet . . . Lépj elő, Kendi István, te fogsz lenni ország kanczellárja. Azt akarom, hogy a te híres, fényes nemzetséged visszanyerje régi dicsőségét. Minden konfiskált jószágotokat, melyet előbbi fejedelmek elvettek, visszaadom.

KENDI. Felség, ajkam hirdesse holtig tartó hálám.

BÁTORI. Ne ajkadon, szívedben hordd a hálát.

KÁKONYI (*halkan Kamuthyhoz*). Ez nagylelkű fejedelem, bizony.

KAMUTHY (*szintén halkan, bosszúsan*). Nagylelkű, de mit osztogatja az én jószágomat! Törvényes donatióval kaptam, a mit kaptam a Kendi javakból.

BÁTORI. Vitézlő Nagy András, hajdúk főkapitánya, a mai naptól fogva nagyságosnak tiszteljenek. Fejedelmi tanácsunkban fogsz ülni mint tanácsúr s neked inscribáljuk Bajom várát minden tartozékával.

NAGY ANDRÁS (*nem hajt térdet*). Nehéz a térdem, nem hajlik, uram, de kardom könnyen suhint s tizenötezer vitéz jön utánam, a merre intek nekik, még a pokolba is. Ezt hozom én, kegyelmes uram, Bajoméért.

KAMUTHY (*halkan Kákonyihoz*). A dölyfös paraszt.

BÁTORI. Hajdu vitézeinknek köszönet. Boldogult Boeskey fejedelem minden donatióját megerősítjük nekik. Most rajtad a sor, Bethlen Gábor, barátunk, rokonunk. Te voltál a legelső, a ki mellénk álltál. Hűségedet hűséggel fizetjük. Legyen tied Déva és te fogsz lenni Gyergyó, Kászon székek főkapitánya.

KAMUTHY (*Kákonyihoz*). Nekünk is juttathatna valamit. Gyalut megérdemelném.

KÁKONYI. Egy pár falucska talán magam is. De hátha még...?

BETHLEN (*térdet hajt*). Fejem, karom, minden csepp vérem felségedé.

BÁTORI. Hiszünk neked és üdvözljük általad derék székely népünket hegyei között. A sebeket, miket Bátoriak keze ütött rajtok, meggyógyítja a Bátori keze.

WEISZ (*követelőn*). S a szászok, felség, mit reméljenek?

BÁTORI (*büszkén*). A szászok is reméljenek . . . hűségük szerint.

WEISZ. A szász nemzet nem alábbvaló a többinél.

BÁTORI. Erdély szabadságához ragaszkodjatok, az a tiétek is. Még a farsangon meglátogatlak. Mondják, hogy gazdagok városaitok. Hiszem, hogy vendégszeretők lesztek.

WEISZ. Felségednek iparkodó jobbágysai vagyunk. (*Mélyen bókol s hátra vonul, mialatt magában motog.*) Eljön éhes hadával s kiél bennünket. Ez a szászságnak nem barátja. Sőt tőle nem várhatunk.

BÁTORI. Még sok van, a ki fejedelmi kegyelmünkre érdemes. Jegyezd föl, Imrefi. De most már lakomára. Igyuk meg a mai nap áldomását. S vigasságunkban egész népünk vegyen részt, gazdag, szegény. Kolozsvár főbirája, guríttasd ki a hordókat pinczénkből. Üssétek csapra, igyék ma boldog-boldogtalan.

FŐBRÓ *(mélyen bókolva)*. Felséged rendelését teljesítem. Iszunk a felséged hosszú és dicső uralkodásáért. *(Elmegy.)*

BÁTORI. És most, urak s ti nemes hölgyek, induljunk, vár a lakoma. Azután tánczra. Zendüljön a síp, hegedű s gyöngyöző borral teljék a kupa. A vigasságnak hajnalig ne legyen határa. Kornisné asszonyom, nyujtsd hó karodat. Ezt a szép, formás gömbölyű kart. Utánam, urak.

(Mind elmennek a csarnok hátulsó részén át jobbra, csak egy pár hajdukapitány s néhány kék testőr marad hátul, elől pedig Bethlen és Fokthüi Máté.)

II. JELENET.

BETHLEN. FOKTHÜI. *(Közben-közben halk zene hallatszik és a lakoma zaja.)*

BETHLEN. Siessünk, tiszteletes uram, elfoglalják helyünket. Tarde venientibus ossa.

FOKTHÜI. Kegyelmed mehet, Bethlen uram; én nem megyek.

BETHLEN. Bójtól talán prédikátor uram pápista szokás szerint? De péntek sincs.

FOKTHÜI. Nem tréfa ez, uram. Pogányok országába jutottunk; mit keressen ott az Úr szegény szolgája? A babyloni király lakomája ez, átkos tobzódás, förtelmes tivornya. Asztalhoz ülnek, mint a bármok asztali imádság nélkül.

BETHLEN. Kegyelmednek kellett volna jó példával előljárni.

FOKTHÜI. Ki hallgat itt reám? Szavam elvesz, mint a próféta szava az Ákháb udvarában. Hát azért kellett nekünk a mi jámbor öreg Rákóczi Zsigmond fejedelmünktől elszakadni, hogy ide hozzuk nyakunkra ezt a sátán ivadékát?

BETHLEN. Prédikátor uram, az ország választotta, mind a három nemzet szabad akaratból s Rákóczi Zsigmond maga leköszönt.

FOKTHÜI. Leköszöntettétek ti urak. Lehúztátok róla a palástot, mint Krisztus Urunkról a zsidók. Nem kellett kegyelmeteknek. Kellott inkább ez a tánczos. Hát nem szégyen, hogy a fejedelem ugráljon, hányja-vesse lábát, kezét, ölelgesse az asszonynépet? Nézze csak nagyságod, ha megtelt borral, mindjárt kirúgja maga alól a széket s tánczra perdül, mint valami pojácza.

BETHLEN. Fialat vér, húsz éves. Miért ne mulasson?

FOKTHŰI. Nagyságod beszél így, Bethlen uram? Hát a jó erkölcs?

BETHLEN. A jó erkölcs? Azért, mert az öreg Rákóczi podagrás lábával nem tánczolhatott, csak az aranyakat dugdosta félre a vén fősvény, hát már a jó erkölcs ellen vétkezik, a ki másforma?

FOKTHŰI. Istenfélő embernek útalatos ez a tivornya, dinomdánom, muzsikaszó. Megnövekedtek a ti gonoszságaitok és én kiöntöm reátok az én haragomat, mondja az Úr. Most tánczoltok, torkoskodtok, bujálkodtok, de majd fogaitokat fogjátok csikorogtatni a gyeheña tüzében.

BETHLEN. Ugyan, ugyan, tiszteletes uram, egy kis táncz miatt?

FOKTHŰI. Hát vak kegyelmed? Nem látja a sárkány fogát? Im nézze, címerében hordja az átkos fajzat. Bizony megérjük a Bátori Zsigmond véres idejét. Gonosz magból csak gonosz gyümölcs lehet. Hajdúk, latrok, mindenféle zsvány hadi nép kíséri ezt az új fejedelmet. Mint a sáskaraj jöttek reánk Magyarországból.

BETHLEN. A Bocskay hadi népe, prédikátor uram. Ezek kötöték föl a kardot a mi szabadságunkért.

FOKTHŰI. A kard élet most majd a mi nyakunkra teszik. Jaj neked Erdélyország, mivelhogy elhagyta az igaz isten útját! Veszelemben a mi reformáta hitünk is, nagyságos uram.

BETHLEN. De hiszen a fejedelem a mi hitünkön van.

FOKTHŰI. Pápista papok nevelték gyerekkorában. Nem hiszek neki. Im látja kegyelmed, pápistáknak a kezébe adja a hatalmat, Kendinek, Kornisnak. Hát túrjuk ezt?

BETHLEN. Négy a recepta religio, prédikátor uram. Törvény szerint a pápisták vallása is szabad.

FOKTHŰI. Azért fog elveszni ez az ország. Visszatérnek Bál papjai átkozott miséjükkal. Egy jezsuita páter immár örvendező verset is írt az új fejedelem tiszteletére. Vigyázzon nagyságod, a sátán itt ólálkodik körülöttünk. A Bátoriaktól nem jöhet semmi jó. Sok nyakat levágtak azok ebben a kis Erdélyországban. Jó lesz vigyázni, hogy a nagyságod nyakára ne kerüljön a sor.

BETHLEN. Hagyja a profécziákat prédikátor uram. Bizony csak az ebéd végére jutunk.

FOKTHŰI. Ám menjen nagyságod, de jusson eszébe, hogy az Úr lelke szólt az én ajkamon. *(Elmegy a háttéri nagy ajtón.)*

BETHLEN. *(Jobbra megy s találkozik Kornissal és Kendivel, kik a lakomáról jönnek.)*

Már vége az ebédnek?

III. JELENET.

KORNIS. KENDI.

KORNIS (*a befelé menő Bethlenhez*). Még részesülhetsz, hu sietsz. (*Aztán Kendivel előre jön, ingerülten.*) Nem nézhettem tovább. Czudarság, a hogy sugdos az asszonyoknak, a hogy illegeti magát. Édes minden szava s a bókók csak úgy hullnak ajakáról, mint tavasszal almafáról a virág, ha a szél rázza. Hát fejedelemnek való ez? Ott-hagy minket az asztalnál s tánczra perdül a feleségeinkkel.

KENDI. Félted bátyám a tiedet?

KORNIS. Nem féltem, becsületes asszony. De a mi sok, hát sok. Ha fejedelem, hát vigyázzon méltóságára. Ne forgolódjék mindig a szoknyák körül.

KENDI. Egy kis enyelgés talán még meg nem árt.

KORNIS. Van hites felesége, enyelegjen avval. Hol hagyta? Miért nem hozta el?

KENDI. Azt mondják, nem igen szenvedheti.

KORNIS. Hallottam én is. Mondják, úgy él szegény, mintha özvegy volna. Az ura mindig másfelé csapong.

KENDI. De azt is mondják, hogy nem valami remekbe készült asszonyállat.

KORNIS. Mindegy, a házasság szentség, öcsém. S a fejedelmi székben példát kellene mutatni.

KENDI. Na hiszen szép példát mutat. Rebesgetik, hogy Imrefiné a szeretője volt már Ecseden.

KORNIS. Azért áll olyan nagy kegyben az ura. Gyönyörű mák-virág ez a pár.

KENDI. De mit bolygassuk mi azt, bátyám, ha Imrefinek jó az úgy?

KORNIS. Én bolygatom. Gyalázatosság, hogy ez a Kurafi János itt hatalmaskodjék. Miért hozta magával a fejedelem? Veszett volna odakint Magyarorszáiban.

KENDI. Ma nagyon haragos kegyelmed, bátyám.

KORNIS. Haragra van elég okom. Ne nézzen engem senki második Imrefinek. Hitvesem az enyém, ágyamban nem osztozom.

KENDI. Ki merné azt?

KORNIS. Istenemre, ne is merje senki. (*Háttafelé megy s jobbra benéz.*) Már megint az én feleségemmel tánczol. Hát nem hagyhatná békében az asszonyt? Szemet szúr, hogy annyit forgolódik körülte. Jól tetted öcsém, hogy nem hoztad el a tiedet.

KENDI. Nagyon szemérmes még az enyém, csak imént volt a lakodalmunk.

KORNIS. Hát azt hiszed, hogy az enyém megszokta a ledér beszédek hallgatását? De taposs rá a frissen esett hóra, sáros lesz az is. Ez az udvar nem a mi asszonyainknak való.

KENDI. Tüzes a Bátori vér, zabolátlan.

KORNIS. Zabolát vetek neki, ha kell. Lekenyerezni engem nem lehet.

KENDI. Hitet adtunk, bátyám, a fejedelem kezébe.

KORNIS. Hitet adtam, de nem ígértem, hogy kendőt kötök szememre s vak leszek.

KENDI. A fejedelem hatalmas.

KORNIS. Tudom. Sok ezer hajdu állja trónusát körül. De kellett az nekünk? Kellett, hogy itt hetvenkedjék előttünk Nagy András, a jöttment, a hajdu? Tanácsúr Nagy András és egy sorban ül velünk a hitvány. A törzsökös nagy nemzetségek közt a bocskoros.

KENDI. Resteltem én is, de mit tegyünk?

KORNIS. Rovásra rójjuk. De nagyon félek, Kendi öcsém, hogy sok kerül még arra a rovásra.

KENDI. Bátyám bizalmatlan?

KORNIS. Miben bízam? Hiszen még vallását is megtagadta Bátori. Vagy gondolod, hogy visszatérhet még a mi katolika anyaszentegyházunk kebelébe?

KENDI. Várjunk, reméljünk. A szentlélek kegyelme nagy.

KORNIS. Ha azt hibetném . . .

KENDI. Sok bűnös megtért már és lett buzgó hitvalló . . . De ime itt jön a fejedelem.

KORNIS. Az én feleségemmel!

IV. JELENET.

ELŐBBIEK. BÁTORI. KORNISNÉ.

BÁTORI *(kaszán vezetve Kornisnét)*. Itt, asszonyom, pihenj meg. Itt hűsebb a levegő. *(Leülteti egy padra s leül melléje.)*

KORNISNÉ *(legyezi magát)*. Felséged kifárasztott. Én már elszoktam a táncztól.

BÁTORI. Hogyan, szép asszonyom? Ily ifjan? Ilyen ragyogón? Hát Erdélyországunknak leventéi hová lettek, hogy senki föl nem szólal? Ne gyönyörködjünk e formás kis lábacsákak fürge mozgásá-

ban? Kolostor lett a radnóti kastély, hol féltve őrzi Kornis bátyánk drága kincsét? S csak ma szabadult ki egy pillanatra a rab madárka?

KORNIS (*ki Kendivel kissé távolabb állt, halkán Kendihez*). Hallottad ezt?

KENDI. Hallottam. Virágos szó, de csak szó, szó, mely mint köd, pára elszáll.

KORNIS. Behat a fülbe, mint mérges lehellet, onnan a szívbe. A gyöngö asszonyszívbe. S én itt hallgassam bambán?

KENDI. Ha lármát csapsz s tüzet kiáltasz, magad gyujtod föl házadat.

BÁTORI (*Kornisnéhez*). Azt mondod, nem vagy rab madárka?

KORNISNÉ. Bizonyynyal nem vagyok. A házi tűzhely az asszony helye. A konyha, kamra, belső gazdaság.

BÁTORI. Venus nem arra termett.

KORNISNÉ. Venust mesékben szöttek, engem a földre szült anyám. Együgyű székely asszony vagyok, csak jó feleségnek való.

KENDI (*Kornishez*). Hát ezt hallottad-e?

KORNIS (*mogorván*). Hallottam. Okos beszéd, de orczájának pirulása meghazudtolja szavát. S miért reszket kezében úgy a legyező?

KENDI. Tigrissel játszik, nem lehet nyugodt.

BÁTORI. Szép asszonyom, te mindenre tudsz felelni. Rab sem vagy, Venus sem vagy; de én tudom, hogy mégsem úgy születél, mint más halandó. Rózsafán termettél. Virág vagy; boldog, ki keblére tűzhet.

KORNISNÉ. Hervadt virág, nem érdemes már leszakítani.

BÁTORI. Nekem boldogság volna.

KORNISNÉ. Felséges úr, ne folytasd. Nem illik, hogy tovább hallgassam.

BÁTORI. Ily könnyen nem szabadulsz tőlem. Egy tánczczal még adósom vagy.

KORNISNÉ. Nem ígértem.

BÁTORI. Nem, Kornisné asszonyom, te semmit sem ígértél; de ma oly boldog és vidám vagyok, ne rontsd meg boldogságomat.

KORNISNÉ (*mosolyogva*). S egy táncz elég a boldogsághoz?

BÁTORI. Ma azt hiszem, ha kezedet megfoghatom, az is elég.

KORNIS (*Kendihez*). Ördög, pokol! Kezét fogdossa.

KENDI. Bátyám, csöndesen! Egy kézszerítés még nem a világ.

V. JELENET.

Előbbiek. Udvarmester, Baling János, Géczi, Astronomus, kobzosok bejönnek a szárnyas nagy ajtón. A színpalak közül beszállingóznak urak, udvari nép, Kamuthy, Kákonyi, Nagy András, Dengeleghy, Szilassy stb.

BÁTORI (*az udvarmesterhez*). Mi az?

UDVARMESTER. Kobzosok jöttek felséged mulattatására.

BALING JÁNOS. Kobzosok vagyunk, kegyelmes úr. Szép virágénekeket tudunk és hősi dalt is bajnokokról, mindent, a mi csak kedves vitézek szívének. Hallottuk híret felséged fejedelmi beiktatásának s íme eljöttünk zengedezni, mit isten tudnunk adott.

BÁTORI. Téged ismerlek, Baling János. Már hallottalak. Mint gyermek lelkesedtem már hős dalaidon, mikor István bátyámnál penggetted lantodat Ecsed várában.

BALING. Elénekeljem-e, uram, a Bátor Opos hős regéjét?

BÁTORI. Az én rettenthetetlen ősemét, a ki szörnyű viaskodásban legyőzte a sárkányt, mint Szent György vitéz? Én is szeretnék sárkányokkal viaskodni, nagy tettekkel jeleskedni, hogy hírem fönnmaradjon s kobzosok zengjenek róla késő unokáknak.

BALING. Nagy lelked szárnyakat keres, uram. A mi dalunk is segítsen repülni.

BÁTORI. Viszont én nem leszek fukar hozzátok. Azt akarom, hogy ne kószálj tovább hajléktalan. A fogarasi kapitányság legyen a tied. Szolgálj engem ezután a karddal is.

BALING (*térdet hajt*). Szolgállak, felséges uram, utolsó lehelletemig.

BÁTORI. Ki az a társad ott melletted?

GÉCZI. Géczi András a nevem, felséges úr. Jó nemes vagyok, csak szegény, mint a templom egere. Vitézkedtem a hajduk közt, írástudó is vagyok. Mágocsi Ferencz ő nagysága tokaji tiszttartója voltam. Most földönfutó vagyok. Egy kanonokkal összeveszttem s olyat találtam ütni rajta, hogy a másvilágra ment. Azóta bujdosom s kobzommal keresem kenyeremet.

BÁTORI. Maradj nálunk. Itt védve vagy és jut neked kenyér. Lesz udvarunkban számodra való hely.

KORNIS (*bosszúsan Kendihez*). Minden csavargó hivatalt, jószágot káp itt. Hát préda lesz már egész Erdélyország?

KENDI. Vigyázz, bátyám, sok szem tekint ide.

KAMUTHY (*halkan Kákonyihoz*). Most kellene tán Gyalut kérni, most olyan adakozó kedvében van a fejedelem.

KÁKONYI. Elkésett kegyelmed. Az imént ott bent már odaadta ő felsége Sennyei Pongrácznak.

KAMUTHY. Nincsen szerencsém. Az asszony az oka. Mondtam, hogy forgolódjék jobban a fejedelem körül. Bezzeg forgolódnak mások.

BÁTORI. Udvarmesterünk, adj bort a kobzosoknak. A legjavából, tarczali termésünkéből. Később majd meghallgatjuk őket . . . De várj. Hát az miféle szerzet ottan hátul?

UDVARMESTER. Jövendőmondó astronomus, felséges úr.

BÁTORI. Lépj előbbre.

ASTRONOMUS (*csodálatos csillagzati jelvényekkel tarkított fekete palástban, magas csúcsos mágusz süveggel a fején, előre lép*). A csillagok járását vizsgálom, felség. Prágából jövök, Rudolfus császár udvarából. Előttem nincs rejtett titok. Belátok messze jövőndőbe. A planétákból mindenkinek sorsát megjósolom.

BÁTORI. Teringettét, magam is szeretném tudni.

ASTRONOMUS. A horoskop már össze van állítva, felség. (*Egy fekete táblára vonalakat húz és számokat ír.*) Felséged augusztus tizenötödikén született a Szűz csillagzatnak jegyében és Saturnus volt az uralkodó planéta. Ez háborút jelent. De dicsőséges lesz felséged uralkodása, ha az asszonyoktól őrizkedik. Mert Venus itt áll és galyibát csinál. Őrizkedjék felséged az asszonyoktól.

BÁTORI (*nevetve*). Az asszonyoktól őrizkedjem? Bölcs férfi, biz isten esztelen vagy. Nem édesebb a diadal a harczmezőn, mint női szíven, mely meghódol.

KORNIS (*Kendihez*). Szégyen fejedelem szájából ilyen hallani.

KENDI. Ne vess minden szót latra, bátyám. Fejébe szállt a bor is egy kicsit.

BÁTORI (*az astronomushoz*). Hogy hosszú vagy rövid lesz-e uralkodásom, lelkemre, avval nem törődöm. A háborútól nem félek. Magam, nevem, országom dicsőségéről gondoskodom. (*Udvarmesterhez.*) Ötven arany forintot adj neki s egy czobolyprémes mentét, hogy meg ne fázzék Prágáig, míg visszatér hóbertos császárjának udvarába. (*Azian Korniónéhoz fordul s halkán cseveg vele.*)

NAGY ANDRÁS (*Dengeleghyvel egy csoportban*). Ha háború lesz, szükség lesz miránk is. Becse van a hajdunak akkor. Bizony, ha az én tizenötezer vitézem nincs, ő felsége sem ülne ma a fejedelmi székbén.

DENGELEGHY. Becsülettel megfizetett érte a hajduknak is, kegyelmednek is.

NAGY ANDRÁS. Nem mondom, hogy nem. Noha Homonnai uram

sém lett volna zsugori. Neki köszönhetjük, hogy Kálló is a mienk. Igérte jóindulatát más is. Hozhattam volna ide fejedelemnek, a ki nekem tetszik.

DENGELEGHY. Hát kegyelmed hozta? Kegyelmed maga?

NAGY ANDRÁS. Én is, te is. Az a tizenötezer vitéz, a kinek én parancsolok. Bizony, ha mi nem vagyunk, ezek a pártos erdélyi urak, a ki mindegyik maga szeretne fejedelem lenni, soha meg nem választották volna.

DENGELEGHY. Örüljünk, generális uram, hogy ilyen nekünk való urat szereztünk.

NAGY ANDRÁS. Megválnik. Talán még több is lesz az ő felsége tarsolyában.

DENGELEGHY. Hát igyunk, generális uram.

NAGY ANDRÁS. Igyunk. A bora jó ennek a Bátorinak, az szent igaz. *(Dengeleghyvel jobbra elmegy.)*

DENGELEGHY *(menetközben Szilassyhoz)*. Nem jössz velünk?

SZILASSY. Már többet ittam, mint a fejem birja. Csak nyiri vinkóhoz vagyok szokva.

BÁTORI *(Kornisnéhez)*. Már megpihenhettél, szép asszonyom, hát térjünk vissza. A táncz tündére csiklandozza már a talpamat.

KORNISNÉ. Engedje el felséged kegyelmesen. Nagyon fáradt vagyok.

KORNIS *(közelebb jön)*. Útra is kell már indulnunk, kegyelmes úr. Radnót jó messze van.

BÁTORI. Miért mennétek el? Miért ne maradnátok itt éjszakára? Ilyen nagy napon. Az én kedvemért.

KORNIS. Lehetetlen, uram. Vár otthon gazdaságunk. Ezer ügyesbajos dolog.

BÁTORI. Utálatos szó az, hogy lehetetlen. Nem akarásnak az a neve.

KORNIS. Lehetetlen, felséges úr.

BÁTORI. Ha fejedelmed kívánja, akkor is? Hát ennyit érek én neked, Kornis uram?

KORNIS. Ne kívánd, felség.

BÁTORI *(ingerülten)*. Ellenszegülsz?

KORNIS *(félre)*. A szög kibújik a zsákból. Szemének villanása elárulja zsarnok természetét.

BÁTORI *(híztelen leküzdve föllobbanását)*. Nem bátya, nem erőszakoskodom. Ha válni kell, hát váljunk el mint jó barátok, kik nemsokára látni fogják egymást. Meglátogatlak Radnóton.

KORNIS *(kedvellenül)*. Vendégét hódolattal várja Kornis Boldizsár.

BÁTORI. Add kezedet búcsúzásra. S te is, szép asszonyom. Fogadj majd szívesen.

(Kornis és felesége elmennek.)

KENDI *(Kamuthyhoz és Kákonyihoz közeledik)*. A fejedelem rosszkedvűnek látszik. Vigasztalnánk talán.

KÁKONYI. Nem ismered. Húzódjunk félre inkább.

(Kákonyi, Kamuthy, Kendi el.)

VI. JELENET.

BÁTORI. SZILASSY.

BÁTORI *(főlkelt s menni akar, miközben hevesen, bosszúsán ránt egyet a nyakában lévő atanylánczon, mely leesik, a nélkül, hogy észtevenné.)*

SZILASSY *(fölvessi s Bátorit után megy)*. Elvesztetted, kegyelmes úr.

BÁTORI. Tartsd meg . . . a mai napnak emlékeül. *(Tovább megy, de visszafordul.)* Neved, vitézlő hívem?

SZILASSY. Szilassy János, hajduk kapitánya vagyok a Nagy András generális uram seregében.

BÁTORI. Tetszel nekem. Szemedből olvasom ki bátorságodat. Nem volna kedved beállni testőreim közé? Ilyen kapitányt szeretnék nekik.

SZILASSY. Szabad hajdu akarok maradni, uram.

BÁTORI. Az én hűségemen maradsz?

SZILASSY. Annak a hűségén, uram, a kinek a kenyerét eszem.

BÁTORI. Úgy hát az enyémen.

SZILASSY. Felségedén, míg felséged el nem bocsát.

BÁTORI. Hát holtig, mert holtig el nem bocsátlak.

SZILASSY. Akkor holtig.

BÁTORI. Szolgálsz engem mindenki ellen?

SZILASSY. Mindenki ellen, lenne bár saját édes testvérem.

BÁTORI. Jusson eszedbe, mit ígértél. Most hagyj magamra. Egy-két perczet hadd szentelek gondolkozásnak.

(Szilassy elmegy. A színpad e közben egészen kiürült.)

VII. JELENET.

BÁTORI egyedül, aztán IMREFI.

BÁTORI (*visszaül előbbi helyére s gondolatokba mélyed*).

IMREFI (*bejön s csodálkozva megáll*). Hogyan? Felséged ily egyedül?

BÁTORI. Csodálkozol, jó Imrefi? Hát azt hiszed, hogy egy perczig sem lehetek boros kupák, víg czimborák, táncz, asszonyok nélkül? Te még csak az egyik Bátorit ismered, a duhajt, a könnyelműt, csapodárt; de él itt bennem még egy másik is. Egy másik Bátori. A sárkányölő Opos ivadéka, a dicső nemzetség utolsó sarja, a ki nagy gondolatokat forgat fejében.

IMREFI. Valóban . . . felség . . .

BÁTORI. Mondd ki csak: nem hittél képesnek arra. Azt hitted: enyém a bor, a táncz, az asszony nép, a mámor; tied az ország-lás gondja.

IMREFI (*zavartan*). Felség . . . Hogy lettem volna olyan vakmerő?

BÁTORI (*nevetve*). Olyan vakmerő voltál, Imrefi barátom. Biz isten olyan. De megbocsátom. Trónra segítettél. Úgyesen készítetted utamat, elhárítottál minden akadályt. Értesz mindenhez s reád bízhatom magam. Te itt fogsz állni mindig oldalamnál.

IMREFI. Ott fogok állni. Ne kételkedjél, uram, hűségemben.

BÁTORI (*félíg gúnyosan*). Hogy kételkedném? Te minden áldozatra kész vagy.

IMREFI. Mindenre, uram.

BÁTORI. Nem fogod megbánni. Gazdaggá, hatalmassá teszlek. A hány lépést én fölfelé megyek, annyit jössz te is velem.

IMREFI. Látom, uram, hogy nagyra törsz. Megnőtt a szárnyad. A sásfiókot én csaltam ki fészkeből; bármerre szálljon, követem repülését. A sorsomat én hozzád kötöttem, uram, akár emelkedik, akár süllyed szerencséd.

BÁTORI. Ne félj, emelkedünk. Csak tiz ember legyen ebben az országban, a ki megért, az égig emelkedünk. Most küldd ide Bethlen Gábort, beszélni akarok vele.

IMREFI. Légy óvatos, uram. Az erdélyiek békét akarnak.

BÁTORI. Győzelmes fegyver szerzi meg a békét. Bethlen megért engem. Csak küldjed ide.

(*Imrefi elmegy jobbra.*)

VIII. JELENET.

BÁTORI. BETHLEN.

(Bátori egy darabig egyedül, aztán jön Bethlen.)

BETHLEN. Parancsoltál, felséges úr.

BÁTORI. Jőjj, ülj ide mellém. Kitárom előtted egész lelkemet. Csalfa külszín meg ne téveszszzen, ne ismerj félre. Hitvány nem vagyok.

BETHLEN. Követtelek volna, hogy ha azt hiszem?

BÁTORI. Javát akarom mindenkinek, javát és dicsőségét ennek az országnak.

BETHLEN. Tudom, uram.

BÁTORI. Kicsiny ez az ország, fejedelme gyöngé. Mikor kijöttem Ecsedről, mindjárt arra gondoltam: kiszélesítem a határait. Minket uraljon az oláh vajda, a moldovai hoszpodár.

BETHLEN. Zsigmond próbálta már.

BÁTORI. De hebehurgyán félbehagyta. Ha én próbálom, félbe nem hagyom. Lemondani én nem fogok s nem tengődöm a német császár kegyelemkenyerén.

BETHLEN. Fejedelemhez illőn beszélsz, uram. De vigyázz, tüskés gyümölcs az, nem könnyű leszakítani.

BÁTORI. Ezer székelyllyel, kétezer hajdúval Radul vajdát elkergethetem országából s én küldök négyszer annyit. Te mégysz velök.

BETHLEN. Én, felséges uram?

BÁTORI. Vonakodol?

BETHLEN. Megyek, uram, ha küldesz. De mit mond a fényes porta?

BÁTORI. Mit mondana? A fényes porta belenyugszik. Ajándékokkal meg lehet venni a nagyvezért s a török urakat.

BETHLEN. De itthon is akadályra találhat a dolog.

BÁTORI *(neki tüzesedve)*. Az akadályt szétmorzsolom. A pénzt a szásznak kell adni hozzá.

BETHLEN. Nem nyitja ki erszényét.

BÁTORI. Kinyitom én. Elég sokáig híztak Erdély zsírján; most megcsapom őket. Szebent sem hagyom a kezökben, mert tudd meg, hogy a ki Erdélyt bírni akarja, Szeben város kulcsait tegye a zsebébe.

BETHLEN *(megdöbbenve)*. Elveszed, uram?

BÁTORI. Elveszem. Ellenséget nem hagyok hátam mögött. Némettel, oláhval czimboráltak mindig.

BETHLEN. Privilegiumaik vannak, felséges úr, régi királyoktól, pecsétes leveleik.

BÁTORI. Fejedelmi kéz adta, fejedelmi kéz el is veheti.

BETHLEN. Félek, uram, ebből még sok veszedelem kerekedhetik.

BÁTORI. Jajgatni fognak, morogni fognak. Mit bánom én? Bátoran tovább megyünk rá Moldovára. Meghódítjuk azt is.

BETHLEN. Beleszólhat a lengyel is.

BÁTORI. A lengyel? Csak kapaszkodjék jól meg trónusába a lengyel király. Vigyázzon, hogy ki ne vessem. Már Ecseden jártak nálam lengyel urak. Kínálták koronájukat. Eszökben van még István bátyám dicsőséges uralkodása. Ha a magyar és lengyel összefog, mienk a fél világ. Föltámad a Nagy Lajos birodalma, tengertől tengertig.

BETHLEN. Szent isten, milyen messze nyargalsz szárnyas paripádon! Csak álom ez, uram, csak álom.

BÁTORI. Nem álom annak, a ki mer.

BETHLEN. Okosság mérsékelje a bátorságot, uram.

BÁTORI *(csalódottan)*. Az okosság? Látom, hogy bőven van neked. Nekem kevés jutott belőle. Azt mondják, egész nemzetségünk ilyen volt. Álmodoztunk. Te se vedd hát egyébként, a mit mondtam. Isten hozzád, Bethlen uram. Megyek táncolni. Azt megengeded?

IX. JELENET.

ELŐBBIEK. DENGELGHYNÉ.

DENGELGHYNÉ *(jobbról jön)*. Felséges úr, hol késel oly sokáig?

BÁTORI. Megyek már, szép húgom.

DENGELGHYNÉ. Húgod? Nénéd vagyok. Három esztendővel öregebb vagyok.

BÁTORI. Hazudik keresztleveled, bájos unokatestvérem. Kótyagos volt a pap, a ki keresztelt s rossz helyre írt be a könyvébe. Olyan vagy, mint a frissen leesett harmat. Tán az sem igaz, hogy asszony vagy már; eladó leány sorba vagy. S ha a mindenható isten kegyelméből a boldogult nevet venné föl kedves feleségem, téged kérnélek meg bizony.

DENGELGHYNÉ. Kánoni akadály is volna ám közöttünk.

BÁTORI. Ámor nem ismer semmi kánont.

DENGELGHYNÉ. Meg aztán itt van ám még az uram is.

BÁTORI. Hát hogy segített magán Dávid király, mikor megszerette az Uriás feleségét?

DENGELEGHYNÉ. Te nem vagy oly gonosz.

BÁTORI. Nem, isten engem nem vagyok, ha utamba nem áll senki. Nem bántom, a ki engem nem bánt.

X. JELENET.

ELŐBBIEK. IMREFINÉ.

IMREFINÉ *(sietve jön s gyanakodva nézi Dengeleghynét)*. Nem tudtam, felség, hogy háborgatom. A tánczra vártam, melyet nekem ígért.

BÁTORI. Igértem? Neked is? No, akkor meg is tartom. Nem lesz okotok panaszkodni reám. Ha Paris volnék, nem jönnék zavarba; az arany almát ketté vágnám, mindegyiketek megkapná felét.

IMREFINÉ. Csapodár.

BÁTORI. Most hát a tánczra. Csak addig élünk, míg tánczolhatunk. Gyerünk, szép hölgyeim. *(Egyik kezét egyiknek, másikat másiknak nyújtja s elmegy velök.)*

BETHLEN. Isten óvja Erdélyt.

(A zene hangosabban szól. A függöny legördül.)

MÁSODIK FELVONÁS.

Kornis radnóti kastélyában bolthajtásos szoba, melyből balra hálófülke nyílik, úgy, hogy az ágy látható. Hátul ajtó. Jobbra erkélyre nyíló üvegajtó. Éjjel. A boltozatról homályos lámpa függ. A kandallóban ég a tűz.

I. JELENET.

KORNIS. KENDI.

KORNIS. El van végezve. Meg kell tenni. Halogatni nem lehet.

KENDI. Szamosujvárott alkalmasabb lett volna. Várórzó népem számos volt és megbízható.

KORNIS. Akkor még haboztál.

KENDI. Nem könnyen szántam rá magam. Fejünket kockáztatjuk.

KORNIS. Ha, ezerszer kellene kockára vetni fejemet, ezerszer is kockára vetném. Foltot nem tűrök becsületemen. A fajtalan kölyök addig üldözi házastársamat, míg meg nem ejti. Vagy már . . . a pokol kínja égeti velőmet . . . talán már meg is történt. Mit tudom? A gyöngé asszony nem bír ellenállni. Oh, átkozott az óra, melyben ide hoztuk fejedelmünknek ezt a förtelmes bestiát!

KENDI. Nekem, tudod bátyám, hogy nincs miért bosszút állnom.

KORNIS. Neked is van. Mindenkinék van, a kinek csak felesége, húga, leánya van ebben az országban. Mert a ki nincs még gyalázva, meg lesz gyalázva. A veszett kutyát, ki mindnyájunk ágyas-házára tör, nem lehet életben hagyni, hogy marjon tovább.

KENDI. Való igaz, hogy veszedelmes. És ellensége szent hitünknek. Kiüzte a jámbor jezsuita atyákat, eretnekeknek adta a fehérvári iskolát.

KORNIS. Halálnál is keservesebb dolgok estek rajtunk és esni fognak még majd ezután. A törvény rongy lett. Ime láthatjuk, hogy erőszakkal elvette Szebent. Ma a szászok vagyonára tette rá kezét, holnap az enyémre, a tiedre. Ki biztos, ha pecsétés leveleinknek nincs már semmi ereje?

KENDI. A háborúba is bele vitt, noha nem akartuk. Már minden úgy lesz, a hogy nem akarjuk, ha gátat nem vetünk neki. Azért álltunk össze mi, hazánkat szerető főurak.

KORNIS. Megromlott állapotunkon más nem segít, csak ennek a tirannusnak halála. Inkább veszzen el egy ember, mint egész Erdély.

KENDI. Hát inkább.

KORNIS. Olyan fejedelem kell nekünk, a ki közülünk való. Te-reád gondoltam, Kendi öcsém.

KENDI. Ha isten úgy akarja, ámen. S a társaink?

KORNIS. Mind kész reád szavazni.

KENDI. A mit még tenni kell, te vállalod?

KORNIS. Én vállalom. Ti résen legyetek. Fölfegyverkezve várjatok. Bortól elázott lesz a fejedelem.

KENDI. Nem hiszem. Gyózi a bort.

KORNIS. Mindegy. Nézd, itt az ágya. Ebből az ágyból föl nem kel már soha.

KENDI. Ki fogja végrehajtani?

KORNIS. Főember szolgám, Török János.

KENDI. Csak egymaga?

KORNIS. Egymaga. Nem tanácsos beavatni többet.

KENDI. Nagyerejű ám Bátor. A patkót széttöri kezével.

KORNIS. Fegyvertelen lesz s egy tördöfés elég.

KENDI. Csak el ne hibázza embered.

KORNIS. Ne félj, nem utolsó legény s érti a mesterségét. Paduában járt iskolába.

KENDI. Imrefível is végezni kellene.

KORNIS. Hagyd a hosszúnyakú fonnyadt embert. Nem vesze-

delmes, ha maga marad. Elég egy áldozat. Ne essék baja másnak senkinek.

KENDI (*vállat vonva*). Hát intézd, a hogy akarod. Én visszatérek a fejedelemhez. Itassuk még.

KORNIS. Én is veled megyek. Nem illik ott hagyni vendégemet. (*Elmennek.*)

II. JELENET.

GÉCZI. TESTŐRÖK. (*Kis vártatva Kornisék elmenetele után jönnek.*)

GÉCZI. Álljatok helyetekre, mindjárt jön ő felsége. Kettő az ajtón kívül, kettő idebent.

ELSŐ TESTŐR. A felség nem szereti idebent.

GÉCZI. Akkor szólj, ha kérdezlek. Ő felsége rendelkezik majd tetszése szerint. Én kötelességem teszem. (*Kimegy a testőrökkel. Kettő bent marad.*)

ELSŐ TESTŐR. Fene nagyúr lett ez az igricz.

MÁSODIK TESTŐR. A gög felfújta, mint a hólyagot. Csak meg ne pukkadjon.

ELSŐ TESTŐR. Dehogy pukkan. Ismerem a fajtáját. Ez mindig fölfelé száll, bele nem ütődik semmibe.

(*Egy darabig hallgatnak, fegyvereiket igazgatják.*)

MÁSODIK TESTŐR. Milyen jó itt bent. Kutya hideg van ám odakint. Farsang végire jobb idő is lehetne.

ELSŐ TESTŐR. Jobban fáznak, a kik ott lent vannak most Oláhországban.

MÁSODIK TESTŐR. Úgy volt, hogy mi is megyünk a fejedelemmel. Miért maradt el? Nem tudod?

ELSŐ TESTŐR. Ördög tudja. Ő felségének kedve kerekedett végig-farsangolni a félországot.

MÁSODIK TESTŐR. Hát hiszen etettek-itattak minket mindenütt, a mennyi belénk fért, de inkább szerettem volna egy kis zsákmányt odalent Oláhországban. Hát te nem?

ELSŐ TESTŐR. Magam is. Hej, sok drága prémes ruhát, arany-, ezüst-edényt hoznak azok onnan a bojáróktól.

MÁSODIK TESTŐR. Egy pár oláht mi is levághattunk volna.

GÉCZI (*visszatér*). Ki rendelte ki a kék haczérokat a külső udvarba?

ELSŐ TESTŐR. Kornis uram ő nagysága.

GÉCZI. A hajduk kvártélyá is odakint van.

ELSŐ TESTŐR. A hajduk, úgy hallottam, már hajnal előtt indulnak Székre.

GÉCZI. Már hajnal előtt? Miért?

ELSŐ TESTŐR. Nem tudom, uram. Nagyságos Kornis úrnak rendelése.

GÉCZI. Jó. Természetes, a hogy ő nagysága rendeli. *(Magában.)* Az ördög engem vigyen el, ha valamiben nem sántikálnak. Miért gyűlt ide annyi főúr? S miért kell nekik elküldeni a hajdukat már hajnal előtt? Miért teszik ki embereinket a külső udvarba? Szóljak? Ne szóljak? Géczi, most vigyázz. Föl is, le is száll a mérleg serpenyője; el ne téveszd, melyikbe ülj.

III. JELENET.

ELŐBBIEK. BÁTORI. KORNIS. KENDI.

KORNIS *(égő fáklyával kezében benyit s beereszti maga előtt Bátorit és Kendit. Géczinek és a testőröknek láttára meghökken, de aztán visszanyeri nyugalmát).* Felsőleges úr, itt lesz nyugóhelyed. Biztonságodról, látom, gondoskodva van.

BÁTORI *(fölfoztyanva, Géczihez fordul).* Ki parancsolta ezt?

GÉCZI. Kötelességünk, felség.

BÁTORI. Ne őrizzen engem senki Kornis Boldizsár hajlékában. A csecsemő nem lehet biztosabb anyja kebelén, mint én e vendégszerető földél alatt.

KORNIS *(zavartan).* Megszégyenítesz, kegyelmes úr.

BÁTORI *(Géczihez).* Aludni menjetek. Senki se maradjon itt közel. *(Géczi és a testőrök elmennek.)* Bocsásd meg, bátyám, illetlenségöket.

KORNIS. Hogy még bocsánatot kér tőlem felséged . . . igazán erre, nem tudom, mit feleljek, uram.

BÁTORI. Túlbugósággal ásnak árkot így oktalan szolgák a fejedelem és alattvalói közt. Mi bizunk benned, kedvelt hívünk, a te ótalmad alá adjuk magunkat.

KORNIS *(magában).* Átkozott legyen bizodalmad, gyanakodásodat jobban elviselném.

BÁTORI. Most elbocsátlak, hiveim. Szíves vendéglátásodat még egyszer köszönöm, Kornis bátyám. Neked is, kancellár uram s a többi uraknak, hogy ide kísértetek. Holnap hát Székre indulunk. Most jó éjszakát.

KORNIS *(remegő hangon).* Csöndes jó éjszakát.

BÁTORI. Kezedet, bátya.

KORNIS *(vonakodva nyujtja).* Jó éjszakát.

BÁTORI. Kezed remeg. Nem vagy beteg? Sápadt az arcod is.

KORNIS. Nem, uram, csak a kor . . . A fáradtságos út . . . Már nem vagyok fiatal.

BÁTORI (*dévaj nevetésze fakad*). Mi a manót! Nem szégyelled magad? Ha az embernek olyan fiatal felesége van . . .

KORNIS. Köszönöm, felséges úr, hogy eszembe juttattad.

BÁTORI. Hát láttatok már ilyen férjet? Nekem kell eszébe juttatni.

KENDI. Felséged mindig eltalálja a helyes utat.

BÁTORI. Hát jó éjszakát. Nyujts kezét te is, Kendi.

KENDI (*kezet nyújt*). Nyugodj békében, uram. (*Futólagos mozdulattal kezesztet vet magára s halkán mormogja.*) Requiescat in pace.

BÁTORI. Mi az? (*Elmosolyodik.*) Na persze, az ájtatos katolikus. Hát csak imádkozzál jól, Kendi.

KENDI. Imádkozom, uram. Jó éjszakát. (*Kendi és Kornis elmennek.*)

IV. JELENET.

BÁTORI. EGY APRÓD.

APRÓD. (*Kornisék távozása után mindjárt bejön boros serleggel, melyet asztalkára helyez az ágy mellett, majd a kandallóhoz megy s egy pár hasáb fát tesz a tűzre, aztán vetkőztetni kezdi a fejedelmet, leoldja kardját s a falon lévő szögte akasztja.*)

BÁTORI. Hány óra?

APRÓD. Éjfél ütött már a toronyban, felséges úr.

BÁTORI. Csodálatos, imént még oly álmos valék s szememből már eltűnt az álom. Mehetsz.

APRÓD. Még nem fekszik le felséged?

BÁTORI. Még nem, fiam. Mondtam, mehetsz.

(*Apród kimegy.*)

V. JELENET.

BÁTORI (*egyedül*). Az asszony az oka. Az az asszony. Perzseli véremet s nem hagy nyugodni . . . Mily édes, mily kívánatos. Tartózkodása is csak ingerel . . . Mit benne látok, minden ingerel. A karja, válla s mit hozzá képzelek. Parázs szemében látom a rejtett tüzet. S vén férje melegedjék csak mellette? Ördög, pokol! (*Hevesen járkál.*) Hát úgy menjek el innen, mint kivert éhes eb? Egy morzsa sem jut nekem abból, a miben dúslakodik az a rokkant vén gebe? (*Magát fékezve.*) Csak lassan, csöndesen. Mit keringek itt

mint ketreczében a vadállat? Mit forralom a véretem? Ereszszünk a fejünkre egy kis hús levegőt. *(Kinyitja az erkélyre nyíló üveg ajtót.)* Így, így. A hóban, fagyban dideregve lapul meg Ámor. Érzem, hogy csillapodik vérem. Már nem csábít az asszony incselkedő képe. Nyeregben szeretnék most ülni. Ott lovagolni Havasalföldében hadseregem élén. Ott volna a helyem. *(Kilép az erkélyre s egy darabig ott marad állva, némán.)*

VI. JELENET.

BÁTORI. TÖRÖK JÁNOS.

TÖRÖK. *(Belpózkodik, kihúzza törét s lassú, óvatos léptekkel az ágy felé megy, észzeveszi, hogy nincs ott Bátori, megzavarodik.)* Mennykőbe! Nincs itt. Hová lett? El vagyunk árulva.

BÁTORI. *(Viszafordul az ablakból, oda rohan, megragadja Török kezét s kicsavarja a törét.)* Ki vagy?

TÖRÖK. Kegyelem, uram!

BÁTORI. Ki vagy?

TÖRÖK. Felség, én csak az eszköz vagyok.

BÁTORI. Gyáva eszköz. Nem jól választottak. Mi a neved?

TÖRÖK. Kegyelmezz, uram, szegény fejemnek. Szolga vagyok, nem a magam embere.

BÁTORI. Gazdádat állítsd elő. Vallj be mindent, akkor megkegyelmezek.

TÖRÖK. Mindent bevallok, felséges úr. Török János vagyok, a Kornis Boldizsár nagyságos úr embere.

BÁTORI. A Kornisé? A nemes Kornisé? A büszke, a becsületes Kornisé? A ki minden erénynek mintaképe. No lám... De nem lehet. Hazudsz. Kornis nem küldhetett. Kornis gyilkos tört nem fen arra, a ki vendége a házában. Hazudsz, ha mondom.

TÖRÖK. Vágasd le a fejemet, uram, ha nem mondtam igazat.

BÁTORI. Le is vágatom... Kornis! Te Kornist vádolod... De hát miért tennéd, ha nem úgy volna?

TÖRÖK. Miért tenném? Kegyes uram volt. Egy kúriáját ígerte nekem harmincz jobbágygyal.

BÁTORI *(gúnyosan)*. Harmincz jobbágyra becsültétek az életemet? Olesónak elég olesó.

TÖRÖK. Az uramért tettem volna, nem a harmincz jobbágyért.

BÁTORI. S mennyit remélsz tőlem, te derék ember?

TÖRÖK. A pusztá éltemet. Háladatos leszek érte.

BÁTORI. Hatvan jobbágyot kapsz. Ennyi jutalmat csak megérdemelsz. Mi?

TÖRÖK. Féreg vagyok, felséged eltaposhat.

BÁTORI. Oh dehogy. Sőt megbecsüllek. Csak arra vigyázz, hogy egy hazug szó ki ne jőjjön szájadon. Hát Kornis?

TÖRÖK. Ő küldött, uram.

BÁTORI. Ki részes benne még?

TÖRÖK. Nem tudom. Kendi Istvánnal tanácskozott az úr.

BÁTORI (*még szörnyűbb hazagra lobbánva*). Hát Kendi is? A kiket jótéteményekkel halmoztam el, azok? A kiknek pazar kézzel osztogattam mindent? A kikkel megosztottam volna utolsó falatomat. Hogy épen ők! Miért? Miért? Kornist még vezethette a féltékenység ördöge. De mit vétettem Kendinek? Mily szörnyű emberek. De szörnyű leszek én is. Véremben akartatok gázolni. Gázolok én a ti véretekben. (*Törökhöz*). Polytasd. Ki volt még czinkostársuk?

TÖRÖK. Többen jártak itt az urak közül. Néhánya itt van most is. Együtt tanácskoztak; de én mitsem tudok.

BÁTORI. Meg fogjuk tudni. Jó vallató a kínpad. Nem menekül bosszúm elől egy áruló sem. Megismerik majd a sárkány fogát. Szólítsd apródomat. Vagy várj, megállj, hagyd a szegény fiút aludni. Maradj. (*Lekapja kardját a falról*). Meg ne moccanj. (*Kikiált az ajtón*). Imrefi!

VII. JELENET.

Előbbiek. GÉCZI, AZTÁN IMREFI. APRÓD.

GÉCZI (*sietve jön*). Felséges úr...

BÁTORI. Te ébren voltál?

GÉCZI. Rosszat sejtettem. (*Törökre és a földön heverő törze pilant*). Ez az ember itt? ... (*Kardot ránt*.)

BÁTORI. Ne bánts. Ez az ember tanunk lesz isten és a világ előtt.

APRÓD (*beszalad ijedten*). Kegyelmes jó uram!

IMREFI (*félíg öltözve*). Mi történt, felség?

BÁTORI. Orgyilkosok barlangjában vagyunk.

IMREFI. Kornis?

BÁTORI. Gaz áruló. Mind, mind árulók.

IMREFI. A kik velünk poharaztak?

BÁTORI. Az álorzások. A képmutatók. Majd megtudsz mindent. Most hamar. A kék haczérok ide hozzám.

GÉCZI. Hozom őket, uram.

BÁTORI. Valaki fusson a hajdúkért.

GÉCZI. Azokat is hozom, uram. *(Elsiet.)*

BÁTORI. Melyik kapitány van a hajdúkkal?

IMREFI. Szilassy János.

BÁTORI. Azt nem vehették meg, az nem eladó, míg az én kenyeremet eszi . . . Kis apródom, mit reszketsz?

APRÓD. Teérted, felséges uram, nem magamért.

BÁTORI. Ne reszkess, se értem, se magadért. Ne felejtse, hogy Lónyay vagy.

APRÓD. Nem fogom elfelejteni.

BÁTORI. Szólj, Imrefi, mivel érdemeltem meg, hogy életemre törnek? A keblemen melengettem a viperákat.

IMREFI. Nem ismernek, uram, a kik teszik.

BÁTORI. Meg fog ismerni minden cselszövő. E gyilkosok bandája. E pártütő urak.

(Fegyvercsörgés hallatszik kint, testőrök tódulnak be, fegyvereiket villogtatva.)

GÉCZI *(a testőrök közt jön, legtüzesebben hadonászva)*. Védelmünk a mi urunkat, fejedelmünket.

BÁTORI. Együtt élünk, együtt halunk, vitézeim. E kard le nem jön többé oldalamról.

GÉCZI. Szilassy mindjárt hozza már a hajdúkat is, uram.

BÁTORI. Hát Kornis népe?

GÉCZI. Nem mozdul senki. Úgy látszik, kevesen vannak. Megijedtek.

IMREFI *(az erkélyre megy, a honnan fáklyák erőses fénye látszik)*. Nem látok mást, csak a mi hajdúinkat.

BÁTORI. Nem hallod? Mintha paripák dobogását hallanám.

IMREFI. E zajban nem hallok semmit. Csak a hajdúinkat látom. Sűrű csoportokban jönnek.

BÁTORI. Az ő embereiket nem látod sehol?

IMREFI. Sehol, uram.

BÁTORI *(szintén az erkélyre lép s szétnéz)*. Különös. Hát nem készültek harcra? Azt hitték, hogy egy tőrészúrás elég s azzal min-dennek vége?

IMREFI. Nem csodálnám. Hebehurgyán fogtak ehhez is. Így szoktak mindent gögös elbizakodással.

BÁTORI. Menj, Géczy, a hajdúk állják el a kapukat. Ne meneküljön senki.

GÉCZI. Repülök, felség. *(Félre.)* Most lehet érdemet szerezni. Kitérő alkalom. *(Elsiet.)*

IMREFI. Az isten elvette eszöket. Szamosujvárott a kezökben voltunk, uram, s kieresztettek.

BÁTORI. Az ördög néha rossz tanácsot ad czimboráinak.

IMREFI. A hajdúk jönnek, uram.

(Nagy ziadás kint. Egy csoport betolakodik. A nyitva maradt ajtón át láthatni a fegyvereiket villogtató hajdúkat. Némelyiknél égő fáklya.)

IMREFI. Nézd, felséges úr, élő bástya kardokból, dárdákból.

VIII. JELENET.

ELŐBBIEK. SZILASSY.

SZILASSY. Felséges úr, Radnót mienk. Az öröket lefegyvereztük.

BÁTORI. Hol Kornis? Kendi? Az összeesküvő urak?

SZILASSY. Az urak lóra kaptak, elnyargaltak, mihelyt neszét veték, hogy baj van. De Kornis Boldizsár úr hátramaradt. Hitvésétől akart búcsúzni, úgy késett el. Ott mindjárt elnyomták embereim. Makacsul védte magát, míg bírta, míg sebesült jobbából ki nem hullt a kard. Most várja felséged rendelkezését.

BÁTORI. Más senki sem jutott kezetekbe?

SZILASSY. Kolozsvári János deák.

BÁTORI. A fiskális direktor? A törvénytudó? Az igazságnak legfőbb öre? No lám. Akaszszátok föl a kapura.

IMREFI *(megbotránkozva)*. Felség . . .

BÁTORI *(ingerülten)*. Mi kifogásod?

IMREFI. Ítélet nélkül? Törvényes bíróság és kihallgatás nélkül?

BÁTORI. Akaszszátok föl.

IMREFI. Gondolja meg felséged . . .

BÁTORI. Ki uralkodik itt? Te, Imrefi vagy én? Menj, Szilassy, húzasd föl azt az érdeemes férfit a kötélre.

IMREFI. Szilassy, a törvény nem engedi.

SZILASSY. Mit bánom én! Törvény nekem az én uram szava. *(El.)*

BÁTORI. Vezessék most előmbé a főczinkost, Boldizsár urat.

(Mozgás. Néhányan elmennek.)

IMREFI. Óvom felségedet kötelességem szerint. Bocsásd a diétára a pártütők ügyét. A rendek igazságot fognak szolgáltatni.

BÁTORI. A diétára várjak? Tegyem el jégbe hűtve bosszúmat? S vegyem elő, ha majd kegyelmesen beleegyeznek a rendek? A törvénykönyvet vágod a fejemhez? És azt hiszed, hogy elkábulok attól? Uratok vagyok, nem báb, a kit zsinóron rángathattok.

IMREFI. Óh én uram fejedelmem, hát föl nem ismered hűségemet?

BÁTORI. A hűség engedelmes.

IMREFI *(megalázkodva)*. Engedelmes vagyok.

BÁTORI. És néma.

IMREFI. Néma leszek, ha úgy kívánod.

BÁTORI. Úgy kívánom.

IX. JELENET.

ELŐBBIEK. GÉCZI. KORNIS.

(Kornist hozzák, kinek sebesült karja fel van kötve. E jelenet alatt a sokaság lassanként oszlik a színpadtól.)

BÁTORI. Köszöntlek, nemes Kornis Boldizsár, udvari főkapitányom. Mily szépen megfizettél minden jószágomért.

KORNIS. Nem tartozom neked semmivel. Kötelességem fölszabaldult, mikor házamra, hitvesemre, becsületemre törtél tolvaj módon.

BÁTORI. Hát oly könnyen ellophatni hitvesed szerelmét, mint egy zsák búzát granáriumodból? És a nemes Kornisné erényét nem oltalmazhatni meg máskép, csak fölbérelt orgyilkossággal?

KORNIS *(egy pillantást vetve Török Jánosra)*. Nincs mit szemünkre vetni. Te jobb vásárló vagy, uram. Megvetted, a kit mi megvettünk.

BÁTORI. Bevallod, átkozott?

KORNIS. A mit tettem, semmit sem tagadok.

BÁTORI. Tudod, mi vár reád, te áruló?

KORNIS. Tudom. A Bátoriak nem sokat czeremoniáznak. Látam Zsigmond bátyád véres idejében.

BÁTORI. Gonosz árulók voltatok akkor is. Bolond valék, hogy hittem nektek.

KORNIS. Mi még bolondabbak, hogy hittünk neked.

BÁTORI. Daczolni mersz velem?

KORNIS. Az ország nagyja vagyok, jussom van szólni.

BÁTORI. Fölkelni is urad ellen.

KORNIS. Az arany bulla záradéka fölhatalmaz. Tehettük a törvény szerint, sok törvénytelen cselekedeted miatt.

BÁTORI. Szabadságot kaptatok az arany bullában orgyilkosságra is?

KORNIS. Az ország megrontója ellen minden szabad.

BÁTORI. Zsiványok ellen nekem is minden szabad. *(Fölkapja a földről a tőrt.)* Ime becsületednek kiáltó bizonyítéka. Mi gátol, hogy nem ütöm fekete lelked kellő közepébe? De nem, miért végeznék ily hamar? *(Eldobja a tőrt.)* Miért fosztanám meg a hóhért megérdemelt

jutalékától? Szeretném, hogyha tíz fejed volna s tizszer vágathatnám le.

KORNIS. Elhiszem, sajnos neked, hogy csak egy van.

BÁTORI. Előbb azonban czinkostársaid nevét akarom tudni. Vidd, Imrefi, vallassad ki. Megfojt a düh, ha itt sokáig látom.

(Imrefi Kornissal elmegy.)

TÖRÖK JÁNOS. Kegyelmes úr!

BÁTORI. Mi kell?

TÖRÖK. Megbántam, hogy jó uram ellen tanuskodtam. Kétszerte bűnös vagyok. Kétszerte áruló, te ellened, felség s ő ellene. Hadd osztozzam hát büntetésében is.

BÁTORI. Nem árulás kiszolgáltatni az árulót. Vagy nem elég hatvan jobbagytelek, hogy lecsillapítsa lelkiismereted háborgását? Most menj, ne ingerelj. Lelkemre, nem jó most velem paczkázni. El innen mind. Te is, hű Géczy, te buzgó életmentő. Mind, mind. Magam akarok maradni. El, el.

(Mind eltávoznak.)

X. JELENET.

BÁTORI. KORNISNÉ. TESTÖR.

BÁTORI. *(Mikor mind eltávoztak, fájdalmasan leoskad egy bőségtámlásszékre s úgy marad hosszasabb ideig, arczát eltakarva.)*

KORNISNÉ. *(A testőtörökkel küzködve, kik nem akarják beereszteni.)* Irgalmazz, felséges úr! Hallgass meg, óh uram!

ELSŐ TESTÖR. A felség egyedül akar maradni. Senkit sem bocsáthatunk be.

BÁTORI. Ereszszétek be. Mit kívánsz, asszonyom?

KORNISNÉ *(térdre borul)*. Az uram életét, felséges úr. Im térdeimen könyörgök, sok könnyhullatással.

BÁTORI. Töröld le könnyeid s kelj föl, szép asszonyom. Nincs annyi könny a föld kerekiségén, a mely megmentse Kornis Boldizsárt.

KORNISNÉ. Oh könnyörülj, kegyelmes jó uram!

BÁTORI. Miért legyen én könnyörületesebb, mint ők, a hitvány gyilkosok? Élni szerettem volna én is, nemesak Kornisék. S talán több joggal, fiatal vagyok és nem vétettem senkinek. Javakkal, nagy kitüntetésekkel halmoztam őket el. Gaz tettök fölláztja minden csepp véremet. Kegyelmet ne reméljenek.

KORNISNÉ. A könnyeimtől lágyuljon meg szíved, uram.

BÁTORI. Sírással miért rontod hiába szép szemedet? Olyan nagy baj, hogy özvegységre jutsz s vén férjed helyett kaphatsz fiatal?

KORNISNÉ. Kegyetlen gúnynyal ne tetézd fájdalmamat.

BÁTORI. Nem gúnyolódás az, szép asszonyom. A gyászfátyolt leveted te majd hamar. Az asszony szíve már olyan, úgy van teremtve, változandó.

KORNISNÉ. Soha, soha.

BÁTORI. No majd meglátjuk. De kelj föl hát, Kornisné asszonyom. Ma még Kornisné, holnap nem tudom, melyik boldog férfi nevét viseled.

KORNISNÉ. Föl nem kelek, míg irgalmadnak egy szavát nem hallom. Egyetlen egy szavad, uram, új életet lehell szorongatott szívembe.

BÁTORI. Mily szépen tudsz esdekelni s mily bájos vagy így könyeid közt is. Szinte kedvet kap az ember karjai közé szorítani.

KORNISNÉ *(felszökik és ijedten hátrál)*. Jaj, istenem!

BÁTORI. Miért ijedtél úgy meg? Azt mondják, csúnya nem vagyok s szeretni jobban tudnék, mint Kornis Boldizsár.

KORNISNÉ. Irtózatos vagy, hogy arra tudsz gondolni most.

BÁTORI. Ha téged látlak, mire gondolhatnék egyébre?

KORNISNÉ. Hatalmas úr, ha volna lelked, enyelgő szóval nem környékeznéd meg a halálra ítélt Kornis Boldizsár zokogó hitvesét.

BÁTORI. Jőjj közelebb, szép asszonyom. Ne reszkess. Hát úgy irtózol tőlem? Pedig jó gondolatom támadt. Hátha alkut kötnénk egymással?

KORNISNÉ. Nem értem, felség.

BÁTORI. Pedig oly érthető. Urad fejéért mit adsz nekem cserébe?

KORNISNÉ. Sátán, ne csábíts.

BÁTORI. Sátán vagyok, tudom; de nem te volnál az első szép asszony, a ki eladta testét, lelkét a sátánnak.

KORNISNÉ *(a legnagyobb kétségbeeséssel ismét térdre hull)*. Irgalmaz, felséges úr!

BÁTORI. Nincs vajból a szívem, nem olvad el. Alkut kínáltam. Tetszik vagy nem tetszik?

KORNISNÉ. Szörnyű alku, pokolban kötnek ilyet. Oless meg inkább engem is.

BÁTORI. Azt nem teszem. Szép rózsaszál, virágozzál tovább. Csak vén uradtól mentelek meg.

KORNISNÉ. Isten! Nagy isten!

BÁTORI. Sok szót ne vesztégessünk. Ime kitárom ölelő karom.

KORNISNÉ. És akkor...

BÁTORI. Akkor... no akkor én is átadom neked férjed fejét.

KORNISNÉ. Az ég megbocsátja.

BÁTORI. Meg, meg. Az ég kegyelmes, mindent megbocsát. Megyónhatod majd lelkiatyádnak.

KORNISNÉ. Szavadat adod?

BÁTORI. Szavamat. Megkapod férjed fejét. Lépj ide be. *(A hálófülkéje mutat.)* Mindjárt követlek. Csak urad dolgában rendelkezem előbb.

KORNISNÉ *(tántorogva bemegy).*

BÁTORI *(összevonja a hálófülke függönyét).*

XI. JELENET.

BÁTORI. APRÓD.

BÁTORI. No Kornis, most leszámolunk. A hogy te, én is úgy. *(Csönget.)*

APRÓD *(bejön).*

BÁTORI. Írószeremet.

APRÓD *(kimegy és behozza az írószert; egy asztalta teszi s széket tol oda).* Parancsolja felséged az írődeákat?

BÁTORI. Nem. Magam írom. *(Kezével int, hogy az apród elmehet. Az elmegy. Bátori it, aztán ismét csönget s bejön az apród.)* Géczy András jőjjön.

(Az apród elmegy s bejön Géczy.)

XII. JELENET.

BÁTORI. GÉCZI.

GÉCZI. Felsőges úr.

BÁTORI. Itt van megírva utasításod, Géczy. A szerint cselekszel.

GÉCZI. Értem, felség.

BÁTORI. Szó szerint, a mint megírtam és haladéktalan.

GÉCZI. Úgy lesz, felség.

BÁTORI. Teljes hatalmat adok neked és senki se merjen ellenkezni veled. Vedd magadhoz Szilassyt. Itt van pecsétnyomó gyűrűm, ezt fölmutatod Imrefinek s átveszed tőle Kornis Boldizsárt.

GÉCZI. Felsőged rendelése teljesítve lesz.

BÁTORI. Mehetsz.

GÉCZI. *(Elmegy.)*

BÁTORI. *(Kiszól az ajtón a testőrökhöz.)* Senki se háborgasson. Értettétek? Senki. *(Széthúzza a hálófülke függönyét s bemegy oda.)*

XIII. JELENET.

A színpad egy darabig üres, aztán IMREFI, 1. és 2. TESTŐR.

IMREFI (*a színpadon kívül*). Be kell mennem a fejedelemhez.

1. TESTŐR (*szintén a színpadon kívül*). Nem lehet. A felség megtiltotta.

IMREFI (*hevesen*). Ha mondom, be kell mennem.

2. TESTŐR. Kegyelmes úr, nem engedhetjük. Nagyon reánk parancsolt a felség.

IMREFI. Engem nem érthetett. (*Erővel bejön.*)

1. TESTŐR. Ha ő felsége megharagszik...

2. TESTŐR. A mi bőrünkre megy, uram.

IMREFI. Az én bőrömrre. Én felelek. De hol a fejedelem?

1. TESTŐR (*elbámuloa*). Nem tudom, uram. Kiment talán amarra? Vagy pihenni dőlt. Nem csodálnám ily rettenetes álmatlan éj után.

IMREFI. Megvárom itt, beszélnem kell vele.

1. TESTŐR. Kegyelmes úr, fogd pártunkat, ha ellenünk fordul haragja. Ilyen szegény szolga nem tudja, mit tegyen. Baj, hogyha nem fogad szót; az is baj, hogyha szót fogad.

(*Testőzök kimennek.*)

XIV. JELENET.

IMREFI, aztán APRÓD.

IMREFI (*lázasan izgatottsággal járkal a szobában, aztán az erkélyre megy*). Ott vezetik Kornist. Mit akarnak vele? Miért vették ki a kezemből? Ez álnok Géczi, e vad Szilassy, hát ezek lesznek őrei? Forral talán valamit a fejedelem? Nem, nem, az nem lehet. Ilyen nagy fő-főurat?... Az országgyűlés helybenhagyása nélkül... törvényes ítélet nélkül... De hát miért kellett elvenni tőlem? (*Megint föl-alá járkal a szobában.*) A fejedelem nem jön... nem jön és azalatt... gondolni sem merek rá, mi történhetik... Csak szólhatnék vele... Felköltöm, hogyha alszik is. Nem várhatok tovább. Félek, hogy minden pillanat nagy veszedelmet zúdíthat reánk. (*Csönget.*)

APRÓD (*bejön s szétnéz*). Nagyságod csöngetett?

IMREFI. Én voltam, fiam. Tüstént szólnom kell ő felségével. Nézz utána. Ha tán alszik...

APRÓD. Felköltsem?

IMREFI. Fel.

XV. JELENET.

ELŐBBIEK. BÁTORI, aztán GÉCZI.

BÁTORI (*kilép a hálófülkéből*). Tanácsúr, mire való e nagy sürgetőzés? Az összeesküvésnek szálait ráérsz majd elmondani a diétán. Beszterczére hívatjuk össze országunk rendeit jövő hó huszonötödikére. Gondoskodjál a meghívókról. Áruló kanczellárunk megszökött s magával vitte az ország pecsétjét.

IMREFI. Felsőged rendelését teljesítem. De Kornis Boldizsárral mi lesz, uram?

BÁTORI. Ej, hogy aggódol miatta? Csak azért jöttél?

IMREFI. Azért, uram.

BÁTORI. Mindjárt megtudod. Ime nem is kell sokáig várnod. Nézz oda.

(*Géczi bejön s egy hajdú hozza mellette tálcán a Kornis levágott fejét.*)

IMREFI. Oh uram, ezt nem kellett volna cselekedni.

BÁTORI. Megbüntettem az árulót, a gyilkost érdeme szerint. A halott Kornis nem haraphat többé.

XVI. JELENET.

ELŐBBIEK. KORNISNÉ.

KORNISNÉ (*zémületos sikoltással kirohan a hálófülkéből*). Halott? (*Oda roskad férje levágott fejéhez.*) Uram, szegény boldogtalan uram! (*Bátortához fordul.*) Átkozott, mit ígértél?

BÁTORI. A mit ígértem, megtartom. Az urad fejét ígértem, hogy kezedbe adom. Ime, vedd, tied.

KORNISNÉ. Verjen meg a nagy isten mind a két kezével, te csalfa, undok, vérszomjas Bátori. Légy átkozott ezerszer!

BÁTORI. Csak jajgass, asszonyom, csak átkozódjál. Pánczélozott az én mellem, lepattan arról.

(*Függöny legördül.*)

HARMADIK FELVONÁS.

Bátori tábora Brassó előtt. Felfogatott sátrak, melyeket az előző éjjeli vihar ledöntött. A fejedelmi sátor helyreállításán dolgoznak székely katonák. Távolban a bástyafalakkal körülvett Brassó látszik.

I. JELENET.

SZÉKELYEK *(a fejedelmi sátorral foglalkozva).*

1. SZÉKELY KATONA. Czudar idő vala, góbék, az már szent igaz, istenitélet az éjszaka. Földre borította minden sátorunkat. Ni, hogy elbána a felséges urunkéval is. A vászna szétszagatva, a póznák összetörve.

2. SZÉKELY KATONA. Eltépé a lovak pányvaít is. Hej, munka lesz most összeszedni az elvadult sok paripát.

1. SZÉKELY KATONA. Gyalogolhat most a lófő is velünk egy sorban.

2. SZÉKELY KATONA. Hát én csak a mondó vagyok, hogy jelent ám ez a vihar valamit.

1. SZÉKELY. Szólék magamban én is, hogy jót nem jelenthet.

2. SZÉKELY. De nem ám. Mindennek megvayon a jelentése, a mit az isten ránk ereszt: szélvésznek, üstökös csillagnak, holdfogyatkozásnak. Olyan az, mintha szózat jönne az egekből: ember, vigyázz, ostorát veszi kezébe a teremtó.

II. JELENET.

ELŐBBIEK. DENGELÉGHY.

DENGELÉGHY. Mit fecsegték itt? Vigyázzatok, abból az ostorból ki ne jusson részetek.

1. SZÉKELY *(alázatosan).* Az ember szája eljár néha, nagyságos uram.

DENGELÉGHY. A tietek nagyon gyakran. Siessetek.

2. SZÉKELY. Sietünk, uram. De úgy összegabalyíta mindent ez a vihar. Hahó, no rajta, emberek! Emelje kigyelmetek azt a nagy rudat.

DENGELÉGHY. Csak hamar, hamar. Vendégeket vár a fejedelem. Imé már itt is jön.

III. JELENET.

ELŐBBIEK. BÁTORI. IMREFI.

BÁTORI. Nagy fölfordulást látok mindenfelé. A hajdúk mit csinálnak, Dengeleghy?

DENGELEGHY. A hajdúság fegyverben áll már hajnal óta, a lovaság nyergébe ült.

BÁTORI (*meglepelve*). Miért? Én nem rendeltem. Ki parancsolta?

DENGELEGHY. Nagy András, a generális.

BÁTORI. Nagy András már igen sokat parancsol és sokszor elfelejti, hogy engem illet a parancsolás. Menj, szálljanak le a lóról s oszoljanak a gyalog sorok. Kiki dolgára menjen. A brassói követeket várom; ma nem lesz ütközet.

DENGELEGHY (*elmegy*).

IV. JELENET.

BÁTORI. IMREFI.

IMREFI. Felséged nagyon rosszul pihent az éjjel.

BÁTORI (*komoran*). Az elemek is ellenünk esküdtek. Az ég, a föld, a levegő is a lázadók segítségére kelt.

IMREFI. Egy kis vihar, az még fölfrissít ebben a nyári melegben.

BÁTORI. A szavad biztató, de hangod csüggedt, arcod elborult. Ötödik hónapja, hogy itt vesztegelünk Brassó alatt. Hitvány kis ágyuinkkal hiába próbálgatjuk töretni a falát s derék hadunknak ostromát bástyáiról visszaveri e serfőzők, szűcsök, kalmárok pohos serege.

IMREFI. A zsoldosaik, felség.

BÁTORI. A zsoldosaik, a kurtány, kozák, tatár. Meg ők maguk. Ne ámítsuk magunkat, Imrefi. Makacs e szász faj s bőven van pénze. Nekünk meg se pénzünk, se időnk. Nyakunkon Kendiéék. Nagy hadal jönnek Magyarországból. Velök Forgách, Homonnai, Czobor és sok hatalmas nagy úr. A pápások. A német király hívei. Eretneket nem akarnak tűrni Erdély fejedelmi székén. A gyalázatos Kendi kell nekik.

IMREFI. Uram, neked is vannak még híveid.

BÁTORI. Vannak, vannak, de minden nap fogynak, minden nap kevesebb.

IMREFI. Velünk van Bethlen Gábor. A székelyek közt nagy az ő tekintete.

BÁTORI. Ma még velünk van, de ki tudja, meddig. Az én bizalmam már oda. Kinek higgyek még? Minden rög alól egy-egy áruló üti föl fejét. A kikben legjobban bíztam, azok adtak el, mint Judás Krisztus Urunkat. Meg van mérgezve már a vérem, epébe itatták a szívemet. De kerüljenek csak egyszer talpam alá a gazok, a hogy elbántam Kornisékkal, gyalázatba és vérbe fojtva házukat, úgy elbánnok a többivel.

IMREFI. Csillapodjék felséged.

BÁTORI. Oh Imrefi, óh Imrefi, mivé törpültek fényes terveink! A magyar dicsőség. A magyar hatalom. A szabadulás az idegen iga alól. Két nagy nemzetnek királyi széke. A Nagy Lajos birodalma. Csak por, csak sár, a mi itt maradt markomban, elpárolgott nagy gondolatoknak salakja.

IMREFI. Még nem vezett el semmi.

BÁTORI. A mi nagy álmunk elveszett. Az életünkért harcolunk most, Imrefi. Mindenfelől reánk támadnak, fojtogatnak. Minden nap közelebb jön Forgách és Kendi. Kolozsvár megnyitotta nekik kapuját. Üdvözlő versszettel, fehérbe öltözött szűzekkel, harangok zúgásával fogadták őket. Épen, mint engem.

IMREFI. Ha győzünk, újra minket üdvözölnek.

BÁTORI. Ha győzünk? Ennyi ellenség ellen? Már az oláh vajda is betört.

IMREFI. Szép hada van még felségednek itt. Bethlen is hozza a székyeket. Temesvárra is írtunk a basának. A fényes porta nem hagyhatja el felségedet.

BÁTORI. Ravasz a török, ne higgy neki.

IMREFI. Sok szép ajándékot vitt felségedtől nekik Gécei. Aranyat, gyöngyöket, drágaköves boglárokat, nyusztprémeket, mindent, mit a basáknak szeme-szája kívánhat Konstantinápolyban. Bizonyára megjön onnan a segítség.

BÁTORI. Én már nem remélem. Ha a sors ellenünk fordult, hiába minden. Zúrzavaros nehéz álmom volt az éjszaka. Kornisnét láttam.

IMREFI. Mondják, elbűjosott. Nem tudják, hová.

BÁTORI. Hallottam újra rémes jajgatását.

IMREFI. Álmokkal törődöl, uram?

BÁTORI. Te soha sem voltál babonás?

IMREFI. Nem, uram.

BÁTORI. Engem kis koromban dajkám sokat ijesztgetett kísértetekkel, hazajáró lelkekkel. Valámi bennem maradt.

IMREFI. Uram!

BÁTORI. Ne félj, karom azért nem lankad el. Az én jeligém : jobb az erős férfiúnak egy napon vitézül meghalni, mint ezer évig rettegés közt élni.

IMREFI. Jobb, uram, de még attól messze vagyunk. A brassóiak kijönnek ma, mindjárt itt lesznek ; megalkudhatunk velök. Aztán hajrá egész erővel Forgáchra, Kendiékre.

BÁTORI. Várom őket. (*Trombitaszó hallatszik.*) Már itt is vannak, szinte parancsszóra, oly rögtön.

IMREFI (*hátraszól a sátorral bajlódó katonáknak.*) Hagyjátok abba. Később majd újra hozzáláthatok.

(*Azok eltakarodnak. A sátor félbenmarad.*)

V. JELENET.

BÁTORI. IMREFI. WEISZ MIHÁLY két más brassói polgárral s egy trombitással. A fejedelmet katonák kísérik.

BÁTORI. Köszöntelek, kedvelt híveim, Brassó derék polgárai. Későn jöttök, de jobb későn mint soha s ti is tudjátok bizonyára bölcsen, hogy jobb ma egy veréb mint holnap egy túzok. Hadd halljam hát kívánságotokat.

WEISZ. Felséges úr, az igaz isten nevével köszöntünk mi is. Im eljövénk, hogy a békekesség rajtunk ne múljon s az egész keresztyénség reánk ne vessen. Írásba foglalva hozzuk panaszainkat s a békekességnek föltételeit.

BÁTORI. Hallgatom.

WEISZ (*olvassa*). Mi Brassó városa és benne való urak és nemesek minden rend, mindeneknek, e széles világon való keresztyénségnek s minden hazájaszerető népeknek akarjuk tudtokra és értékekre adni, hogy micsoda okok és szükségek kényszerítettek minket arra, hogy városunknak kapuit felvonjuk s Bátori Gábor fejedelmünk ellen sok számlálhatatlan törvénytelenégei, szabadságunknak, régi szép törvényünknek romlása miatt . . .

BÁTORI (*félbeszakítja*). Elég, hagyd abba. A régi nóta. Minden gonoszság, romlás, nyomorúság éntőlem származik, tudom. Elmondátok már sokszor. A békekesség feltételeit akarom hallani.

WEISZ. A feltételek, felséges úr, következők. Pro primo : a fejedelem ő felsége asszonyunkkal, feleségével megbékélik, hozzá vegye, vele lakják.

BÁTORI (*gúnyosan kaczag*). No lám, mily gondotok van jó erkölcseimre. A tisztas házaset, az hát az első pont ? Halljuk tovább. A második pont ?

WEISZ. Ő felsége Szebent a szászságnak visszaadja és régi székes helyére, Fehérvárra menjen lakni.

BÁTORI. Hát visszaadjam? S ti szabjátok meg, hol kell laknom. Derék. Tovább.

WEISZ. Harmadszor: ő felsége a kifutott urakat meghívassa, velek megbékélték, uraságokat és jószágokat s mindennemű állapotokat megadja és helyreállassa.

BÁTORI (*föllobbanva*). Hogy visszahívjam Kendiéket? Hogy mertek ilyen kibocsátani pártütő szájakon? Nem féltek, hogy tüstént itt karóba húzatlak?

WEISZ. Nem félünk, követek vagyunk. Híred, neved, becsületed nem engedi.

BÁTORI. Nevem? Nálatok Nero a nevem. Becsületedem? Hát hagyatok még rajtam tenyéryi becsületedet?

WEISZ. A békesség végett jöttünk, uram. Akarod meghallgatni tovább föltételeinket?

BÁTORI. Nem akarom. Pusztuljatok szemem elől.

WEISZ. Ne adjuk át írásban ő nagyságának? (*Imrefiye mutat.*) Ha tán később felséged megtekintené.

BÁTORI. Nincs szó több alkuról. Veletek már ezután csak az ágyú, a kard beszél.

WEISZ. Egy kevés puskánk, porunk, golyóbisunk maradott még nekünk is, azt nem úgy akarjuk kezünkől kiadni, mint a szebeniek, hanem különben.

BÁTORI. Imrefi, fúvasd meg a kürtöket. Készüljön föl minden had nyomban Brassó ellen.

WEISZ. Mi is megfúvatjuk, uram, a mi kürtjeinket. Embereink nekünk is vannak s vitézeket formált felséged már a mesteremberekből, mióta bennünket ostromol. Ítéljen köztünk hát az isten. (*Elmegy a brassóiakkal.*)

VI. JELENET.

BÁTORI. IMREFI. DENGEGEHY, aztán SZILASSY, LADÁNYI. ZÁMBÓ, hajdúk.

DENGEGEHY (*sietve jön*). Szörnyű árulás. Hallatlan gazság!

IMREFI. Mi történt?

DENGEGEHY. Nagy András elment a hajdúkkal.

BÁTORI (*megdöbbenve*). Elment?

DENGEGEHY. El, uram. A vidombáki táborból is elvitte mind. Huszonegy lovas, huszonhárom gyalog zászlóval mentek el.

BÁTORI. Hová mentek?

DENGELEGHY. Keresnek olyan fejedelmet, azt mondta Nagy András uram, a kinek több van a tarsolyában.

IMREFI. A bitang. A napraforgó.

BÁTORI. Itt befellegzett, Kendinél most süt ki. Te mégis itt maradtál, Szilassy?

SZILASSY *(a nyakában lógó aranyláncza mutatva)*. Engem ezzel a lánczczal lekötött felséged.

BÁTORI. Hát ti, Ladányi, Zámbo, ti sem mentetek el?

LADÁNYI. A Kendi pártja a német pártja s mi fejünk fennáltaig a német pártra soha sem megyünk.

ZÁMBÓ. Még haló porában is megtartjuk, a mit Bocskay fejedelmünknek esküdtünk, mi soha többé németet nem uralunk.

BÁTORI. Derék vitézek, szegény kifosztott fejedelem vagyok, mivel jutalmazalak?

LADÁNYI. Akad majd zsákmány Brassó városában, uram.

IMREFI. Hagyjuk itt most Brassót, felséges uram. Megfogyott hadunk már mitsem tehet.

BÁTORI. Itt hagyjuk szégyenszemre?

IMREFI. Majd visszatérhetünk Bethlen seregével.

VII. JELENET.

ELŐBBIEK. EGY HÍRMONDÓ.

IMREFI. Egy lovas ember.

DENGELEGHY, SZILASSY, TÖBBEN *(egyszerre, egymás szavába vágva)*. Most száll le lováról... Ruhája csupa por... Egy lovas ember...

HÍRMONDÓ *(bejön a szinpadra)*. Messziről jövök, vitéz uraim. Ki itt kegyelmetek közül Imrefi tanácsúr?

IMREFI. Én vagyok, mit hoztál?

HÍRMONDÓ. Levelet Boér Péter uramtól. Maga még hátra maradt török földön. Én lóhalálában vágattam előre.

IMREFI. Add ide. *(Átvesszi a levelet, és olvasni kezdi, aztán fölkiált.)* Irgalmas ég! Hát még ez is?

BÁTORI. Mi az?

IMREFI. Hihetetlen, uram... Géczy...

BÁTORI. Portai követünk... No hát mi történt vele? Torkodon akadt a szó.

IMREFI. Elárult.

BÁTORI. Nem is nagy ujság. Miért lett volna jobb a többinél? Addsa azt a levelet. Tudni akarok mindent. *(Kiveszi Imrefi kezéből a*

levelet s olvassa, aztán kesetű kaczagásra fakad.) No Géczi jól használta, a mit kezébeadtunk. De hát megbolondult a török császár? A nagyvezér? Az egész díván? Tudjátok, miről tudósít Boér Péter hívünk? A szultán ő felsége kegyelmesen kinevezte Erdélyország fejedelmévé Géczi Andrást.

MIND. Hallatlan. Gyalázat! *(Általános fölháborodás.)*

BÁTORI. Nincs már hallatlan, a mi meg nem esnék napjainkban. Megkapta az athnamét, a zöld kaftánt, a zászlót, a fejedelmi botot, a semmiházi. Urául tisztelje őt ezentul ez az ország.

DENGELEGHY. Az ország nem fogadja el. Szabad választásunk van.

SZILASSY. Melletted állunk, uram.

BÁTORI. Mellettem álltok, de ti nem vagytok az ország, Mit mondjon szegény ország, mikor két császár fenyegeti? Egyik keletről, másik nyugatról. S urat csereberélni úgyis megszokták már itt. A hűségnek bolondság a neve.

SZILASSY. Hát mi már csak ebben a bolondságban maradunk.

BÁTORI. Akkor kezét fogunk. Hűségért hűség. Együtt élünk, halunk. *(Távolból hadi kürtök hatsogása hallatszik, majd aztán közelebb.)* A brassóiak jönnek. Megnőtt a szarvuk, már a síkra is ki mernek szállni.

IMREFI. Állunk elébe, uram. Utánam, hajdúk, székelyek! *(Mind elrohannak, Bátorit kivéve.)*

(A kürtök meghatsannak a fejedelem táborában is.)

VIII. JELENET.

BÁTORI. APRÓD.

BÁTORI *(a félig felállított sátorba bekiált).* Kis apródom, a sisakomat hamar.

APRÓD *(kijön a sisakkal).* Ihol, uram.

BÁTORI. Tűzd forgójához fehér kócsagtollamat.

APRÓD *(odatűzi).* Kegyelmes jó uram, hadd menjek én is veled.

BÁTORI. Korán volna meghalni még néked. Nem olyan harc ez, a hol dicsőséget lehet szerezni. Elnyom minket a nagy sokaság.

APRÓD. Ha elkergetsz is, utánad megyek.

BÁTORI. Majd máskor... ha élünk még... Ha élünk... Halod már a harci zajt? Ropog a puska. Hol a lovam? Siess. Vezesétek elő.

APRÓD *(elmegy balra).*

IX. JELENET.

BÁTORI. IMREFINÉ.

IMREFINÉ (*jobbtól a szinfalak közül befut, mialatt az apród balta elsiet*). Kegyelmes úr . . .

BÁTORI. Mit akarsz? Ne tartóztass. Most nincs arra időm.

IMREFINÉ. Egy bátorító, egy vigasztaló szót. Oly rettenetes ez a harc.

BÁTORI. A harcnak már az a természete. Miért jöttél ide a táborba közénk?

IMREFINÉ (*gyöngéd szemtehnnyással*). Hálátlan, mintha nem tudnád, hogy kiért jöttem.

BÁTORI. Kár volt eljőnnöd. Itt nem csókokat, de sebeket osztogatnak durva férfiak. Puskaportól kormos ábrázatunk s vérben forgó szemünk nem látja meg szépségedet.

IMREFINÉ. Csak egy perczig maradj, kegyes uram, én deli szép leventém.

BÁTORI (*nyersen félzetolja*). Ereszsz. Elkésem onnan, a hol férfiak várnak rám. (*Eltohan balta.*)

IMREFINÉ. Elment. Itt hagyott. Egy édes szava sem volt. (*A csatazaj növekszik. Egy ágyúlövésre összehajszon.*) Irgalmas isten, ki védelmez meg? Hová meneküljek én szegény asszony e szörnyű kavardásban? A réműlettől lábam megmered. Talán e sátor elrejt. (*Bevászorog a fejedelem sátorába.*)

X. JELENET.

KÉT HAJDU,

1. HAJDÚ. (*hozza sebesült társát*). Csak még egy kicsit, pajtás.

2. HAJDÚ. Nem bírom tovább. Fektesse ide a földre. (*Társa lefekteti.*) No nekem befűtöttek. Az a kutya kozák olyan léket hasított a mellemen, hogy ugyan könnyen kiszállhat rajta lelkem.

1. HAJDÚ. Várj, bekötöm. (*Ingéből szakít egy darabot, azzal köti be.*) Oda se neki, pajtás. Ebbsont beforr. Kaptunk mi már sok ilyet. Majd hogy gulyáshúst nem aprítottak belőlem a vasas németek Edelénynél, azért mégis itt vagyok. Egy golyóbist is hordok a tásztamban.

2. HAJDÚ. Én kettőt is. De most azt hiszem, ez az utolsó búcsúztató. Ezen már nem segít semmiféle fű, sem kenőcs, sem vén asszonyok ráolvasása.

1. HAJDÚ. Czudarul reánk zúdult az a sok gyülevész had.
2. HAJDÚ. Hiszen ne hagyott volna el csak Nagy András uram.

1. HAJDÚ. A hajdúság megállná a helyét, de az erdélyi nép szalad már, ahun ni.

(A háttérben futó sereg látszik, nyomában az üldöző ellenség.)

2. HAJDÚ. Eregy vissza. Hagyj engem itt. Meghalni magam is tudok.

1. HAJDÚ. Csak odább viszlek. Amott egy fűzfa, az alá. Szép puha gyepes ott, jobban pihensz. Meg is talállak ott, ha visszatérek.

2. HAJDÚ. Már csak a mennyországban találsz meg, pajtás, ha ugyan oda kerül ilyen szegény kóborló legény.

(Elmennék jobbra.)

XI. JELENET.

DENGELEGHY, aztán mindjárt utána LADÁNYI.

DENGELEGHY (kivont karddal betohan). Hol a fejedelem? A fejedelmet védjük.

LADÁNYI (szintén rohanna jön). A papirosmalom felé láttam vágatni. Ott szorongatják a mieinket a kurtány lovasok.

DENGELEGHY. Az átkozott tengernyi oláh. Honnan a pokol fenekéből jöttek ennyien?

LADÁNYI. A szász is mind kitódult Brassó városából. Rozsdás dárdájával a bakter is, pörölylyel a kovács, bárdjával a mészáros.

DENGELEGHY. Rettenetes nap ez, megemlegeti unokánk is. A székelly had szétverve fut. Őli, vágja az a sok sáska raj.

LADÁNYI. Hamar, hamar, a fejedelmet kell megmenteni.

(El akarnak rohanni, de egy pillanatra megállnak.)

DENGELEGHY. Nézz oda. Az öreg Rác György fejét viszik pőznára tűzve. Ujjong a szász, az oláh.

LADÁNYI. Oly híres nagy vitéz s ily csúful kellett vesznie.

DENGELEGHY. Keressük a fejedelmet. Siessünk, míg nem késő.
(Elrohannak a háttér felé jobbra.)

XII. JELENET.

(Egy darabig a színpad előrése üres, csak a háttérben látszik némi harczai mozgalom és zaj, mely e jelenet alatt mindinkább elcsöndesül.)

BÁTORI. SZILASSY. DENGEELEGHY. LADÁNYI. HAJDÚK. (Mind körülfogják Bátorit.)

SZILASSY. Erre, felséges uram.

BÁTORI. Lovamat leszúrták. Kis híja, hogy el nem tiportak. Egy lengyel már sisakomra csapott. Kócsagtollamat is kettévágta.

DENGEELEGHY. Csakhogy él még felséged.

BÁTORI. Én élek, de dicsőségem meghalt.

SZILASSY. Feltámad az még, uram.

BÁTORI. Nem tudom, de azt tudom, hogy ez még nem az utolsó harcz. A meddig egy csepp vér maradt ereimben, meg nem adom magam.

SZILASSY. Mi sem, uram.

BÁTORI. Hát ne vesztegeljünk, forduljunk vissza.

DENGEELEGHY. Hová, felséges úr? A csatának vége. Ellenségeink abbahagyták. Csak átgázoltak rajtunk, mint a fergeteg. Most fosztogatni mennek a székely falvakra. Estére lángban lesz vagy húsz falu.

BÁTORI. Hát hagyjuk?

DENGEELEGHY. Mit tegyünk? Nézz szét, uram. Mint jégeső után a fáról levert gyümölcs, rakással fekszenek halottaink. Várnánk meg itt legalább az éjszakát.

BÁTORI. Ha Weisz Mihály uram megengedi.

DENGEELEGHY. Nem fognak háborgatni. Elég volt nekik is.

BÁTORI. Most keressétek Imrefit. Nem látta senki?

DENGEELEGHY. Nem láttuk, uram. Nagy volt a zűrzavar.

LADÁNYI. A mozsár szélén lovagolt az udvarhelyi székelyekkel.

BÁTORI (lázasan). Keressétek, keressétek mindenfelé. (Menni akaznak.)

DENGEELEGHY. Már itt hozzák, uram.

XIII. JELENET.

ELŐBBIEK. IMREFI.

(Behozzák Imrefit egy saroglyán.)

BÁTORI. Megsebesült? Halott? (Odarohan hozzá.) Élsz még? Hívem, barátom.

IMREFI. Még élek, de már nem sokáig. Halál homálya ereszkedik már szempilláimra.

BÁTORI. Ne hagyj el, Imrefi.

IMREFI. Már el kell téged hagynom, jó uram. Búcsúzzunk. Olyan útra indulok, a honnan nincsen visszatérés.

BÁTORI. Ne még, ne még.

IMREFI. A te engedelmed nélkül is el kell mennem. Fejedelmeknél hatalmasabb úr a halál. Óráam ütött. Ne is búsulj miattam. Hasznodra nem vált sem életem, sem halálom.

BÁTORI. Ne mondd azt, leghívebb barátom.

IMREFI. De mondom. Nem én kellettem volna a te oldalodhoz vezetni tapasztalatlan ifjúságodat. Én gyöngé voltam, árnyékos voltam, balszerencsés voltam. Nem tudtam megfogni sas-szárnyadat, szilaj indulatodra nem tudtam féket vetni. Nem gátoltam meg, a mit meg kellett volna gátolnom. Minden tettetben bűnrészes vagyok. Osztottam álmaidban s a te dicsőségedért eltűrtém saját szegényemet.

BÁTORI. Oh hallgass, hallgass!

IMREFI. Elhallgatok, uram. Néma voltam nem egyszer, mikor szólnom kellett volna; most elnémulok már örökre.

BÁTORI. Élned kell, Imrefi. Segítség lesz még valahol. Fuss, Dengeleghy, hozz valakit. Szaladjatok mind. *(Mind elsietnek.)* Az életem felével is megváltanám a te életedet, Imrefi.

IMREFI. Hiába minden. Egy kézszerítést még, uram, aztán... aztán nincs tovább. Szappanbuborék az egész élet... Vége. *(Meghal.)*

XIV. JELENET.

IMREFI halva. BÁTORI. IMREFINÉ.

IMREFINÉ *(kibujik a sátorból)*. Meghalt?

BÁTORI. Meg, asszonyom. Ha tán búcsúzni jöttél, későn jöttél.

IMREFINÉ. Jobb így, hogy már nem találkoztunk. Nyugodjék békével. Meggyászolom kötelességem szerint.

BÁTORI. Ha tudod kötelességedet, nincs mit mondanom.

IMREFINÉ. Nincs mit mondanod? Nem értelek. Gábor, szerelmesem, nincs gát többé közöttünk, szabad vagyok.

BÁTORI *(Ridegen, elutasítón.)* Szabad vagy mint a levegőg madara, szállhatsz, a hová neked tetszik.

IMREFINÉ. *(Megütközve.)* Ez a hang, Gábor...

BÁTORI. A Bátor Gábor hangja.

IMREFINÉ. Már nem szeretsz?

BÁTORI. Ez az idő s ez a hely itt *(a holtza mutat)* nem szeretkezésre való.

IMREFINÉ. De később...

BÁTORI. Nem tudom.

IMREFINÉ. Oh, te már nem szeretsz. A hangodon megérezem, a szemedből látom. Elfordulsz tőlem?

BÁTORI. Ha látod, hát ne kérdezd.

IMREFINÉ. Elfelejtetted csókjainkat? Az édes órákat. A hogy öleltél. A hogy öleltelek. Elfelejtettél mindent?

BÁTORI. Ha még el nem felejtettem, elfelejténém most.

IMREFINÉ. *(Szégyentől, haragtól reszketve, eltakarja arcát.)* Hát ennyi voltam csak neked? Csak ennyi? Semmi más?

BÁTORI. Mi voltál, mindegy. Talán több, talán még kevesebb. Most semmi sem vagy. Megértetted?

IMREFINÉ. *(Zokogva.)* Gábor, Gábor!

BÁTORI. Az a halott elválasztott örökre.

IMREFINÉ. *(Tovább zokog.)*

XV. JELENET.

ELŐBBIEK. LADÁNYI.

LADÁNYI. *(Egy felcsett hoz magával.)* Nagynehezen találtam valakit. Ez az ember, uram, ért a sebekhez.

BÁTORI. *(A holtza mutat.)* Az Úristen már gondoskodott. *(A felcsetnek int s az elmegy.)* Ladányi, köszöntsd ez úri asszonyt, Imrefi tanácsúr özvegyét.

LADÁNYI. *(Némán meghajlik.)*

BÁTORI. Te elkiséred nagyságos asszonyunkat és drága halottunkat Kőhalomig. Ott átadod a királybírónak üzenetemet. Gondoskodjék illendő kíséretéről, az elesett úr nagy rangjához és érdemeihez méltó legyen.

XVI. JELENET.

ELŐBBIEK. DENGELÉGHY. SZILASSY. TÖBB FÖEMBER ÉS HAJDÚHADNAGY. *(Bejönnek s néma tisztelettel körülveszik a holtat.)*

BÁTORI. Vitézül halt meg. Ilyen halált kívánnék magamnak is. Takarjátok hadi lobogóba és kópjanyelen vigyék előtte czímerét... Isten velünk, asszonyom.

(Mind elmennek Bátorin kívül s elvisszik a holtat.)

XVII. JELENET.

BÁTORI, aztán testőrök, katonák szerszámokkal.

BÁTORI. Mit akartok?

1-SŐ TESTÖR. A sátort igazítanánk helyre, felséges úr.

BÁTORI. Hagyjátok. Minek? Elalszom én a puszta földön is.

1-SŐ TESTÖR. Mindjárt készen lesz, felség, nem tart sokáig.

BÁTORI. Hagyjátok abba, mondom. Jól fog esni, ha egyszer mégint a földön alhatom, a szép csillagos ég alatt, mint többi katonám. Hordjátok odább szerszámotokat. Magam akarok maradni.

(Elmennek. Bátorci egyedül marad gondolatokba mélyedve.)

XVIII. JELENET.

BÁTORI. Aztán székely népcsoport, barátok, apácák. EGY ÖREG SZÉKELY. EGY MINORITA. Testőrök.

(Esteledik.)

(Távolról lassú mozmoló ének hallatszik, mely folyást közeledik.)

Uram, irgalmazz nekünk!

Krisztus, kegyelmezz nekünk!

Mennybéli Atyaisten, irgalmazz nekünk!

Megváltó fiúisten, irgalmazz nekünk!

Szentlélek Úristen, irgalmazz nekünk!

BÁTORI. *(Főlemeli fejét s az énekre figyel.)* Ez a litánia. A katolikusok litániája. Gyermekkoromban hallottam sokat. Összetett kis kezemmel, rebegő kis ajkammal énekeltem magam is. *(Kezével legyint.)* Elmúlt idők. Ki emlékeztet rá? Mi ez?

(Az ének közelebb folytatódik.)

Szentséges Szűz Mária, könyörögj érettünk!

Istennek szent anyja, könyörögj érettünk!

Szűzeknek szent szűze, könyörögj érettünk!

1-SŐ TESTÖR. *(Alabárdjával útját állja a csoportnak, mely templomi zászlókkal, kereszttel már egészen közel ért.)* Hahó, emberek, erre nem szabad járni.

ÖREG SZÉKELY. Engedelmet instálunk, nem tudók. Az ország útja erre vinne át.

BÁTORI. *(Oda lép hozzájuk.)* Kik vagytok? Mit akartok?

ÖREG SZÉKELY. Búcsúsok vagyunk uram, csíki székelyek. Zajzonba igyekeznénk a csodatévő boldogságos Szűz Máriához.

BÁTORI. Mit akartok ott?

ÖREG SZÉKELY. Könyörögni akarunk, uram, hogy nagy nyomorúságunkban segítsen szent fia az Üdvözítő Jézus Krisztus által. Ámen.

BÁTORI. Ki bánt?

ÖREG SZÉKELY. Mindenki bánt, uram. A szász pusztít bennünk és dúlja falvainkat s vele mindenféle vad nemzet: oláh, tatár, kozák. Ölnék, prédálnak, gyujtogatnak. Lábán legázolják a gabonánkat, elhajtják, a mi kis marhánk van. Százával konzolják föl a népet, lándzsák hegyére szúrják még a csecsemőt is. Erdőkbe bújdosunk, uram s éhen halunk.

BÁTORI. Miért nem véditek fegyverrel magatokat?

ÖREG SZÉKELY. Nincs fegyverünk, uram; szegény jobbágy nép vagyunk.

BÁTORI. Jobbágyok vagytok? A fejedelem visszaadta a régi székelly szabadságot.

ÖREG SZÉKELY. A régi szabadságot? Lehet, uram. Hallottam olyasfélét magam is a szeredai nagy vásáron. De nekünk nem sokat használ az. Robotra, úr dolgára hajtának az urak.

BÁTORI. A fejedelemnek lesz gondja reátok s ha fejedelem marad még sokáig, majd megmutatja, hogy nagyobb úr, mint a ti uraitok. De tőle kérjeteك segítséget, ne kőből, fából faragott bálványképeitektől. Nem tudjátok, hogy tilos proceszziókkal járni nyilvánosan? Barátokat, apácákat látok köztetek, holott az ország törvénye nem tűr kolostort. Ki engedte meg nektek?

ÖREG SZÉKELY. Az istennek is vagyom ám törvénye, uram. Csíkországban mi még mind a régi hiten vagyunk.

MINORITA BARÁT. *(Előlép a csoportból.)* A pásztornak nem szabad elhagyni nyáját. A hívek lelki üdvösségén munkálkodunk, uram. Nem vétünk senkinek. S e jámbor nőtestvérek az irgalmasság cselekedeteit művelik, a betegeket ápolják, az éhezőknek enni adnak. Azért uram, bárki légy, ne haragudjál reánk. Látjuk, hogy főember lehetsz itt. Hallgasd meg, a mit esdekelve kérünk.

BÁTORI. Mi az?

MINORITA. A hogy erre jöttünk, sok holtat és haldoklót láttunk itt a mezőn. Keresztény székelly atyánkfiai, a mi hitünkéről valók. Hollóknak, farkasoknak ne hagyjuk itt. Engedjétek meg, hogy eltemethessük egyházi szertartásunk szerint s a mennyei vigasztalás szent ostyáját nyujtsuk annak, a ki még lelkét ki nem adta.

BÁTORI. Vakmerő kérésed, barát. Titeket száműzött az országgyűlés. Ne mutogassátok magatokat, menjétek utatokra. Itt nem hasz-

nálnak praktikáitok. Vigyázzatok, mert törvényt láttatunk reátok. Fejvesztés fenyeget. Ne daczoljatok.

MINORITA. Legyen meg az Úr akarata.

BÁTORI. Ne szenteskedjél. Nem vagytok ti oly szörnyen jámborok. Látom, hogy kíséző nőkről is gondoskodtatok. Szépek? Fiatalok? *(Főlemeli az egyik apácának fátyolát s megrendülve visszatrad.)* Kornisné asszonyom!

KORNISNÉ. Soror Benigna immár a nevem.

BÁTORI. *(Rövid szünet után.)* Irgalmas testvér, irgalmasságot kérek én is. *(A minocitához fordul.)* Temessétek el halottjaitokat, a mint egyházatok szokása rendeli s osszátok ki az ostyát és az utolsó kenetet.

(Függöny legördül.)

NEGYEDIK FELVONÁS.

A szebeni fejedelmi palotában. Közepén oszlopokkal elválasztott kettős terem. Előtérben emelvény trónszékkel. Kék testőrök állnak őrt.

I. JELENET.

KAMUTHY. KÁKONYI *(sétálgatva).* *(E jelenet alatt lassanként megfelik a terem főutakkal.)*

KÁKONYI. Mi vagyunk az elsők, a mint látom, Kamuthy uram.

KAMUTHY. Így jó az, kincstartó uram. Az ember sohasem siethet eléggé, hogy első legyen.

KÁKONYI. Főkép ilyen időben.

KAMUTHY. Már az igaz. Csodálatos a sorsnak változandósága. Ki hitte volna?

KÁKONYI. *(Nagy buzgósággal.)* Én mindig mondtam magamban: a fejedelemnek végre győzni kell.

KAMUTHY. Én is. De most, hogy le van verve a szászok lázadása s oly csúfosan szétzüllött a Forgáchék, Kendiék hada, most nyíltan is megmondhatjuk az igazat, egész világ szemébe, kincstartó uram.

KÁKONYI. Az ember néha hallgat, mert nem tudhatni, hogy fordul a koczka; de a mint fordult, mindjárt megtalálja az ember az igazságot, Kamuthy uram.

KAMUTHY. A szentírás szavával szólok, kincstartó uram. Örvendzünk az örvendezőkkal.

KÁKONYI. Örvendzünk bizony. Olyan idő jött most, hogy jobb se kell. Annyi a konfiskált jószág, mint a pelyva.

KAMUTHY. Jut belőle nekünk is.

KÁKONYI. Száll még fecske a mi ereszünk alá is.

KAMUTHY. Csak nem kell engedni, hogy a fejedelem megkegyelmezzen a pártütőknek, a kik Kendiékhez álltak.

KÁKONYI. Elég kár, hogy megkegyelmezett a negyvenhárom úrnak és nemesnek, a kik a brassói szász nép lázadásában részt vettek.

KAMUTHY. Mennyi szép jószág maradt a hűtlenek kezében.

KÁKONYI. Bethlen Gábor könyörögte ki nekik.

KAMUTHY. Nem is könyörögte. Kierőszakolta. Nagy most a Bethlen uram hatalma.

KÁKONYI. Udvari főkapitány és mennyi jószágot kapott!

KAMUTHY. Mintha csak ő mentette volna meg a fejedelmet.

KÁKONYI. Megtette volna más is.

KAMUTHY. Meg bizony. Csak én mehettem volna. De kastélyomat kellett őrizni, hogy föl ne prédálják az oláhok vagy a Forgách emberei.

KÁKONYI. Magam is szakasztott úgy voltam. Nagyon messze estem.

KAMUTHY. Könnyű volt Bethlennek. Ott közel voltak a maroszeői székelyek és mind dühös volt a szászságra.

KÁKONYI. Én nem kisebbítem senki érdemét. A Bethlenét sem. De keserves nézni, némelyek hogyan emelkednek módfelett.

KAMUTHY. Főkép a hajdúk. Már mind jószágot kap a hajdú kapitány: Szilassy, Basa János, Ladányi Gergely.

KÁKONYI. Dengeleghy Mihály Zaránd vármegye főispánja lett.

KAMUTHY. Hja, a kinek olyan szép felesége van.

KÁKONYI. Csitt. Sok itt a fül már. Aztán tudja kegyelmed a török közmondást? Hallgatni arany.

II. JELENET.

ELŐBBIEK, CHRESTELS JÁNOS négy más brassói polgárral. GÉCZI. Mindjárt aztán bejön BÁTORI kíséretével. BETHLEN. DENGEGLEGHY. SZILASSY. LADÁNYI. Főemberek.

KAMUTHY. *(Kákonyihoz.)* Ni ott a brassóiak.

KÁKONYI. Meg Géczy András is velök.

KAMUTHY. A fejedelemségkereső. No lám, a czégéres!

KÁKONYI. Azoknak szól ez a fejedelmi pompa?

KAMUTHY. Ej dehogy. Kegyelmed nem tudja, hogy a török császár követét várja ma a fejedelem?

KÁKONYI. Kilenczedik napja, hogy itt van, ráért volna eljönni már előbb.

KAMUTHY. Azt üzente, hogy fáradt. No de ma talán...

KÁKONYI. Milyen zord a fejedelem ábrázata ilyen örvendetes napon.

KAMUTHY. Megváltozott nagyon.

KÁKONYI. Menjünk helyünkre, Kamuthy uram.

(A fejedelem környezetéhez csatlakoznak.)

BETHLEN. Felséges úr, brassói híveid eljöttek, hogy bemutassák hódolatukat.

CHRESTELS. (A többi brassói polgárokkal leborulva.) Magunkat megálázván, térdet-fejet hajtunk, felséges úr. Kérünk, hogy nagy kegyelmességed szerint felejtkezzél meg vétkeinkről.

BÁTORI. No lám, hát itt vagytok? Sokáig nyakaskodtatok.

CHRESTELS. Weisz Mihály volt az oka, felséges úr.

BÁTORI. (Gúnyosan.) Tudom, valaki mindig az oka s legjobb ha olyan, a ki már nem él.

CHRESTELS. Az isten megbüntette érte, ott esett el a harcmezőn.

BÁTORI. Ha isten büntetése ott elesni. Ti boldogabbak vagytok, meghajthatjátok térdetek. Lépj elő te is, Géczi András. Mindnyájatokat visszafogadunk gráciánkba.

GÉCZI. Én is, kegyelmes uram, legalázatosabb szolgád, meghajtom térdemet.

BÁTORI. (Gúnyosan.) Alázatosság a legszebb erény, mely férfit ékesíthet. Azért megemlékezvén sok nagy érdemedről, téged mint íródeákunkat személyünk szolgálatára rendelünk.

KÁKONYI. (Nevetve, halkán Kamuthyhoz.) Ennek megadták.

KAMUTHY. (Szintén úgy.) Íródeák lett a fejedelem úr.

BÁTORI. Brassói polgárok, ti menjetez haza. Baling János fogarasi kapitányunkat küldjük veletek. Az ő kezébe tegye le a hűség esküjét az egész community.

(Brassóiak elmennek, Géczi is elsompolyog.)

BÁTORI. (Bethlenhez fordulva, ingerülten.) Még sem jön a török követ?

BETHLEN. Bocsánat felség, a hosszú út fáradságát piheni.

BÁTORI. Sokáig várakoztat.

BETHLEN. Órizz meg felséged türelmét. A törökkel csinján kell bánni. A szultán a mi védő pajzsunk. Erdély csak úgy állhat fenn, ha hozzá ragaszkodik.

BÁTORI. (Bosszúsán.) Tudom, tudom. Fülembé rágtad már lezékédet eleget. De hagyjuk. (Lelép a trónról s leveti palástját.) Mulatni akarunk most.

KAMUTHY. (*Kákonyihoz.*) Talán most volna a kedvező alkalom.

(*A fejedelemhez közeledik.*) Felsőges úr . . .

BÁTORI. Nini, Kamuthy Farkas! Régen láttuk kegyelmedet.

KAMUTHY. Távol jártam, de felséged szolgálatában.

BÁTORI. Természetesen. Mire is gondolhatnál egyébire, mint az én szolgálatomra, derék tanácsosom?

KAMUTHY (*a ki nem veszi észre a gúnyt*). Azért, ha bátorkodnám . . .

BÁTORI. Csak bátorkodjál.

KAMUTHY. Gyalu most gazdátlan lett, mióta a Kendi istentelen pártütésében részt vett Sennyei Pongrácz.

BÁTORI. Hát neked adjam? Jó, neked adom. Mi kell még, nemes urak?

KÁKONYI. Megszolgálnám, felség, ha nekem juttatná kegyelmesen Lónát a Kendi birtokokból. Atyafiság révén is just formálnék hozzá.

BÁTORI. Legyen a tied.

KÁKONYI. Köszönöm, felség.

BÁTORI. Soh'se köszönd. Ilyen buzgó hívek csak nem maradhatnak jutalom nélkül. Lám, hányan tolongnak itt, mióta napom újra sütni kezd. De hol hagyátatok feleségeiteket? Féltitek?

KAMUTHY. Nem tudtuk, felség.

BÁTORI. Hogy tánczolni akarok? Tánczolni, míg a lábam bírja. Ha Bethlen Gábor nem gondoskodik, bizony járhatnám egymagamban itt. Meghívtad a szebeni polgárasszonyokat, leányokat?

BETHLEN. Meg, felséges uram. Szeretném, hogy ha vidám lennél újra. De el ne felejtse felséged, a mit nekem ígért.

BÁTORI. (*Nyerts nevetéssel.*) Hogy tisztességesen bánok velök? Az ördög engem vigyen el, ha olyan tisztességes nem leszek, mint egy nyolczvan esztendőös püspök.

BETHLEN. Valami nyomja felséged lelkét.

BÁTORI. Semmi, semmi.

BETHLEN. Nem faggatlak, uram. (*Elmegy.*)

BÁTORI. Hej, bort, fiúk. Elő a kupákkal. (*Apródok töltögetnek. Félhajt egy kupával egyszerre.*) Töltsd újra tele. Ma veszett jó kedvem van. (*Ismét félhajtja a tele kupát.*)

KÁKONYI. (*Kamuthyhoz.*) Olyan a kedve, mint az elvadult bikáé.

KAMUTHY. Nem szeretnék annak a bőrében lenni, a kire ma megharagszik.

III. JELENET.

ELŐBBIEK. NAGY ANDRÁS.

BÁTORI. *(Észteveszi Nagy Andrást.)* Te is itt vagy?NAGY ANDRÁS. *(Kevélyen.)* Itt ám. Eljöttem én is. Hallom, hogy bőven osztogatják most a jószágokat.BÁTORI. *(Gúnyosan.)* Nagyon sok itt az érdeemes férfi most.

NAGY ANDRÁS. Megérdemelnék tán én is valamit. Elhoztam a seregemet, uram. Ott hagytam Kendiéket.

BÁTORI. És most várod jutalmadat?

NAGY ANDRÁS. Várom, uram.

BÁTORI. Megkapod. Szilassy, Ladányi, Basa János, hajdú kapitányok, ide, a ki az én emberem. Vágjátok le ezt a gaz árulót.

*(Hajdú kapitányok kardot zántanak.)*NAGY ANDRÁS. Hahó! Engem? Ki mer engem? *(Kardot von és védeve magát a színfalak közé háttal. Üldözői utána. Egy percz mulva aztán véres kardokkal visszatérnek.)*

SZILASSY. Elvégeztük, uram.

IV. JELENET.

ELŐBBIEK. BETHLEN.

BETHLEN. *(Berchan.)* Ez nem volt fejedelmi tett, felséges úr. Ez gyilkosság volt.

BÁTORI. Csak leczkéztess. Már föl nem támasztod. Többé nem fog ez elárulni senkit.

BETHLEN. Kegyelmet ígértél a megtérőknek.

BÁTORI. Ez nem volt beléfoglalva. Ennek még külön számadása volt. *(Kikiált a színfalak közé.)* Mossátok föl a vért. Tánczolni meggyünk.

V. JELENET.

ELŐBBIEK. UDVARMESTER.

UDVARMESTER. Felség, a török császár követe.

BÁTORI. Épen kapóra jön, jó kedvemben talál.

KAMUTHY. Talán jöhetne máskor.

BÁTORI. *(Gúnyosan.)* Mit gondolsz? Megvárakoztatni a hatalmas császár követét? Azért, mert minket ő is várakoztatott? Nem mind szabad nekünk, a mi neki szabad. Csak jöjjön. Adjátok ide a palás-

tomat. *(Apródok záadják.)* A süvegem. *(Hozzák és fölteszi.)* Helyetekre, tanácsurak. *(Leül s kisétele elhelyezkedik körülte.)* Udvari főkapitány uram, vezesd be a császár követét.

(Bethlen és udvarmestert elmennek.)

VI. JELENET.

ELŐBBIEK. BETHLEN. MEHEMET AGA.

MEHEMET. *(Bethlentől bevezetve, háromszor mélyen meghajlik.)* Béke neked, Krisztus hitén lévők nagytekintetű fejedelme! Allah növelje híredet és magasodjál föl, mikép a pálmafa. A győzhetetlen császár nevében jövök, kinek árnyékában pihennek a földkerekség népei s kinek egy ujjá intésére leborul napkelet és napnyugat.

BÁTORI. Mit üzen nekem a győzhetetlen császár?

MEHEMET. A győzhetetlen császár, kinek dicsősége ragyogjon az idők végtelenségéig, azt üzeni: mondjátok meg az én rabszolgámnak, Erdély fejedelmének . . .

BÁTORI. *(Félbeszakítja.)* Rabszolgája nem vagyok, vazallusa vagyok.

MEHEMET. *(Megütödvé.)* Nem vagy rabszolgája, uram? Dicsőség annak lenni. Szerencse, a ki köntösébe fogózkodhatik.

BÁTORI. Mi megtartottuk hűségünket.

MEHEMET. Mutasd meg jobban hűségedet. Háborút ne viselj ezentúl a császár alattvalóival. Tudod, hogy az oláh vajda a győzhetetlen császár ótalma alatt áll. A szászok is panaszt emeltek ellened.

BÁTORI. A szászokkal már elvégeztem dolgomat.

MEHEMET. Jámbor hívünket, Géczy Andrást ne üldözd.

BÁTORI. Már kegyelmembe befogadtam. Belső szolgálaim közt helyet kapott a derék férfi.

MEHEMET. A három évről elmaradt adót fizesd be.

BÁTORI. Háborút kellett folytatnom, nem volt miből fizetni. S ti voltatok az okai. Bátorítottátok a lázadókat. De nem maradunk adósok, megadjuk a császárnak, a mi a császáré. Kívántok még valamit?

MEHEMET. Hűséged biztosítékául Lippa és Jenő várakat.

BÁTORI. *(Kitörve.)* Lippát? Jenőt? Odadjam két szép váramat? Egy talpalatnyit sem hazám földjéből.

BETHLEN. Nyugodtabban, felség. Ne bősítsd föl az oroszlányt, mert bizony eltapos minket.

BÁTORI. *(Még hevesebben.)* Egy viseltes papucsomat sem adom.

MEHEMET. Géczy már megígérte.

BÁTORI. Hát vedd meg rajta, ha tudod. Én nem adom.

MEHEMET. Reszkess a győzhetetlen császár haragjától.

BÁTORI. Nem reszketek.

MEHEMET. Megbánod ezt a szót. Megyek.

BÁTORI. Mehetsz.

BETHLEN. Uram, ne ereszd el így. Adj szép szót legalább.

BÁTORI. Mehet.

MEHEMET. *(Elmegy.)*

VII. JELENET.

ELŐBBIEK. Mehemet nélkül.

BETHLEN. *(Szemtehányóan.)* Uram, mit cselekedtél?

BÁTORI. Ne oktass engem. Föllázított követelése. Én nem vagyok abból a fajtából való, mely meglapul és csúszva-mászva kikerül a bajból. Az én őszám a sárkánynyal is szembeszállt. Az örökös leczkézést se tűröm. Mit akarsz? Hát menj te alkudozni. Csináld, a hogy tudod. Engem hagyj békében, én ma táncolni akarok.

BETHLEN. *(Távozás közben félre.)* Tánczolva visz az örvénybe mindnyájunkat. *(Elmegy.)*

VIII. JELENET.

ELŐBBIEK Bethlen nélkül.

KAMUTHY. *(Halkan Kákonyihoz.)* Úgy vélem, kincstartó uram, a Bethlen napja már leáldozóban.

KÁKONYI. Hátha fölkel most a mienk?

(Megszólal a zene odabent a színpalak közt.)

BÁTORI. Hajrá! Gyerünk. *(Indulófélben.)* Kamuthy uram, kegyelmed nem tánczol?

KAMUTHY. Öreg vagyok már én arra, felséges uram.

BÁTORI. Gyaluért tánczolhatna egy kicsit kegyelmed.

KAMUTHY. *(Nagy buzgósággal.)* Tánczoló vagyok én szívesen, ha felséged parancsolja.

BÁTORI. Megforgatjuk a szebeni szász menyecskéket, lányokat. *(Szinte fenyegetőn.)* Ma szörnyű mulatós a kedvem.

KÁKONYI. *(Félre.)* Szörnyű igazán.

(Mind elmennek. A színpad üresen marad.)

IX. JELENET.

TESTŐRÖK, APRÓDOK *(szállingóznak a színpalak közül s hallgatják a zenét.)*

1-SŐ TESTŐR. Kezdődnek hát újra a víg élet. Haj, de nem olyan mint a régi.

2-IK TESTŐR. De nem ám. Mintha az orra vére folyna mindenkinek.

1. TESTŐR. No, no, csak még több vér ne folyjon.

2. TESTŐR. A tánc is csak úgy megy immel-ámmal, mintha robotba járnák, csak épen ő felsége kedvéért.

1. TESTŐR. Csitt. A fejedelem.

(Félrehúzódnak.)

X. JELENET.

BÁTORI. EGY POLGÁRLEÁNY.

BÁTORI. *(Tánczolja hozza a leányt.)* Te édes szép kis rózsaszál.

POLGÁRLEÁNY. *(Félénken.)* Hová megyünk, felséges úr?

BÁTORI. Hová? *(Int, hogy oltásák el a csillárokat. Sötét lesz.)* Hát hová mennénk? A paradicsom felé, kis angyalom.

POLGÁRLEÁNY. *(Remegve.)* Forduljunk vissza, felséges úr. Itt oly sötét van. És senki sincs.

BÁTORI. A sötétségben terem az üdvösség, te kis bohó. Miért remegsz?

POLGÁRLEÁNY. Nem tudom, felséges úr. Oh esdekelve kérlek, térjünk vissza.

BÁTORI. Ráérünk arra majd, ha előbb megtanultad, mi a szerelem. Jó mester vagyok, hamar megtanítlak.

POLGÁRLEÁNY. Ereszszen felséged.

BÁTORI. Hiába vergődöl, kicsi galambom, a sas körmei közt vagy.

POLGÁRLEÁNY. Oh felség, felség!

BÁTORI. Pihegő kebled hajtsd csak ide szépen. Ölelő karomból nincsen menekülés.

POLGÁRLEÁNY. *(Sikoltva.)* Anyám!

BÁTORI. Édes kis szájacskádat mindjárt elhallgattatom. *(Meg akarja csókolni.)*

POLGÁRLEÁNY. *(Még nagyobbat sikolt.)*

XI. JELENET.

ELŐBBIEK. BETHLEN *(égő gyertyával).*

BETHLEN. Világítsak, felség? Itt oly sötét lett, eltévedhetnél valahogy. Hej, inasok, gyújtsatok világot.

(Meggyújtják.)

BÁTORI. *(Kikapja Bethlen kezéből a vastag viaszgyertyát s szakállában oltja el.)* Átkozott! Leperzselem czudar rőt szakálladat.

(A polgárleány ezalatt elszalad.)

BETHLEN. Mit ígért felséged? Én becsületemmel álltam jól. Az én szavamra jöttek el.

BÁTORI. Megint leczkértetsz. Mit avatkozol minden dolgomba? Megúntam már a sok leczkértetést. Éretlen tacsó nem vagyok. A magam lábán akarok járni s nem tűröm a szüntelen gáncoskodást.

BETHLEN. Ne adj okot rá, nem gáncoskodom.

BÁTORI. *(Az apródoknak.)* Bort, fiúk. Hadd nyeljem le bosszúságomat.

BETHLEN. Megszomjuhoztam magam is, meginnám egy kupával. Kedvre derít a bor s bor mellett megbarátkozunk avval, ki imént még haragosunk volt. Felséges úr, kocczintanál velem?

BÁTORI. *(Apródhoz.)* Ide fiú. Tüzes piros bort nekem s fehér lőrét nagyságos Bethlen Gábor úrnak.

BETHLEN. Miért sértegetsz, uram? Hű embered voltam nehéz időkben. Megérdemelném én is, hogy abból igyam, a miből te.

BÁTORI. *(Dühösen.)* Velem egyenlő akarsz lenni? Miért nem még fölöttem álló? Piros bor kell neked? Piros lesz mindjárt véredtől a palló. *(Kitántja kardját.)* Te áruló, te ebhítű! Azt hiszed, nem tudom, hogy a törökkel czimborálsz? Törökké lettél tán már magad is.

BETHLEN. Nem értem vádatat.

BÁTORI. De értem én, mire törekszel. A fejedelmi székem kelene neked. De istenemre, Kornis után küldelek. *(Reá tohan, azonban Dengeleghy, Kákonyi és mások, kik a zajra kijöttek, megakadályozzák.)*

XII. JELENET.

BÁTORI. BETHLEN. DENGELEGHY. KÁKONYI.

DENGELEGHY. *(Közbelép.)* Felséges uram . . .

KÁKONYI. *(Szintén.)* Gondolja meg felséged.

BÁTORI. Nem gondolok meg semmit. A mérték betelt. *(Ismét Bethlente akar rohanni.)*

BETHLEN. A mérték valóban betelt. Megelégettem már, uram.

DENGELEGHY. (*Bethlenhez.*) Menekülj, uram. A fejedelem most oly ingerült.

KÁKONYI. (*Szintügy.*) Menjen kegyelmed, menjen.

BETHLEN. (*Hazaggal.*) Megyek. De visszatérek és nem magam. Akkor majd szembenézünk, Bátori. (*Sietve elmegy.*)

(*Függöny leegördül.*)

ÖTÖDIK FELVONÁS.

Nagyváradon. Előcsarnok-féle, egyszerű, dísztelen. Háttérben ajtó. Jobbra szintén ajtó, melyhez néhány lépcső vezet föl.

I. JELENET.

BÁTORI. Aztán GÉCZI.

BÁTORI. (*Lassan lejön a lépcsőn jobbról.*) Kisértenek megint a holtak. Háborgatják az álmodat . . . Eh, sokat ettem, ittam az este, az nyomta gyomromat. Csak álmok, álmok, ostoba álmok. Engem el nem rettentenek. Ki mer vádolni? A holtak? Árulók voltak, jogom volt büntetni. Kevésnek vágattam le a fejét, az volt a veszedelmem. Ha visszatérek Erdélybe újra, bő aratása lesz majd a hóhérnak . . . Hej, Géczy András! (*Géczy bejön.*) A hajdúkapitányok még nem jártak itt?

GÉCZI. Mindjárt itt lesznek, felség.

BÁTORI. Beszélj velök. Biztassad őket. Te értesz mindenki nyelvén. Agyafúrtságban nem lehetni párod.

GÉCZI. Mégis talán ha felséged maga beszélne.

BÁTORI. Mit beszéljek velök? Pénz kell nekik? No pénz az nincs, de donatiót elkobozandó jószágokra kaphatnak, a mennyi kell.

GÉCZI. Csakhogy mi haszna. Olyan pergamen-levéllal jól nem lakik az éhes katona, lovát sem abrakoltathatja avval.

BÁTORI. (*Keserűn.*) Szerezzen, a hol tud ennivalót. Lám a tatár sem kap zsoldot, mégis megél.

GÉCZI. Nem jó lesz, hogyha elszéled hadunk.

BÁTORI. Csak várjanak még. Kiszorultunk Erdélyből, de még minden jóra fordulhat. Még Várad az enyém s jön a segítség Forgáchtól, Mátyás királytól, a pokolból is. Nem válogatunk. Visszafoglaljuk Erdélyt s akkor jaj a hűtlen uraknak.

GÉCZI. Nem nagyon félnek a hűtlen urak. Azt mondják, Kolozsvárott új fejedelmet fognak választani.

BÁTORI. Talán téged, vitézlő Géczi András?

GÉCZI. Felségednek tréfálni tetszik.

BÁTORI. Oh dehogy. Athnamét szereztél már s ha meghalok, neked testáлом fejedelmi zöld palástomat. Te volnál a nekik való. *(A gúnyból átcsap a büszkeségbe.)* De egyelőre még nincs szándékom le szállni őseimnek sírboltjába. Még nem fordíttatja meg nemzetsége czímerét az utolsó Bátori. Még élni akarok s élvezni, a mi édes e czudar világon. Még van bor és asszony, leány.

GÉCZI. Egész háremja van már felségednek belőlük. Isten engem különb, mint a budai basáé.

BÁTORI. Rövid az élet, sokan fenik reám a tört, sietni kell. Szép török leányokat küldött Petneházy, a jenei kapitány.

GÉCZI. S felséged szaporítja őket minden nap új virágszálakkal, nem válogatva, török vagy magyar. Minden férj, minden apa retteg itt Várad környékén.

BÁTORI. Hízelnél.

GÉCZI. Kár, hogy a tánczhoz nem húzhatják talp alá a felséged udvari muzikus cigányai, a kik négy szekeren utánunk jöttek. Elfogta őket a török. Most Iszkender basának muzikálnak.

BÁTORI. Sebaj, van még síp, czitera, hegedű itt Váradon is. Aztán rendeld ide a váradí görög kalmárokat. Hozzák el legfinomabb szöveteiket. A hölgyeinknek akarunk kedveskedni. Nagylelkűek vagyunk. *(Fenyegetőn.)* A selyemzsínór sem marad el, a melyik hívünk érdemet szerez rá. Téged, vitézlő Géczi András, kinevezünk háremünk legfőbb őreül. Vigyázz reánk s vigyázz magadra. *(Fölmeleg a lépcsőn a jobbra levő ajtóhoz, ott még egyszer visszafordul.)* A hajdú kapitányokkal okosan beszélj. *(Bemeleg az ajtón.)*

II. JELENET.

GÉCZI. Aztán LADÁNYI, ZÁMBÓ két más hajdú kapitánnyal.

GÉCZI. Okosan beszélek. Biz isten, nagyon okosan. S vigyázni is fogok magamra. Jól tudom, hogy fejem egy pillanatig sem áll biztosan nyakamon. De a tied sem, büszke fejedelmi uram.

LADÁNYI. *(Jön Zámbóval és két más hajdú kapitánnyal.)* Adj isten. A fejedelmet szeretnénk látni.

GÉCZI. Fogadj isten, vitézlő pajtás uraim. A felséges úr el van most foglalva. A török leányokkal tánczol odabent.

LADÁNYI. Hát csak tánczoljon eb az anyja. Majd végét szakítjuk táncznak, mulatságnak. Mert nem szeretjük már ezt a dolgot. Se pénz,

se posztó. Rongyollik, éhezik a hadunk. S attól félünk, hogy ő feisége rosszban sántikál.

ZÁMBÓ. A Bátori Zsigmond útjára tévedt. A németekkel praktikál. Arra mi nem megyünk.

LADÁNYI. Megmondtuk, hogy mi soha többé németet nem uralunk.

ZÁMBÓ. A németre szablyát vonunk.

LADÁNYI. Igaz, hogy Forgách uram népét várja a fejedelem?

GÉCZI. Igaz. Abaffi holnap itt lesz a kassai főkapitány kétezer emberével.

LADÁNYI. Arról majd teszünk. Holnapig fordulhat még a világ.

ZÁMBÓ. Már meghánytuk-vetettük mi hajdú kapitányok.

LADÁNYI. Csak Szilassy nem akar tudni róla. A nélkül pedig nem lehet. Nagyon ragaszkodik hozzá a vitézlő rend.

ZÁMBÓ. Nem akarnánk megbontani a hajdúságot, a mi itt van velünk. Szilassy nélkül nem boldogulhatunk.

GÉCZI. Szilassyt bízzátok reám, beszélek én vele. Tudjátok, hogy testtel-lélekkal a tietek vagyok. Hisz hajdú voltam magam is.

LADÁNYI. Tudjuk, hogy a mienk vagy.

GÉCZI. Nem kérdezem, hogy mit akartok, de segítelek. Bizonyosan édes hazánk javára lesz.

LADÁNYI. Javára hát. *(Kardjára üt.)* Nem kötöttük föl ezt hiába.

GÉCZI. Csak Szilassyt küldjétek hozzám.

ZÁMBÓ. Bajos lesz most avval beszélni.

LADÁNYI. Olyan, mint a kölykét vesztett vadállat. Se lát, se hall dühében.

ZÁMBÓ. Nem tudja még kegyelmed? Tatár portyázók elrabolták menyasszonyát.

GÉCZI. Útbaigazítást tudnék adni neki.

LADÁNYI. Mit érne? Akkor a leány után szaladna.

GÉCZI. Mondtam, hogy bízzátok csak reám. Nem fogja kihúzni magát közületek, *(tavaszkodva)* noha nem tudom, mi a szándékotok.

LADÁNYI. Hát beszélj vele. Itt jön. Mi addig elmegyünk.

(Elmennek.)

III. JELENET.

GÉCZI. SZILASSY. AZTÁN APRÓD.

GÉCZI. Rakjuk le szépen az aknákat, csak föl kell majd robbantani.

SZILASSY. *(Jön.)* Beszélni akartál velem?

GÉCZI. A hajdú kapitányok jártak itt. Gondoltam, neked is lesz mondanivalód. Panaszkodnak az elmaradt zsold miatt.

SZILASSY. (*Mogorván.*) Én nem panaszkodom.

GÉCZI. Te olyan vagy mint a kőszikla. Földindulás kellene, hogy megingasson. Reád biztosan számíthat a fejedelem.

SZILASSY. Számíthat.

GÉCZI. A kapitányoknak nem tetszik, hogy a fejedelem a régi ellenséggel, a németekkel szövetkezik.

SZILASSY. Mit bánom én. A német eb, a török ragadozó farkas. Nem válogatok köztük. Én a fejedelem katonája vagyok.

GÉCZI. Rosszkezdű vagy, barátom. Hallom, hogy nagy szomoruság ért.

SZILASSY. Csak az én bajom, másnak nem fáj az.

GÉCZI. Megérzi más is, a kinek érző szíve van. Hej, sok történi, a minek nem kellene történni.

SZILASSY. Nem kell nekem alamizsna a sajnálkozás tarisznájából. Bosszúért égek. Vérüket szeretném inni a czudar zsványoknak.

GÉCZI. Hát ha én megmutatnám a nyomát, hol keresed?

SZILASSY. (*Mohón.*) Mutasd meg.

GÉCZI. (*Jobbra mutat.*) Nézz be ott a kulcslyukon.

SZILASSY. Nincs kedvem ostoba tréfákra, istenemre!

GÉCZI. Nem tréfálok, csak nézz be. Jó tágas kulcslyuk. Csodálatos, a mit fogsz látni.

SZILASSY. Lakájok szokása kulcslyukon leselkedni.

GÉCZI. Néha hasznos.

SZILASSY. Mindig gyalázatos.

GÉCZI. Hát nem akarsz betekinteni? Pedig tudod, mit láthatnál ott? Török leányok közt török bugyogóban menyasszonyodat.

SZILASSY. (*Reá rohan.*) Hazudsz.

GÉCZI. Ne fojts meg. Jó barátod vagyok. Miért hazudnék?

SZILASSY. Hazudsz.

GÉCZI. Nézz be, meglátod, hogy hazudtam-e.

SZILASSY. Hazugság. Alávaló hazugság.

GÉCZI. Miért nem mersz benézni hát?

SZILASSY. Megőrülök. Nem, nem, a fejedelem nem tehetta.

GÉCZI. A minap látta Váradon a leányt. Ej — kérdezte — kié az a gyönyörű teremtés? — Az Ártándi Pál leánya, — mondták... A felséges úr lángra lobban. A felséges úrnak tetszik minden szép leány. — Már menyasszony — mondták neki — a Szilassy János menyasszonya... Hát bánja azt a felséges úr? Szilassy keressen magának másikat, vagy tartsa meg, ha úgy akarja... visszakapja. És másnap éjjel portyázók ütnek az Ártándi Pál udvarházára s elrabolják a szép leányt. Hol keressék ilyen zavaros időkben, hogy kik voltak?

SZILASSY. Ne sziszegj, kigyó. Bizonytságot nekem.

GÉCZI. Nem tehetek róla, ha egy kulcslyuk teneked nem elég. Az ajtót ki nem tárhatom, hogy tessék besétálni.

SZILASSY. Kitárom én.

GÉCZI. *(Útját állja.)* Megbolondultál?

APRÓD. *(Kizohan jobbról s távoa hagyja az ajtót.)* Orvost hamar. Egy leány elájult. *(Átfut a színen s elmegy a háttéti ajtón.)*

GÉCZI. *(Szilassyhoz.)* Milyen nagy a szerencséd. Csak kívánnod kellett s íme kinyílt az ajtó. Betekinthetsz a paradicsomba.

SZILASSY. *(Egy pillanatig szinte megkövült, aztán dühtől fuldokolva kardjához kap.)* Átkozott! *(Be akar rohanni.)*

GÉCZI. *(Főlhátóztatja s óvatosan beteszi az ajtót.)* Hová rohannál oly eszeveszetten? Hát azt hiszed, hogy a mint oda belépsz, le nem vágnak ott nyomban? Én magam is leváglak. Nem akarom, hogy karóba huzzanak, mint czinkostársadat s hollók vájják ki a szemem.

SZILASSY. Megölöm a buja rablót. Ereszsz!

GÉCZI. Köszönd, hogy nem eresztelek.

APRÓD *(visszajön az orvossal s jobbra beme gy.)*

SZILASSY. Bosszút kell állnom.

GÉCZI. Miért? Mondtam már, hogy visszakaphatod menyasszonyodat. Még kelengyét is kapsz vele. Szépen kiházásítja a kegyelmes úr.

SZILASSY. Ne ingerelj, mert Belzebub nevére esküszöm, torokdra forr.

GÉCZI. Én igyam meg a levét? Azért, mert jó barátod vagyok és útbaigazítottalak? Hallgathattam volna; hát jobb lett volna úgy?

SZILASSY. Döfted volna belém a kardodat, az jótétemény lett volna. Most éget a pokol minden tüze s égetni fog, míg vérrel el nem oltom.

GÉCZI. Ilyen beszédet nem hallgathatok. A mit csinálsz, csináld; ne mondd nekem. Én semmiben részes nem leszek veled.

SZILASSY. Segítetek, ti pokolbeli ördögök. Bosszút! Bosszút!

GÉCZI. Sajnálalak igazán, de fájdalomadra orvosságot nem tudok. Beszélj Ladányiékka l. Ők talán segíthetnének rajtad... jó tanácsesal.

SZILASSY. *(Fejéhez kap.)* Ah úgy? Ladányiék? Igaz, Ladányiék. *(A jobboldali ajtó felé fordul s megfenyegeti öklével.)* Találkozunk még, te czímeres zsvány. Ezer leány, asszony állt a te számodra, nekem csak ez az egy volt, azt is elvetted. *(Távozni akar.)*

GÉCZI. Várj. A mit haragodban mondtál, az egyik füle men be ment, a másikon ki; nem hallottam belőle semmit. De fontos az, a mit neked mondanom kell. Ebéd után a felséges úr kimegy a táborba,

hogy megtekintse hű vitézeit. A kapitányok gondoskodjanak, hogy hibát ne találjon ő felsége és minden rendben legyen.

SZILASSY. (*Fenyegetőn.*) Gondoskodunk. (*Elmegy.*)

IV. JELENET.

GÉCZI, 1-SŐ TESTŐR, aztán 2-IK TESTŐR.

1. TESTŐR. (*Bejön.*) Uram, egy bolond pap prédikál templomban, utcán, mindenütt. Hajdúk is hallgatják. Lázítja a népet a fejedelem ellen. Ákháb királynak, véreskeszűnek, a gonoszság fejedelmének szidalmazza. Elfogtuk, uram.

GÉCZI. Tegyétek hűvösre. Holnap majd kihallgatjuk, ma nem érünk rá. A népet kergessétek szét. Mondjátok meg nekik, hogy ő felsége holnap majd keresztre feszített a jámbort.

1. TESTŐR. (*Megülködve.*) Keresztre?

GÉCZI. Vagy karóba húztatja. Mindegy.

1. TESTŐR. Karóba húztatja a papot?

GÉCZI. Csak mondjátok nekik. Hogy mit határoz ő felsége, holnap megtudjuk. Lehet, hogy csak fejét veszik. De addig hadd rettegjen a nép. Sok az elégedetlen, el kell némítani őket.

1. TESTŐR. De uram...

GÉCZI. Tedd, a mit mondtam.

1. TESTŐR. (*Elmegy.*)

GÉCZI. Szaporodnak az aknák. Láthatatlan hatalmak is segítenek. (*Elégedetten dörmögőli kezét.*)

1. TESTŐR. (*Visszajön.*) A nép morogva oszlik. A hajdúk zúgolódnak.

GÉCZI. Hadd zúgolódjanak, lecsöndesítik majd a kapitányok. (*Kezével int, hogy a testőr elmehet s az távozik.*)

2-IK TESTŐR. Uram, ő nagysága Dengeleghyné asszonyom e pillanatban érkezett meg.

GÉCZI. Hogyan? Ő nagysága nem felejtkezett meg rólunk? Még Váradon is meglátogat? Hát Dengeleghy Mihály uram? Ő is eljött?

2. TESTŐR. Nagyságos asszonyom egyedül jött.

GÉCZI. Egyedül? No lám a hűség. Fogadjuk hódolattal. (*Kimegy a testőrrel s bevezeti Dengeleghynét.*)

V. JELENET.

DENGELEGHYNÉ. GÉCZI.

DENGELEGHYNÉ. Lóhalálában jöttem. Két lovam kidőlt. A fejedelemmel kell beszélnem tüstént.

GÉCZI. Orvendetes lesz a felséges úrnak. De miért e nagy sietőség, nagyságos asszonyom?

DENGELEGHYNÉ. A rettegés hozott ide. Szállongó hírekből megtudtam valamit. Összeesküvés készül a fejedelem ellen.

GÉCZI. Összeesküvés? Hisz nincs itt már senki az erdélyi urak közül.

DENGELEGHYNÉ. A kikben legjobban bízott a fejedelem, azok készülnek ellene.

GÉCZI. A neveiket, nagyságos asszonyom.

DENGELEGHYNÉ. A neveket nem tudom biztosan; de a fejedelemnek kezébe adom a szálát. Csak gombolyítsa le, hát megtalálja. Beszélmem kell vele azonnal.

GÉCZI. Igen sajnálom, nagyságos asszonyom. A felség e pillanatban el van foglalva.

DENGELEGHYNÉ. *(Főlháborodva.)* Hogyan? Elöttem el van zárva ajtaja?

GÉCZI. Nem merészlem háborgatni.

DENGELEGHYNÉ. Merészlem én.

GÉCZI. Gondolja meg, nagyságod. Az ország dolgával van elfoglalva a fejedelem.

(Cziterapengés hallatszik belülről.)

DENGELEGHYNÉ. Ah úgy? Cziterapengetés közt végzik az ország dolgát? *(Sietve fölmege a lépcsőn s kinyitja az ajtót.)* Mi ez? A szultánnál járok? Vagy káprázik a szemem?

VI. JELENET.

ELŐBBIEK. BÁTORI. TÖRÖK LEÁNYOK.

BÁTORI. *(Kijön s utána kitódulnak a török leányok.)* Milyen váratlan látogatás, édes Katám.

DENGELEGHYNÉ. Váratlan valóban, látom. S ezért kellett nekem étlen, szomjan rohanni, hogy majd kidőlt minden lovam? Ezért, hogy lássam felségedet legújabb fejedelmi dicsőségében?

BÁTORI. Ártatlan multság. Hadi foglyaim. Űzzük az unalom óráit, a hogy tudjuk. De hát kezet sem nyujtasz, drága szép Katiczám?

DENGELEGHYNÉ. A szultánokkal nem szokás kezet fogni. A szultánoknak csak rabszolgáik vannak s azok közt nekem nincs helyem.

(Megfordul.)

BÁTORI. Egy atyafiságos csókot csak kapok.

DENGELEGHYNÉ. Hozzám közel ne jőjj. Utállak.

BÁTORI. Ha tudnád, milyen bús volt az életem.

DENGELEGHYNÉ. (*Gúnyosan.*) Nagyon bús, látom.

BÁTORI. Ha te nem hagytál volna el.

DENGELEGHYNÉ. Még te veted szememre. Elhagylak most már igazán örökre.

BÁTORI. Így nem mehetsz el, Katiczám. Ebédre itt marasztunk.

DENGELEGHYNÉ. Hogy itt maradjak én veled? Soha. Méreg az ételed, epe az italod. Többé nem látsz, megyek.

BÁTORI. Csak azért jöttél, hogy ezt megmondjad?

DENGELEGHYNÉ. Hogy miért jöttem, azt már az én ajkamról meg nem hallod. Jöttem, mert bolond voltam. Kergetett a szívem.

BÁTORI. (*Diadalmasan.*) Mert szeretsz. Akármit mondasz is, szeretsz.

DENGELEGHYNÉ. Utállak.

BÁTORI. Szeretsz. Lángoló orcád, égő szemed mondja. Szeretsz.

DENGELEGHYNÉ. Kiszaggatnám a szememet, ha igazán azt mondaná. Gyűlöllek, utállak. (*Eltohan.*)

BÁTORI. (*Utána akar menni, de aztán visszafordul.*) Asszonyharag áprilisi zivatar. Majd kiderül.

VII. JELENET.

ELŐBBIEK Dengeleghyné nélkül.

BÁTORI. (*A török leányokhoz.*) Csak vissza, vissza, madárkáim, édes szavú fülemülék. Engem most hagyjatok. Ebédig még egy levelet kell írnom. Forgách uram várja. Ebéd után meg ki kell mennem a táborba a katonáimhoz. Mulassatok jól addig.

TÖRÖK LEÁNY. Zulejka búsul, ha elmégysz. Ne menj el, uram.

BÁTORI. Miért ne menjek, kis bohó?

TÖRÖK LEÁNY. A kártya, a mit neked vetettem, óh uram, megmutatta, hogy nagy veszedelem fenyeget.

BÁTORI. (*Lenézőn.*) A kártya? Ugyan!

TÖRÖK LEÁNY. A kártya, uram, igazat mond. Öreg cigányszerzontól tanultam. Száz esztendő volt és száz ráncz barázdálta arcját. Az tudta, uram. És én is tudom.

BÁTORI. Hát azt hiszed, hogy a kártya megijeszthet engem?

TÖRÖK LEÁNY. Ibrahim basa sem hitte, pedig megmondta neki a kártya. Nem hitte s még azon este megfojtották. Allah fogadja paradicsomába szegényt. A kártya igazat mond.

BÁTORI. Veszedelmet emlegetsz. Mi veszedelem érhetne engem?

TÖRÖK LEÁNY. Én nem tudom, uram. De a kártya mondja. Higgy a kártyának, oh uram.

BÁTORI. Bohóság. Dobd sutba kártyádat, Zulejka. Most az egyszer megszalt téged.

TÖRÖK LEÁNY. A kártya nem csal, uram, csak az ember csal.

BÁTORI. Az ember? Ej, hol tanultad bölcseségedet? Az ember? Biz az ember hitvány állat. Hitványabbat nem ismerek. Nemes hívem, vitézlő Géczí András, mi a te véleményed?

GÉCZI. Miről, kegyelmes úr? A kártyáról? Az emberekről? A hitványságról? Vagy a félelemtől, mely néha hősök szívébe is belepózkodik?

BÁTORI. *(Félre.)* Olyan babonás érzés borzongat megint... Az álom, a kártya, Dengeleghyné... *(Géczihez fordul.)* Mit akart itt Dengeleghyné?

GÉCZI. Felsőgednek jobban kell tudni.

BÁTORI. Eh, hát mit akart? Látni akart. *(Nevetve.)* Csakhogy épen rosszkor... Milyen az időjárás odakint, Géczí?

GÉCZI. Gyönyörű őszi napunk van.

BÁTORI. No lám, az idő is kicsalogat. Vagy az is csalfa?... Igaz, a hajdú kapitányokkal beszélte?

GÉCZI. Beszéltem, uram.

BÁTORI. No hát?

GÉCZI. Szeretnék felségedet látni.

BÁTORI. Jobb lesz, ha nem megyek. Zaklatni fognak.

GÉCZI. A táborban, kegyelmes úr, azt rebesgetik, hogy felséged nincs is már Váradon, hogy Ecsedre futott és itt hagyta hadát.

BÁTORI. *(Föllobbanva.)* Ki rebesgeti?

GÉCZI. Konkolyhintő mindig akad, uram.

BÁTORI. Egy szempillanatig se higgyék. Azt akarom, hogy még ma lássanak. Fogasd be parádés kocsimba tíz szürke lovat. Kimegyek a táborba.

GÉCZI. *(Meghajtja magát s kifelé indul.)*

VIII. JELENET.

VÁLTOZÁS. A külvárosi Velence-utca. Alacsony házak a Pecze partján.

SZILASSY. LADÁNYI. ZÁMBÓ. HAJDUK. Később BÁTORI és APRÓDJA.

SZILASSY. Nem kell sokáig várni. Minden legény helyén maradjon. Ladányi ide mellém. Amoda Basa, Zámbo Balázs.

EGY HAJDÚ. Kít várunk, kapitány uram?

SZILASSY. Ne kérdezd, csak lőjjed, vágjad. Majd intek, mikor kell.
HAJDÚ. Ugy lesz uram, csak ints. A mennyországba küldjük, akárki legyen.

SZILASSY. Vagy a pokolba. Oda való.

LADÁNYI. Hallom már a kocsiját. Csilingel a sok csengő a lovain.
(Kocsizörgés és csilingelés hallatszik.)

SZILASSY. (Főlemeli kardját.) No most, legények.

(A hajdúk lövöldöznek.)

BÁTORI. (Kivont karddal betohan, apródja utána.) Ki lövöldöz reám?
(Megismeri őket.) Ti vagytok? No itt vagyok. Mit akartok?

SZILASSY. Az életedet.

BÁTORI. Drágán adom. (Küzdenek. Észteveszi az apródot.) Eredj innen, gyerek. Te akarsz védelmezni engem? Csak bajomra vagy. Lásd, többi szolgám már mind elszaladt, szaladj te is.

APRÓD. Én élve-halva veled maradok, uram. (Küzd ő is.)

LADÁNYI. Pusztulj innen, gyerek. A te véredet nem szomjuhozuk... Nem takarodol? No hát menj a pokolba. Vidd hírét, hogy urad követ azonnal. (Leszúrja.)

BÁTORI. Kis apródom, isten veled. Hú hozzám csak ez egy volt, az is gyerek.

SZILASSY. Az ördög hú volt hozzád, te is a czimborája őhozá. Nesze a menyasszonyomért. (Levágja.)

LADÁNYI. (Reá vág a földre rogyott Bátorira.) Nesze a német barátságért.

ZÁMBÓ. (Szintén vágja.) A hajdúságot el nem adod már a bécsi királynak.

SZILASSY. Vágjátok, míg egy csepp szusz van benne.

(Mind teá rohannak.)

ZÁMBÓ. No már kiadta lelkét, ha lelke volt.

SZILASSY. Fogjátok a bestye dögöt, lökjétek a Pecze árkába. Piszokban élt, piszokban veszzen el.

v.

VENDÉGEKNEK A HAVI ÜLÉSEKEN
FELOLVASOTT DOLGOZATAIBÓL.

AJNO

SZÍNŰ ÖT FÖLVONÁSBAN

ÍRTA

ERKKO JÁNOS HENRIK

FINNBŐL FORDÍTOTTA

SOMKUTI

A SZERZŐ ELŐSZAVA.

A gyermekségét élt finn népnek egy tettekben aránylag gazdag és lelkes korát ragadom meg, melynek emlékeiből, mint nemes magból, a nemzet elméjében a Kalevala hőskölteménye csirázott. Mert a népeposzok mind a népek gyermekkora hőstetteinek magasztalásában fakadnak ki. Innen van természetes frissességük és zamatjuk, melyből a nemzetek fejlettebb korszakuk küzdelseiben is üdülést merítenek, akárcsak a hazai természetből. Ott, gyermekségük emlékeiben találják meg legkönnyebben igaz valójukat és így fogják föl legjobban életük föladatát a jelenre és jövőre nézve. Azonban ama virágkort munkáló egyéneknek természetükkal és tehetségükkel magasabban kellett állaniuk a szelidült utókor tudósainál és énekeseinél, a kikben az elődöknek csak gyarló árnyképe dereng. Mert hősjellemek nélkül nem lehetett semmiféle hőskorszak. E kor fényében, a valóságosnál mégis megmaradva, igyekezett a szerző e művében az Ajno-runóban is szereplő kalevalai személyeket bemutatni.

SZEMÉLYEK :

Väjnö	}	Väjnöläiek.
Pellervo		
Kouki		
Szira		
Küllli		
Ülli	} lányok	

Öreg Jouko	}	Joukolaiak.
Tajna		
Ifjú Jouko		
Ajno		
Kirri		
Szormo		
Purmo		
Mella, Kirri anyja		
Ajri		
Szinikka, rabszolgány		
Két falusi lány.		

Mindenféle korú nép.

Történik Finnországban, a nemzetség harcok hőskorában.

ELSŐ FELVONÁS.¹

Szuvantolában. Nagy áldozati liget, mely mögül tó csónakokkal, zöldelő irtás és tavaszi erdő látszik. Irtásos dombhajlatról a távolból Väjnő lakának száraz fenyvekből összerótt épületei tűnnek elő halványan. Déli napfény.

Méhsörös hordók a fák alatt. Az előtér közepén nagy lapos kő, rajta áldozati ételek és méhsörös kannák. Hátrább fáktól környezett, gyepes játszótér. A fölvonás kezdetén Väjnő a nagy kő hátsó végén ül, jobbra földmives nép, legfölül Pellervo, balra újászok, legfölül Kouki. Messzebbre Jouko emberei állanak.

VÄJNÖ *(állva, kanna a kezében).*

Halld meg, Ukko,² magzatod ma,

Luonnotár³ kit szüle néked!

Add, susogjanak vetésink

Földnek szíve dobbanatján;

Nap ragyogja rétjeinket,

Hulljon esső föllegidbül;

Hallal teli tavak táján

Partjainkat porhanyítsd meg;

Futamítsd a föld fagyát el,

Bősz vihar dühét kifáraszd;

Küldj kakukkot nyírfalombra,

Fülmilét a szűk szorosba!

Oh, nevelj Kalevalában

Hú fiakat munka-bírni,

Fénynek edzett hős vitézít;

Szánk szavát hegyezd ki karddá,

Íjt teremts a dal szavából,

Tipróinkat eltipornod,

Űzd el őket zord hadastul!

Serlegedet emelem föl —

Ukko-serleg üdv serlege!

(A nép megismétli az utolsó verssort.)

VÁJNÓ *(a néphez)*. Gyöngy tavasz kíván gyönyört ma,
Keble duzzad dús reménytül. —

Higgadt férfi, Pellervo te,
Adj körül kannába' méhsört,
Hadd igyék az irtók hadja,
Hadd vigadjon, a ki fáradt! —

Kouki hős, erdők vadásza,
Íjadat pihenni hagyd most,
Dúvadat nyilad kimélje.
Üldözött vad is ma békén
Hadd szeretkezzék, szeretném. —

Ifjak, örvendeznetek kell!
Tánczotokra tér van itten.
Játszszatok, szeretkezzetek!
Lessz idő munkára is még.

PELLERVO *(nyugodtan)*. Mily öröm van itt e helyyen. —

KOUKI *(szavába vágva, zordonan)*.

Milly öröm, hej, és mi bánat!

PELLERVO *(folytatja)*. Erdeinknek mennyi vadja,

Víz halát mi bőven adja,
Földbe', nyájba' sok javunk van,
Szánkknak szépen jut falatja,
Béke minket bőven álda.

VÁJNÓ. Mind anyámnak adományá,
Luonnotárnak kincse mind ez. —

Mért oly méla, Kouki, arczod?

KOUKI. Nyugtót ijunk nem talál, hajh,

Még soká Kalevhazában.
Néznek zord, sötét hatalmak
Vajnöläre fenyegetve. —

Kész amottan Jouko népe
Szórni romlást szép napunkra.
Hol a kopjám?

VÁJNÓ. Düh, harag, vér
Béket ugyan sose szüle!

PELLERVO. Lapphon⁴ ím ajándokostul,
Élükön urasszonyuk jön.

VÁJNÓ. Ünnepe vendégit köszöntöm,
Joukolát urasszonyostul!

TAJNA. Légyen üdvöz, ki köszönte,
Kalevhonnak dísze, éke!

Meghozók adónkat íme,
Majd ezernyi drága vadbórt.

VÁJNÓ. Hol van ura Joukolának?

S hol van ifju Jouko, mondd csak?

TAJNA. Gyámolatlan agg amaz már,

Ifju Jouko ajzza íjját.

Ám a lányka, Ajno, itt van,

Magzatim közt a legdrágább.

Hallva hírit szép dalodnak

Messze, messze vizeken túl,

Ámulattal telt s gyönyörrel,

Vágya kelt a dallost látni.

KOUKI. Kirri is ott van, hátra kissé,

Joukolának járuléka.

(Kizti dühösnek látszik.)

VÁJNÓ *(Ajnóhoz)*. Erdő szende szép virága,

Puha pázsit zsöngé szirma,

Üdvözöllek! — Ülj e térdre!

AJNO *(szemézméssen)*. Merjek-é vajj' — üljek-é vajj' —

Hisz szemednek tüze úgy ég,

Láng lobog az arczodon, lám.

Büverő vagyon te benned.

Azt se tudom: ifju? agg vagy?

VÁJNÓ *(térdére vonva Ajnót)*.

Ifju? agg-e? kérdezed te.

Életkortok mind enyém, mind,

Éveteknek négy szakával:

Víg tavasznak hév kedélye,

Ifju szívnek szenvedélye,

Nyárerő az érett korban,

Munkakedv vitézi vérrel,

Ősztül érlelt őszfej-elme,

Vad vihar, mely lankad osztán, —

Zuzmarás tél olykor-olykor,

Kedv havával, tett jegével.

Térdemen most lám tavasz van;

Itt szivemben is tavasz van,

Erdőn, réteken tavasz van,

Kikelet e nép szívében.

Itt maradj, oh, szép tavasz, hát,

Itt Kalevhon üdve végett;

Ifju, fürge, szép tavaszkedv
 Mocsarinkon is virúljon!
 KIRRI (*hevesen*). Tajna, lányod már ragadd el
 Satnya térdirül ez aggnak!
 TAJNA. Gyermekeim csak hadd örüljön,
 Hisz a dalnok térde szent térd.
 AJNO. Híredet csodásnak hallom,
 Énekes, varázsoló vagy,
 Ámde térded hagynom engedd.
 Mások ottan íme lejtnek.
 Kirri is levert szívével
 Egyre rám figyel, no nézzed!
 VAJNÖ. Kirri társad ki s kicsoda?
 AJNO. Bátyám hú fegyverbarátja.
 VAJNÖ. Harczot víni jó-e vajjon,
 Vagy a hölgyek öreként-e?
 AJNO. Jött adónkat hozni ő is,
 Ünnepünk kengyelfutója.
 VAJNÖ (*elbocsátva Ajnót*).
 Hát eredj el! Játszsz' no, lejts no! —

(*Magában.*)

Szívemet csak el ne vinnéd!
 Lelkemet enyhítenéd bár!

(*Magára marad elmélkedve; később beszélgetésbe elegyedik Tajnával.*)

AJNO (*Kirrihez*). Mért vagy oly mogorva, mondd, ma?
 Lelkedet mi nyomja, valld meg!
 KIRRI (*elfordulva*). Hát bevégezed a játszást?
 Ilyen-olyan agg ölében
 Mint gyönyör-kövén⁵ úgy ültél,
 Térdein az ellenségnek,
 Nyomorúlt harácsolónak!
 AJNO. Ártatlannak ültem ölbe,
 Jó anyám engedte azt meg.
 Hát ne halljak soha másrul
 Farkasid, medvéiden kül,
 S háborúk, csaták zaján kül?
 Nem találsz gyönyört talányban,
 Nem dalolsz dalt, nem regélsz te.
 Gyermekek játszsziék, szavad így szól.
 Hagyj tehát, oh hagyj gyerekeknek! —

Bátyám néha hogyha kérdem :
 Dal forrási hol fakadnak,
 Durva szóval rám rikoltja :
 Lánygyereknek esze kurta,
 Dal forrásit meg nem érted !
 Más e hősnek hangulatja :
 Gyermek légy, vagy éltes ember.
 Hallhatod szavát azonképp.

KIRRI. Én szegény ! Szivem parázs ma,
 Ám agyag fejem, ha tűröm
 Harczi kedvemet szidatni
 Jouko hősnek húga által.
 Sértőmnek halál a harcz, hidd ;
 Esküm erre íme halljad !

TAJNA. Ok nekül említisz te sértőt !
 Sérthet-é a dal hatalma ? —
 Vadat is a szó szelídit,
 Igaz embert tesz szabaddá,
 Jókra hasznót, jót kíván az. —
 Irigység az elveszítőnk,
 Harcz, harag a megölőnk csak.
 Hisz nem háborúba jöttünk,
 Érkezőnk örömtanyára !

AJNO. Hagyd a pört, hagyd a patvarba !
 Tánczra vélem lejtni jőj már !
 Lengve lebben annyi lepke,
 És mi, ifjak —

KIRRI (*Ajnót tánczta viszi*). Hát jerünk, no !
 Medveként bár mormogok ma —

(Lejtenek a játszótéren másokkal együtt. Közben megállapodnak és beszélgetnek, mialatt Kizsi haragosan int Vājnő és Tajna felé.)

VĀJNŐ (*magában*). Így kanyargnak csermelyecskék,
 Kis tavacskák tükre így reng,
 Mint ez ifju kikelet-nép.
 S én hullámzom mint a tenger,
 Véghetetlen, feneketlen.

TAJNA (*Vājnőhöz*). Vőlegények legnagyobbja,
 Hőseink közt legmagasztosb !
 Bölcseséged ezt a földet
 Mint a folyam, úgy diszíti, —
 Mért vagy mégis csak magadban,

Bár vagy föllyülmúlhatatlan?
 Mint Teremtőnk szent tölgyfája,
 Föllegekbe mely fölére.
 Részük mások mind kivészik,
 Szűzi szívet nem találsz te.

VÁJNÓ. Fájdalommal sújt beszéded,
 Jó asszonya Joukolának.
 Mint fia nagy Alkotónknak,
 Luonnotár elsősülöttje,
 A világ egész művének
 Lettem én hű képemása.
 Másokban lelek csak morzsát,
 Egyben illyet, másban ollyat,
 Hozzám illőt nem találok
 Mind a hosszú udvarokban.
 Mások mind csak részben értnek,
 Egy csupán, ki fölfog engem
 Mind valómban, mindenestül:
 Luonnotár, dicsó anyám az,
 Bajom kinek elpanaszlom.
 Nagy keservvel tűröm el hát,
 Hogy nem lelek e világon
 Szende-szelid gyermeklányt, hajh,
 Kebelemre kit szorítnék.
 Ím a nép ott lejtí tánczát,
 Férfi nővel lejtve együtt,
 Természetnek törmeléki,
 Össze egymással tapadva.
 Ott van Ajnód is, a bájos,
 Aranyfürtje hajnalunknak,
 Melytül erdők kedve gyullad,
 Megmozdúlnak a madárcák,
 Habok ringanak gyönyörben,
 Halak fürge tánczra kelnek;
 Melytül a vetés vidáman
 Kezd szökellni szép kalászba
 Kakukszónak kora keltén.
 Bájos lánykád, bizon úgy van,
 Kikelet az emberek közt,
 Nem kikelet nékem, oh jaj, —
 Bús szívemnek bánat ösze!

Ott lebeg szép tavaszunk, nézd,
Ott az undok Kirri karján.

TAJNA. Tőled kell ezt hallanom meg,
Szuvantola nagy urától?

VÁJNŐ. Nincsen ám, nincs nékem itten

Nagyságos nagy állapotom :
Vaddal teli partjaim, nézd,
Mily virúlok, mily mosolygók ;
Kékbe játszó vizek árján
Hány hajóm jár, hordva terhet !
Félszigetim fokait nézd,
Szántók, rétek földje rajtuk,
S ott a buja, vadas erdő !

Csűröm fenn a dombtetőn áll
Szemben a hatalmas házzal,
Tele régi eleséggel.

Szöre csillog, tőgye duzzad
Majd ezernyi nyájbaromnak.

Lovaimrul minek szólnék,

Jó vonókrul, jó futókrul,

Izmosakrul, ragyogókrul —

Abbul is van százszoros szám.

Ám, mi legjobb, az hiányzik :

Nem ragyog fény otthonomban,

Tűz nekül rideg e tűzhely,

Nincs, kivel hiven megoszszam,

A mi kincsem és dalom van !

TAJNA. Nagy csudálva hallom ezt én !

Vall a hír varázsolónak,

Hát tavaszt mért nem büvölsz már

Bűv öledre, kebeledre

Élted örök gyönyöréül ?

Látva gyönyörűt szemeddel,

Mért puhulsz el, mint a gyermek ?

Balga férfi, a ki nőtlen,

Ifju nőktől környezetten.

Férfinak ki van teremtvé,

Lészen férfi, csak ha nősült,

Lessz okossá, csak ha nőt kap.

Végy hát, Vájnő, feleséget !

Lányban íme nincs hiány, ládd,

Kalevhonban, Pohjolában⁶
 S Joukolának vize mentén!
 VÄJNÖ. Vajha vón való-igaz szód,
 Úrasszonya Joukolának!
 Kössünk hát kemény frigyet ma,
 Väjnölä meg Jouko népe!
 Vér s adónak zord keserve,
 Elnyomás, harcz lelve nyugtot —
 Jöj, szeretet, béke frigye
 Väjnö s Jouko népe közzé!
 TAJNA. Jobbomat im erre nyújtom.
 VÄJNÖ. Kéz a kéztül nagy eröt kap.

(Fölemelve egy kétfülü fakancsöt :)

Kaleviak,⁷ Joukolaiak!
 Igyunk együtt frigypohárt ma,
 Legyünk eztán jó barátok
 Gyermekai egy anyának!
 Jó szomszédul szántsuk-vessük
 Északföldnek e határit!
 Hónak, éjnek nagy hatalmát
 Győzzük le közös erővel!

(A nép megismétli az utolsó verspárt. Väjnö és Tajna beszélgetve hátrafelé mennek.)

PELLERVO *(Koukihoz)*. Tetszik nékem módfelett ez;
 Elhódítjuk erdeinket
 Farkasok, medvék kezérül!
 KOUKI. Nékem gyanus e szövetség —
 Ez a frigy a farkasokkal!
 PELLERVO *(Ajnóra czélozva)*.
 Az a gyermek volna farkas —
 KOUKI. Nem, de Kirri? —
 PELLERVO. Megpuhítjuk.

(Beszélgetve hátra vonulnak.)

KIRRI *(félre)*. Sellő sebes habja hordtát!
 Ravasz ármány e szövetség
 Joukolának népe ellen!
 AJNO *(Kirrihez közeledve)*. Igyál, Kirri, a frigypohárbul!
 Magad böszül mért fuvod fel?
 KIRRI. Kígyómérget iszom inkább
 Borzadalmas bosszu végett!

AJNO. Förtelmes! — Elkerüllek.

(*Kitti is elkezdül egy fa áznyékába, a hol féltefordulva áll és duzzog.*)

AJNO (*magában*). Kis leány, most merre menjek?

Minden oly csodálatos ma.
 Kirri is ma oly mogorva.
 Väjnö! — csoda az merőben.
 Oh, mi vonzó, oh mi csábos!
 Mégis mért kell így remegnem?
 Väjnö üdve Kirri búja,
 Väjnö búja Kirri üdve.
 Mért van így? — bizony nem értem.
 Mintha ketté szagatnának,
 Egyik erre, más amarra.
 Mit akarok, mit remélek,
 És mit érzek, vajha tudnám!

VÄJNÖ (*Tajnához*). Adsz ma nékem annyi vadbórt.

Vissza ím ajándokozlak:
 Tengerszínü gyöngyeimmel,
 Arany lánczczal, lebegőkkel.⁸
 Ajnónak od' adva mindezt,
 Boldogítnál mindörökre.

TAJNA. Drága nekünk ez ajándok,
 Joukolának büszke kincse.

VÄJNÖ. Büszkébb kincsed mindeneknél
 A te kedves lányod, Ajno.

TAJNA. Ámde fiam is van nékem,

Szilaj, ifju Joukahajnen.⁹
 Vére izzó háborúság.
 Ajnónak is az parancsol.
 Vén az atyjuk, roskadott agg,
 Anyjuknak kevés hatalma.
 Jouko, mondom, szilaj ifju.
 Väjnö, győzd meg őt daloddal!
 Győztek ifjak: győze minden.

VÄJNÖ (*félte*). Jouko — ifju, szenvedélyes,

Titkos csel szövögetője,
 Titkos íj feszítgetője,
 Kérkedő, rátarti, örült —
 Balga vésze önmagának!

(*Tajnához* :)

Jersze, Tajna, magzatoddal!
 Legjobb fámat hadd mutassam,
 Hol a kakukom kakukkol:
 Tolmácslója kínjaimnak,
 Öröömnek hirdetője.
 TAJNA. Jőj, leánykám, jőj, kis Ajnóm!

(Ajno szószakozottan követi.)

Szelidebb a kakuk itten
 Väjnö dala közelében:
 Szép szerencsét kakukol majd.

(Väjnö, Tajna és Ajno jobbra el.)

KIRRI *(szemével Ajnót kémelve).*

Ajno oda meneküle. —
 Ah, mi esztelen vagyok ma!

(Tánczolóok vonulnak a tánczterzről az előtérre.)

KÜLLI. Sírhatsz, Kirri, átkozódhatsz!

Ajno csolnak, elcsuszamló,
 Väjnö el nem hagyja, tudd meg,
 Szíve lánggra lobbantóját.
 Űzve őt majd, jár nyomában,
 Mint nap hajnal csillagának,
 Míg csak nem kerül ölébe.

ÜLLI. Avvagy tengere az égnek
 El nem süllyeszti szegénykét.
 Épp így járhat a leányka
 Menekülve a szakálltul.

KIRRI. Félre fürge jóslatos nép!

Juttok magatok az árba.

KOUKI. Pukkadt kanna, mit beszélsz te

Kalevala szép nemének!

KIRRI. Irtoványban tőke is szép!

KOUKI. Gonoszlelkű férfi vagy, hej!

KÜLLI. Sűrű az epéje annak,

Kedvesét ki elveszité.

KIRRI. Kedvesem' el nem ragadja,

Sem kedvében, sem buvában —

Soha, soha a vén Väjnö!

PELLERVO. Väjnö ifju, bárha agg is:

Vaserős tölgy meg se roppan.

SZÍRA. Itt a kérők hosszú sorban :

Itko, Pitko, Tíra, Szíra.

Dali férfi valamennyi.

Mindeniknek hölgye is van :

Ajri, Majri, Hemmi, Lemmi,

Mind Joukola vize mellől,

Tavaszünnep szép virági.

Itt maradtok, úgy-e úgy lesz ?

AJRI. Úgy, ha bántok jól mi vélünk.

SZÍRA. Farkasölbe nem esett az,

Ki kérőnek dült ölébe.

AJRI. Hadd el, komor kedvű Kirri!

Nőnek jobb az idegen lány.

Engesztelj szuvariantoi szüzet,¹⁰

S himbáld haza szépen osztán.

KÜLLI. Farkasölbe jutna szinte,

Kirrinek ki társa lenne.

KIRRI *(a méhsörtés kannából Joukola lányaiza lendit).*

Adta félkegyelmű lányok!

Sör salakját a szemükbe,

Fészküket kik csalni szokták!¹¹

(Szuvariantola népe tárohan Kitzize.)

PELLERVO *(közbelépve).* Nyúgalom no! Nyughassatok!

Ostorozva rossz javúl-e?

Volna szégyen Szuvariantóra,

Ütlelni mámoros főt.

KOUKI. Ez a hitvány mámoros fej

Csetepatét csapni hogy mer!

Frigypohárt mi iddogálunk

S szórja ő haragnak üszkit. —

Olyan adta, hadd lakoljon!

KIRRI. Megvagyok magam fejével.

Nem csipogok piczi pintyként,

Nem cselekszem czinke módra,

Más kedvére meghajolva :

Azt teszem, mit jónak érzek,

Azt, tanácsra nem szorúlva.

KOUKI. «Azt teszed, mit jónak érzesz?»

Kérde hiúzt az eb egyszer.

Válaszúl az ezt megette. —

Mord haraggal mond hiúz most :
 Vajj' kinek van itt hatalma,
 Szántóföldnek vagy vadonnak? —
 Csapsz hiszen te vad, gonosz zajt!

KIRRI. Nincs szabadnak úgy hatalma,
 Szabadon ha nem mozoghat.

KOUKI. Napvilágnak nagy hatalma
 Gyűlölője pörpatvarnak.
 Szelid ember jár szabadként,
 Csörg bilincs dühös kezekrül.

KIRRI. Rút civódást nem szeretsz hát.
 Mégis jöttöm így jelezted :
 «Kirri is ottan hátra kissé,
 Joukolának járuléka.»

KOUKI. E valót enyelgve mondtam.

KIRRI. Majd mutogatok valókat :
 Falka-szám hozom a farkast
 Nyájátoknak nyomorául,
 Fajotokat fölfalóul,
 Hatalmatok halálának!

PELLERVO (*nyugodtan*). Hagyd igézésidet abba!
 Vajnót illyes meg se rettent.
 Dalnak vagyon itt hatalma,
 Bölcsesség a hősi kard itt.
 Sem az éjnek, sem vadaknak
 Dühe minket meg nem ijjeszt.
 Ukko hősink bizodalma,
 Védelem vetéseinkre.
 Vad-kegyetlen szörnyetegből
 Csöndes embert bír csiszolni,
 Vérre vágyó vérszomjas fajt
 Föld porába zúzza porrá!

KOUKI. Büszke kakas, hallod-é ezt!

KIRRI (*arczul vágja Koukit*).
 Ím, e pofleves neked szól,
 Többet hogy ne kotnyeleskedj!

KOUKI (*torokon ragadva Kirrit*).
 Nyomorult, nyomban megöllek!
 Medvekopjám ide, ifjak!

(Vadászok tömege verődik össze dulakodva.)

PELLERVO (*megakadályozólag közbelép*).

Mondom, légyetek ma veszteg,
Csöndesedjék dőreségetek!

IFJÚ JOUKO (*baltól hittelen előrohanna*).

Félre, félre, Väjnö nepe!
Bántni Kirrit ki se merje!

(*Büszkén*.)

Im tüzes kardom kezemben,
Gyermekim' mely védi bizton.
Mind egy szálíg, mind lesújtom,
Kirri hősre a ki támad —
Ha fejének, ha szivének —
Mája, lépe mind kifordul.
Hósi vért ivott a kardom,
Száz az áldozatja száma!

KOUKI (*tűzzel*). Óvj meg, égi nagy Teremtőnk,

Szét ne zúzza hósi markunk
Ezt a balga kérkedőt még! —

PELLERVO. Väjnö erre van jövőben! —

KIRRI (*félte vonva Joukót*).

Halld, barátom, a mit mondok! —
Ott csavarg im Väjnö, nézd csak,
Kis hugódnak kél nyomában. —
Mebüvölte már dalával,
Őtet is, meg jó anyád' is,
Szégyenére törzsökődnek.
Most a mérkőzésre készülj —
Dal vagy karddal — vésd eszedbe!

(*Jouko és Kirri oldalt tovább beszélgetnek. Väjnö, Tajna és Ajno jobbról jönnek, elül Ajno. Väjnö Kouki és Pellervo felé fordul és beszélgetni kezd velük.*)

AJNO (*bátyjához futva*).

Jouko, Jouko, hósi bátyám!
Tavaszünnep téged is hoz.

IFJÚ JOUKO (*komoran*).

Oltalmadra jöttem, húgom.
Oh hugocskám, oh anyám te!

TAJNA (*Joukóhoz közeledve*).

Jajgatásra semmi ok sincs,
Annál több okunk örömrre.

AJNO. Mért hogy arczod oly mogorva?
 Tán vihart hozál magaddal?
 Kikelet van, s ifju vagy te.
 Mért ne tudnál lenni víg ma?
 Érzesz-é langy illatot, mondd,
 Lágy szellő mit erre fúvall?
 A virágok hó imája,
 Bösz vihar hogy meg ne rontsa
 Örömét a szép tavasznak —
 Nékem is ma hó imám ez.

IFJÚ JOUKO. Gyermekekül tanácsadó vagy.
 Aggodalmat hagyd a hősnek!

(Elkezd a kakuk egyfolytában kakukkolni. Väjnő és a nép leveszik süvegüket.)

AJNO. Drága testvér, halld, kakuk szól!

VÄJNÖ. Kikelet kakukja csak szólj,

Nappal, éjjel, este, reggel,
 Tedd gyönyörre életünket,
 Édesítsd meg erdeinket,
 Gazdagítsad partjainkat,
 Dús kalászt adj földjeinknek!
 Tedd a lelket, mely haragvó,
 Szeretővé, megnyugodttá
 Szuominak¹² messze törzsén!

(Mindnyájan ismét fölteszik süvegüket.)

IFJÚ JOUKO *(büszkén Väjnő elé lép).*

Üdvözöllek, Väjnő aggom!

Jouko, ifju hős, előtted!

VÄJNÖ. Üdvözöllek, ifju Jouko!

Méhsör és vidám kör itten

Vár jövő vendégeinkre.

IFJÚ JOUKO *(mint előbb).*

Sem öröm, se méhsör engem,

Nem hozott ma el körödbe.

Hányaveti Väjnőt hívom

Dalra föl ma, mérkőzésre.

Tollazott jó nyílveszőmre,

Kardomra, a kedvesebbre

Esküszöm, hogy e vén Väjnőt

Irgalom-kegyelem nélkül

Énekelem szakálláig
Észak Szele mocsarába!¹³

«Nyugtalanság. Väjnő emberei fegyvert ragadnak; Jouko és Kirri is kardot rántanak.»

VÄJNÖ (*nyugodtan*). Nyúgalomba kardotokkal!
Kardot ránt rabló vitéz is,
Ész csak hősnek van fejében —
Hadakozzunk most mi dallal!

MÁSODIK FÖLVONÁS.

ELSŐ KÉP.

Joukolának nagy füstösháza.¹⁴ Hátul ajtó. Jobbra nyílt tűzhely, balra hosszú asztal és kézimalom, melylyel Szinikka öröl. Ifjú Jouko és Kirri fegyvereiket szerelgetik. Tajna fon az orsóján, Ajno edényeket mos.

KIRRI. Hogyha némit elfelednél,
Oldalról legott taszítom
Szádba cselnek jó fogását,
Melyre Väjnő bődül úgy meg,
Mint az ördög gímszarvassa.

IFJÚ JOUKO. Tanuságtévőnek jőj bár,
Mint tanácsadó fölös vagy:
Van magamnak eszem anyyi,
Bárha Väjnő áll ki vélem.

KIRRI. Szó gyanánt a szót csak ejtém;
Hogyha, mondám, s a ha az ha.

SZINIKKA (*félte*). Azt az ezer szörnyetegjét!
«A ha az ha!» S hátha az ördög
Öt halállal rátok ülne.
Itt a rabnő egyre öröl,
Nyugtot éjjel is alig nyer.
Undok rákfene ha volnék,
Hústok' éjjel mind lerágnám!

IFJÚ JOUKO. Rongy rabszolganó amott, e! —
Nyíladat megmérgezed-e?

KIRRI. Megtevém már.

IFJÚ JOUKO. Hogyha Kouki
Ellenünk fegyvert ragadna —

KIRRI. Nyílam érné, ott maradna.
 Megsuhintom kardom aztán,
 S szertelocesan a gonosz fej.
 SZINIKKA *(félre)*. Ám lefogyva a hús kezedrül,
 Vesznel el magad veszettül!
 IFJÚ JOUKO. Ijat útra hősi karddal,
 Tartja ki-ki hős jelének.
 Legjobb fegyver ám varázslat,
 Istenek mit számbavesznek,
 Föld hatalmi is remegnek.
 SZINIKKA. Tejfölös száj bölcsesége!
 Róka Jouko, jól vigyázz csak,
 Väjnö tőled meg se hátrál.
 Elbűvöl majd föld ölébe,
 S bűvöletlen föl se kelsz már,
 Rendbe szedni házad táját!

(A többiek megszeppennek.)

IFJÚ JOUKO *(a rabnőt megragadva)*.
 Átkozott rabnője, várj csak,
 Zúzlak izre-porra nyomban,
 Szájadat ha nem fogod be!

(A rabnő jajgat.)

KIRRI. Fojtsd meg azt a kapezarongyot!
 AJNO. Drága bátyám, ej, nem illik
 Rableányra így zudúlnod.
 KIRRI *(félre)*. Ez a lány — be mindig édes!
 IFJÚ JOUKO. Drága húgom, szód valót szól.
 Nyomorúlt lelkét megóvád.
 Hősi had nagyobb hirére
 Tartsa Jouko hős a vágyát —
 S nem fenyíteni rableányt így.
 TAJNA. Van, mit irtsunk irtoványnyá,
 Rétté, földdé tévé erdőt;
 Van, mit kapa, fejsze tégyen.
 Medve, farkas falkaszám van,
 Pusztítsd tőlük pusztaföldink,
 Nyájba' hogy hiány ne essék,
 Rétrül gyermek el ne tűnjék.
 Hőserődet itt mutasd ki,

Mint Szuvanto ura téski —
 Ez dicső tett, ez vitézi!
 IFJÚ JOUKO. Ejh, anyám, ne vesztegess szót
 Földnek forгатása végett!
 Mennyi kárt hoz, sejted-é vajj' ?
 Egy napi út ide Väjnö
 Birodalma, földje, rétje:
 Halak ottan pusztulóban,
 Vadak vannak ott veszőben,
 Fenyveserdő füstgomolyt vet.¹⁵
 Kell-e nékem is talán még
 Irtogatnom vadas erdőt?
 Ágon szökdelő evetkét
 Úzzem én is üldözően?
 Megzavarjam róka nyugtát,
 Medve házassélté mézét?
 Fajdmadárt szédítsem én is,
 Hamuvá hamvasztva erdőt?
 Tapiónknak¹⁶ szent hatalma,
 Porba hullva, tiszteletlen,
 Veszne így ki berkeinkbül.

ŐREG JOUKO (az előbbinek beszéde közben, hátán nyírfahéjból való halastarisz-nyával, belépett és a tarisznyát fogójánál fogva az ajtófélfára a fal horzába akasztotta volt; a hosszú fenyőfa-asztal végére ül).

Nem buzdítlak, nem, fiam, hogy
 Irtoványnyá irtsd az erdőt.
 Halfogás, erdőbe' járás,
 Fő gyönyört szivemben ez gyújt.
 Őseid is ígyen éltek,
 Így magad te nem tehetnél? —
 Szép frigyünket oh ne törd szét,
 Közted s Väjnö közt kötöttet!
 Édes, oh, a béke üdve
 Egyetértés serlegével.
 Házadat föl ez magasztja,
 Nem hadaknak forгатagja.
 IFJÚ JOUKO. Oh atyám, te! Oh anyám, te!
 Most — mit aggtok? — vér nem omlik.
 Väjnö dala, Väjnö híre,
 Ez ma lelkem aggodalma,

Ez csupán, mi most szorongat —
Éjten-éjjel álmom is dal.

ÖREG JOUKO. Väjnő dala, Väjnő híre!

TAJNA. Véle tán csak nem vetekszel! —

Nagy dalossal versenyezned,

Arra, Jouko, vagy te gyermek.

IFJÚ JOUKO. Hit mi gyarló van te benned!

AJNO (*magában fontolgatva*).

Jouko bátyám énekesnek! —

Väjnő hőssel versenyezve? —

Bút vagy üdvöt hoz e verseny? —

Bút bizonynyal törzsökünkre.

KIRRI. Mért e kétség, Ajno, benned?

Jóslatod balúl miért szól?

Nem tudnál-e most örülni

Hősi bátor szándokunknak?

AJNO. Enyhe nyáridőtök legyen!

Ám viharon nincs hatalmunk.

Nézd amott a bájos partot,

Vízirózsák tava partját! —

Sziklakön ott üldögéltem. —

Ám egy férfi harczi ménnel

Arra jött vizet taposni:

Rút, sötét a víz legott lett,

Tóvirág tükrébe nem lát,

Sem berek, se szeme napnak —

Mért busúl a tóvíz úgy ott?

IFJÚ JOUKO. Tóvíz akkor épp' örülhet,

Benne harczi mén ha fürdik.

Nő is akkor épp' nevethet,

Väjnő hogyha lón legyőzve.

AJNO (*folytatja*). Nézd amott a messzi tengert.

Méla, fényes; jégcruczával

Rajt' fehér szép hattyu úszkál.

Én is ott evezgetek rajt',

Gyöngé lány kis csolnakommal,

Csoda bájt csudálva szemmel:

Menny fölöttem, menny alattam,

Aranysó¹⁷ mind a kettőn,

Közepütt kék levegőég,

Béke minden partvirányon,

Fa se bólog, lomb se lebben,
 Csak madárka csicsereg fenn.
 Teli szívem érzeménye
 Dalba mézül olvad ekkor,
 S visszhangot talál a parton. —
 Ám keletről hirtelen föl
 Vad viharnek réme támad,
 Rút felhőnek szörnyetegje
 Száll fölébe szende tónak: —
 Zúgva-zúg vad zuhogás közt
 Fönt-alant hatalmas orkán;
 Sustorogva víz patakszik,
 Hab tarajlik dühös árba.
 Szende tónak gyermekéül
 Holtra sápadottan érek
 Ősi partunk enyhelyére —
 Vízbe hogyha nem zuhantam.
 Nap, miért hogy vissza nem térsz?
 Mért hogy nem dallok örömrül?

IFJÚ JOUKO. Visszatér a nap megint majd,

Vad vihar ha elvonúlt már.

Dall örömrül majd a lány is,

Ellenség ha győzve lessz már.

KIRRI. Testvéredben, Ajno, bízzál!

Hisz tudod, hogy milyen ember,

Szót hogy ont a szája, szólván,

S hogy tudása sines zavarban.

TAJNA (*Ifjú Joukónak kezét megragadva*).

Mondom, halld meg, én fiacskám:

Órült versenyszenvedélyed

Fékezd, oltsd haragos kedved!

Väjnö bölcsesége meggyőz,

Jársz, miként a hó tavasszal:

Nap hevével szállt birokra,

S elnyelé föld hasadékja.

Tél fagyával egyetértve,

Észak Szele rút fiául

Birkozol a tavasz ellen,

Bölcseséggel, föld mivével,¹⁸

Nyár szelével szembe szállasz.

IFJÚ JOUKO. Hisz magasztos ám e férfi,
 Hányveti szuivantói:
 Nőben oly sekély az elme,
 S verte ezt is fenekestül
 Föl ravasz sok rigmusával.

AJNO. Jouko, bátyám!

IFJÚ JOUKO. Félre, húgom!
 Mit tavasz szivembe oltott,
 Néked az a vad, sötét hév
 Ismeretlen.

AJNO. Ismeretlen.

Csak magam sorát ismérem.
 Ámde gondolj a vetésre,
 Hó alatt a szunnyadóra.
 Kikeletre vára, vára,
 Szárba szökken, azt remélte,
 Hajt virágot nap hevétül,
 Tavaszüdvöt élvez ő is.
 Hát szegény tavasz meg is jött,
 Nap hevével, éj fagyával,
 Szép reményit ez megölte,
 Elhervasztva mind virágít.
 Álmodám így, vártam így én,
 És csalódtam szint' azonképp.

IFJÚ JOUKO. Hadd gyermekmeséid abba!

AJNO (*folytatja*). Gondolj csak az égi napra,
 Mely a reggelt várva várta,
 Súgarával hogy ragyogjon
 Vizeinkre, irtoványra,
 Berkeinkre, bércz mohára,
 Állatokra, emberekre.
 Ezt remélte, erre vára.
 S ím a földről szálla köd föl,
 Szálla undok köd az égre.
 Elhomályosúlt a napszem,
 Ködtül álom ült reája. —
 Hó lelkem is így borúl el,
 Képzelet ködébe veszve.

IFJÚ JOUKO. Hasztalan e félelem mind,
 Oktalan madárnyekergés.

Férfi ezt hiába hallja,
Víz a sörbül sohasem lesz.

AJNO *(folytatja)*. Tavasz fecskéjére gondolj:

Messze földről szállt e földre,
Zöldelő pázsitra vágott,
Ringó lombra, friss virágra,
Szerелеm langy szellejére,
Puha fészket rakni készült.
Tájainkon mit talált vajj' ?
Hóvihart talált, dühöngőt,
Vad-szilaj, csipős szelet lelt.
Én is, én is, árva fecske,
Kikeletemet kívánom —
S te vihart ránk vonni készülsz.

KIRRI *(elérzékenyedve)*.

Szavad, Ajno, könnybe lábbaszt. —
Hagyjuk útunk abba, Jouko?
Kössük tán meg azt a frígyet,
Väjnő s Jouko népe frígyét?

IFJÚ JOUKO *(haragta lobbánva)*.

Illyen lanyha, gyáva kedvet
Kelt a kikelet te benned,
Hogy kiolthat nő-nyekergés
Harczi kedvet kebeledbül?
Menj, nyomorult, nyúlszivű, menj,
Rút fatörzs alá magad rejtsd,
Túrd a földet borzzal együtt,
Undok orrmány, Kirri, túrjad!
Mék magam hát.

KIRRI *(dühbe jöve)*. Séртеgetsz-e?

Ocsmány Jouko, sértegetsz-e?
Verekedni van ma kedved?
Ököl-é vagy bárd, mit óhajtsz?

(Főlemeli kezeit, balját ökölbe szorítva, jobbában bázdot tartva.)

IFJÚ JOUKO. Bárd, ha izzó tűz is éle.

(Szinikka különös módon nevet, de megszeppen a saját nevetésétől. Tajna és

Ajno közbelépnek a cziódók közé.)

TAJNA. Apa, vess e bajnak véget!

KIRRI *(lecsillapodva)*. Lánytestvéred csak ne volna,
Megmutatnám, mit tehetnék!

ÖREG JOUKO (*határozottan*).

Halljátok, fiúk, mesémet!
 Réczefiak ripakodtak
 Partnak sűrű nádasában.
 Hát jön egy hatalmas íjász,
 Parti nádat törí loppal.
 Réczefiak mit se látnak
 Rút, haragos hápogás közt.
 Im az íjász íjat ajz föl,
 Czéloz, czéloz — nyíla röppen: —
 Réczefiak összerogynak.
 Réczefiak, békejobbot!

KIRRI (*Ifjú Joukóhoz*).

Add kezéd hát, Jouko!

IFJÚ JOUKO.

Íme.

KIRRI (*félvezonva Joukót*).

Sejted-é, lelke mit érez
 Tavasz lappangó tüzetül:
 Páros szenvedélyes érzést,
 Hosszu tél melengeté csak,
 Mint sellót a jégi pánczél:
 Szilaj szerelem az egyik,
 Lázbetegséghez hasonló;
 A másik komor borús kedv,
 Szerelem sötét árnyéka.
 Vad viharral dúlnak itt benn,
 Tetteimnek adva kormányt.
 Olykor ellágyúl a szívem,
 Mint imént Ajnó szavátul,
 Vagy kételkedem gyötörten,
 Szeretek reményveszeten —
 Olykor ingerült keservvel
 Szórom dühszavak esőjét,
 Nagy, hatalmas sódarabként,
 Szórom sajtó sebbe széjjel,
 Irgalom, kegyelem nélkül;
 Vón a seb bár nyomorúlté,
 Megsajogtatom kegyetlen.

IFJÚ JOUKO. Szívem is sajogtatád így.

Szánalommal, lágyulással
 Szert soha te nőre nem téssz —

Lenne részed gúny, nevetség.
 Hölgy magát meg annak adja,
 Félelemmel a ki fékez.
 Ki hatalmas és csodás hős,
 Az elé simúl meg akként,
 Mint a völgy a hegy tövéhez,
 Mély alázat hajlamával.

KIRRI. Hej, tapasztalt vizsla, Jouko,
 Vad szeszélyit ismered jól!

IFJÚ JOUKO. Van tudásom másrul is még:
 Hű tanúnak jóni óhajtsz
 Győzedelmem és erőmhöz,
 S Väjnót hogyha már legyőzém,
 Visszafordulsz hős gyanánt majd
 Társaként a legjobb hősnek,
 Léssz csodás hősök közül egy,
 Kapsz leányt, tudod, nyaláb-szám,
 Väjnót így szorítod félre,
 Bús, komor kedved derús lesz.
 Úgy van-é, mondd?

KIRRI. Szód valót szól.
 Väjnót, épp e Väjnót vágyom
 Látni vén halál vejéül. —
 Elkísérlek.

IFJÚ JOUKO. Derék Kirri.
 Indulunk hát!

ÖREG JOUKO. Halld, fiacskám!
 Keblemben tavasz nem ébreszt
 Semmi vágyat, szenvedélyt már.
 Ámde ébreszt kint, keservet,
 Álmotölő gyötredelmet
 Rossz időnek jóslatául;
 Majd ujítja múlt emlékit
 Intelemre ifjuságnak:
 Kérkedően hadba készülsz,
 Fél szemekkel térsz felénk meg.

IFJÚ JOUKO (*kicsinylően*).

Ejh, csacsogsz soká, apám, ma!

(*Kittivel beszélget.*)

SZINIKKA *(félre)*.

Szép tavasz! — hisz azt mutattad:
Ébredő természet ím hogy'
Rázza, zúzza szét bilincsit,
Fölbuzogva, fékevesztve. —
Mért nem oldod nékem is hát
Nyűgöző bilincseim meg?
Versz szívembe vad sovárgást,
Adsz reménytelen nyomort, kint.

(Kétségbeesetten :)

Nyomorúlt rabszolga-élet,
Mint fűszál ösvényen, olyan:
Megtaposnak, megtipornak.

IFJÚ JOUKO *(hirtelen)*.

Mint a nyíl, röpült a végzés.
Agg, bucsúzó!

TAJNA. Jó fiacskám!

Vedd eszedbe, mit tavasz súg
Jó anyád szivén keresztül!
Mélyről, mintha tél ölébül,
Áradoztanak reményim:
Vajha méztül úgy csurogna
Magzatimnak mind örökje,
Vajh' virúlna, vajh' teremne,
Díszelegne pompamódon —
Födjön engem bár feleldség!
Hallanám: az édes ajkak
Hó szerelmet hogy' dalolnak,
Tisztelet, hír mint övedzi
Gyermekimnek háza táját —
Tűnjek el bár mint a harmat.
Joukócskám, jó fiacskám!
Volna lelked, elrabolni
A reményt anyád szivébül?
Oh, kiméld anyád' a bútól!
Hogyha még is Väjnő-honba,
Béket, egyességet ott köss,
Ezt szilárdul elhatározd!

IFJÚ JOUKO. Drága jó szülő anyám, oh!

Tudhatod, hogy kő a szívem,

S kívánsz tőle legnehezbet.
 Földnek szíve fáj a fagytul:
 Tél fagyában lelkem így fáj,
 Zord, keserves és sivár volt
 Gondolatja, érzeménye.
 Old tavasz hó zord fagyot föl,
 Földerőkrül dob le féket,
 Féktelen, szilaj erőkrül,
 Hogy hatalmas árba szöknek, —
 Kígyó ébred odva mélyin.
 Így vad árja szenvedélynek,
 Jöve hó, szél új tavasszal,
 Zúg e keblen is keresztül,
 Ösztönök falkája dül-fül
 Erdő vadjánál vadabbúl,
 Szomjazóbban, éhezöbben —
 Kél irigy kígyó szivemben:
 S szisszenése, sziszegése
 Vért dagaszt haragos árrá,
 S meg sem is bírok nyugodni,
 Míg Väjnöt nem énekeltem
 Irgalom-kegyelem nélkül
 Rút remegő szakálláig
 Észak Szele mocsarába.

OREG JOUKO. Emberészt megesz irigység.

Meg se látja veszedelmét.
 Természettül kell tanulnod,
 Emberélet mestered lesz.
 Munkálódva lelki csöndben,
 Korral együtt léssz okosbbá.
 Munka, béke — —

IFJÚ JOUKO (*kicsinylően*).

Hallom, hallom!

Béke lessz a sirveremben.
 Bennem ész van és okosság,
 Vágyim vannak s szenvedélyim.

TAJNA. Ettül félttem én, anyád, lásd,

Még mikor poronty valál csak:
 Rózsátón ha lepke ringott,
 Gyöngye szárnyit megsebezted;
 Kis világtalan rigófit

Fészkiből folyóba dobtál,
 Nem hagyád örülni anyját.
 Játszi gyermeket ha láttál,
 Bősz haraggal megtépásztad,
 Vig valál, ha sírni láttad. —
 Intélek, fiam, már akkor.

ÖREG JOUKO (*Tajnához*).

Hadd kisértse hát fiad meg,
 Hadd repüljön jó madárkád,
 Majd okúl a sok kelepczén.
 Mondom, engedd!

TAJNA (*Ifjú Joukóhoz*).

Menj no, menj csak!

AJNO. Jouko, Jouko!

KIRRI.

Hát siessünk!

IFJÚ JOUKO (*büszkén*).

Jó az atyám gondolatja,
 Jobb ennél is jó anyámé,
 Ám legjobb, mit en fejem vél.

(*Jouko és Kirri el.*)

SZINIKKA. Hozzón farkasok zshivajja
 Rút halált rád, szörnyü Jouko!

MÁSODIK KÉP.

ERDEI ÚT.

IFJÚ JOUKO. Itt legalkalmasb a hely, nézd:

Ott mocsár, itt ingovány van,
 Síma pást zöldell középütt.
 Ilmarinak ¹⁹ birtokára
 Itt szokott ő elhaladni
 Mostanában.

KIRRI.

Követővel,

Énekelni járva erre.

IFJÚ JOUKO. Mondjad: orditozni! Versenyt

Óbégatnak széles erdón,
 Messze nép hogy megcsodálja,
 Elmesélje, szertehordja
 Hírit illyen-ollyan aggnak,
 Gonosz hatalomsóvárnak.

KIRRI. Énekelget, maga mondá,
Víznek, földnek gyönyörére,
Embereknek örömére.

IFJÚ JOUKO. Hidd csak azt el!

KIRRI. Énekére

Méz forrong a habok árján.
Ily örömmel hallja a fajt is
Sípólásit a vadásznak.

IFJÚ JOUKO. Hah-ha-ha! be jól is mondtad!

KIRRI. Ám vagyon e vén öregben

Sok tudás, sok-sok ügyesség.

IFJÚ JOUKO. Sok tudás, mondd-e?

KIRRI. Nem, nem.

Czélzom azt: tudós, miként ő,

Mind mi is vagyunk azonképp.

IFJÚ JOUKO. Mind mi is, mondd-e?

KIRRI. Nem, nem.

Czélzom azt: előkelő hős,

Ember, ön eszével élő,

Úgy vitéz, miként varázsló,

Gondol az bizonynyal ollyat,

A mi új nekem s sokaknak,

Gondolatba, hogyha mélyedt;

Így tehetsz te is bizonynyal,

Legelőkelőbb e tájon.

Öntsd tehát csupán szavakba,

Mi merőben Jouko benned,

A mi biztost, bizonyost tudsz.

IFJÚ JOUKO. Ezt tanácsolod hát?

KIRRI. Nem, nem.

Czélzom azt, hogy lelkesülj föl,

Ösztönözlek erre téged.

IFJÚ JOUKO (*hevesen hadonászva*).

Lelkesüljek? — — — hiszen égek!

Birkozásra volna kedvem.

Hozná mozdulatba vérem. —

Hátha kéztusára kelnénk,

Kirri?

KIRRI. Úgy, miként derék fi. —

Óvrül-é, vagy melledzörül? ²⁰

IFJÚ JOUKO (*neki gyűzközve*).

Melledzörül? — Gyatra küzdés!

Vijunk övrül! — Ez hatalmasb! —

Rajta, lendülj!

KIRRI. Rajta, lódots!

IFJÚ JOUKO. Kezd az ifjabb!

KIRRI. Lökj meg!

IFJÚ JOUKO. Kapj meg! —

Rakd a sarkod más fogással!

Hogy tudod te?

KIRRI. Hagyj tehát! — (*Főlemelkedve*.) Még!

IFJÚ JOUKO. Próbáld!

KIRRI. Lökj meg!

IFJÚ JOUKO. Kapj meg!

KIRRI. Nem, nem. —

Üss csak!

IFJÚ JOUKO. Vágj csak! — Egyszer így még!

Tomporán im a legényke.

KIRRI. Harmad ízben! Hagyj!

IFJÚ JOUKO. No kelj föl!

KIRRI (*főlemelkedve*).

Egyet ám lihegnem engedj!

IFJÚ JOUKO. Úgy zihálsz, mint durdahal, ha

Vejsze²¹ közt van.

KIRRI. Hármás győzés

Férfi-győzés.

IFJÚ JOUKO. Rajta, próbáld!

KIRRI. Most vigyázz ám!

IFJÚ JOUKO. Hisz vergődöl!

KIRRI. Zsuppsz le!

IFJÚ JOUKO. Puff le! — Hát belátod,

Hogy letiprott medve vagy már?

KIRRI. Ördögadta nagy erőd van!

(*A betekből ének hangzik kísérettel.*)

IFJÚ JOUKO. Forr is ím a vér eremben.

Kit se félve — — —

KIRRI. Halld csak! — Halld csak! —

Mily rikoltás —

IFJÚ JOUKO. Itt az úton

Ülve várok, mozdulatlan. —

Szembe vélem ülj le, Kirri!

Kézt a kézbe csapva össze,
Énekeljünk! Kísérj, Kirri!

KIRRI *(az ösvényre ül Joukóval szembe).*

Húzogass csak! ²² Megkísértem.

IFJÚ JOUKO *(énekel, Kizzitől kísérve, egymásnak kezét fogják).*

Jött a dal, jött Lappházából,
Nyelve alól rénszarvasnak,
Téli borju nagy szájából,
Lapphoni madár orrából.

VÄJNÖ *(jön Koukival együtt jobbtól).*

Rút nyöszörgés! Ki nyöszörg itt?
E rossz útra ki kerüle?

(Jouko és Kitti hirtelen fölugtanak ültükből.)

IFJÚ JOUKO. ²³ Vagyok Ifju Joukahajnen.

És mi törzsbül vagy magad te,
Nyomorúlt, mondd?

VÄJNÖ. Ha vagy ifju,

Térj ki hát az öregebbnek!

IFJÚ JOUKO *(hetykén).*

Évek száma mit se számít.
A tudósb marad az úton.
Hogyha volnál Väjnämöjnen,
Nosza dalra! Versenyezzünk!

VÄJNÖ. Hát mi másra volna Väjnö!

Mindig itt e tájon éltem,
Mezsgyén ez ősi földnek,
Itt kakuk nekem kakukkolt.
Ám, ha mégis úgy kívánod,
Mondd, mi legfőbb tudományod?

IFJÚ JOUKO *(egyre tüzezen hányva a szót).*

Ezt meg azt hisz tudok én is:
Füstlyuk közel a tetőhöz,
Láng közel a kemenczéhez.

Jól folyik a fóka dolga:

Ott a lazacz, szája mellett,
Piszehal ²⁴ sincs messze tőle.
Piszehalnak földje síma,
Lapos a lazacz tetője, ²⁵
Csuka mindig fagygyal ívik;
Gyáva sűgér görbe nyakkal

Mélyen úszik őszidőben,
Parton ívik nyári hóben.

Más tudást is tudok ime :

Rénszarvassal Észak honja,
Kabalával szánt a Délszak,
Jávorgímmel messze Laphon ;
Pisza²⁶ dombján mind magas fa,
Horna²⁷ szirtjén nagy fenyő nő.

Három heves zuhatag van,
Három jeles, hírneves tó,
Három nagy, hatalmas hegyhát
E világnak boltja alján :
Hämében²⁸ van Hälläpüörä,²⁹
Katra sellő Karjalában,³⁰
Vuokszinak³¹ párja nincsen,
Imatrát³¹ föl mi se múlja.

VÄRNÖ. E tudás gyermeki, női,
Nem férfiszakállhoz illő,
Nem olyanhoz, a ki házas. —
Szólj a dolgok kútfejéről !

IFJÚ JOUKO (*hánycsa a szót*).

Tudom a czinke származását,
Tudom, hogy madár a czinke,
Hogy a zöld kigyó vipera,
Hogy a sérinez kis halacska ;
Tudom, hogy a vas törékeny,
Fekete föld fanyar ízü,
Forró víz, tudom, keserves,
Tűz ütötte seb gyötrelmes.

Víz legősibb balzsamok közt,
Sellőhab varázsszerek közt,
Nagy Teremtőnk büvölők közt,
Isten az orvosolók közt.

Víz fakadt a hegy tövéből,
Szikraként tűz szállt az égből,
Vas való vörös rozsdából,
Törzse réznek kősziklából.

Nedves buczka földek őse,
Fűzfa fáknak volt az őse,
Házaké fenyőfa tője,³²
Kőlap fazekaknak őse.³³

VÄJNÖ. Jut talán több is eszedbe?

Véghez ér csak fecsegésed?

IFJÚ JOUKO. Jut biz' olly idő eszembe,

Tengert mikor szántogattam,

Tenger öblit kapálgattam,

Halas gödröt ásogattam,

Tenger mélyit vájogattam,

Tóvizeket helyre toltam,

Dombokat dobáltam össze,

Szirteket szereztem egybe.

Megvalék hatod magammal,

Mikor a föld teremtődött,

A világ megalkotódott,

Világkaró beszuródott,

Égi bolt mikor rakódott,

Rajt' a holdat hogy kitűzék,

Rajt' a nap mikor kitámadt,

Gönczöl rúdja rajta elnyúlt,

Annyi csillag rajta felgyúlt.

VÄJNÖ. Mily hazugság jó ki szádbul!

Semmi hír se volt felőled,

Világ mikor alkotódott,

Égi bolt mikor rakódott.

IFJÚ JOUKO (*daczosan*).

Hogyha már nincs jeles elmém,

Ad tanácsot majd a kardom.

Öblös torku énekes te,

Kapj a kardhoz, mondom immár!

(*Kivonja kardját; Kizsi szintűgy.*)

VÄJNÖ. Én bizony csöppet se félek

Kardjaidtul, nézetidtül.

Kardot veled összemérni,

Nyomorúlt, mégsem megyek ki.

IFJÚ JOUKO (*fölındultan*).

Kardot a ki össze nem mér,

Énekelem azt sertéssé,

Illyen gyatra gyáva hőssel

Igy cselekszem, úgy cselekszem,

Ól zugába bészorítom!

KOUKI (*félre*). Túröd ezt te, Väjnämöjnen?

Kapj a kardhoz, izre vágd szét!

VÄJNÖ *(előbb nyugodtan, majd nekihevülve).*

Vártam ily viselkedésed :
 Rút kevélység, több a többnél,
 Magahittség mérhetetlen,
 Durvaság határ hijával.
 Bölcseségbül bakarasznyi,
 Kérkedésbül messze mérföld ;
 Derekaság kis hoporcsonyi,
 Hetykeségbül hegymagasság ;
 Tudománybul piczi morzsa,
 Ész, okosság kis vonalnyi ;
 Fellegérő ferde becsvágy,
 Mély mocsárnyi rút irigység ;
 Csúf hazugság tele hambár,
 Az igazság piczi rozsszem.
 Róka ravaszsága benned,
 Állatoknak kis, alantas,
 Fondor-facsaros eszével,
 Nem magasztos emberelme.
 Farkasöszön ösztökél csak,
 Marczangló, vadúl kegyetlen,
 Nem szeretet szenvedélye.
 Lelked olyan, mint irigy eb,
 Kósza, kóbor kutya-fajzat,
 Ám hűségben párja nem vagy.
 Hitvány, szégyen van-e benned ?
 Nyomorúlt, súlyedsz-e már el
 Rút iszapba, mély mocsárba ?
 Süllyedj, süllyedj !

IFJÚ JOUKO *(megfélemedve).* 34

Väjnő, szánj meg !

Ósi, híres táltos, monddsa

Vissza borzadalmas ígéd !

Legmagasb díj lesz jutalmad.

VÄJNÖ. És mi lesz ugyan jutalmam,

Szörnyü szóm ha visszamondom ?

KIRRI *(egy fa mögül, a hóvá Väjnő ígézése közben menekült).*

Add nekie régi íjad !

IFJÚ JOUKO. Legjobb íjam fölajánlom.

VÄJNÖ. Menj, örült ijaddal együtt !

Fegyverem hisz nékem is van,

Fölszerelve függ szegen fön. —
 Süllyedj már a földbe, féreg,
 Mély mocsárba, ravasz, undok!
 Bűnöd súlya szikla-kőlap,
 Szörnyü vétked óriás hegy.
 Süllyedj, süllyedj!

IFJÚ JOUKO. Väjnö, szánj meg!

Fordítsd vissza szörnyü szódat!

KIRRI (*félre*). Adj neki régi naszádot!

IFJÚ JOUKO. Od'adom legjobb naszádom.

VÄJNÖ. Vannak nékem is naszádim,

Viszi egy szél, hozza másik.

Süllyedj, jóknak gyötredelme,

Szabad ének üldözője,

Rejtekezz' sötét zugolyba,

Mélyre, kigyó rút lakába,

Süllyedj, süllyedj!

IFJÚ JOUKO. Väjnö, szánj meg!

Szabadíts e szorultságbul!

KIRRI (*félre*). Adj neki egy ménlovat hát!

IFJÚ JOUKO. Od'adom a legjobb ménem.

VÄJNÖ. Ménem, lovam van magamnak!

Süllyedj mélyre, beste farkas!

Gonosz indulatod ármány,

Fény s örömnök ellensége.

Süllyedj, undok bűznek üszke,

Mindörökre süllyedj, süllyedj!

IFJÚ JOUKO. Szánj meg immár, Szuvantói,

Ifjú Joukót oh emeld föl!

KIRRI (*félre*). Aranyidat hát igérd el!

IFJÚ JOUKO. Kell-e arany, telt sisakkal?

VÄJNÖ. Aranyidra nem szorúlok.

Böviben van az magamnak.

Tűnj el akként nyomorúltul,

Mint a hó tavasz utámul,

Mint az éj a nyári naptul.

Észak Szele mocsárába,

Juss ágyába Fagyleánynak,

Éjed álmodd éj lakában

Jég feleség jég ölében,

Oda veszz el!

IFJÚ JOUKO (*egyre jobban megfélemedve*).

Oh, ereszs el,

Bölcs, hatalmas Väjnämöjnen!

KIRRI (*híztelenséggel*).

Földet, asztagot ígérj hát!

IFJÚ JOUKO. Asztagimat hát fogadd el,

Dús termésü szántóföldim'

Váltságára enmagamnak!

VÄJNÖ (*egyre jobban nekihevülve folytatja*).

Földjeimnél jobb sehol sincs,

Kedvesebb sincs asztagimnál.

Süllyedj, még mélyebbre süllyedj,

Halál vize iszapába!

Vidd magaddal aljas elméd,

Sanda, undok jellemeddel!

Szárnyszegetten pusztulj immár,

Dögmadár, sirodba innen,

Ékesebben hadd zenegjen

Berkeink tavasz-zenéje

Természetnek tiszta keblin!

Szarka, lessz is pusztulásod.

Föl hoporcs is kél a földbül,

Kérkedő ám föl sosem kél;

Föl fejét fenyő emelte,

Ágait nyújtá madárnak —

Ágként hitvány hull a porba,

Kedve-történ, bosszusággal.

Nap, felhőbe burkolózzál,

Ég, villogj villámaiddal,

Égzengés, dörögj dörejjel,

Szirtek, roppanjatok szerte!

Szélvihar te, forgataggal

Szórd a széles part fövényjét,

Beste fajzat rút szemébe,

Mikor üli lakodalmát!

Szél, üvöltsd bősziült haraggal

Vad, vonító éneked rá,

Most, hogy iszsza Jouko ifja

Rút mocsárban béka sörjét!

Süllyedj, omladj, mint kavics-hegy,

Süllyedj, süllyedj!

IFJÚ JOUKO *(egyre jobban megfélemedve).*

Väjnő, bölcsem!

Gyarló lelkenek kegyelmezz!

Húzza lábamat folyam már,

Szememet feni fővény már.

KIRRI *(nyugtalanul).*

Adj neki, ha bármit adsz is,

Csak kiméld a húgodat meg!

IFJÚ JOUKO. Szörnyigéd ha visszamondod,

Hajlokodba rendtevőnek,

Aranyleplet megszövőnek,

Mézkalács-sütögetőnek —

Od'adom a húgom, Ajnót.

KIRRI *(eszeveszett kétségbeeséssel).*

Nyomorúlt lélekkufár te!

Oh én szerencsétlen ember!

(El.)

KOUKI *(kezét dörzsölve).*

Ez hatalmas győzelem volt!

VÄJNŐ. Megkíméljem? — Elbocsássam? —

Már kimélem! — Már bocsátom!

Mert javúlni így igyekszel,

Legdrágább díjat se kímélsz

Keblem fényes örömére,

Visszamondom szörnyigéim,

Szárnyra a madárt szabadítom —

Hisz nem is vagy denevér te. —

Csillapodjál, harag árja,

Bősz zugással mely rohantál

Bűnbe süllyedt férfifejre!

Szálljanak meg vétkeid mind,

Bűneid a haragárral;

Epe mérge visszaszálljon,

Ám iszapbul kelj föl, ember,

Megtisztulva vétkeidtől!

Kelj föl, mint a vidra sárbul,

Ékes szőre fölragyogván!

Megtisztulj e lelki bajban,

Kelj föl sokkal ifiabban!

Mint a fűzfa irtoványon,

Megtaposva, megtiporva,

Könnyü szívvel lebben ím fel:
 Te is, ifju Joukahajnen,
 Kelj föl ím, légy fürgelékűbb;
 Fecske, fészkelj; lengj, pacsirta;
 Ne rikoltozz már bagolyként!
 Szép természet hadd enyelgjen,
 Ember, állat hadd örüljön,
 Magad is örömet élvezz,
 Ós jogául minden épnek!

Hogyha nem bírál örülni,
 Napnak fényit elkerüljed —
 Örömindet ez teremté —
 Menj a farkasok honába,
 Éjnek, télnek szirthegyére!
 Nap se fénylik, hold se fénylik,
 Ottan csillagfény se fénylik.
 Most azonban napkelés van,
 Hallod a madárcsicsergést —
 Nyúl fut ottan föl zavartan.
 Napsugár az erdő mélyin
 Csillogó vizet ragyogtat,
 Ébred már az is, ki gyöngé.

(Megragadva Jouko kezét:)

Kelj föl, Jouko, bókolásbul,
 Járd a napragyogta ösvényt!

HARMADIK FÖLVONÁS.

Joukolában téres udvar, árnyékos szent fákkal. Jobbról ház látszik, a
 háttérből csűr.

TAJNA *(Ajnót ékesítgetve).*

Rózsaarcznak homlokára
 Koszorú kell pompadísznek.
 Szép, ragyogó gyöngyeim, nézd,
 Úgy mosolygnak hattyunyakról,
 Mint partján a játszi érnek
 Kék nefelejes mosolyog fel.
 Színarany szép lánczaim, ládd,
 Kebeledre úgy akasztom,

Mint virágot Földanyánk tűz
 Kebelére a tavasznak.
 Ez a nap szülő anyádnak
 Változások fordulója :
 Harmincz éve most van éppen,
 Jó atyád hogy szenvedélylyel
 Lányt hozott Kalevalából,
 Elrabolt bogyós³⁵ hazából.

AJNO. Elrablódnál mért maradtál?

OREG JOUKO. Jajgatok, ha viszel engem,
 Ám erőszakot ha tettetsz,
 Félig-meddig szívesen mék —
 Tajna tón szint' ilyenformán.

(Bemegy a házba jobbra.)

TAJNA. Mostan épp, e szép tavasszal,
 Szép tavasznak mái napján
 Tellik tizenhatod éved,
 Jouko földe szép virága,
 Ékesítlek hát ez okbul,
 Madaracskám, aranyoescám.
 Teszlek, mint tavaszt természet,
 Összehangzóvá, csinossá,
 Híresek menyasszonyává,
 Nem miként rablott madárkát.

AJNO. Gyermekül volnék menyasszony,
 Anyám.

TAJNA. Csöndesedjél, lányom !
 Már is tokba indulál hisz.
 Csillogsz nem soká kalászként.
 Jósolok nagy, híres embert
 Ajnócskámnak.

AJNO. Mint beszélsz így,
 Anyám !

TAJNA. Mint tetón a fecske,
 Énekelgetek piczimnek,
 Mely repülni képes immár.

AJNO. Nézd, amottan — !

TAJNA. Kirri anyja !

MELLA *(jobbról jó nagy sebbel-lobbal).*

Jónap, Tajna ! Jónap, Ajno !

TAJNA. Üdvözlét az üdvözlőnek!

MELLA (*Ajnot szemlélgetve*).

Itt van ím a szép madárka.
Fészkiből csak most repült ki,
Már is híre messze szárnyal.
Faluszerte mind beszélnek
Jeles tavasz-ünnepérül,
Ott miként ült Ajno lányka
Szuvanto legénye térdin! —
Büszke nép jár híresekhez,
Gondoz öreget a gyermek!
Hahahaha! — te, szegény Kirri!
Nagy nemzetség hogyha volnál! —
Jouko népit védve híven,
Háborúban fogya törzsed. —
Véled Ajno mit se gondol.
Tajna el is adta lányát —
Jó napot hát, nemzetes nép!

(*Balza el.*)

TAJNA. Sellő fojtsa gézengúzzát

Rossz szívével, rút dühével!

AJNO. Anyám, anyám! Oh fődözz el,

Rejts a meddő föld alá el!

Ím kilötte rút nyilát az,

Mérge éget, mérge szaggat.

Szívem vérit mind föliszsza,

Örömöm e pók kiszija.

Anyám, anyám, hát fődözz el!

Oh, mi rosszat is tehettem? — — —

Anyám!

TAJNA. Csöndesedj madárkám!

Halld mesémet! — Pázsit-ágyon,

Hímes réten ült a gyermek,

Anyja térdiről szaladt el,

Játszi kedvvel ott enyelgett.

Hát im egyszer fű sziszeg fel —

Kúszik rút fekete kígyó —

Harap — eltűnik sziszegve:

Gyermek éktelen sikolt fel!

Ártatlant is mar a kígyó.

AJNO. Mért ez oktalan természet?

TAJNA. Oktalan, vagy okos, egy az:

Azt akarja, jól vigyázzunk,

Fegyveressen, hadi módon

Mérkőzésre véle szálljunk.

AJNO. Undorító emberekkel. —

Ilyenektül oh fedezz el,

Ezt nem állom!

TAJNA. Rejtezéssel

Edzetté sosem keményszel.

Élet önt erőt szivünkbe.

AJNO. Mily viszás, rabló hatalmu,

Rút az élet!

TAJNA. Csöndesedjél!

Légy, miként amott a forrás! —

Ím adok a hús vizébül. —

Így, nyugodj meg! Szép szemed most

Csillog, mint e tiszta forrás.

Áldozati kútfej itt ez.

Szent e forrásvíz erője.

Zelnicének berke szent itt —

Bűvös illatot nem érzesz?

Zelnicze tündér³⁶ sohajja.

Berkenye tündér³⁷ amottan

Nyárra tón el sok virágot. —

Ím szellőcske lengedez most,

Langyos, üde. Mennyi kéjjel

Nyomja csókját e kis arczra!

Képed látod-é a forrás

Tükörében? Oh örülj hát,

Hogy vagy ifju, üde arczu!

Légy víg idején örömnnek,

Még kakukod is kakukkol!

Most tavasz van ottan — itten.

Hallod-é? — Szól a rigó is!

AJNO (eltagadtatással). Anyám, anyám!

TAJNA. Kis madárkám!

AJNO. Szent ez áldozati forrás!

TAJNA. Mondom, úgy-e! Most hisz érzed.

AJNO. Érzem, mintha száz panasznak

Síró fuvalomja sírna

Kikelet szellője sírtán.
 Érzem, mintha égető nap,
 Alkotónk bűv szemefénye,
 Eltemetné álmaim mind,
 Mintha nyitná eszemet ki,
 Mint kinyit virágkehelykét
 A mocsoktalan világnak:
 Erdő lenge szellejének,
 Mennyég ragyogó tűzének,
 Fényt sugárzó víztükörnek,
 Hajnal rezgő harmatának,
 Ifju tavaszi virágnak —
 Annak is, ki ismeretlen,
 Kit csak sejtek, keresek csak. —
 Mit keresek? Mondd, anyám, mondd!

TAJNA. Mit keressz te? — Mit keressz te? —
 Megtanít rá majd az élet.

AJNO. Anyám, anyám! Nézd, amottan
 Jouko bátyám — egy magában!
 Véres arczczal! Kirri hol van?
 Elesett-e?

TAJNA. Avvagy Väjnö
 Lőn halottá s vége a dalnak!
 Väjnö vére Jouko arczán?
 Irgalom, hatalmas Isten!
 Esztelenség! — Kitaláljam?

AJNO. Szólj, anyám, szólj!

TAJNA. Csöndesedjél!
 Nagy, nyomasztó szél is olykor
 Hoz vidám, derült időt ránk.

AJNO. Összevont szemöldökével
 Kőre kuporodva ott ül,
 Föld felé szemét meresztve. —
 Megszólítani nem merészlem.

TAJNA. Mért gubbasztasz ott, fiacskám?
 Mi bajod van, mondd anyádnak!

ÖREG JOUKO (*Tajna kérdése közben a házből ellépve*).
 Nemdenem megjósolám ezt?
 Mért vonúlsz el oda félre,
 Lankadottan, véres arczczal,

Fejedet kezedbe hajtva?
 Mondd, mitől, hogy arczod véres?
 IFJÚ JOUKO. Agg atyám, emlékezel még.
 Szét hiúz miként szakítá
 Erdőben derék csikódat?
 Úgy esett most álnok ember
 Lesbül erdőben szememnek,
 Megmarczangla —

(Zokog.)

TAJNA. Mondd, ki?
 AJNO. Mondd, mért?
 ÖREG JOUKO. Várjatok! — Fiú, beszéld el!
 IFJÚ JOUKO (sírva).
 Körmeit az átkozott fel
 Bosszuszomjjal úgy emelte.
 TAJNA. Ki emelte?
 AJNO. Mért boszúlt meg?
 ÖREG JOUKO. Fiu, folytatd!
 IFJÚ JOUKO. Verekedtünk,
 Mint a párzó fajdkakas-pár.
 Dobogott a homokos föld. —
 Ott hetvenkedett az undok.
 TAJNA. Kicsoda hetvenkedett? Mondd!
 IFJÚ JOUKO. Földről úgy emelkedett föl
 Torkomig fenyő tövéből,
 Majd az arczom támadá meg. —
 Hirtelen most vékonyába
 Vágtam csontos öklömet be.
 Ölbe kaptam — lenditettem,
 Messze el sarúi szöktek,
 Földre vágtam — ordított fel. —
 Megmaradt-e beste lelke?
 Jouko itt van — Kirri ottan.
 AJNO. Hát megölted —?!
 TAJNA. És ezért rísz?
 IFJÚ JOUKO. Nem, nem ezt siratja lelkem,
 Sírok szörnyü bánatomban.
 AJNO. Tán megölted, szörnyü Jouko?
 Től-e szörnyebb dolgot is még!?
 TAJNA. Tán megölted hős Szuvantót?

IFJÚ JOUKO. Rettentőbb, mit elkövettem.

AJNO. Mondd ki, undok!

TAJNA. Szólj, beszélj már!

ÖREG JOUKO. Oh, mi rút zokogva férfi.

Szóljon ajkad, ne zokogjon!

IFJÚ JOUKO. Drága húgom, szánva szánlak.

AJNO (*megdezmedten*). Mondj ki mindent!

IFJÚ JOUKO. Mondjam-é ki —

Elbirod majd?

AJNO. Így beszéllesz!

Macskamese jut eszedbe?

Macska harapott egérbe,

S mormogott szegény egérke.

«Bírsz-e többet?» macska kérdi —

«Halni bírok» súg egérke.

Igy harapsz belém te is, lám,

S kérdesz aztán.

IFJÚ JOUKO. Szegény húgom!

Borzadalmas volt a verseny:³⁸

Mint ha zúgó zuhatag-pár

Ontja szemben össze habját.

Hangomat hogy megeresztém,

Fenyülomb is tánczra perdült.

Moh mocsárban megsűrűdött

S lett szeder meg málna nyomban. —

Ám mikor rá Väjnö zendült,

Fenyvek buba roskadoztak,

Rút iszap lett a bogyókból, —

Dali magam is lerogytam

Szörny-hatalma erejétül

Szájamig a mély mocsárba,

S nem juték a napvilágra,

Bár ezerfélét kínáltam,

Mind javábul s legjavábul,

Míg oda nem adtam — — Ajnót!

(*Sízva fakad.*)

Ez, mi bántja lelkemet, jaj!

AJNO. Sejté lelkem e gonosz hírt.

IFJÚ JOUKO (*egyzte zokogva*).

Eligérttem — —

- TAJNA. Ajándokba.
 IFJÚ JOUKO. Eligérttem anyám lányát.
 TAJNA és ÖREG JOUKO (*jó kedvvel*), AJNO (*leverten*).
 Eligérted anyád lányát!
 IFJÚ JOUKO. Väjnämöjnen birtokául,
 Magam feje váltságául
 Odaadtam húgom, Ajnóm —
 Ezt siratom —
 TAJNA (*bátorítólag*). Hát ezért sírsz!
 IFJÚ JOUKO. Sírok és haragtul izzok.
 ÖREG JOUKO. Adott szódat ne felejtsd el!
 IFJÚ JOUKO. Nem felejttem, siratom csak.
 TAJNA. Sírj, hiszen öröm miatt sírsz! —
 Az mindéltig óhajom volt:
 Törzsökömhöz jeles ember.
 Most tehát üdvöz legyen vóm,
 Híres-neves Väjnämöjnen!
 AJNO. Ezt, anyám, tudtam te rólad. —
 Oh, gonosz, nyomorult bátya!
 Kérdezetlen, rám se hajtva,
 Húgod szívét így eladtad!
 TAJNA. Lányom, búra semmi ok sincs.
 Örömid kezdődnek éppen,
 Jutsz a legjobb vőlegényhez,
 Kit a földön emlegetnek.
 AJNO. Így borítsa fejkötő bé
 Ifju lánynak fürtjeit már?
 Hagyjam itten holdas éjim',
 Napjaim legkedvesebbit,
 Ősi udvar kis virágít,
 Ősi dombunk dús bogyóit —
 És ily ifjan?

(Anyját megölelve.)

Oh anyám, oh!

- TAJNA. Hagyd e balga aggodalmat!
 Hisz süt Isten napvilága
 Máshová is itt a földön,
 Nemesak ősi ablakinkra.
 Domb bogyóit termi dúsan
 Távolabb is a világon,
 Nemesak ősi erdeinkben.

Kikelet csak akkor ébred,
 Hogyha szól kakuk az erdön ;
 Kedved méze édes ott csak
 Kedvesednek lakta földén.

IFJÚ JOUKO. Halld anyádat! — ő is ad el!

AJNO. Rám a méz fekete szén csak.

Kakukom, halált kakukkolj!

Roppant tenger is fölenged,

Szívem búja föl nem enged.

IFJÚ JOUKO. Menekülök szemeidtől.

Undok száju Väjnö hősön

Törzsökömért bosszut állok.

TAJNA. Hagyd, fiam, sötét boszúdat! —

Féktelen dühödben egyszer

Csontodat töréd mint gyermek —

Jó anyád szivét sebezve.

Ámde most nagy gyermekül ha,

Járva útját a világnak,

Balga fővel vést hozasz ránk —

Sebzi lelketem gonoszbúl.

IFJÚ JOUKO. Van nyílám még, bőviben van

Tollashegyü, mérgezett is.

Väjnö hősre lesben állok,

Mint menyét a sziklalyukban ;

Mindenütt leszek nyomában,

Fürge nyílám hol csak éri,

Énekemmel úgy se bírom. —

Isten áldjon, drága húgom!

(Jobbra el.)

ÖREG JOUKO. Elmegy íme. Biz az elment.

Más szavára mit se hajt az. —

TAJNA. Drága Ajnóm, kis leánykám!

Most menyasszonynyá te készülj,

Mint a hímes rét virága!

AJNO. Jó anyám, mi szörnyü kín ez!

Nem tudom, mit válaszoljak.

Lelkem eddig úgy megértéd,

Lelked én is úgy megértém.

Most felét sem értem annak,

Mit tanácslasz. Oh, nem érzed

Most, anyám, szívem mit érez.
 Dombtetőre föl ha mégyek,
 S elfecseg szellőcske vélem,
 Vagy ha szólítok madárkát,
 Ottan engem ők megértnek,
 Én is őket.

TAJNA. Kis szellőcske —
 Lombok erdőn — kis madárkák. —
 Menj közéjük kis időcskét,
 Csillapítsd le kis szivecskéd
 Habjait, majd csöndesednek!

(Ajno el.)

TAJNA (Öreg Joukóhoz).

Láttad-é a kékes gyöngyöt,
 Láttad-é a láncz-aranyt is
 Drága lányod szúzi keblén?

ÖREG JOUKO. Lánczod, gyöngyid meg ne lássam,
 Ékszerid ne vegyem észre,
 Hisz ragyognak, tündökölnek!

TAJNA. Látnád jobban is, hiszem, még,
 Hogyha tudnád, hogy leányod
 Hord ajándokot, szerelmit,
 Ama híres énekestől.

ÖREG JOUKO. Szuvantói hős legénytül —?

TAJNA. Tőle. Úgy ajándokozta,
 Ajno mit se tudva róla.
 Szép tavasznak ünnepén ott
 Járva-kelve, úgy szorítá
 Drágaságait kezembe,
 Szólva: add ezt Ajno lánynak.

ÖREG JOUKO. Ez nagy ember adománya. —

TAJNA. El tehát nem dobhatám azt. —
 Ám jerünk a házba most be!
 Jobb a lánynak most magában
 Megnyugodni. És ki tudja,
 Nincs-e Väjnö nyomban itten.
 Ily nagy embert udvaron nem
 Várhatunk el.

ÖREG JOUKO. Úgy van, úgy van.
 Oly szokatlan, mit ma érzek:

Hol szerencse már közelget,
 Ott veszély is ránk leselget.
 TAJNA. Apjukom, hárítsd a vést el!

(Bemennek a házba.)

AJNO (balról jő).

Eltávoztak ím szülőim.
 Mért enyéim csak bilincsek?
 Mért bilincs még jó anyám is?
 Már lehellek szabadabban:
 Nagy természet ad nyugalmat,
 Békót érzetimre nem vet,
 Nem kívánja: ezt szeressed,
 Nem parancsol: azt gyűlöljed.
 Nagy természetnek parancsa,
 Hogy jogát a szív ne hagyja.
 Oh, titeket mint szeretlek,
 Ős liget, forrás, ti szellők!
 Mint szeretlek, házi népünk!
 Tégedet is, örült bátya.
 Kirri hőst is. — Szegény Kirri!
 Él-sz-e még? Avagy halott vagy?
 Oh, bizonynyal már halott vagy! —
 Oh, mi jó valál s mi rossz is!
 Volt-e én hozzám szerelmed?
 Nékem is tán volt te hozzád.
 Volt-e vajjon? — tudhatom vajj'? —
 Úgy beszélnek — én nem értem.
 Ámde jött a víg tavasznap
 Áldozatnak ünnepével,
 Víg dalokkal, vígalommal —
 Fájdalommal.
 Mint örültem, megbüvölten
 Daltul és a dallosátul!
 Fénynek bűvös szava volt az!
 Égi kék a szeme fénye!
 Illyet nem hallék, se láték.
 Szemem elől minden eltűnt,
 Csak magossan áll a Väjnő,
 Mint ezüstmellű kakuk fönn
 Fenyveserdő lombja csúcsán.

Tán szerelem volt ez érzet? —
 Úgy beszélnek — én nem értem!
 Ámde Väjnö, hajh, legyőzte
 Jouko bátyám' — s nyerte hűgát!
 Engemet nyert? — Väjnö? — Ilyen
 Ifjan tördelik le zordul
 Szent bereknek nyírfalombját?
 Elrabolnak? — Vajj' ki tudja,
 Nem ragadja-é erős kéz
 Nyomban el a kis madárkát?
 Visz, miként dühöngő orkán
 Bósz viharnak torlatába.
 Väjnö bátor és hatalmas,
 Hős, ki lányt kér nem szavával,
 Ám vitézi büszke tettel.
 Mint remegek én e hőstül,
 Meg se védve, pártfogótlan!
 Hallom is tán? — érkezik, hajh!
 Itt e rejtek.

(A fák árnyékába vonul; Väjnö és Kouki jönnek.)

VÄJNÖ. Itt a kedves
 Áldozatberek, a melyben
 Ajno szüzi lába lépked.
 Volnék égben szárnyaló sas,
 Volnék íjász fenyvek alján,
 Üldözött vad meg se látna:
 Madaramra hallgatódznám,
 Hogy mi vágy ég énekében.
 Drága társra hogyha vágyna,
 Én legott elébe kelnék. —
 Mért e kétség végzetemben,
 Győzelemben, enmagamban? —
 Sorsot vessek? boldogúlok? —
 Oh, mi kínos pillanat, hajh!
 Ily gonosz félelmet eddig
 Férfikeblem még nem érze,
 Harczolék bár bósz csatákban. —
 Csak maradj te, Kouki, hátra!
 Menjek-é a házba mostan,
 Avagy itt künn várjam-é meg
 Szép alakja érkezését?

KOUKI. Férfi vagy hisz, legjelesb hős,
 Ok nekül miért remegsz hát!
 Sors nyilát mért kérdenéd meg?
 Elnyeréd őt, s már sajátod.
 Kapd öledbe, ha találod,
 S elragadjuk őt hazánkba.

VÁJNŐ. Így erőltessenek szerelmet?
 Helyzetem csodálhatod bár,
 Embert ez kíván bizonynyal. —
 Nézd, amonnan szép virágot
 Tépek s hintem ösvenyünkre,
 Hogy, ha házbul a forráshoz
 Jó ki Ajno — lássa őket.
 Ha csak egyet vesz kezébe
 E virágbul: jót jelent már.
 Hogyha tűzi kebelére:
 Ez jelent legislegjobbat.

(Virágokat hint a forrás felé.)

AJNO *(magában)*. Volna ez vitézi tett hát?

VÁJNŐ *(észteveszi Ajnót)*.

Jo-ho-hó nap! — Luonnotár-e,
 Vagy a drága Ajno ott az? —

(Félte :)

Istenem, mi gyönyörűség!
 S éppen ünnepi mezében! —
 Vagy talán éppen reám várt! —
 Sejdíté megérkezésem
 S legszebb köntösét vevé föl.
 Rajt' a gyöngy is, adományom,
 Fürtjeit virág diszíti! —
 Mely szavakkal kezdjem el hát? —
 Csak maradj te, Kouki, hátra! —
 Itt a szűz, — amott a forrás,
 A virág belé tekinget —
 Szűzi képét látja benne —

KOUKI. Csapj felé, mint fürge nyíl csap!

VÁJNŐ. Épp kereslek, ifju lányka,

Mint az elveszett tavaszt, úgy!

AJNO. Elveszett tavaszt keresve,

Tőlem azt rabolod épp el.

- VÁJNŐ. Épp kereslek, ifju lányka,
Dallamot az énekemhez.
- AJNO. Dalhoz dallamot keresve,
Szívem üdvét elrabolnád.
- VÁJNŐ. Épp kereslek, szép szüzecke,
Zöngé húrta a kobozomhoz.
- AJNO. Kobozodhoz húrta keresve,
Szívem húrját szakítod szét.
- VÁJNŐ. Úgy kereslek, szép szüzecke,
Mint lehelletét az élet.
- AJNO. Életed lehelletével —
Lelkemnek viszed el éltét.
- VÁJNŐ. Látod ott a nyírt s fenyőfát?
Összeillenek azonképp,
Mint a férfi nővel együtt.
- AJNO. Ritka férfi, kit fenyőnek
Ábrázolni volna méltó.
- VÁJNŐ. Együtt fa rügyén fakadtak
A virág a falevéllel.
- AJNO. Sok virág van leveletlen,
Sok levélnek nincs virága.
- VÁJNŐ. Páros a madár a lombon:
Éneklő s a hallgatója.
- AJNO. Nem csak egynek zeng madárka,
Oda hallgat mind az erdő.
- VÁJNŐ. Ajk is úgy szép párosával,
Párosával szép szemünk is,
Párosak a tagjaink is,
Ékszereid is párosak, lásd. —
Hordd is őket öröömre,
Gyöngyeidet, arany éked!
Jőj, oh jőj Kalevalába,
Hajlokomba fény sugárnak,
Mézkalács-sütőgetőnek!
- AJNO. Sem neked, sem senkinek nem
Hordom nyakamon az ékszert:
Hordom azt az ifjuságért,
Mint tavasz hord szép virágot.
Isten áldjon, szép tavasz hát!
Gyöngy, arany, Isten veletek!

(Virágait, arany ékszereit, gyöngyeit a fák közé dobja és a berekbe menekül.)

VÁJNŐ *(megdöbbenve).*

Úgy hagyá el itt a férfit,
Mint a jávor a vadászát!
Erdő rejtekébe tűnt el.

KOUKI. Mit leánytul nem nyerél meg,
Vedd el azt az anyakézbül!

VÁJNŐ. Venne férfi sokszor is nőt,
Csak a lánykérés ne volna.

NEGYEDIK FÖLVONÁS.

Joukola nagy háza. A falak mellett és az asztal körül lóczák. A szögletekben fenyők, alattuk sörös hordók. A terített asztalon ételek bőségesen.

IFJÚ JOUKO *(az asztalhoz támaszkodva ül).*

Nász, a melyen bár dal ne volna,
Nász közelget.
Nász, a melyen bár táncz ne volna,
Nász közelget.

(Kiűzti az asztaltól a fakannát.)

Hozz, Szinikka, a hogy illik,
Hozz a pompás sörbül innom!
Gyötrelem csak itt az élet,
Nincs öröm, hát sör se lenne?!
Kár meghalni is a hősnek,
A ki másnál daliásabb:
Ember híján vón az erdő,
Joukola volna férfi nélkül.

SZINIKKA *(a padlóra falevelekkel vegyest fenyőgallyakat szórogatva, félre).*

Adta hitvány csacska ficzkó!

IFJÚ JOUKO. Ejh, merő gond itt az élet:

Dühös eb viszi a húgom
Ünnep-ülő Joukolábul.
Rút gyalázat lessz az élet,
Rút, legyőzve, kegykenyéren. —
Azt a sört már, rableány, hej!

SZINIKKA. Nászteremmé kell szobánkat,
Ládd, előbbet ékesítnem.

IFJÚ JOUKO. Adta hitvány vőlegénynek
Nászterem lesz majd vad erdő.

SZINIKKA. Jut neked hát szégyen és gond,
 Jut biz abbul telt sisaknyi:
 A ki rabló, pusztító vagy,
 Rabnő üdvit eltiportad —
 Sót a bánatodra hintek,
 Sebed égjen égetőbben.

IFJÚ JOUKO. Rút alakban undok erköles!

SZINIKKA. Voltam egykor, jobb időkben
 Szép a te szemedben is, hajh;
 Jó valék fiat nevelni. —
 Jut eszedbe, mint szakítád
 Magzatod le kebelemről? —
 Rút mocsárba mint gyömöszléd,
 Rab szülöttét szégyenelve —
 Bárha sírtam s jajveszéklék?
 Most közelg a bosszu-végzet,
 Zord, kegyetlen, borzadalmas.

IFJÚ JOUKO. Menj, salak, boszúddal együtt,

Vagy varanggyá énekellek
 Ott a piszkos pocsolyába! —
 Sört, ha mondom, Turja³⁹ lánya!

SZINIKKA (*kannát töpítve feléje*).

Idd meg, undok! — Itt e!

IFJÚ JOUKO. Ládd-e,

Dali, szép fiú előtted!
 Nézd meg ezt az íjat is jól,
 Nyflait megízleled még!
 Azt kívánod, lőjelek le
 Mérgezett halál-nyilammal?
 Hogyha jajjal annyit jajgatsz,
 Küldelek ki e világbul,
 Rút, nyomorult rableány, te!
 Állj meg ott csak! íjat ajzok!
 Mért üvöltesz? — Hogy kitére!
 Élvezet hát rabnak is még
 Undok élte? — Ejh, merítsünk
 Bátorságot a kehelybül!
 Ám ha kígyót ott találnék! —
 Vagy varangyot üledékül, —
 S hogyha megboszúl bitangja? —
 Pfuj, ti kúszva mászó férgek!

Nem, nem iszom! Hadd maradjon
 Kotyvalék a vőlegénynek.
 Sutba' kuczorgónak ez kell. —⁴⁰
 Honnan is leselgne én rám
 Bosszu? Bár a dal kudarcz volt,
 Fürge nyílam cserbe' nem hagy.
 Väjnämöjnen meg se sejtí
 Lesben álló ellenét majd.
 Járom útam oly titokban,
 Rá sem érhet vőlegényünk
 Ajno lányra tenni karját,
 S lódult már a sírverembe.
 Hol maradnak társaim már,
 Hol az izmos jó szomszédok?
 Megsegítnek, megigérték.
 Kirrit mért haragítám meg?
 Legjobb harczi társam ő volt.
 Meg ki mondja, hol vet ő most
 Tört élembe bosszu-lesben,
 Mint magam Väjnő elébe?
 Mert keserves nyílat öröz
 Bosszuvágyó keble mélyin
 Ellenem, hiszem, tudom jól.
 Väjnő ellen hogyha lesben
 Fenyvek alján lát meg engem,
 Gyors nyílat ló nagy titokban
 Rám a sűrű rengetegbül,
 Májam', véknyamat találva.
 Mért is nem teremte Isten
 Minden oldalamba szempárt,
 Minden oldalamba kart is,
 Hogy elűzzek — látva mindent —
 Száz halált is, rám fenekvót! —
 Hol maradnak társaim hát? —
 Hallom immár kopogásuk!
 Ímhol ők e! — Hoza Isten!

(*Puzmo és Szozmo falusi legények.*)

FALUSI LEGÉNYEK.

Üdvöz, Jouko!

(Kezet fognak Ifjú Joukóval.)

- SZORMO. Hát nem örvendsz,
Pajtás? — itt a nász vigalma!
- IFJÚ JOUKO. Gúny beszél e kérdésébül. —
Sírhatnám ma szörnyüképpen,
Éhes farkasul üvölnék.
- PURMO. Itt az asztal fölterítve,
Ott virágos szép fenyőlomb,
És alatta sör, remek sör, —
Megkinálsz-e, pajtás?
- IFJÚ JOUKO. Rajta!
Hozz, Szinikka, sört sietve,
Kanna kell a férfiaknak! —
Kirri hősrül tudtok-é hírt?
- SZORMO. Kirri vitéz búskomor lett.
Téb-láb föl s le, nyomorúltan,
Czélja-vesztve, tört reménynyel.
- IFJÚ JOUKO. Van-e társa, így bolyongván?
- SZORMO. Nincs; bolyong csak egymagában
Erdei úton büszke daczczal.
Húgodért sohajta búsán,
Rád szidalmát szórta dúsan,
Mint csalóra.
- IFJÚ JOUKO. Istenemre!
Engemet szidott csalónak?
Hát ezér' volt mérközésem
Undok beste vérebével?!
Szid csalónak!
- PURMO (Joukóhoz). Társam, innánk!
- (Isznak; Jouko azonban csak teszi, mintha innék, és aztán körülnéz.)
- Hárman im vagyunk mi itten
Bosszuállók — Vajnö ellen!
- IFJÚ JOUKO, SZORMO és PURMO.
Vajnö ellen! Rút halál rá!
- IFJÚ JOUKO. A legjobb leányt akarná
Joukolából! Dejszen innen

E hazából ki nem adjuk
 Vadonerdő szép virágát.
 PURMO. Van legény itt, bőviben van,
 Ifiabbak, daliabbak.
 SZORMO. Kirri is inkább, semmint Väjnö.
 PURMO. Purmo is inkább, semmint Kirri.
 SZORMO. Szormo is inkább, semmint Purmo.
 IFJÚ JOUKO. Félre verseny! Főbb a győzés.
 Lessz aztán hatalmam úgyis
 Adni díjat a legjobbnak.
 Legkiválóbb en jutalmam:
 Büszke Väjnö pusztulása! —
 Nosza, menjünk!
 PURMO. Várj csak, pajtás!
 Ily munkához sok aczél köll.

(Sört iszik.)

Ez keményíti keménynyé
 Lelkemet majd. Szót kimondva:
 Nem javaslom indulásunk. —
 IFJÚ JOUKO. Nyomorúlt, nyúl szívü, gyáva!
 PURMO. Hej, fiúk, ha szitkozódtok,
 Zúdul öklöm szemetekbe.
 SZORMO. Adta beste ringy-rongy ember!
 PURMO. Fogd a szádat, adta kisujj,
 Összezúzlak e hüvelykkel! —
 Väjnö hatalmas varázsló,
 Tudnotok kell! — Meg van edzve
 Kard és nyil hatalma ellen.
 Volna százszor kellemesb itt
 Vígadozni, inni, mintsem
 Átügetni hosszú erdőt.

IFJÚ JOUKO *(öklével csattogó ütésekkel mérve Purmo nyakára, a ki jajgat belé).*

Nesze, itt e! — nesze! — még egy!
 Nyavalyás, szavadnak így állsz?
 Tuskó, hát megcsalni vágytál!
 PURMO. Irgalom, jaj! — kész vagyok, kész.
 Indulok már — oh jaj, oh jaj!
 Lelkem' veszitek, zsványok.
 SZORMO. Hogyha elpusztúlna lelked,
 Jeles ember vón belőled:

Sem nem innál, sem nem ennél,
Ostobán se cselekednél.

IFJÚ JOUKO. Adta boglyas fejü ficzkó! —
Térsz eszedre?

PURMO. Tréfa volt csak.
Hát komolynak elhivétek?!

SZORMO. Tréfa-szó is fél igazság.
Jól ismerlek.

IFJŰ JOUKO. Készülj útra,
S elfelejtem rút fogásod!
Most fiúk, tanácsom ím ez:
Én kamránk mögé buvok majd,
Szormo áll sikátor élén,
Purmo áll az erdőszélre.
Purmo nyíla ha csapna félre,
Szormoé már szállna is rá,
Végcsapást rá Jouko tenne:
Kalevainak vége lenne.
Csak titokban résen álljunk!

MIND. Csak titokban, csak titokban!

PURMO. Bátor ifjak!

IFJÚ JOUKO. Útra immár!

(Elmennek.)

SZINIKKA (egyedül). Vajj' mi lesz itt eljövendő,
Nászlakoma vagy temetség?
Bosszuútra mentek ím el,
Nagynevűnek veszte czéljuk. —
Pusztulás bár szállna rájuk! —
A menyasszony — hogy nevezem? —
Olyan, mint a balgaelmü:
Hómadár-ruhát nem ölt fel,
Mint szelíd galambhoz illik,
Kit nagyember hord a karján. —
Vágya Kirri hős után ég. —
Sírva bűg nagy bánatában,
Nagy szerencsését nem érti.
Száz leány szaladna vígan
Ily legény menyasszonyául. —
Hárman ím amott közelgnek!
Jó lesz félre megvonúlnom.

OREG JOUKO (*jön Tajna és Ajno előtt; az asztal mellé ül kedvetlenül.*)

Fölcsillant remény szikrája,
 Ám a gond föllegje fölszállt,
 Föl saját lakombul éppen —
 És kioltá szép reményünk'.
 Gyermekeim, vér a vérből,
 Teszik éltemet sötétté.
 Jár fiam a bosszu útján,
 Keltve rút vizzály viharját.
 Lányom itt, e balga gyermek,
 Nagy szerencsét könnyen elvet. —
 Hát kiért van itt mulatság?

TAJNA. Ünneplő ruhát nem ölt fel;
 Hol sötét mez, ott sötét kedv. —
 Fájlalod talán, leánykám,
 Lánczaid és gyöngyeid⁴¹ hogy
 Szétszakítád kebeledrül?

AJNO. Azt siratnám? — Úgy hiszed tán?
 Azt? — Oh több az, a mi búsit.

TAJNA. Gyermekem, szavam fogadd meg:
 Tárkamránkba menj a dombon,
 Ládaszámra ott találhatsz
 Selymet, ékest, sok arany díszet;
 Szűz koromban udvarunkban
 Ékeikben úgy ragyogtam
 Két egész nap szép virágként,
 S tettem aztán félre őket.
 És azóta ott hevernek
 Érintetlen, meg se nézve. —
 Menj tehát és vedd elő most,
 Öltsd magadra, mint menyasszony,
 Nap leánya!

AJNO. Oh, nem az fáj.

Síratom vesztét tavasznak,
 Hogy virágim már elaszna,
 Hogy szerencsétlen leányod
 Kedve ellen léssen asszony.
 Nézd csak, nézd itt a szobában
 Eltapostan, eldobáltan
 Szép virágim' — várja sírhant!
 Látod, úgy-e?

TAJNA. Ez, leánykám,
 Van készítve nászteremnek.
 Nem sokára itt teremnek
 Mind a násznép, mind a hányan,
 S vőlegényed —

AJNO. Jó anyám, oh!
 Temetésem, az közelget.
 Vőlegényem is — halálom.

ÖREG JOUKO. Kirri büvölése mindez,
 Mind e szertelen makacsság.
 Megigértük, szent ígéret!
 Öltözéshez vidd erővel,
 Tedd menyasszonyná erővel!
 Így, erővel hány leányka
 Juta férjhez — s ott siralma
 Változott vidám örömrre.

AJNO. Oh, atyám, hát így beszéllesz? —
 Rabszolgára kell erőszak.

SZINIKA (*félve*). Szód fakaszt sebet szivemben!
 Nem vagy-é rabnő te szintúgy?

ÖREG JOUKO. A világ folyása ilyen.
 Ten szemed jövőbe nem lát,
 Sors hatalma visz magával.
 Vajj' hová visz? — meg se sejtéd,
 Csak ha már a célhoz értél.
 Szót fogadj! — Természet így szól.
 Megnyugodjál! — más vigasz nincs.
 En tapasztalásom így szól.

AJNO. Boldogoknak kedve milyen? —
 Mint szabad hullámoké az
 Óceán derús tükörjén.
 Nyomorúltak kedve milyen? —
 Mint a víz a kútfenéken,
 Összenyomva, naptalan lenn.

(*Tajának vállára dőlve:*)

Mért születtem e világra,
 Vagy miért nem pusztulék el
 Hatod éjjel kis koromban?
 Hisz beérném oly kevéssel:
 Egy arasznyi gyölcs lepellel,

Kis, piczinyke sír ölével,
 Jó anyám könnyezze kissé,
 Agg atyám tenné kevésbbé,
 Bátyám még könnyet sem ejtne.

ТАЈНА. Ok nekül gyötör a bánat.

Hogyha mégy Szuvantolába,
 Egy-két évig ott lakozván
 Csupa vajjal, emse-hússal,
 Pástétommal, jó kalácscsal,
 Léssz kövérebb társaidnál,
 Majd örülsz a boldogságnak,
 Ősi birtok száz javának.

АЖНО. Fű letépve nem virágzik.

(Fölveszi a padlóról a ki nem fakadt tündérrózsa bimbóját.)

Im a tündérrózsa-bimbó,
 Szíve zárva, ver titokban.
 Leple alatt a szemérmes
 Láta tündérálmot, édest
 Virradatrul, mely kinyissa
 Szüzi szívét napsugárnak. —
 Oh, az álmok mind hazudnak! —
 Nyissam-é meg rút erővel? —
 Oh, kegyetlen! szólsz, anyácskám.
 Megnyitom mégis kegyetlen! —
 Volt-e, engem a ki sajnált? —
 Oh, mi tiszták itt e szirmok,
 Mily fehérek, puha-gyöngék!
 Út porátul tiszta-szűzek. —
 Tépem őket, eldobálom
 Szerte-széjjel! — Fáj-e nékik? —
 Kérdezetlen szenvedünk mind! —
 Most szívem földéltelen ház —
 Bósz viharnak ím kitárom.
 E virág habokba vágyik —
 Hadd ragadja messze árjuk! —

(Messze eldobja.)

Nézd, anyám, nézd!

ТАЈНА. Drága gyermek!

Rakd szivedre fékezőnek
 Kantárát az értelemnek!

Víg örökre nem gyuladnál
 Ott a napnak dús mezőin,
 Vajnő társa hogyha lennél?!
 Oh, mi nagy szerencse volna
 Északunk e véghatárin,
 Oh, mi édes béke rajtunk;⁴²
 Földjeink versenyt virúlva,
 Népünk versenyt ékesülve —
 Üdvhozónk bizony te volnál!

AJNO. Üdvtelen lány másnak üdve? —

Dobd az örült fergetegnek
 Lányod szétszakadt szivét, dob! —

ÖREG JOUKO *(fölsindultan csapja a sörös kannát az asztalra).*

Vége lessz e fecsegésnek?
 Adta kölyke, nyomban öltözz!

(Ajno ijedten tapad Tajnához.)

TAJNA. Íme gyermekkori társid!

KÉT FALUSI LÁNY *(szállongva jönnek be az ajtón, kéz a kézben, az egyik dalol, a másik kíséri; dalolva körüljárják egymás mellett a padlót, összefűzött kezeiket himbálva).*

Üdvöz, üdvöz, szép menyasszony!
 Most vigan vigadnod illik.
 Hagyd a sírást! sírni mért is?
 Örvendő madárral örvendj!
 Jutsz jeles, dicső családba,
 Legvitézebb hős nejeül.
 Ölts tavaszpompát magadra,
 Így ragyogtasd jó szülőid!

(A menyasszony felé fordulnak.)

Üdvöz, üdvöz, szép menyasszony,
 Nászod napjaként ragyogj föl!

TAJNA. Ládd-e, mások mint örülnek,

Míg te bús vagy, sírsz hiában!
 Drága lányom, jó anyádra
 Bírnád hozni azt a szégyent,
 Hogy nem öltened magadra
 Legdiszesb, legszebb ruhádat,
 Völegényedet fogadni?

AJNO *(tévedezve).* Völegényem! — Völegényem?

ELSŐ FALUSI LÁNY.

Nosza, jöjj hát! Nosza, menjünk!
 Ragyogóvá hadd tegyünk, mint
 Nyári napban úszó hattyut.
 AJNO (*ábrándosan*). Hattyut alvilág vizében. —

MÁSODIK FALUSI LÁNY.

Visszahoznánk annyi bájjal,
 Mint ragyog nap nyárhavában.
 TAJNA. Úgy kerülsz e házba vissza,
 Kis családunk szép virága,
 Mint a nyári nap leánya,
 Híres vőlegény elébe.
 AJNO (*ábrándosan*). Mint a nyári nap leszállta —
 Jó anyám! Ti szép barátnők!
 Im a nyár-ég tüzi napja! —
 Haloványan ott merül le
 Víz ölébe, sziget alján. —
 Vízbe' várja puha ágya. —
 Ott a szüzi hableányok
 Szemben. — Nosza, drága társim,
 Jertek velem kamaránkba,
 Adjatok menyasszonyöltőt
 Lánykájára a tavasznak! —
 Anyám! Atyám! Isten áldjon! —
 Már közelg dicső legényem.
 Én menyasszony! Én menyasszony!
 Hahhaha, vidám leányok!

(*Ajno elül, a falusi lányok utána az ajtón el.*)

OREG JOUKO. Tán varázslat bűvölé meg!
 Eddig oly vidám leány volt,
 Csöndbe' végző házi dolgát,
 Engedelmes — fürgeteg most,
 Szélkakas a szélvitorlán. —
 Vajj' minő idő közelget?
 TAJNA. Várok szörnyü remegéssel.
 Vad vihart jelek jeleznek.
 Nászi népünk már közelget,

Völegényünk küszöbön van,
 S nincs mezében a menyasszony.
 ÖREG JOUKO. Kényeztetve úgy becézed! —
 Üstökön ragadva húznám! — —
 Volna még karom hatalmas,
 Messze úzném, messze innen
 Ezt az ifju nemzedéket!
 TAJNA. Mért ítélned ily kegyetlen!
 Új a régi nemzedéktül
 Bármiként különbözik bár,
 Mégis megtalálod abban,
 Kibe' jóként, kube' rosszként,
 Azt, mi tőlünk származott át.
 Ifjuságod ha felejtéd,
 Rokonidra emlekezzél. —
 Jouko népe itt van íme!

(Joukola falunépe belép párosával; valamennyien sorban üdvözlik Tajnát és Öreg Joukót.)

ELSŐ JOUKOLAI. Jouko háza légyen üdvöz!
 Híres házra szálljon áldás!

(A többiek megismétlik az utóbbi sort.)

TAJNA. Földiek, legyetek üdvöz!
 Otthonossan üljete le
 Itt szerény kis hajlokunkban.

(A nép az asztal előoldalánál letelepszik.)

ÖREG JOUKO. Rableány, izibe' sört hozz!
 Igyatok vidám örömmel!

ELSŐ NÁSZVENDÉG. Iddogálni jól esik most
 Jöttén híres völegénynek. —

MÁSODIK NÁSZVENDÉG. Ifjan nősülni felejté —
 Nőt vesz aggkorában íme.
 Bölcs, okos a választása.

HARMADIK NÁSZVENDÉG. Ritka nősül bölcs-okossan:
 Ez bolondként ifjukurban,
 Az hülyéül vénkorában.

ELSŐ NÁSZVENDÉG. Vénné azt a kor se tette,
 A ki még nősülni vágyik.
 Vénné vénhedett csupán az,
 Vágyait ki eltemette.

TAJNA *(nyugtalanul)*. Zajt miként ha hallanék ott!
Már a hős megérkezett ím!

(Belép Väjnő, aztán Kouki és Pelletvo, utánuk más szuvantolaiak. A joukolaiak hirtelen fölállanak.)

VÄJNŐ *(kezet fogva Tajnával és Öreg Joukóval)*.
Szálljon áldás Istenüktől
Híres hajlok enyhelyére!
Jó esztendők látogassák.
Tartsa, óvja szeretet meg!

(A szuvantolaiak megisméttlik az utóbbi vetepárt.)

TAJNA. Vőlegény, hozott az Isten
Alacsony, picziny lakunkba.
Egyszerű kis asztalunkhoz!

(Joukola népe megisméttli az első sort.)

KOUKI. Szuvántó legénye eljött

Halál hármias ajtaján át:

Erre tartva, a berekből

Első nyíla ellenünknek

Ló alatt sikamla messze;

Rózsakert felől a másik

Väjnő fölött suhogott el;

Tárkamrátok háta mellől

Harmadik talált a lóba —

Hős alól kilötte nyomban.

Väjnő hősünk él azonban.

Dal a földről nem veszett ki.

Itt a nagy hős!

NÁSZNÉP. Vőlegény, üdv!

VÄJNŐ. Hagyd a kérdést, barátom!

Férfi vésszrül nem keserghet.

ÖREG JOUKO. Íme itt a hős, nyilaktul

A ki meg sohase retten,

Bűvölő elől se tér ki!

TAJNA *(Väjnőhöz)*. Ülj a legjobb helyre nálunk,

Asztalunk javából élvezz!

Üljetek, Szuvanto népe,

Oldalán a vőlegénynek,

Joukolával szembe itten!

Nászunk frigynek ünnepéye,

Szuomi-népek⁴³ frigykötése.
 Hozzatok világot, lányok,
 Nyírfahéj-fáklyát elő, hej!
 Rajta csak, röpülve gyorsan,
 Hadd ragyogjon fáklyafényben
 Völegényünk szemepárja! —

(Félte:)

Ajno lányom hol maradhat!
 ÖREG JOUKO. Kanna méhsör sorra járjon,
 Kézbe kézbül, szájra szájrul!
 Van harapni étel is rá.
 Késetekkel szeljetek csak!
 Élvezzük, mi kevesünk van,
 Várákozva az arára.

(A násznép iszik és ételeket szeldel az asztaltól.)

ELSŐ JOUKOLAI. Szép aránkra! Itt a lányka,
 Kit vihetsz el büszke szemmel
 Irtoványos Väjnö-honba,
 Dal honába!

MÁSODIK JOUKOLAI. Dalra, Väjnö!
 Örömod morzsáit elhintsd,
 Híres asztalt üdvözöld így!

HARMADIK JOUKOLAI. Dallá üdvöd dagadozzon,
 Mint Vuokszi forгатagja!⁴⁴

MÁSODIK JOUKOLAI. Szent igéidet bocsásd ki,
 Mint rigó harsány torokból!

TAJNA (Öreg Joukóhoz).

Vönkre, férjem, ím tekints föl:
 Bölesnek fennkölt homlokát nézd
 És a tüzes ifju szempárt —
 Csak szakálla vall öregre —
 Dal hulláma ring az ajkán!

(Félte:)

Semmi hír még Ajno lányrul!
 ÖREG JOUKO. Vagy kiváló férfi köztünk,
 Tettek hőse, munka hőse,
 Hírnek leghiresb vitéze,
 Volnál még dicsőebb férfi,
 Újitást ha úgy nem úznél,

Réteket ha nem forgatnál,⁴⁵
 Járnál egyre ij után csak.
 Szántóföld puhítja törzsed
 Renyhe, könnyező utóddá.
 Vadonerdő, tenger árja,
 Hőserőt csak ez próbálja.

JOUKOLAI AGGASTYÁN.

Bölcs eszébül kelt e mondás.
 Ősök szája szólt belőled.

TAJNA. Szódat hallasd, Väjnamöjnen,
 Magadat ha védni bírod.

VÄJNÖ. Jó az erdő, jó a tenger,
 Drága kincsünk mind a kettő.
 Boldog gazda ott vagy ám, hol
 Szántóföldnek halma hajlik,
 S nyáj kolompja kong füledbe.
 Ott a természet szelíden
 Díszlik duzzadó kebellet.
 Ily helyekről hős, vitézként,
 A vadat elüzi messze,
 Észak zord szelét lebírja.
 Pástot a miként emelsz föl,
 Úgy emelkedel te is föl,
 Hajlokod lesz ékesebbé,
 Szuomi földje kellemesbbé.
 Nemzedékrül nemzedékre
 Törzseink testvéresülnek,
 Fény felé törekve akként,
 Mint arany kalász tör égbe.

TAJNA. Böles szavad szól bölcseséget.

(A nép utána mondja.)

JOUKOLA LEGIFJABBIKA.

Lelket úgy ragad magával,
 Csolnakot mint folyam árja.

NÉP. Dalra Väjnö! Oh dalolj már!

VÄJNÖ. Várjatok csak, aggok, ifjak!

Dalra majd fakaszt a szívem,

Drága pillanat ha megjő,

Kedvesem ha lép előmbe:

Vígaságom lángra lobban,
 Mint örömtűz nyári éjen,
 Mely ragyog szét földre, vízre.
 Énekemre mind a hány láb
 Hágna följebb, hajladoznék.
 Lelkesítném népemet föl,
 Nagy, jeles tettekre bírnám
 Drága földünk örömére —
 Énekelnék —

(A falusi lányok belépnek.)

TAJNA (*híztelen*). Hol van Ajno?

ELSŐ FALUSI LÁNY. Öltöztettük drága lányod,

Mint a nyár a szép szizetkét:

Selymet, arany éket adtam,

Hó nyakára drágagyöngyöt,

Kebelére kössöntyűket,

Inget puha patyolatbul,

Fátyolfajta köntöst, kéket,

Rá ragyogó arany övet,

Harisnyát is, selymet, ékest,

Bőrcezipőt a piczi lábra,

Gyűrűt, aranyat, ujjára,

Karja köré karpereczkét —

Csak a fürtjét fogta szellő

Békötetlen — és elillant — —

MIND (*nyugtalanul*). Mit? Elillant? Merre illant?

ELSŐ FALUSI LÁNY.

«Én, menyasszony! Én, menyasszony!»

Igy kiálta révedezve,

És iramlék —

TAJNA (*aggodalommal*). Hova? Merre?

ELSŐ FALUSI LÁNY. Berken át az erdei útra —

Mint a tyúk, eltűne ottan.

Futva futottunk a nyomában,

Mind kiáltva — mind hiában!

Nem felelt rá.

MÁSODIK FALUSI LÁNY. Úgy van! Úgy volt!

TAJNA. Segits, apjuk!

ÖREG JOUKO (*megettén*). Vége ez hát!

TAJNA (*savazodottan*). Most siessünk nyomon úzni!
 Futva fussunk száz irányba!
 Minden odvat felkutassunk,
 Minden erdőt összejárjunk,
 Tönköt is mind tüvé tégyünk,
 Vissza addig meg se térjünk,
 Míg galambunk nincs e gunyhón!
 VÁJNÖ. Elrabolták volna tőlem? —

(*Előkelten* :)

Bárha hullám habja rejtne,
 Megkeresem. — El, siessünk!
 NÁSZNÉP. El, siessünk! El, siessünk!

ÖTÖDIK FÖLVONAS.

Tóparti erdő. Szigetekkel behintett vízfelület kéklik a háttérből.
 Éjfélutáni holdfény.

PURMO. Indulástul fogva mondom:

Vájnö van keménynek edzve,
 Löhetsz, löhetsz — nyíl se sebzi.

IFJÚ JOUKO. Azt hiszed hát? — Még lövök rá,
 Ebugatta martalékra.
 Megmutatom.

SZORMO. Hát mutasd meg!

És ha nyílad nem találna?
 Büszke, szép vadat ha lát meg,
 A vadász lesz szenvedélyesb,
 Láz zszibong tüzes kezében —
 Ez nyílat, hajh, félre csapja.

IFJÚ JOUKO. Száz manó se csapja félre.
 Megmutatom.

PURMO. Még megérjük:

Joukolának honja megdől,
 Szántó föld hatalma jó fel.
 Irtoványok füstölögvén,
 Erdeinkbül vad menekszik.

IFJÚ JOUKO. Ördög törje hát előbb meg
 Vájnö földjét és hatalmát!

SZORMO. Hiu dolgokon vitázva,
 Művünk marad végezetlen,
 Vagy cselekszünk félbe'-szerbe'. —
 Väjnö lakja lakodalmát
 Nagy vidáman, lány az ölbe'.
 Úgy van, úgy-e?

IFJÚ JOUKO és PURMO. Szód valót szól.

SZORMO *(folytatja)*. Csácsogunk csak egyre itt mi,
 Éj ölében tévelyegve,
 Jó tanácstul távol állva,
 Útat-módot nem találva.
 Úgy van, úgy-e?

PURMO. Úgy van, Szormo.

IFJÚ JOUKO. Bizon úgy van! — Jó tanácsot
 E fiúnak keble rejt csak.

SZORMO *(folytatja)*. Énekével Väjnö ottan
 Násza népét megigézi,
 Így igazva Jouko honját
 Kaleviak frígyesévé.

IFJÚ JOUKO. Szód velömbe' tüzzelet éget.

SZORMO *(folytatja)*. Reggeledik, s hol reményünk?
 Hol a zsákmány? Hol szerencsénk,
 Győzedelmünk?
 Várjuk-é kelő napunk meg?
 Rátüz nyomban a berekre. —
 Väjnö akkor, kéz a kézben,
 Ifju nője az ölében,
 Hajt az erdő oldalán el,
 Viszi drága kedvesét el
 Väjnöläbe.

IFJÚ JOUKO. Szavad izgat,
 Szormo — tépi, marja szívem.

PURMO. Szormo szava igazat szól.
 Holdvilágnak lóg a körme.⁴⁶ —
 Rossz idő bizony közelget.

SZORMO. Frígyre lépünk, egyetértve,
 Föld művére Väjnö hőssel,
 Avvagy hagyjuk el hazánkat?
 Szóljatok hát!

PURMO. Súlyos ügy ez.
 Hagyjuk inkább itt hazánkat,

Semhogyan ugart ugaroljunk!
 Úzzuk inkább sziklatájon,
 Förfögeteges szél honában
 Ósi vadonerdő vadját,
 Rénszarvasnak gyűjtve nyáját!
 Oda, társim!

SZORMO. Oda!

PURMO. Úgy van! —

Ámde oda nőt ki hozhat?
 Erdei tündér lesz a nőnk ott!?

(Gyanakodóan közelednek egymáshoz.)

SZINIKKA (magában). Most boszúmnak jött idője,
 Rút hazugság hű segédem.

IFJÚ JOUKO. Az a nyomorúlt Szinikka!

SZINIKKA (a férjéhez). Rajta el csak sziklatájra!

Erdő s vad hatalma immár

Joukolában véget ére.

Vájnö dala megbüvölte

Ifjuságotok'. Hála érte!

Most az erdőn járnak ők is,

Vájnö velük s bájos Ajno,

És utánnuk az egész nép.

IFJÚ JOUKO. Rableány, hazudsz veszettül!

SZINIKKA. Légy felőlem bár hitetlen!

IFJÚ JOUKO. Ám valót ha mégis szólasz,

Messze vannak-é? Beszélj hát!

SZINIKKA. Nincsenek. Egy nyíllövés csak,

Joukolátul vetve arra.

IFJÚ JOUKO. Mért bolyongsz magadban itten

Éj időben?

SZINIKKA. Halld, ha tetszik: —

Árny vagyok a holdvilágban,

Ördög szíved éjjelében.

Jöttem hozni hírt te néked,

Hogy szíved örömtől égjen.

PURMO. Im a lélek, mely beteg lőn —

Ismered e bajt bizonynyal.

IFJÚ JOUKO. Rút lidércz. — Undok nyakát von

Szörnyü kedvem kitekerni.

SZINIKKA. Lelk'isméreted nyakát —

SZORMO.

Hagyd

Azt a rabnót! Most eszelj ki
Fürge módot, oly sebesset,
Mint a szarvas, mely menekszik.

IFJÚ JOUKO. Talpra hát, vitézi társak!

Nincs a tetthely messze innen.
Bosszuútra hadd nyomúljunk
Ott a kettős szikla közzé!
Hogyha majd a fenyveserdőn
Hajt Szuvanto hőse átal —

PURMO (*ingerkedve*). Ülve legjobb paripádon,
Ajno húgod oldalánál —

IFJÚ JOUKO. Elhallgatsz-e, vagy boszút vársz!?

Nos, ha jelt adok ti néktek —
Mint, ha szél fú — mind a hárman
Három-három nyílt röpítünk —
Ucczu! — Väjnö vékonyába —
Ő a földben — és mi győztünk.
Bölcs e terv? Mi? Szóljatok hát!

SZORMO. Terved megtevés mutatja,
Kitünő-e?

IFJÚ JOUKO. Indulunk hát!

PURMO. Vánszorogva járok ám itt,
Mint a hóbuczkán a hófajd.
Itt bizonytalan szerencsénk,
Biztosabb a sziklatájon —

IFJÚ JOUKO. Ez kísérlet itt — de aztán —

SZORMO. Oda aztán!

SZINIKKA (*féltevesonva Joukót*). Várj csak, Jouko!

Rableányt te megraboltál —
Väjnö tégedet rabolt meg!

(*Jouko kitántja kardját és Szinikkának mellébe akarja döfni.*)

(*Szinikka könnyetöngve*.)

Légy kegyes rabnódhöz — ölj meg!

IFJÚ JOUKO (*hüvelyébe dugva kardját*).

Bosszum martaléka nem lesz. —
Félre, piszkos! — Útra immár,
Társak! — jól vigyázzatok hát!

(*Hárman jobbra el.*)

SZINIKKA. Szálljon rátok örök éj s hó!

(Egyedül.)

Mégis, Jouko, tieidtül
Be örökre elszakadtál! —
Väjnő itt jön! — — Hallgatódzom:
Rá titokban — észrevettek!

VÄJNŐ (Koukival balról jő).

Joukolának rableánya! —
Mit keressz, mondd, itt az erdőn?
Tudsz-e hírt talán felőle,
Kedvesemrül?

SZINIKKA. Zord erőszak

Hány manóját kell ma látnom?
Nyomra-nyomrúl! Hajh, a gyöngék
Sírva futnak messze tőlük
S rejtekükben ott remegnek. —
Jobb te sem vagy, Väjnő, látom,
Vad-kegyetlen Jouko hősnél —
Mint vadat, a nőt úgy üzöd.

VÄJNŐ. Keresem a boldogságom.

Szerelembül üzöm én csak
Nyomon Ajnót.

SZINIKKA. Boldogságod,

Magad az, mit úgy szeretsz te.
Hisz világos, meg se kérdéd:
Beleegyez — szeret-é — nem —
Téged Ajno?

VÄJNŐ. Rabszabály az!

Lány, kinek szabad a szíve,
Vethet-é meg férfit, olytat,
Hősi hírtül a ki ékes!

SZINIKKA. Volna bár szabad a szíve,

Mégis hogy szeressen az mást —

VÄJNŐ. Mást! Mást! — Mondd meg, láttad-é hát —?

SZINIKKA. Én nem láttam.

(Félre.)

Lássam Ajno

Boldogságát Väjnöläben?
Lássam én, a nyomorult rab? —
Rút halál a Jouko-törzsre!

(Väjnöhöz.)

Víznek, erdőnek hatalmi
Versenyeznek, Vájno, véled.

VÁJNÓ. Víznek, erdőnek hatalmi — —

Boldogságom, mint a rozzant,

Csurgó lékü csolnak, olyan.

Partrul embert vízre messze

Tengerárba vitt, csurogván — —

És utassa vész az árba.

Szép menyasszonyom, hol ő most? —

Kouki, menj, tekints körül csak!

KOUKI. Mint halászmadár a parton.

SZINIKKA. Vártad őt a partvirányra —

Eliramlott a berekbe.

Mind kereshedd — lelsz evetkét,

Lelsz az erdőn százat, ezret,

S nem talárod Ajno lánykát.

Mind kereshedd vízben is már —

Lelsz ezer ruczát a vízben,

S nem talárod Aino lánykát.

Szikla odva sok a földben,

Tengeristen birodalma

Rejteket rejt sok ezer szám:

Rejtik ők a kis madárkát.

VÁJNÓ. És a más? — mondád előbbet.

SZINIKKA. Ajno játszótársa — Kirri!

VÁJNÓ. Gyöngé holdfényt is kioltasz?

Kis reménysugárt is elfogsz.

Távozz, rabnó! Menj, keresd őt!

Hozd elém, ha megtalárod!

SZINIKKA (távoztában). Ím vetésed aratása!

Zord erőszakkal kivántál

Nyerni nőtül boldogságot:

Gyűjtesz útagon keservet,

Gyűjtesz útagon tövist csak.

(EL.)

KOUKI. Hallod-é hitvány beszédit?

VÁJNÓ. Szól valót a nagy természet

Fának, víznek és madárnak

Nyelve által; mért ne szólna

Rab szavával szint' azonképp?

Böles okúlhat mindenikbül.
 Égető kint gyújta bennem
 Ez a rabnó — mást szavával!
 Mért ne? — Hátha más valóban —
 Hátha Kirri! — Kirri éppen! — —
 Hisz tavasznak ünnepén ez,
 Mint vihar, viharza szintűgy,
 S Joukolának háza táján
 Lapphazának dühös ebje
 Lesben állott, vadra lesve —
 Majd rohant, miként falánk borz,
 Nyelvet öltve, mely vadúl üz
 Szarvasifjat a berekben. —
 Így lesett ő szép arámra,
 Láta szúzi pompadiszben,
 Nászra készen — rája ronta! —
 Tavaszomat elrabolta.

KOUKI (*fatörzsön ülve*).

Bárhová rabolta — leld meg! —
 És ha megvan, vágd beléje
 Karmodat, mint tyúkba kánya,
 És szorítsd jól szárny alá a
 Kis madárkát!

VÁJNŐ. Hagyd tanácsod!

Fuss, hová parancsolom majd. —

KOUKI. Csak parancsold, s lángra lobban

Joukolába' mind a hány ház!

Hamuvá hamvasztom őket

Falvaikkal, népeikkel. —

VÁJNŐ. Gyűlölet lel gyűlöletre.

Más Szuvantónak hatalma.

Szeretettel, bölcseséggel

Alapítsz szilárd hatalmat.

KOUKI. Fékezz farkast zabolával,

Kantáron tarts kötve medvét!

Bárdod, ijad, kard s a kopja.

Vadat erdön féken ez tart.

VÁJNŐ. Úgy ereszted fékevesztve,

A mi benned bős vadállat,

Mint kutyáját Tapio isten.

Jouko földjén állva bosszut,

Megboszúlnád azt a szűzet,

Ragyogóbbat, mint a harmat. —

KOUKI. Napsugárban a mely eltűnt.

VÁJNŐ. Most tekints tehát körül csak:

Látható-e —

KOUKI. Mint kívánod.

(*Keresgél kijjebb, de úgy, hogy még látható marad.*)

VÁJNŐ (*egyedül*). Ifju, szép tavasz, kereslek,

Hisz te vagy a szerelemnek,

Fénynek kora s a szabadság!

Szűzi Ajnót fűzni vágyom

Kalevhonnak szép frigyébe.

Elveszél-e, szép tavasz, hát?

Kirri által? — Mily gyalázat! —

Versenyezzek Kirri hőssel,

Ily silánynyal, semmiséggel!

Én, Kalevhon hőse, véle?!

Ajno tán iránta volna

Vonzalommal? Megvet engem?

És azért — azért osont el

Nász elől, miként az erdő

Bús leánya? — Tán öregszen,

Mint megannyi más öregszik?

Szép tavaszom hágy ezért el?

Mint kakuk vonúl az erdőn

Félre s hallgat nyárutóban.

Tán öregszen? —

Luonnotár, dicső anyám, halld!

Nincs-e hát tavasz szivemben

Izzó fénynyel, lángolással,

Nincs-e nyár vitézi tettben,

Nincs-e ősz a bölcseségben,

Tél szigora akaratban?

Luonnotár, dicső anyám, mint

Teljes férfit alkotál meg — —

Teljes férfit? — Teljes embert!

Gyarlót, érzőt, nők bolondját. —

Ám ha lelkem boldogsága

Kalevhonnak lenne üdve,

Ne sóvárgnám, ne keresném?

Kikelet is úzi napját,

Úzi, úzi lankadatlan,
 És nyomátul el se fordul,
 Míg az orsó, aranyorsó⁴⁷
 Szép ölében nem sugárik.
 Üdvöm én hát ne keressem?
 Míg szeret, szivem is ifju,
 Mindig ifju. —

Oh, ha most veszélybe' látnám
 Ajno lánykám', mint rohannék,
 Megragadnám vas kezekkel,
 Visszarántnám száz halálbul,
 Vinném aranyos kakukkom
 Hónom alatt haza hozzám. —
 Rajta, Kouki! Mit találsz ott?

KOUKI (*Vájno felé közeledve*).
 Víz van, ég van, föld van itten,
 Fák, virágok körülöttünk
 Holdvilágnál alszanak mind.
 Csak madárcák ébrednek.

VÁJNO. Csak siessünk! Ott keresd te!
 Én emitten.

KOUKI. Mint kívánod.

(*Más-más irányban el.*)

AJNO (*a paron játkál bizonytalan léptekkel*).

Mintha hallanék beszédet!
 Fák, ti vagytok, kik beszéltek?
 Tán ti is panaszt zokogtok
 Karcsu lánynyal együtt itten?
 Sajg a szivem, kín kinez meg,
 Égető tűz ég fejemben!
 Vajha égne égetőbben,
 Hogy gyötörne már halálra,
 Mintsem éljek bánat-árban!
 Halnom úgyis volna jókor,
 Nem siratna nemzetségem,
 Nyelne bár el tenger árja. —
 Szép fenyőcském, megsiratnál,
 Monddsza, mély, nehéz keservvel,
 Nászruhamban látva veszttem? —

(*Fürge mozdulattal.*)

Nászra, erdő, erdő lányai,
 Nászra, erdő ifjai, nászra! —
 Hold ragyog le a berekre! —
 Tánczra, ifjak! Zene zengjen!
 Dallj, rigócskám, nászörömrül!
 Kis kakuk, reményt kakukkolj,
 Boldogságnak ezer évit
 E halál menyasszonyának! —
 Hah, mi zörrent?

(Kitti jobbtól jő.)

KIRRI. Üdvöz, Ajno!

Kedves, tőlem megijedtél?
 Másnak hittél, most megismersz.
 Nappal-éjjel mind kereslek,
 Végre most im megtalállak.
 Hallám nász miatti vesztéd',
 Szüvantót hogy megvetted.
 Mint örültem, mint futottam —
 Ime most itt megtalállak.
 Itt vagy, én forró szerelmem!
 Hordlak téged e tenyéren,
 Mint piczinyke lány korodban.
 Mint hordoztalak — tudod még? —
 Veszedelmen, vizen által!
 Kék öbölben ketten úsztunk,
 Versenyezve vig halakkal.
 Egyszer élted' adtam vissza,
 Fuldoklóét mély habokban.

AJNO (tévedezve, búsan),

Fuldokoltam? — Bár maradtam
 Vón alatt a mély habokban!

KIRRI. Karodat nyakamba fontad,

Hogy ölemben vittelek föl
 Szép virágos zöld halomra.

AJNO (mintegy magánkiül).

Úszkálnék ott bútalan most,
 — Mint haboknak vig leánya.
 Visszagondolnék te rád is,
 Vissza arany álmaidra,
 Szerelemre, üdvre vissza —
 Úszva — úszva —

KIRRI (*megfogva Ajno kezét*).

Most is innen

Messze viszlek enyhelyemre. —
Nyugtalanak látszol, édes,
Mintha félnél. — Väjnötől félsz?
Enyhelyemben óva védlek,
Jőne bár ezer vitéz is
Kérni téged asszonyának. —
Szertetépném mindahányat!

AJNO (*mintegy föleszmélve*).

Szertetépnéd mindahányat! —
Szertetépnéd boldogságom!
Szörnyü Kirri! — Oh, ereszs el!
Nem dalolsz, nem is zenélsz, lám,
Bárha most van lakodalmam.

KIRRI. Viszlek csicsergő madárnak,
Kedvenczévé az anyámnak.

AJNO (*mintha nyíllal találták volna, hirtelen kiszabadítja magát*).

Az anyádnak! — Fuss el! — kigyó
Szísszen itt a gyep fűvében!⁴⁸
Rút, fekete — ah! megcsípett! —
Ifju éltet mérgezett meg. —
Tova szísszent! — Kirri, láttad?

KIRRI (*megdöbbenve*). Eszebomlott!? — Szegény Ajno!
Átkozott Kigyóanyának
Műve-é ez?

(*Zavarodottan*.)

Ajno! Ajno!

Jöjj, oh jöjj, légy feleségem!

AJNO (*révedezve, merőn nézve a nap keltét*).

Ott közelg im vőlegényem
Hajnalunk hűvös kődébül,
Csillogó habok ölébül: —
Rózsaarczu! — szeme csillog! —
Keble fényes! — Isten áldjon! —

(*Megmakacsodva áll.*)

KIRRI (*keserűen*). Ez a bosszu Joukolának! —

El, sietve, vinni hírét
Szerencsétlen otthonának.
Isten áldjon, szegény Ajno!

(*EL*)

AJNO (*egyedül*). Hahhaha! — Az Isten áldjon!

Búcsut mondok mindeneknek!
 Mily nehéz az emberek közt
 Élni, mily kinos, nyomasztó — —
 Ah, mi hőség! — Fúj j szeleddel,
 Erdő lánya, szűz Túlikki!⁴⁹
 Nem teszed hisz' — csend az öblön,
 Mint a lelken, mely viraszta,
 Vagy dühöngve fáradásig.
 Hadd tekintsek tükörébe: —

(*Fátadtan:*)

A part virága
 Mi hervadt,
 Mogorva!
 Csak bólogat a nap felé,
 Szemét becsukta jól,
 A szirma megkonyúl.
 Nem ismerné magát föl ott
 A víztükörben.
 Mi boldog, hogy nem lát belé,
 Mert vak, szegény.
 Boldogtalan leány
 A parton itt remegve áll
 És, sajna, látja képe mását —
 Kuszált hajával —

(*Megborzadva:*)

S szeme! — mi vad, mi szörny! — —
 Mért félek úgy magamtól? —
 Kőd, földöz el szörnyü arczom!
 Kőd, földöz el minden arczot! — —

(*Élénk mozdulattal:*)

Ottan — ottan napsugárban
 Hableányok játsznak, úsznak! —
 Bútlanok mind — mind vidámak. —
 Integetnek erre nékem!
 Úszszam-é a sziklahátra?
 Szikla csillog, hab hűsítő.
 Nászruhám hadd vetem be,
 Gyolcsom, selymem, arany ékem!

Halként vízbe hengerődzöm —
 Bánatom megenyhül ottan. —

(Lázasan vetkőzik, egyik ruhadatobot ide, másikat oda dobva. Ráül a parti sziklára.)

Tán csak nem kívánsz, atyám, majd
 Halat épp e tó vizébül!
 Tán csak nem viszel, anyám, majd
 Vízet innen, ha dagasztasz!
 Tán csak nem itatsz te, bátyám,
 Harczi mént e tó vizében!
 Nemzetemnek szép leányi,
 Hajh, ne mossátok ruhátok'
 Itt ez öblünk parti hídján! —
 Lessz a tóviz Ajno vére,
 Lessz a hal az Ajno húsa,
 Csontjaim a parti giz-gaz,
 Dús hajam a parti széna.

(Mozdulatlanul, mezeven néz a messze vízre.)

VÁJNŐ *(baltól jöve)*. Itt van ő!

(Remegve.)

— Ah, merjem-é vajj'

Megragadni mint merész sas,
 Vinni ész nekül hazámba?
 Ragadozó vad legyek, hajh! — —
 Oh, mi bájos, szúzi, kedves,
 Mint a reggel ifju napja,
 Tengerárban mely fürödt épp! —
 Meztelen! — ruhái szerte! —
 Selyme, gyöngye, éke földön! —
 Boldogtalan! — Azt akarná?! —
 Meglesem, vajj' mit beszél ott — —
 Lopva lépek — —

(Suttogva.)

Ajno! Ajno!

AJNO *(egyte mezeven a vizet nézve)*.

Hangjuk is szól, hínak is, hah!
 Hínak, hínak kék habokba. —
 Megyek immár!

(Vízbe veti magát.)

VÁJNŐ *(a partnak rohan kitárt kebellet).*

Ajno! Ajno!

(Szinikka egy fa árnyékából vadúl nevetve elötűnik. Kalevalaiak és joukolaiak rohannak a part felé. Kouki és Pellervo Vajnt visszatarthatják.)

KOUKI. Vízbe veszned volna nagy kár!

PELLERVO. Nagy szüksége rád e földnek!

VÁJNŐ. Kelt a nap — elsüllyedett ő,

Kikelet kélt — ő lehúnyt ím —

Véle üdvöm, örömem húnyt! —

EGY A TÖMEGBŐL. Néped, az még nem vezett el!

TAJNA *(hittelen ketesztűnyomúl a népen).*

Gyermekek! Egyetlenem te!

Nyújtsd kacsódat, nyújtsd anyádnak,

Térj, oh térj meg jó anyádhoz! —

Meg se hallja — elmerült már! —

Elmerült a boldogságom

Föld színérül mindörökre! —

VÁJNŐ *(kétségbeesetten).* Jöszte! Vőlegényed vár itt!

Néked adom kincseim mind,

Mind a dalt, mi kél szivembül.

TAJNA *(a kétségbeesés kinjával).*

Jöjj, siess, jöjj kis lakunkba!

Szállasz, fecske, vágyad szárnyin,

Szüleidet sem siratva.

Én Ajnócskám, kis madárkám! —

Elmerültél hát örökre?

NÉP. Mindörökre! Mindörökre!

VÁJNŐ *(a néphez fordulva).*

Népem, most tiéd vagyok már!

Mint ezüst hold, mint arany nap,

Boldogságunk álmai ollyak,

Eltűnőek, változandók.

Művelődés köz művéhez

Lássunk hozzá köz erővel!

NÉP. Köz műünkhöz köz erővel!

JEGYZETEK.

¹ ERKKO JÁNOS HENRIKnek, a kiváló finn lyrikusnak és dráma-költőnek (1849—1906), *Ajno* című költeménye rokonaink drámai irodalmának legjelesebb termékei közül való. ASPELIN-HAAPKYLÄ ELIEL, finn irodalom- és művészettörténettudós, az æsthetikának és az újabb irodalomnak kiérdemült egyetemi tanára a Finnországról több nyugateurópai nyelven is kiadott nagyszabású ismertető díszmunkában *Ajnot* a maga nemében mesterműnek mondja. «A költő ugyanis — írja — e költeményben nemcsak hogy teljesen művészivé fejlesztette azt az igazán finn népies lyrát, a melylyel előbbi költészetében találkozunk, hanem ezenfölül az ellentétes jellemek és népcsoportok rajzával és a gondolatok emelkedettségével a *Kalevala* Ajno-epizódjából olyan drámai és eszményi érdeket fejtett ki, a minőt benne nem is sejtettek.» (*Suomi 19nnellä vuosiosodalla*. 2. kiad. Helsinki, 1898. 333. l.) SETÄLÄ, a kiváló finn nyelvtudós, a finn nyelv és irodalom tanára a helsingforsi egyetemen, a HINNEBERG-féle *Die Kultur der Gegenwart* című nagy tudományos vállalatba írt finn irodalomtörténetében (a *Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen* című kötet 329. lapján) így szól ERKKONAK e költeményéről: «Lyrai drámái közül *Ajno*, melynek tárgyát a *Kalevala* hasonlónevű női alakjának tragikus sorsa teszi, finom költészetével és tökéletes költői nyelvvel a finn irodalom alkotásai közül sokat fölülmúl.» Majd általánosságban megjegyzi, hogy ERKKO drámai költeményei lyrai hangjuk ellenére a színpadról is lebilincselő hatást tudtak gyakorolni. A megható és bájos Ajno-regét a finnek világhírű népeposzának, a *Kalevalának* III. és IV. éneke foglalja magában, a honnan a költő több ízben sorokra menő részleteket vesz át, irodalmivá változtatván a *Kalevala* tájnyelvi szóalakjait. Ajno regei alakja a finn képzőművészeket is megihlette. A nálunk is huzamosabb időt töltött jeles festő, GALLÉN egy művészi hármasképet festett az Ajno-rege mozzanatairól, TAKANEN szobrász pedig egy szép szobrot alkotott Ajnóról. (Mindkettőnek művészi másolata megvan a főntebb említett díszmunkában.)

A költemény egyik főalakja, *Väjnö* vagy *Väjnämöjnen*, a *Kalevala*-nak ismeretes regei hőse, a legnagyobb dalnok, varázsló és hős egy személyben. *Väjnö* országa *Väjnölä*, a mely sokszor *Kalevalának*, azaz *Kalevaországnak*, *Kalevhonnak*, a *Kalev* vagy *Kaleva* hősök hazájának van nevezve. Az I. fölvonás *Szuwantolában* játszik. A *Kalevalában* ez a név is annyi mint *Väjnölä*. A költő azonban, úgy látszik, csak *Väjnö* országa egyik helyének tekintí. E helynév a *suwanto* (a. m. sellők közötti csöndes víz, csöndes víztükör rohanó ár alján) szónak helynévképzős

származéka, mint *Väjnöböl Väjnölä, Joukoból Joukola* is. Ez a *Szuvento* szó azonban sokszor *Szuwantola* helyett áll a költeményben, s a fordítás aztán magát *Szuvento (Szuwantola)* urát, vagyis *Väjnöt* is egyszerűen *Szuvantonak* nevezi. (Mint a hogy például *Vörösmarty Szózatában Hunyadnak* van nevezve *Hunyadi*: «Itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai.») *Väjnö* népével, a *väjnöläiekkkel* szemben, mint a személyek jegyzékéből is látható, *Jouko* népe és országa, *Joukola* áll. A *joukolaiak* földje a *Kalevala* és költeményünk szerint is *Lapphon*, vagyis *Finnországnak, Szuomi-*nak északi része.

A bájos költeményben nemcsak a hőskor egyszerű gondolatvilága, természetes érzései és szenvedélyei tárulnak elénk, hanem a szépséges finn hazának képei és a finn nép küzdelmei is az éjszaki természet zordonsága ellen. Ez teszi *Erkko* drámáját, mint a legtöbb finn költői művet, tősgyökeresen nemzetivé, s így különösen ránk magyarokra nézve fölötte vonzóvá.

A finn nevek a fordításban, a nyílt *ä* és zárt *e* közti különbségtétel meghagyásával, magyarosan vannak átírva.

² *Ukko* (tulajdonkép a. m. öregember, agg), a pogány finnek főistene. A villámot a finnek ma is *Ukko* nyilának (*Ukon-nuoli*, v. ö. *isten-nyila* a magyarban), az égiháborút *Ukko* idejének (*Ukon-ilma*) nevezik.

³ *Luonnotar*, a természet tündére. A költő leleménye szerint anyja *Väjnönök*.

⁴ *Lapphon*, vagyis *Jouko* országa, *Joukola*. (L. az 1. jegyzetben.)

⁵ *Gyönyör-köve*, a *Kalevalában* (III. é. 471. s.) is előforduló fogalom: *ilokivi*. A *Kalevala* magyarázataiban (*Kalevala, II. Selityksiä*, 3. kiadás. Helsinki, 1908.) nincs róla fölvilágosítás.

⁶ *Pohjola*, Északon, az Észak. A *Kalevalában* s a finn népköltészetben általában használt helynévi kifejezés.

⁷ *Kaleviak*, a. m. kalevhoniak, kalevalaiak, vagyis *väjnöläiek*. (L. az 1. jegyzetet.)

⁸ *Lebegő*. Régi nyelvünknek volt egy függőt jelentő *levegő* szava (l. a Nyelvtörténeti Szótárban). Ezt merte itt a fordító, ékszerekről szólva, alkalmasabb formában fölhasználni.

⁹ *Joukahajnen*, a *Jouko* névnek teljesebb alakja.

¹⁰ *Szuvantoi*, azaz *szuwantolai* szüzet. (L. az 1. jegyzetet.)

¹¹ Azért haragszik meg a *joukolai* lányokra, mert, a mint *Ajri* szavaiból látszik, készek volnának az ellenség ifjaihoz nőül menni.

¹² *Szuomi*, a. m. Finnország. A finnek maguk így nevezik hazájukat.

¹³ Énekével a mocsárba bővíti. A dalnak e bővös hatalma a *Kalevala* gondolatvilágából való. (L. III. é. 327—330. s.)

¹⁴ *Füstősház*, finnül *pirtti*. A finnek lakóházának ősi fajtája. Jellemző tulajdonságai, hogy egyetlen helyiségből állt és ablakok helyett csak nyílásai voltak; kéménye sem volt s a füst a tetőnyíláson át szabadult ki. Füstös volta miatt nevezhetjük magyarul füstősháznak. (V. ö. BÁN ALADÁR: *Képek a finn nép életéből*. Budapest, 1905. 21. l.) A költő azon-

ban nyilván nem képzelte ily ősi kezdetleges alakjában a *pirttit*, mert a III. fölvonásban ablakokról beszél.

¹⁵ T. i. Väjnö sorra irtja az erdőket, hogy művelhető földet nyerjen. (V. ö. a 18. jegyzettel.)

¹⁶ *Tapio*, az erdő istene.

¹⁷ A nap korongjára érti nyilván. (V. ö. az utolsó fölvonás hasonló helyével.)

¹⁸ A költő Väjnöt, a regei hőst, egyszersmind a művelődés előharczosaként is rajzolja. (L. fentebb az I. fölvonásban, továbbá alább a IV.-ben és V.-ben is.)

¹⁹ *Ilmari* vagy *Ilmarinen*, a *Kalevala* bűvös kovácsa, a *sampo* nevű bűvös malom készítője, a ki egyébként nem szerepel költeményünkben.

²⁰ A birkózás e két neme közt az a különbség, hogy az előbbi szerint egymás övébe, az utóbbi szerint ruhájuknak nyak alatti részébe kapaszkodnak a birkózók.

²¹ *Vejsze*, sok vidék nyelvéből ismert népies halfogó készség.

²² A finnek t. i. ősi énekeiket párosan éneklik, egymás kezét fogva s egymást húzogatva. (L. a BÁN ALADÁR fentebb idézett művének 65. lapján közölt rajzot.)

²³ Az itt következő jelenet a *Kalevala* III. é. 109—482. sorainak művészi földolgozása, számtalan verssornak szószzerinti átvételével. Joukónak a nagy táltossal, Väjnövel való gyermektegy versengése a tudásban csaknem teljesen a *Kalevala* szavaival megy végbe.

²⁴ *Piszehal*. Az eredetiben *siika* és kicsinyített alakkal *siikanen*. A *siika* Szinnyeai Finn Szótára szerint a *Salmo lavaretus* és *Coregonus oxyrhynchus* halak neve. Minthogy az előbbi, Herman Ottó szíves fölvilágosítása szerint, voltaképpen egy piszeorrú lazac-faj, a fordító piszehalnak keresztelte el.

²⁵ E két sor azt akarja mondani, hogy a szemling és lazac halak egyszerűségben élnek.

²⁶ *Pizza*, ma *Pisanvuori* (Piza hegye) *Nälsiä* helységben.

²⁷ *Horna*, hegy a nagy (340 négyzetkilométer területű) *Suvasvesi* tó nyugati partján.

²⁸ *Häme*, Finnország történeti tartományainak egyike a *Päijänne* tó völgyében; hajdan a häméi vár, *Hämeenlinna* uráé volt, a mely ma is megvan, körülötte a hasonlónevű várossal.

²⁹ *Hälläpüörä*, egy zuhatag, mely *Hällänkoski* vagy *Hälläkoski* néven is előfordul.

³⁰ *Karjala* vagy *Karélia*, Finnország történeti tartományainak egyike, az ország keleti és délkeleti részén. A *Kalevala* népeposznak szülő hazája.

³¹ *Imatra*, Finnország leghatalmasabb és világhírű vízesése. Ott támad, a hol a *Saima* tó óriási, 64,172 négyzetkilométert tevő vízrendszérének vizeit a *Ladoga* tóba levezető *Vuoksi* folyó a *Salpausselkä* nevű hegyháton keresztültör. A zuhatag nem fölötte nagy esésű, de több mint

300 méternyi hosszúságban alkot zöldesfehér habokban alárohanó forgatagokat, a melyeknek képe a folyó sötét vizéből s a vadregényes táj fenyvesei közül festőien emelkedik ki s lebilincselő, főszerű látványt nyújt.

32 A legrégebbi őskori kunyhókat ugyanis fenyők tövéhez rakták a finnek.

33 Legrégibb fazék a kőlap, vagyis a tűzhely volt.

34 Jouko és Kirri is megfélemednek a táltos Väjnőnek bűvös igéitől, a melyek, mint a *Kalevalában* is, szószerint beteljesülnek.

35 Finnország gyümölcsei nagyobbára bogyneműek: eper, málna, áfonya-fajok.

36 *Zelnicze tündér*, a finben *Tuometar*, a zelniczemeggynek népköltészeti megszemélyesítése.

37 *Berkenye tündér*, a finben *Pihlajatar*, az előbbihez hasonló megszemélyesítés.

38 T. i. az előbbi fölvonásban lejátszódott szerencsétlen dalverseny.

39 *Turja*, az oroszországi lapp földnek, Kola félszigetnek neve. Szinikkát tehát oda való származásúnak mondja a költő.

40 Az öreg Väjnämöjnt Joukahajnen a *Kalevalában* is sarokban kuczorgónak nevezi megvetően (III. é. 524. s.).

41 Az eredetiben *kereszteket* is mond a költő, s a kereszt mint ékszer a *Kalevala* Ajno-regéjében (IV. é. 18. s.) is előfordúl; de mivel ebben a kereszténykornak az ősköltészetre gyakorolt befolyása mutatkozik, a műköltői alkotásban már a korhűség kedviért is bizvást mellőzhette a szót a fordító.

42 Väjnő és Ajno házassága állandó békét hozna Väjnölä és Joukola országokra egymással szemben.

43 A. m. finn-fajta népek. (V. ö. a 12. jegyzettel.)

44 L. a 31. jegyzetet.

45 L. a 18. jegyzetet.

46 Az újhold sarlója körömhöz van hasonlítva.

47 V. ö. a 17. jegyzettel.

48 L. a III. fölvonásnak Mellával való jelenetét.

49 *Túlikki*, a szél tündére.

VI.

ELHUNYT TAGOK EMLÉKE.

MIKSZÁTH KÁLMÁN RENDES TAG EMLÉKEZETE.

(1847—1910.)

A Kisfaludy-Társaság 1911 december 6-diki ülésén felolvasott székfoglaló emlékezés.

ZEMPLÉNI ÁRPÁDTÓL.

Tekintetes Társaság! Méltóságos Elnök Úr!

Költői működésemet ért az a nagy kitüntetés, hogy e Társaság tagjává választattam, nehéz feladat elé állít ugyanakkor, midőn tagsági széket elfoglalandó vagyok. Elődömnek, Mikszáth Kálmánnak, világhírű elbeszélőknek emlékét kell megújítanom.

Mikszáthról, a kit annyiszor méltattak, a kit annyira ösmerünk, nehéz lenne újat mondanom. Irodalmi öröksége különben is akkora, hogy köteteket lehetne még mindig írni köteteiről. E miatt én ez alkalommal csakis szülőföldével, ott eltölt ifjúságának legtipikusabb benyomásaival, lelkének otthonról hozott palóc és tót alapvonásaival kívánok foglalkozni.

A ki a költőt meg akarja érteni, menjen el annak szülőházájába. Petőfit a Kiskúnság jellemzi, Mikszáth hazája Nógrád-megye, tótjaival, palóczaival. Bejártam e nyáron Mikszáth szülőföldét, Szklabonyát és Ebeczket, a honnan annyi színt, annyi életet hozott magával. Aludtam a faluvégi házban, melyben felnőtt, meglátogattam szülei sírját az átelleni kis temetőben, megpihentem ott a nagy kőrisfa alatt, mely annyi embert látott már jönni és eltűnni csendes változásban. Kerestem, hogy hol, miben találok elrejtve azt a forrást, a honnan Mikszáth gyermeklelke táplálkozott. Jártam a Kürtös-patak mentén, a réten, melynek vetésmagas fűvében fürjek szaladoztak, hamvaszöld fűzfa-során alkonyi béke pihent. Megnéztem a malmot, a hol *A bányai csoda* történt. A patakig sík a föld, embermagas a rozs, erős szárú, nagy kalászá a búza. A patakon túl kezdődnek a hegyek, szőlőkkel, szilvásokkal. Mesésen zöld minden. Mikszáth e gyönyörű tájon épp oly nagy festővé fejlődhetett volna, mint a mily tüneményes leírójává lett annak.

A két falu népe tót és magyar. Az ötszáz lakosú Ebeczk félig, a nyolczszáz lélek lakta Szklabonya háromnegyed részében tót. Vise-

letők magyaros. Bocskoros embert alig találni köztök. A fiatalság magyarul és tótul beszél, magyarul dalol. Tánczaik is magyarok. Az iskola és a magyar szomszédság hatása ez. Hatvan évvel ezelőtt, mikor Mikszáth kis fiú volt, még kevésbé tudtak az ottani gyermekek magyarul; négyéves koráig ő se tudott. Együtt tötögött eléhátra a faluban, vagy később fészkeztet velök a patak mentén és el-tótosodott köztök. Otthon is mind a két nyelv járta szülei házában. Édes apja, Mixádt János épp úgy mészáros mester volt, mint Petőfié és éppen úgy törve beszélt magyarul, de törhetlen volt magyar érzésében. A család múltja és eredete nincs még eléggé kiderítve. Hogy a Mixádt-család nemes lett volna, nem bizonyos, az író utódra nézve kevésbé is fontos; de hogy négy vagy öt lutheranus pap Mixádt van ősei között, tehát írástudók, művelt elmék dédunokája, késői kivirágzása, szellemi örököse a *nagy palócz*, annak döntő jelentősége van és megérdemelné életírói részéről a részletes nyomozást és bővebb vizsgálatot. A kik Szklabonyán Mikszáth szüleit még ösmerték, azt állítják, hogy édes anyja, farádi Veres Mária volt nemesi származás, édes apja nem. Várdai Béla Mikszáth-életrajzában mindkettőjüket nemesi eredetűeknek mondja. Szerinte Mikszáth Kálmán maga is emlegeti valamelyik munkájában az édesapja családi czímerében ágaskodó kecskét.

Az ősök kérdése nem henye kérdés, mert hiszen, ha csak lombrosói értelemben is, praedestinatio bizony van. Öröklékenységek hívjuk mostanában. Azt az energiát, melyet egy-egy lángész királyilag elpazarol, épp úgy századokon át gyűjtögették össze és hagyták utódaikra örökül rokonhajlamú szülők, mint Rothschild az ő millióit, Khina kézműparát, Olaszország művészetét. Ha e törvényt a mi szerény magyar viszonyainkra alkalmazzuk, az az igazság világlik elő, hogy a magyar műveltség a tekintetes és tiszteletes urak országa. Legnagyobbjaink csaknem kivétel nélkül köznemesek. A zenében Lavotta, Liszt, Simonffy, Egressy Béni, Szentirmay, a költők között még a demokrata Petőfi is nemes, nemes Petrovicsok ivadéka. Valahol Turóc-vármegyében sütötték rá ki. A protestáns tiszteletesek ezrei ebből a félparaszti kisnemes kasztból valók századokon át. Eperjes, Patak, Debreczen, Nagy-Enyed, Pápa ennek a protestáns köznemességnek nevelő helyei. Az írás-olvasás tudománya, meg a diákszó úgy hamarosan és nagy területen elharapózott az országban.

A jobbágyság gyermekei többnyire tanuló úrfiak szolgálatára kerültek a kollegiumokba. Csizmatisztítás, fűtés, ebédfel szolgálás, mosogatás volt a kis inas házi feladata, szalmazsák az ágya, ételmara-dék a kosztja. Így tanulgatott. Ha jobb feje volt, kitarzott, togatus diák

lett, később tiszteletes. Ha minden kötél szakadt, haza ment rektor-nak, kántornak, néptanítónak. A papok, tanítók gyermekei azután már előjogokat élveztek, ingyen tanultak az iskolákon és jeles tudós tanárok, prédikátorok lehettek belőlök. Így hát, akár volt nemes a Mixádt-familia, akár nem, öten bejutottak belőle a protestáns tiszteletesek sorába. A kinek pedig ennyi tudós öse van, az jól választotta meg apáit: Mikszáth Kálmán válhatott belőle.

Az a könnyűség, melylyel Mikszáth tömegesen végzett olyan szellemi feladatokat, melyek alatt más, kevésbé cultivált eredetű elmék megroskadtak volna, igazolja tehetségének öröklött voltát. Őt nem az iskola tette nagygyá. Mikszáth nem volt jó diák sem a középiskolában, sem a jogon. Szülei kétségbeestek hanyagsága miatt. Iskolás tudományát soha nem tartotta sokra ő maga sem. Az élet volt és maradt az ő főfő iskolája. Az az irodalmi és hírlapirodalmi áramlat, melynek sodrában fejlődött, — a realismus, — alig kívánt egyebet, mint helyes megfigyelést, világos fejet és tiszta stylust. Abból a tudománytömegeből, a mit Arany vagy Jókai felhasznált, Mikszáth keveset izlett. Azt hitte, hogy mint korának és környezetének megfigyelője és történetírója, teljesen megfelelhet feladatának. Élményeiből dolgozott, hol mint a hírlapíró, hol mint a lyrikus, néha mint a kettő együtt. Azokat a nagy epikai themákat, mint a *Fekete gyémántok*, a *Jövő század regénye*, melyekben a regényíró Jókai tobzódott, Mikszáth nem győzte volna se tanulmánynyal, se türelemmel, se képzelettel. A részletekben ellenben soha nem esett valószínűtlenségekbe, míg sasszárnyú mesterének ez állandó fogyatkozása. Mikszáth a maga szűkebb, de valóbb világában a fű növést is kihallgatta. Az ő palóczai és tótjai ma is olyanok, mint gyermekkorában, a mikor látni és gondolkozni megtanult közöttök és rajtok. Nem változtak, mint az a tájék sem, a melynek szülőttei. Földrengés legyen az, mely azt a vidéket elpusztítsa és néprengés legyen az, mely azt a népet megváltoztassa! Ilyen szilárd alapokon nyugszik Mikszáth igazsága.

Kisértsük meg vizsgálat alá venni kissé azt a népet, a mely Mikszáthban fejeződött ki, eleddig legtökéletesebben: a nógrádi palóczságot. Eredete felől sok tudományos vélemény forog közszájon. Tartják hunnak, avarnak, kúnnak, elmagyarosult szlávnak, tartják ősmagyar-nak is, Vatha vezér levert pogány lázadó oda menekült ivadékainak. Bármik voltak is, egy bizonyos, hogy a Halotti Beszéd korában tanultak (a kik tanultak közülök!) magyarul és azt a nyelvjárást őrzik ma is. A szláv-ság régebbi és tömegesebb lehetett azon a területen. Ők adták e közéjük nyomult tömegre a *polovecz* (vadász, rabló) éppen nem hizelgő nevet és ők neveztek el egy akkoriban ott épült

varat Novigrádnak, Ujvárnak. Hogy e beömlött magyarság az ott benn lakó békésebb hajlamú szlávtól ugyanazt a nevet és erkölcsi bizonyítványt kapta, a mit az oroszok valamelyik kún törzsre ruháztak, hogy poloveczek, vadászok, rablók ő kegyelmeik, az még nem bizonyítja a palóczok tatár eredetét, a mint a sok félszöke alak se vall csupa germán vagy szláv ősökre. Lehettek azok között feles számmal ugorok is, finnek is. Az úrféle osztály erősen török-tatár típusú itt is, mint legtöbb helyt hazánkban, késő bizonyosságul annak, hogy a magyart valami törökféle törzsek szervezték és vezették hazánkba Atilla földét visszafoglalni. A magyar helységnevek között Nógrádban mind a hét honfoglaló törzs neve előfordul, a mi vagy honfoglaláskori vagy legkésőbb Árpádokkorabeli odatelepülésökre vall, a mikor e nevek még általában divatoztak.

Mikszáth palóczai és tótjai nagyon egy töről szakadtak, erősen hasonlítanak egymáshoz. Ez a valóságban is így van ott, nemcsak Mikszáth képzeletében. És így lehet már a középkor óta. A két nép sokszorosan vegyült egymással, eltanulta egymás babonáit, varázslásait, meséit, öltözködése módját. A fényűző pogány magyartól volt mit tanulniok a szlávoknak ruházat dolgában is, boszorkánymesterségben is. Az a nyilas magyar vadásznép, mely Nógrádba telepedett valaha, akkor is fejlettebb volt az ottani szlávoknál, ma is az. Néprajzi vonásokban ma is a palócz ottan a gazdagabb, a felismerhetőbb, a meghatározhatóbb, a szlávság az utánzóbb. Napkeleti kultúrai hatásokat hazánk területére főkép a honfoglalók hoztak, e hatások perzsa, kazár és bizánczi eredetűek. Ilyeneket pedig mind a két nép egyaránt sokat őriz.

Magát a magyar honfoglalást ma is emlegeti a benszülött tótság népköltészete. A nógrádi vár romjai közelében van egy öreg hársfa, a melyről azt tartják, hogy ezer esztendővel ezelőtt is meg volt már. Egy múlt századi tót népballada-töredék ezt zengedezi róla :

Turúl madár rá szállott a hársfára,
Feltűzték a hunger zászlót a várra.
Kunócz főúr lett már Naugrád gazdája.
Folkus bíró lett a tótok bírája.

Ez a vázlatos rajz is enged annyi következtetést, hogy e palócztót terület nyelviileg bár különböző, néprajzilag egyenletes néptöredéket hozott idők folyamán létre. Egylelkű, katolikus hitű nép lehet az már az Anjouk idejében is, pogány babonafoltokkal, melyek itt-ott máig megmaradtak.

Irodalmilag első felfedezője a palóczságnak Lisznyai Damó Kálmán,

a *Palóc dalok* egykori híres szerzője volt, a ki ha túlzott is, a palóc néprajzi vonások felhasználásának szükséges voltát mégis csak fölismerete és ezzel útját egyengette az eljövendő jobbnak: Mikszáth Kálmán költészetének. Az ötvenes évek elején járta be az országot a czifraszűrös palóc troubadour, Lisznyai, háromszor tíz év múlva lett egyszeribe országszerte híres palóc novelláival Mikszáth. Feltette a gombot a palóc toronyra és az ott fog ragyogni időtlen-időig.

A palóc nép jókedvű és babonás. E két fő jellemvonását Mikszáth örökölte eleddig leggazdagabban s fejezte ki legművészeiben. Humora később más forrásokból is táplálkozott, mystikus történetei mind otthoniak. Sok gyermeki remegés közben hallott népies rémmese vésődhetett agya girusaiba, melyek évek, évtizedek során addig formálódtak, színeződtek emlékezetében, míg végre aztán megírásukhoz elegendő erő és hangulat gyűlt össze lelkében. Emlékezet a phantasia szülőanyja. Babonás hajlamait nagyban elősegítette, hogy az a ház, melyben felnőtt, szemben áll a falu temetőjével, ablakaiból által látni oda. Ezért vannak gyermekkorában kísértetes látomásai: Galandáné asszonyomat, a falu boszorkányát házuk ablakából látta, a mint a temetőben egy síron megtépik a kutyák. Az ördögöt meg pallásukon látta egyszer este fészülködni. A *fekete fogat* mondája gyermekkori emléke. A Luzsénszky bárókisasszonyok mondája szintén, a kik kocsin járnak be sírjuktól éjféle misére a Balassák szklabonyai vártemplomába és a ki mellé ott leülnek, meghal egy év alatt. A *Csehek Krizsnócson* ragyogó phantastikuma bizonyynyal szintén gyermekkori emlékezetésekből alakult műremekké elméjében. «A dajkamesékkel szíttam be a babonát — írja a *Jó palócok*ban — és hiszek benne. A tapasztalatok világossága csak szürkítette a fekete háttért, de nem oszlatta el.»

Nekem az a hitem, hogy Mikszáth legmaradandóbb művei azok, a melyeket szülőföldi emlékeiből szőtt-font össze. Ő is úgy érezhette. Ezért vágyott mindhalálig vissza, haza, oda, a hol legfogékonyabb éveit töltötte és legkincsebb kincseit szerzette össze valaha: szép kis falujába. Az a legszebb világrész, az nekünk a paradicsom, a hol látni megtanultunk. Szeged tehette magyarabbá, a politika emberismerőbbé, költővé Nógrád avatta Mikszáthot.

Azt a naivságot, a mely nélkül költői szemlélet nincsen, úgy látszik élte fogytáig megőrizte a *nagy palóc*. Szülőföldét gyermeteg szemmel nézi mindig. Ragyogó tájképsorozatainak, melyeket *Krudy Kálmán csinytevéseiben* ad Nógrádról, szinte nem akar végők szakadni. Varázslatos szépnek rajzolja, művészi tollal, gyermeki szeretettel. Lyrai benyomásokból sarjad epikai költészete általában, teljesen

lyrai természetének adja át magát, ha nógrádiakról beszél. Holtig hálás fia marad tót-magyar hazájának. Dörre Tivadart, a ki vele együtt járta be egyszer, hogy lerajzolja kis Mikszáthországot, tréfásan le-sajnálja egy cikkében, hogy nem tudott vele minden zegéért-zúgért lelkesülni: «Nem csoda, hiszen dunántúli az istenadta!» Ő maga egy tenyérnyi nádasban, egy düledékes kunyhóban, egy foltnyi erdőben gazdag gyönyörűséget talál, mint valami japán. Merőben ellentéte ebben a bölcselkedő Madáchnak, a ki meg sem látja a maga Nógrád-ját, egyszerűen menhelyadó szurdéknak tekinti. a hol meghúzódba, nemzetünk és az emberiség sorsán tépelődhetik.

Mikszáth a palóczságnak, a palóczság Mikszáthnak köszönheti világhírét. A *Jó palóczok* meg a tót színezetű *Szt. Péter esernyője* nálunknál ötszörte, tízszerre számosabb nemzetek körében is kimagasló könyvek. Művészet és igazság e siker alapjai. Művészetéből azokban az idegen nyelvű fordításokban hihetőleg csak a szerkezet művészi-sége maradott meg épségben, nyelvi művészete kárba ment. Külföldi győzelmének oka tehát főfőképen az igazság, a néprajzi érdekesség volt.

Ez az, a mit nálunk kevésbe vesznek, a mi pedig mindenféle nemzeti elkülönülésnek ősi, világtörténelmi gyökere volt és marad is mindig. Ma, a mikor az egyéni elmék differentiáltságára, sőt hó-bortjaira is oly sokan esküsznek, a néprajzi elkülönülést ugyanazok valósággal kizárnák az irodalomból, a nemzetek, az emberiség életéből. Már pedig ha egy nap körül kering is ez a szerény földgömb, nem egyforma florát és faunát hordoz felületén. Ha észak meg akarná szüntetni a pálmát, mert neki szebb a páfrány, dél a sertést, mert nagyobb az elefánt, a gyíkot, mert különb féreg az alligátor meg a krokodil: alkalmasint ugyanoly balgatagul cselekednék, mint a ki egy színt, egy ruhát, egy nyelvet erőszakolna rá az éppen nem egy eredetű emberiségre. Bele kell nyugodnunk, hogy Allah, a nemzeti szellem nem egy és számosak az ő prófétái!...

Ez apostolok között volt egyik legnagyobb Mikszáth Kálmán. Áldassék emlékezete!...

VÉRTESI ARNOLD RENDES TAG RAVATALÁNÁL.

(1836—1911.)

VARGHA GYULÁTÓL.

A Kisfaludy-Társaság nevében szólok hozzád egy pár búcsúszót, kedves társunk, utolsó útnak küszöbén. Szívünkben gyászszal, de egyúttal megnyugvással is állunk koporsód előtt. Egy szép hosszú élet késő alkonyán szólított el a halál; kivetted részed az örömből, fájdalomtól egyaránt, de kivetted mindenekfölött a munkából. Dolgoztál, mint ha száz kezűd lett volna, a munka tetézte örömedet, a munka enyhítette fájdalmadat. Azokhoz az eszményekhez, melyek lángot gyújtottak fiatal szemeidben, hű maradtál a késő aggkorig, midőn öreg szemeidben a téli nap bágyadt sugara reszketett. Hű maradtál a szépnek és nemesnek cultusához. Ezért fáj, hogy elveszítettünk; de sorsodon keseregni nincs jogunk. Neked az élet többet már nem adhatott, mint a mennyit eddig adott, de mennyi mindennek elvesztésével fenyegetett, a mi szívednek szent és drága volt. Most már nem bánt a honfi aggodalom, irodalmunk sorsán sem töprengesz többé. Álmod legyen nyugodt s adjon neked boldog pihenést szülőanyád, ez a magyar föld, melyet annyira szeretted. Isten veled.

GÖRGEY ISTVÁN ALAPÍTÓ S KÖNYVKIADÓ BIZOTTSÁGI TAG RAVATALÁNÁL.

(1825—1912.)

Kozma Andortól.

Író és költő barátaid nevében búcsúzom tőled, nemes halott! Te a hazaszeretet, az igazságszeretet s a testvérszeretet szent háromságának rajongója voltál. Szíved nagysága oly magasra emelt téged, hogy méltóvá lettél ama nagyokhoz, kiknek a hazáért vívott véres harcaiban dicsőségesen részt vettél s még ama legnagyobbhoz is, kit büszke testvéri szívvel követtél diadalutján s utóbb hűséges, önfeláldozó testvéri szívvel, mint jótét lélek kísértél végig rettenetes kalváriáján. Nemcsak kísérted őt, — hirdetted is bátran, szünetlenül, szemben a «feszítsd meg»-et kiáltó tömeggel, az ő igazát s az eljövendő feltámadást. Nagy szereteted avatott íróvá és költővé is, hogy a leghatalmasabb és legnemesebb fegyverrel, a tollal folytathasd a küzdelmet rajongó szíved eszményképeiért. Így lett szerető és szeretett baráti köröddé az írók és költők társasága, a Kisfaludy-Társaság, melyet, ha nem is mint választott, de mint alapító és könyvkiadó-bizottsági tagja példás buzgósággal lelkesen szolgáltál. Még ma tizenkét napja, épp e társaság felolvasó asztalánál, éppen én mutattam be egy szépséges, bús versedet a szabadságharczról s annak legnagyobb vezérééről. Alig töröltük le a meghatottság könyveit, melyeket ez a vers csalt szemünkbe, már újra megerednek azok itt, a te koporsódnál.

Megsiratunk, mert szerettünk. De nem lázongunk. Sokáig éltél, küzdve és szenvedve éltél, — de nem éltél hiába. Életed késő alkotását annak az igazságnak győzelme aranyozta be, melynek kivívását életed czéljául tűzted ki. Megsiratunk, de soha el nem feledünk. Gorgey István, Isten veled!

A KÖNYV TARTALMÁNAK 1911 OKTÓBER 31-ÉN
LEJÁRT PÁLYÁZATAIRA A KOVÁCSMŰVÉSZETI
VIA ÉRKEZTEK BE.

I. László Károlyffy (1874-1904)

Magyar Állam 1890-1904

I. Magyar Állam 1890-1904 Magyar Állam

II. László Károlyffy (1874-1904)

VII.

BIRÁLATOK ÉS PÁLYÁZATOK.

313

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK 1911 OKTÓBER 31-ÉN
LEJÁRT PÁLYÁZATAIRA A KÖVETKEZŐ PÁLYAMŰ-
VEK ÉRKEZTEK BE:

I. Lukács Krisztina-jutalom 1909-ről.

Greguss Ágost élete és művei.

1. Greguss Ágost élete és művei. Jelige: Töredék.

II. Lukács Krisztina-jutalom 1910-ről.

Szatira.

1. A serleg. Az aranyásó temetése. Jelige: Nem tréfaságnak okáért küldettünk.
2. Fiatal íróhoz. Jelige: Non possum.
3. A becsület drága kincs. Jelige: A becsület drága kincs.
4. A borgóprundiak. Jelige nélkül.
5. A kabosi szüfrazsettek. Jelige: Jogot a nőknek.
6. Az új múzsa. Jelige: Apage.
7. Ószinte beszámoló. Jelige: Szatira.
8. Szatira. Jelige: Az a pillanat.
9. A pesti bérházban. Jelige: Pápaszem.
10. Modern költő. Jelige: Rajta, Rosinante.
11. Vásár. Jelige: Neque corda stb.
12. Divatos költők. Jelige: Bizalmam az ősi erényekben.
13. A hangyák. Jelige: Oh, természet, üdvözöllek!
14. A házasság. Jelige: Difficile est.
15. Szanatorium. Jelige: Kezdetben vala a hiúság.
16. Don Diego. Jelige: Parce pater virgis.
17. Az esküdtszék. Jelige: Vivos voco.
18. Szerkesztői üzenet. Jelige: Jelennek ír, ki a jelenben él.
19. Felvilágosítás. Hazajár a meghalt szerelem. Egy leányka. Jelige: Nehéz szatirát nem írni.
20. Gyermeknap. Jelige: Míg minden megtelt és minden kihült.
21. Nagy magyarok. Jelige: Korunk.
22. Új ösvényen. Jelige: Rákosi szántó.

III. Bulyovszky Gyuláné-jutalom.

Szaválásra alkalmas kisebb elbeszélő költemény.

1. Az apród. Jelige: A szerelem sötét verem.
2. A hős. Két eb. Jelige: A művészet életalkotó.
3. A klágenfurti huszárok. Jelige: Klágenfurti kaszárnyában kísértetek járnak.
4. Kuruczok legendája. Jelige: Mivelhogy nagyon szerettük az öreg fejedelmet.
5. Az orleansi szűz. Jelige: Előre.
6. Legenda. Jelige: A távoli hercegnő.
7. Az első páros viadal. Jelige: Difficile est satiram non scribere.
8. Fiam. Jelige nélkül.
9. Vihar vitéz. Jelige: Bús rege száll.
10. Héró és Leander. Jelige: Napkeleten szomorú a rózsza.
11. Arábia bölcse. Jelige: Suum cuique.
12. Iskolások. Jelige: Szaválásra alkalmas kisebb elbeszélő költemény.
13. A vezér. Jelige: Ecce homo.
14. Kis Károly. Jelige: Űss, de hallgass meg.
15. Hegedős ének a besenyő pusztításról. Jelige: A besenyők pedig elpusztították stb.
16. Bihar. Jelige: Zoltán.
17. Mátyás király a Priglávban. Jelige: Népek testvérisége.
18. A csoda. Jelige: Tallérossy Zebulon.
19. Az érdem. Jelige: Mért úzzek távol üdvösséget.
20. Nitokrisz. Jelige: Szent Nilus.
21. Mednén. Jelige: Versforgácsok.
22. Lavotta. Jelige: Magyar nóta.
23. Az anya. Jelige: Anyának része bú; gond, fájdalom.
24. Őszi napsugár. Jelige: Megfelelőt.
25. Meghalt egy leány. Jelige: Egy ember felséges ereje stb.
26. Rózsika álma. Jelige: Álom, álom, édes álom.
27. Memnon. Jelige: . . . agnovit stb.
28. Mikes beszél. Jelige: Emlékezzünk régiekről.
29. A szentgyörgyi harangok. Jelige: Gábor Áron.
30. Draveczy Gábor kardja. Jelige: Arma virumque cano.
31. A méter. Jelige: Dicséretreméltó az akarat.
32. A karácsonyfa. Jelige: Néplélek.

33. Gyilkos. Jelige: Szerelem.
34. Liliom Klára. Jelige: Ne ölj.
35. Életem folyása. Jelige: Irgendi king.
36. Istenítélet. Jelige: Sine amicis.
37. Horváth István brigadéros. Jelige: Barátjainak barátja stb.
38. Azael. Jelige: Szemet szemért.
39. Erzsébeti pap leánya. Jelige: Báthori, Báthori stb.
40. Remény az én hajóm. Jelige: Ember, küzdj és bízva bízzál.

Az összes pályaművek jeligés levelei az egyes pályázatok szerint külön-külön közös borítékokba foglaltattak, a Társaság pecsétjével lezárattak s ideiglenesen a levéltárba helyeztetek el; a pályaművek pedig bírálásra adattak.

Budapest, 1911 november 8-án.

Vargha Gyula
titkár.

Beöthy Zsolt
elnök.

BIRÁLÓ JELENTÉS A SZÉPTANI KÉRDÉSRE KITŰZÖTT LUKÁCS KRISZTINA-JUTALOMRÓL.

RIEDL FRIGYESTŐL.

A Lukács Krisztina-jutalomra csak egy pályamunka érkezett. Jeligeje: Töredék. Sajnos, a *Greguss Ágost élete és munkái* című pályamű valóban töredék. Csak 1852-ig terjed, tehát Gregussnak csak első kísérleteivel foglalkozik. E töredékből is látszik, hogy a szerző szorgalmas író, ki józanh felfogással igyekszik mindent elmondani, a mi tárgyának megvilágítására szükséges. De nincsen sok új adata és abból, a mit eddig beadott, nem merjük következtetni, hogy érdekes és jellemző életrajzot és korpépet várhatunk tőle.

Greguss szüleinek élete és egyénisége, tanuló évei itthon és Halléban, barátsága Stierrel, az *Ungarische Volkslieder* és szarvasi tanársága, majd honvéd szolgálata különböző szempontokból ösztönözhetnék az életrajzírókat érdekes culturtörténeti rajzokra, irodalmi és lélektani fejtegetésekre. Szerzőnk azonban mellőzi a többször kínálkozó alkalmat, száraz előadásával nem bír elég érdeket kelteni tárgya iránt. Téved, midőn azt állítja, hogy Toldy *Handbuch*-jában nincsenek magyar népdalok.

Greguss fiatalkori kritikai tévedéseit nem a kellő gyöngédséggel tárgyalja s *A Szépészet alapvonalairól* írt birálatában ép azt a legfőbb kérdést nem fejtegeti elég részletesen, hogy mennyiben tekinthető Greguss ez első æsthetikája eredeti munkának s mennyiben a hegeli æsthetika visszhangjának.

Szóval, szerzőnknek töredéke, bár elismerésre méltó igyekezettel van írva, nem elégítette ki várakozásunkat és ha jobb volna is, mint töredéket úgy sem ajánlhatnók a jutalomra. Hanem bátorkodunk indítványozni, hogy tüzze ki a T. Társaság újra Greguss életének megírását pályakérdésül. Lehet, hogy a jövő alkalommal a szerző vagy más pályázó oly életrajzot küld be hozzánk, melyet szívesen adunk a magyar olvasók kezébe.

Hozzájárult:

Beöthy Zsolt.

Angyal Dávid.

BIRÁLÓ JELENTÉS A SZATIRÁRA KITÜZÖTT LUKÁCS KRISZTINA-JUTALOMRÓL.

HEGEDÜS ISTVÁNTÓL.

A Lukács Krisztina-jutalom I. számú pályázatitéttele volt: *Szatira*, mely másodízben tüzetett ki. Hálásabb feladatot alig lehetett volna kitüzni, mint a satirát, melyre bőven szolgáltat anyagot politikai, társadalmi és irodalmi életünkben az utóbbi években kifejlődött nagy ellentétek éles küzdelme. Új eszményeket hirdetnek a hagyományok apostatai úgy a világfelfogásban, mint az ízlésben. Kivált a főváros művelt közönségénél a politikai divatoknál még erősebben lábrakapott az irodalmi divatok cultusa. Tehetséges úttörők nyomába törtetnek az érvényesülés nagy versenyében a napi dicsőség után sovárgó tehetségtelen írók. A politikai és társadalmi újjáalakulás reformeszméi, hangzatos jelszavai röpködnek a napi sajtó levegőjében. A satirikus hangulat, a mindent lerántó, komoly meggyőződés nélkül szükölködő apostolok reklám-zaja csak úgy süvöltöz fülünkbe. Mint-hogy a satira a közviszonyokkal elégedetlen lelkekben születik: kedvezőbb korszak a satira-írásra talán sohasem volt. A satira-írók az erős meggyőződésből támadó harag és keserűség, főként az erkölcsi értékek féltékeny szeretete ellenállhatatlanul sarkalja arra, hogy ostorával megsuhintsa a tehetségtelen nyegleséget, az üres és kongó szájhösködést, a közélet álarczos játékát, a képmutatás és szenvelgés száz meg száz jelenségét. Juvenalis Róma társadalmának bomlott pénz- és hírhajhászásában, a kegyvadászók hizelgésében, sivárlelkű pártfogók hiúságában, a fékevesztett érzékiség tombolásában érezte az elfojthatatlan vágyat a satirában leplezni le korának torzképét, hogy azt látva magamagát megutálja. *Difficile est satiram non scribere*, — tört fel ajakáról. Ő tehát az összeomlott mult cultusával eltelve írta satiráit. Ezt a spontán, ezt az ellenállhatatlan, a szív vérével táplált elkeseredést hiába keressük a benyújtott pályaművekben. Inkább csúfolkodnak, mint gúnyt üznek. Az a magasabb álláspont, hová a satira-írók a lelkében élő eszmény cultusa emeli: a pályázóknál hiányzik. De hiányzik még inkább a képesség az élet képét drámai elevenséggel megrajzolni. Ha bántja őket, ha sérti jobb érzésüket az, a mit látnak, inkább

lyrizálnak, mint szatirát írnak. Egy-egy pályamű akad, mely lyrai költeménynek beválik, de nem szatirának. Egyik átcsap a tanító költészet hangjába, másiknál meg meglendül az ódaköltő tárgya, holott szatirát akar írni, mintha csak azért, hogy a jutalom babérját vívja ki. A tömör erő, a biztos érzés, a csapásra emelt ostor csattanása helyett bőbeszédű széles szószaporítást, untató elmélkedést, üres declamálást vagy vizenyős kesergést találunk.

A beérkezett 22 pályamű között van három, mely a mindennapi versköltés színvonalát eléri, sőt van szép vers is, de nincs igazi szatira. És sajtóságos jelenség, mely e meddőséget enyhíti és a jövőre reményt nyújt, akad egy pár pályamű, melynek a tárgya az aktualitás erejével megragad, tehát a tárgyat jó helyt keresi, de a költői vena hiánya miatt komoly erkölcsi beszédbe fúlad bele: a költészet eleven forrását a próza homokja nyeli el. Könnyű verselés több versben található, de a tartalom üressé válik. Mélyen járó gondolkodás rhapsodikus eszme-forgácsait dobálja az egyik pályamű, de 58 lapon át terjeng, a compositio műfaji törvényét számba nem veszi, formátlan szerkezet, pompás verselés, sok költői fordulattal. Egy-egy melegebb hang, mely szívből tör fel, feledteti a szatira gúnyját. Még egy alapos tévedést követ el egy pár pályamű írója. Az újabb költői áramlat ellen chablonszerű módon protestál, bizonyára azon hiszemben, hogy a Kisfaludy-Társaság tisztaság hagyományaiiban leledző bírálók szája íze szerint szól, holott a Kisfaludy-Társaság a valódi költőt megbecsüli, ha bármely irányt követ, csak az ízlés finom határait át ne lépje.

Midőn az egyes pályaművekre rátérünk: a fent adott jellemzésnek megfelelő példákat soroljuk föl.

Először is a figyelemre sem méltókat említjük föl és sietünk rátérni azokra, melyekről van mondani valónk.

Szárnypróbálgatás vagy hiú erőlködés az 1., 3., 5., 8., 9., 11., 12., 14., 16., 19., 20. sz. költemény.

A szatira-pályázat termékei közé tévedt: 4. sz. alatt *A borgóprundiak* című honvéd-dicsőítő csinos költemény, mely lyra és nem szatira.

A 10. sz. *Modern költő* képtelen szövéssű cabaret színdarabocská, melynek a hangja szatirikus, maga nem szatira.

Élclapba való, de elnyújtott és ízléstelen a 7. sz. költemény, melynek címe *Őszinte beszámoló*, kivált a befejezés durva.

A 2., 6. és 18. a secessió és úgynevezett modern költőket akarják kigunyolni. A 2. sz. *Fiatall íróhoz* 42 nyolczas versszak; egység nélkül, egy pár sikerült részlettel, de fárasztóan hosszadalmas. Gyakorlott kéz műve, de nem bírja a figyelmet lekötöni.

A 6. sz. *Új Muzsa*. Egy pár versszak a halál, a sorvadás, a beteges ábránd szenvedő poétáit elég jól jellemzi, de elkopott a hang, nem elég erős a gúny.

A 18. sz. *Szerkesztői üzenet*. A budapesti életről, az új titánokról, kik nyugatról várják fölkelni a napot, elég jó képet nyújt a szerkesztői üzenet formájában. A vers végén az a fordulat, midőn a szerkesztő a sentimentalitás naiv hangú költőnek bevallja, hogy meghatotta a verse, de nem használhatja, mert nem korszerű, értékes; de egyenlőtlen szerkezet és chablonos kidolgozás.

Igazi szatira-tárgyat találtak a 15. és 17. sz. pályaművek szerzői. Az első a *Sanatoriummal* üzött szédelgést, a második *Az esküdtszék* furcaságait és anomáliáit akarja kiszervezni. De a *Sanatorium* cz. gyerekes rossz szatira, képtelen rajz, *Az esküdtszék* vezércikké válik; komoly, igazán talán még mosolyra is képtelen okoskodó és elmélkedő jogász felfogással van megírva. Nincs élet e szatirában. Nem az esküdtek humoros rajzát adja, nem eleven képét az esküdtszéki tárgyalásnak, de az intézményt bírálja és költői hangulat híján van.

A 21. sz. *Nagy magyarok* szatirikus elemeket tartalmaz, a képviselő a nyelvész alakját igyekszik rajzolni. Gyakorlott kéz és ész munkája, «az egész nagyon kitaposott úton járó szokvány szatira» — de legalább szatira. Jutalomra nem érdemes.

A 22. sz. *Új ösvényen* mint vers a legjobb, de új szatira, csak igaz keserű kifakadás, de őszinte mély érzésből támadt, hangulatos költemény. Egy pompás szatirikus gondolat fordul elő e tisztán lyrai compositióban:

«Mért viselnéd mások nem rád bízott gondját?
Elveszett idő így minden pillanat;
Mért nem veszed észre, hogy kaczagva mondják:
Légy te büszke pálma, s nőjj a súly alatt!

Dicséretreméltó, de nem jutalomra.

Utóljára hagytuk a 13. sz. költeményt, melynek czíme: *A hangyák*. Kivételes hely illeti meg; mert voltaképen a hangya életrajzában az egész emberi élet, sőt magának a létnek szatiráját adja. Gondolkodó író műve, de oly sok elmélkedés, oly sok képtelen speculatio, oly költőietlen felfogás nyilatkozik meg a jól verselt költeményben, hogy igazán zavarba hozza azt, a ki igazságosan akarja megállapítani értékét. De már az az egy tény, hogy 15 külön cím alatt 58 lapra terjedő munka, jellemzi hosszadalmasságát. Eszünkbe jut Tompának pompás allegorikus költeménye, melynek czíme: *A hangyákhoz* — ez

már szatira. — Van egy fejezete — mert igazán fejezetekre van osztva, mint akármely aretologiai mű: *Dicsérő dal a szaktudományról*, mely még leginkább tekinthető szatirikus részletnek; de nyomban utána: *Rhapsodia a metaphysikáról* egy érthetetlen zagyvalék. Itt-ott lyrai lendület, egy csomó ízléstelen, vastag durvaság szomszédságában. Igazán egy szerte kalandozó phantasiával megalkotott paródia a hangyák aprólékos rajzának keretében. Parodia, allegoria, bölcselmi költemény sajátos vegyüléke.

Sajnálattal kell kijelentenünk, hogy a pályadíjra egyik pályaművet sem tartjuk érdemesnek.

Budapest, 1912 február 21-én.

Hozzájárul:

Ábrányi Emil.

Kozma Andor.

BIRÁLÓ JELENTÉS A SZAVALÁSRA ALKALMAS KISEBB ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNYRE KITÜZÖTT BULYOVSZKY GYULÁNÉ-JUTALOMRÓL.

JAKAB ÖDÖNTŐL.

Tekintetes Társaság! Nálunk a költői pályázatok bíráló jelentéséhez bevezetésül akár egy mindenkorra szóló chablont lehetne nyomtatni, annyira állandók és egyféle természetűek a fogyatkozások, melyek a pályaművek tetemes részénél évről-évre mutatkoznak. Legtöbbször ugyanaz a hebehurgya pongyolaság a kiállításban, ugyanaz a hiánya a komoly művészi gondnak és öntudatosságnak s ugyanaz a bántó merészsége és könnyelmű tolakodása az éretlenségnek és tehetőségtelenségnek. A pályázók jelentékeny része rendesen még azzal sem vet számot, hogy a pályázati feltételek voltaképpen mit kívánnak. Jóformán csak úgy vaktában próbálnak szerencsét a kihirdetett pályázatok között, hasonlóan ahhoz a rossz puskához, a ki csak úgy találmra, minden czélzás nélkül durrant egy sereg madár közé, teljesen a vak szerencsében bizakodva. Így esik meg aztán, hogy jelenleg is a «szavalásra alkalmas kisebb költeményt» kívánó pályázaton egy három énekes Homér-utánzatot és egy ugyancsak három énekes történeti mondát találunk, két külön szerzőtől. Egy másik szerző pedig *Versforgácsok* czím alatt egy egész csomó, pár strófás és kifogástalanul rossz lyrai versecskével erőlködik a pályadíj után. Kétségbeejtő látni, hogy ezek a szerzők milyennek képzelik a szavalásra alkalmas költeményt!

A legnagyobb baj azonban a költemény-pályázatoknál évről-évre abban mutatkozik, hogy igazán hivatott, tehetséges emberek nem igen állanak a versenyzők közé. Nem igazi bányászok járnak az arany után, hanem csak afféle kaliforniai szegény szerencsehajhászok. Szinte azt kérdi az ember, hogy mire valók ma már ezek a meddő pályázatok? Mire valók a pályázatok fényes aranyai, ha nincsenek meg az alkalmas pályázók? Mert a pályadíjak ingere ki nem csikar tehetséget onnan, a hol nincs tehetség. Hiszen még a napsugarak termékenyítő aranya sem csal ki termést onnan, hova nincs vetve mag.

Pedig hogy a költői pályázatok iránt ne volna érdeklődés, azt éppen nem lehet mondani, csakhogy — a mint említém — az érdeklődés nem megfelelő embereket mozdit munkásságra. Jelenleg is 40 pályamű versenyez a Bulyovszky Gyuláné-féle jutalomra. Tárgyra nézve elég nagy a változatosság, a mennyiben szó esik a versenyző művekben Mátyás királyról, Báthori Gáborról, Rákóczi-ról, Mikes Kelemenről, Lavottáról, Heró és Leánderről, az orleansi szűzről, Ádámról, Éváról s másokról. De értékre nézve nem találunk ekkora változatosságot. Az összes pályaművek jóformán csak két csoportra oszthatók: olyanokra, melyek általában rosszak s olyanokra, melyek egy vagy más tekintetben figyelemreméltók.

A nagyon rosszakkal nem foglalkozunk, de mindazokat készségesen megemlíjtük, melyeket akár a tárgy, akár a technika, vagy mind a kettő a szóra sem érdemes rosszak szintjén fölülemel. Mert vannak olyan pályaművek, melyekben a tárgy, ha nem is ér sokkal többet a technikánál, mégis egy, vagy más oknál fogva érdemes, hogy legalább futólag figyelembe vegyük. Pl. A *vezér* című elbeszélésben (13. sz.) volt a szerzőnek valami tiszteletreméltó mondanivalója, csak rosszul gyúrta hozzája a mesét. A vezér ugyanis parancsot kap, hogy seregével menjen a határra s a közelgő ellenség előtt égesse porig a falvakat és a terméssel megrakott mezőket. El is megy, de mikor a gazdag falvakat és mezőket meglátja: nincs lelke végrehajtatni a szigorú parancsot. Hát ebben *emberi* szempontból még volna valami, csak ne volna az esemény *katonához* kötve. Mert a történet katonailag nemcsak esztelenség, hanem a legnagyobb képtelenség is. De a tárgy még így is rokonszenvesebb sok perverz, divatos mesénél.

A *karácsonyfa* című (32. sz.) történet egy nagyapát rajzol, ki esztelen dühében elhajtja a háztól terhére lévő, árva unokáit s egyszersmind a feleségét is, a ki azokat pártolja. De mikor aztán elérkezik a magábaszállásra annyira alkalmas karácsonyest ünnepe: visszaveszi a hideg, árva házba ismét az övéit. Egyszerű, igénytelen mese és épen nem új. A gyermekek békítő közbenjárását a haragvó szülőknél: nagyon sok író feldolgozta már. Nincs is semmi kiválóbb érdeme az elbeszélésnek, de legalább nem bolond a tárgya és nem állítja feje tetejére az életet.

Tárgyánál fogva izgatja a figyelmünket a 4. számú pályamű: A *kuruczok legendája*. Szól ez II. Rákóczi Ferenczről, ki Rodostóban fekszik a halálos ágyán, hol a szerző merész állítása szerint «Vérében égtek pattogó kis rózsák». Egyszer azonban valami kósza, magyar dal hallatára, mely az ablakon beszűrődik, visionálni kezd:

látja a kurucz mozgalom kitörését. E visió izgató hatása alatt behivatja Mikeset s parancsot ad, hogy az emigránsok készüljenek harczra. Mikes persze azonnal fut és készül a környezet, a mi anynyiból áll, hogy összegyűlnek a palota nagy termében s boldog lelkesedéssel isznak és énekelnek abban a reményben, hogy holnap indulnak. Hanem egyszer Mikes újból betoppan közjük a szomorú hírrel, hogy haldoklik Rákóczi s papért kell küldeni. Erre természetesen vége szakad minden öröme és minden mulatságnak. Ennek a különben rokonszenves tárgyú elbeszélésnek azonban sarkalatos, nagy hibái vannak. Nemcsak a rhythmustalan s a hanyag pongyolaságával majdnem kérkedő külső forma a hibája, hanem a meséje is merő képtelenség. A Rákóczi halála körülményeit ugyanis a Mikes Kelemen leveleiből részletesen ismerjük mindnyájan. Tudjuk, hogy április 7-ikén, csütörtökön este, már nagyon rosszul volt s aggódo környezet a legrosszabtól tartott. Azt is tudjuk, hogy éjszaka szorongó szívvel mindnyájan ott álltak ágyánál, míg április 8-ikára virradóra le nem hunyta örökre a szemét. És ezeket tudva, hogy higyjük el a szerző esztelen meséjét? Azt el tudjuk hinni, hogy a haldokló Rákóczinak visiói voltak, mivel ez nem képtelenség s a pragmatikus tudósítás mellett is megállhat. Azt is el tudjuk hinni, hogy visiói közben félrebeszél; de azt már sehogy sem tudjuk elhinni, hogy a környezet harczra készüljön az ő félrebeszélésére s még kevésbé azt, hogy ez az aggódo környezet dorbézoljon, énekeljen abban a házban, hol haldoklik Rákóczi. Sőt határozottan tudjuk, hogy ez nem történt így. A költői szabadság pedig sok mindent megenged, de azt sohasem engedi, hogy közismert tényekkel merőben ellenkező dolgokat beszéljünk és írjunk. Mert a költői szabadság csak addig jogosult, a míg az elhihetés határain belül mozog. Melyik költői elbeszélés számíthatna pl. csak valamelyes sikerre is, ha affélét beszélne, hogy Mátyás király felesége Thurzó-leány volt vagy hogy Kossuth Lajos csatában esett el? Főlebb említett elbeszélésünknek pedig nemcsak a történelmi köztudat mond ellen, hanem az az olyas képtelen jeleneteket kizáró, lélektani életigazság is. Az semmit sem segít a szerzőnek, hogy költeményét *legendának* mondja, mert a legendákban helyén való csodálatosság lélektani képtelenségeket sohasem igazol.

Ime, néhány elbeszélés, melyeknek minden felemlített és elhallgatott hibájok mellett is legalább a tárgyukban mégis van valami, a mi arról tanúskodik, hogy a szerző kissé gondolkozott s a semminél valamivel többet igyekezett mondani. Ezekben a technika a tárgynál nem ér sokkal többet. Ellenben vannak olyan pályaművek, me-

lyekben a technikai készség jelentékenyen fölötte áll a tárgy érdemének. A 6. számú *Legenda* pl. költői előadását illetőleg többet ér tárgyánál. Az van elmondva benne, hogy a zárda aszkéta-életet élő Fra Filipponak megjelenik egyszer a Renaissance personifikált, szép női alakja és a zárda elvont, sivár világából kivezeti a való élettől duzzadó, szépséges világba. Ennek a tárgynak így, a mint van, kevés az érdeke s költői szempontból is jelentéktelen. A két ellentétes világ rajza nem domborodik ki plastikusan, csak halvány conturokban vész el. Sokkal kisebb az elbeszélés, mint a mekkorában a tárgyat ki lehetne kellőleg meríteni. Nyelve és phraseológiája nem elég szabatos, de verselési készsége majdnem mindenütt figyelemre méltó.

Az *első páros viadal* (7. szám) című elbeszélés tetszetősen, szépen van verselve s kifejezéseiben, ha több helyütt elő is fordul egy-egy sületlenség: egészben véve eléggé színes és költői a nyelve. Különösen természeti képei szépek és melegek. Hanem a tárgya nagy mértékben perverz és izléstelen. Az első emberpárnak és családjának paradicsomi életéről van szó. A fiúk látván apjuk és anyjuk szerelmeskedését: az ő véröket is felbújtja a szerelemvágy s leánytestvéröket kerülgetik. Mikor aztán Éva látja a gyerekek készségét: magását segíteni a bajon s egyik fiának felkínálja magát és ingerkedve hempereg vele a pázsiton, mialatt — a szerző szerint — «Ádám meg nézi ostobán». De a fiúknak a leánytestvérök kell, a ki miatt összevesznek és megverekednek a szülők jelenléte mellett és hogy Mózes könyvének is némi igaza legyen: Kain megöli Ábelt s míg ennek vére foly, megkezdi a bujálkodást nővérel. Annyira visszataszító és perverz ez az egész dolog, hogy a modern költészet termékei között sem találni egykönnyen a párját. Ha az Ádámék mezelen korában lett volna irodalom: ez a költemény bizonyára akkor is a legmeztelenebb költemények közé tartozott volna. Ez már az ethikai életnek a teljes felbomlása és a teljes csődje! Technikai és nyelvi tetszetősségével Petőfi szerint valósággal «Arany pohárban méregital!» Kár, hogy a szerző a valóban elismerésre méltó nagy technikai készséget nem fordította valami érdemesebb tárgyra.

Ennél a tárgynál minden hibája mellett is valamivel mégis csak többet ér az a 19. számú elbeszélés, melynek címe: *Az éden*. Péterke ugyanis egy gyerekjárvány idején tetszhalott lesz és így bekerül az égbe, honnan azonban, mint a Vachott Sándor szintén ilyesmit álmódó gyermeke, édes anyjához a földre ismét visszakívánczik. És az Ur teljesíti vágyát s visszaereszti a boldog szülők közé. Ámde Péterke később egyre mind búsabban emlékszik vissza az

egyszer megízlelt mennyei üdvre, melyet e földön nem tud megtalálni. Serdültebb korában aztán elbujdosik egyszer, hogy felkeresse ismét a megízlelt, de elvesztett üdv honát. De bujdosásában szerencsére találkozik Ahasverrel, az örök bujdosóval, kiről a szerző egy kis számítási hibával azt mondja, hogy ezer év óta bujdosik. És Ahasver megértvén, hogy a már Péterről serdült Péterke éppen úgy keresi az elvesztett üdvöt, mint ő a nyugodalmat: szépen kioktatja, hogy csak menjen haza, ha van meleg otthona, mert csak ott van az igazi üdvösség. És Péter megszívleli a jó tanácsot s aztán szívrepesve szépen hazasiet.

Ez a mese erőltetett s az életvalóság mesgyéjén túlsapong. Szerkezete itt-ott ködös, homályos. Néhol úgy hat ránk az elbeszélés, mint az a zavaros, tördelten neszelő beszéd, melyet olykor félálomban hallunk éjjel az ablakunk alatt. De nyelve, pár hiba leszámításával, tiszta, technikája könnyed és ügyes s lépten-nyomon jólesően legyint meg a poesis a soraiból. Az egyes versszakok külön-külön jók, csak a mit összességükben adnak, az nem jó, mert az esemény kissé kusza, kissé hihetetlen s túlságosan naiv. Szóval: a ruha jó, pompás, de benne a viselője beteg. Ha a külső formával arányos értékű volna a tartalom: megérdemelné a díjat.

Épp így vagyunk a 38. számú *Azael* című hosszú elbeszéléssel is, melynek tárgya a zsidók történetéből van véve. A történet maga kevés érdekű s annyira össze-visszakuszált, hogy az olvasó az esemény menetét alig követheti. Nyelve néhol hibás, néhol kevésbé szabatos, de verselési készsége könnyed, sorai többnyire jól csengők és elevenen lüktetők. Kifejezéseiben nem egyszer magvas és tömör.

Szintén nyelvért kell megemlítenünk a *Memnon* című pályaművet is (27. sz.), noha e három énekes, hosszabb elbeszélés épen nem felel meg a pályázat feltételeinek. De rímtelen alexandrin-sorai könnyedén gördülők s az epikus hangnak valami kedves, Homerosra emlékeztető zamatja cseng a beszédből. Nyelve jó magyaros, színes és igen sok helyt stylszerűen használ találó archaismusokat. Hanem aztán nyelvének dícséretével el is mondtunk mindent, a mi a jelenlegi pályázat szempontjából előttünk dícséretreméltó.

Az összes pályaművek között kettőt találtunk olyat, melyeket az érdekes tárgy és gondosabb kidolgozás egyformán kiemel a többiek közül. Az egyik költemény a 37. számú. Címe: *Horváth István brigádéros* és jeligeje: «Barátjainak barátja és ellenségeinek farkasa vala». Tárgya a XVII. század harmadik évtizedéből van véve, mikor Bethlen Gábor Wallensteinnal hadakozott. Bethlen Gábor a Morva mellett áll Wallsteinnal szembe, ki a folyó másik oldalán táboroz.

Bethlen várja a támadást, de Wallenstein nem támad, mivel sűrű köd fedi a vidéket. Várja, hogy feltisztuljon a köd. Eközben a portyázó hajdúk elfognak két németet s a táborba viszik. Ezek a németek levelet hoztak Horváth brigádérosnak a mátkájától, a ki a Wallenstein foglya s a kinek szabadulásáért — szerző szerint — a brigádéros vitéz «kardját kéri», a miből nem értni meg világosan, hogy átállását követelik-e, vagy pedig azt, hogy tegye le a kardját és vonuljon vissza. A jegyes a levélben buzdítja Horváthot (mint Rákócziné a férjét Aranynál), hogy üssön a németre az egyezkedés helyett. Így tán a fogságból kimentheti őt is. Erre Horváth — a fejedelem határozott parancsa ellenére — századmagával átúsztat éjjel a Morván, feléget egy csomó falut s kedvesét megmenti. Wallenstein, a faluk tüzét látván, azt hiszi, hogy rátört az ellenség és sietősen elhúzódik táborával. Bethlen pedig örömet megbocsátja kedves brigádérosának, hogy parancsa ellen cselekedett, sőt egy falut és nemességet adományoz neki s papot hívat és megtartatja ott helyben a lakodalmat.

A szerzón látszik, hogy az Arany János iskolájához tartozik. Elárulják ezt előadásbeli fogásai és stylusa egyaránt. Meséje kerekded és tetszetős, csak az események indokolása nem elégíti ki mindenütt. A levélhozó németekkel pl. a hajdúk keservesen bánnak, míg a táborba hurezolják, hol már-már megvesszőzik, mikor előadják, hogy mi járatban vannak. Képtelenség, hogy nem szólnak már mindjárt kezdetben a hajdúknak, a mivel bizonyára minden kellemetlenséget tüstént elkerültek volna. Vagy hogy félelmükben ment ki a fejükből eleinte a mondókájok? De erről a szerzőnek indokolva szólni kellett volna. A jegyes fogsága is homályos. Semmi előzmény, semmi utalás előzőleg a fogoly jegyesre, kiről csak akkor hallunk, mikor levelet küld. Ki a jegyes és hogy került és honnan került a fogságba? Nem volt-e mozgató tényező ez a fogság már előbb is a Horváth szívében? Mindezekre a kérdésekre a szerző adós marad a válaszszal.

A mese szövése tehát nem kifogástalan, de annál kedvesebb és értelmesebb az előadása. A nyelv mindenütt jó magyaros és erővel teljes. Sorai jól gördülnek, rímei pompások. Párbeszédei tömörek, főlöslég nélkül valók. Verselési technikája ellen csak annyiban tehetünk kifogást, hogy az elbeszélés egyik szakaszát a nibelungi sornál is hosszabb, tizenöt szótagos sorokban írta meg, holott ezek a hosszú, hexameterizű sorok nem igen alkalmasak a szavalásra. Meg egy kissé idegenül is érinti a magyar olvasót, noha irodalmunkban ez a forma nem éppen ismeretlen. A Pálóczi Horváth Ádám *Rudolfiása* is ilyen formában van írva, csak hogy ott legalább páros rímelés van,

szerzőnkél pedig e rengeteg hosszú sorok keresztrímekkel csengenek. Így aztán a forma még nehezekebb!

A másik érdemes költemény címe: *A szentgyörgyi harangok* (29. szám). Jeligéje: «Gábor Áron». Azt beszéli el, hogy a 48-iki szabadságharcunk idején Szentgyörgyön (t. i. Sepsiszentgyörgyön) az öreg tiszteletes úr egy szép vasárnapon templomba gyűjti híveit s a régi kenetes, szelíd beszéd helyett olyan hazafias, gyújtó beszédet rögtönöz, hogy a magabíró nép mind elmegy azonnal honvédnek, harangjait pedig ágyúnak önteti. Így aztán a szerző szavai szerint:

Üresen, pusztán áll a nagy templom tornya,
Harangja ágyú lett és a halált szórja.
A templom is üres, senki se szolgál ott;
Tiszteletes uram nemzetörnek állott.

Aztán, hogy elbuktunk, megtért kettő-három.
Hová lett a többi? Ki tartja azt számon!
Hanem az ágyúkat, úgy, a mint elvitték,
Haza hozták s önték harangokká ismét.
És ha zúgnak mostan, a templomba híva,
Hangjukban mintha a hősök lelke sírna,
Mert, míg békét hirdet lenn a papnak ajka,
A harangok zúgják: rajta, magyar, rajta!

Ennyi a tárgya ennek a mindössze 64 sorból álló költeménynek, mely tulajdonképen nem is szoros értelemben vett elbeszélés, hanem inkább egy kép a szabadságharcz idejéből. Nem nagy igényű dolog az egész, de a maga egyszerűségében, cziczomátlan igénytelenségében meleg és kedves hatása van. Nincs benne semmi keresettség, semmi raffinált hatáshajhászat; olyan keresetlen, olyan természetes, mint egy jó, falusi pap prédikációja. A mai költői mesterkélttség idejében éppen ez által érint kellemesen. A tárgya sem új egészen, mert mások is énekeltek már az ágyúnak öntött harangok dorgáról. Bartók Lajos a *Gábor Áron* című költeményében szintén erről beszélt. De ezzel nem azt akarom mondani, hogy e költemény a Bartókénak utánzata. Sőt gondolata tán kedvesebb a Bartókénál is. Bartók ugyanis azt mondja, hogy a harangokat ágyúnak öntötték, de visszakerültek ismét a régi helyükre: a toronyba, hogy éljenek ott újból az Istennek, miután lent a hazának éltek. És a vers végén kijelenti, hogy a harangok az eresztevényi toronyból megint le fognak szállani, ha szükség lesz reájok. Szerzőnknek ellenben meglepőbb a záró gondolata, mert szerinte a harangok, a míg ágyúk voltak, — hogy úgy mondjuk — annyira elvilágiasodtak, annyira elvesztették

az előbbi természetüket, hogy most már a toronyból is folyvást azt kongják: «Rajta, magyar, rajta!» Ez a gondolat kedvesebb, meglepőbb és — még hazafiasabb. A költemény verselése is elég jó: alexandrinjai könnyedén és simán folynak. Egy kis simítással az egész még szebbé lehetne tenni, a mi nem lenne kárba vesztett munka.

A bíráló bizottság e két utóbbi költeményt találta legjobbnak s örömmel látta, hogy e két legjobb költemény mégis csak hazai talajból sarjadzott. Ha az első költemény egy részének célszerűbb volna a versformája s gondosabb volna az egész eseménynek az indokolása; s ha e második költeménynek valamivel nagyobb volna úgy általában a fajsúlya: mind a kettő érdemes volna a jutalomra. Így azonban, a mi véleményünk szerint, a Tekintetes Társaság talán úgy fog leginkább eleget tenni a méltányosságnak és igazságnak, ha az említett *Horváth István brigádéros* és *A szentgyörgyi harangok* című pályaműveket *dicséretével tünteti ki*.

Budapest, 1912 február 7.

Hozzájárult:

Vargha Gyula.

Zempléni Árpád.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdették az 1912 február 11-iki ünnepélyes közülésen.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM: A budapesti nemzeti színház története, tekintettel színművészetünk és drámairodalmunk fejlődésére. (Másodszor kitűzetett 1911 február 1-én.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejjének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1913 október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM: Greguss Ágost élete és művei. (Másodszor kitűzetett 1912 február 7-én.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejjének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1914 október 31-dike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1911-ről): A lyra fejlődése a XIX. század második felétől kezdve, különös tekintettel a magyar irodalomra.

Jutalma a Lukács Móricztól nejjének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1913 október 31-dike.

IV. BULYOVSKY GYULÁNÉ SZÍN-MŰVÉSZNŐ JUTALMA: Szavalarra alkalmas kisebb elbeszélő költemény.

(Kitűzetett 1912 február 7-én.) Jutalma 1200 kor.

Benyújtásának határideje: 1913 október 31-dike.

V. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kisebb regény vagy nagyobb elbeszélés.

(Kitűzetett 1911 február 1-én.) Jutalma 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1912 október 31-dike.

VI. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kisebb tanulmány Henszmann Imréről.

(Kitűzetett 1912 február 7-én.) Jutalma 200 frank aranyban.

Benyújtásának határideje: 1914 október 31-dike.

VIII. Ifj. BOJÁRI gróf VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM:
Magyar történelmi tárgyú, prózában írandó kisebb elbeszélés, amely fél nyomtatott ívtől két ívig terjedhet. (Kitűzetett 1911 febr. 1-én.)

Jutalma a bojári gróf Vigyázó Josefin által elhunyt testvére Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból 240 korona. A jutalom 1913 április 28-dikán adatik ki.

Benyújtásának határideje: 1912 október 31-dike.

*

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, be-
kötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél
kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül
csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél,
hanem a melynek önálló bece is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona marad-
nak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul
fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is,
minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratjai a Társaság levéltárában maradnak.

*

A Kisfaludy-Társaság a folyó 1912. évben kezdi meg egykori másod-
elnökének *Greguss Ágost*nak és feleségének, született *Kemény Máriának*
alapítványából a jutalmak kiadását. Deczember 29-én vagyis az alapítók
egybekelésének napján 2000 koronával fogja jutalmazni az 1905—1911.
évkörben megjelent legjobb magyar kritikai dolgozatot.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

AZ 1912-İK ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁVAL.

Elnökség és tisztségviselők:

Elnök BEÜTHY ZSOLT.
Másodelnök ... BERZEVICZY ALBERT.
Titkár VARGHA GYULA.
Másodtitkár ... KOZMA ANDOR.
Pénztárnok MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész... .. Dr. SZÖCS FERENCZ.

Gazdasági bizottság:

BERCZIK ÁRPÁD. HEGEDÜS ISTVÁN. NÉGYESY LÁSZLÓ.

Könyvkiadó bizottság:

BEÜTHY ZSOLT, elnök.

ALEXANDER BERNÁT.	KÖNIG GYULA.
BARKASSY GÉZA.	ORMODY VILMOS.
FERENCZI ZOLTÁN.	RADÓ ANTAL.
HERCZEG FERENCZ.	RIEDL FRIGYES.
KOZMA ANDOR.	VARGHA GYULA.

VÉGH ARTÚR.

A Magyar Népköltési Gyűjteményszerkesztője:

SEBESTYÉN GYULA.

A Társaság Költők és írók című életrajz-vállalatá-
nak szerkesztője:

FERENCZI ZOLTÁN.

Shakespeare-bizottság:

Elnök: BERZEVICZY ALBERT.

Igazgató: ALEXANDER BERNÁT.

Előadó: RADÓ ANTAL.

Szerkesztő: BAYER JÓZSEF.

Belső tagok: ANGYAL DÁVID, APPONYI ALBERT GRÓF, BEÖTHY ZSOLT, FERENCZI ZOLTÁN, HARASZTI GYULA, HEGEDÜS ISTVÁN, HEINRICH GUSZTÁV, KOZMA ANDOR, LÉVAY JÓZSEF, PEKÁR GYULA, RÁKOSI JENŐ, RIEDL FRIGYES, SOMLÓ SÁNDOR, VARGHA GYULA, VÁRADI ANTAL, VOINOVICH GÉZA, YOLLAND ARTHUR.

Külső tagok: BODROGI LAJOS, GYULAI ÁGOST, HEVESI SÁNDOR, RUSZT JÓZSEF, SEBESTYÉN KÁROLY, TÓTH IMRE.

Rendes tagok:

	ÁBRÁNYI EMIL	1885	Budapesten.
	ÁBRÁNYI KORNÉL	1878	Budapesten.
	ÁGAI ADOLF	1877	Budapesten.
	ALEXANDER BERNÁT	1899	Budapesten.
5	ÁMBRUS ZOLTÁN	1899	Budapesten.
	ANGYAL DÁVID	1910	Budapesten.
	APPONYI ALBERT GRÓF	1893	Budapesten.
	BAKSAY SÁNDOR	1879	Kunszentmiklóson.
	BÁRD MIKLÓS	1905	Sepsiszentgyörgyön
10	BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapesten.
	BAYER JÓZSEF	1888	Budapesten.
	BENEDEK ÉLEK	1900	Budapesten.
	BEÖTHY ZSOLT	1876	Budapesten.
	BEROZIK ÁRPÁD	1873	Budapesten.
15	BERZEVICZY ALBERT	1899	Budapesten.
	CSENGERI JÁNOS	1904	Kolozsvárott.
	DALMADY GYÓZŐ	1867	Budapesten.
	DÓCZY LAJOS BÁRÓ	1887	Budapesten.
	ENDRÖDI SÁNDOR	1882	Budapesten.
20	FERENCZI ZOLTÁN	1903	Budapesten.
	FIÓK KÁROLY	1902	Debreczenben.
	FRANKÓI VILMOS	1903	Budapesten.
	GÁRDONYI GÉZA	1903	Egerben.

	HARASZTI GYULA	1906	Budapesten.
25	HEGEDŰS ISTVÁN	1898	Budapesten.
	HEINRICH GUSZTÁV	1882	Budapesten.
	HERCZEG FERENCZ	1892	Budapesten.
	JAKAB ÖDÖN	1895	Budapesten.
	KOZMA ANDOR	1898	Budapesten.
30	LÉVAY JÓZSEF	1882	Miskolczon.
	NÉGYESY LÁSZLÓ	1904	Budapesten.
	PEKÁR GYULA	1901	Budapesten.
	RADÓ ANTAL	1895	Budapesten.
	RÁKOSI JENŐ	1869	Budapesten.
35	RÁKOSI VIKTOR	1897	Budapesten.
	RIEDL FRIGYES	1900	Budapesten.
	SEBESTYÉN GYULA	1909	Budapesten.
	SEBŐK ZSIGMOND	1904	Budapesten.
	SOMLÓ SÁNDOR	1897	Budapesten.
40	SZABOLCSKA MIHÁLY	1899	Temesvárott.
	SZÁVAY GYULA	1910	Debreczenben.
	SZILÁDY ÁRON	1867	Kiskunhalason.
	THEWREWK EMIL, P.	1885	Budapesten.
	VÁRADI ANTAL	1889	Budapesten.
45	VARGHA GYULA	1883	Budapesten.
	VOINOVICH GÉZA	1912	Budapesten.
	ZEMPLÉNI ÁRPÁD	1911	Budapesten.
	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	Budapesten.

Levelező tagok:

	BRÁBEK FERENCZ	1899	Prágában.
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	Londonban.
	GENETZ ARVÉD	1911	Helsingforsban.
	DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1898	Rómában.
5	HADZSICS ANTAL	1867	Újvidéken.
	JONES HENRIK	1898	Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).
	KALUZA MIKSA	1911	Königsbergben.
	KONT IGNÁCZ	1903	Párisban.
	LECHNER GYULA	1905	Budapesten.
10	MOLDOVÁNY GERGELY	1909	Kolozsvárott.
	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	Budapesten.

ORSZÁGH PÁL	1912	<i>Alsókubinban</i>
SCHNITZER IGNÁCZ	1910	<i>Bécsben.</i>
15 SCHUMACHER SÁNDOR	1898	<i>Kopenhágában.</i>
SIROLA FERENCZ	1912	<i>Fiumében</i>
STEINBACH JÓZSEF	1912	<i>Bécsben</i>
Vrchlický JAROSZLÁV	1905	<i>Prágában.</i>
YOLLAND ARTUR	1909	<i>Budapesten.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

AZ 1912-İK ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁIG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
1842 DESSEWFY AURÉL GRÓF febr. 9.
1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
KIS JÁNOS febr. 19.
1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
SZONTÁGH GUSZTÁV jun. 7.
CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.
²⁵ FÁY ANDRÁS, a társaság első igazgatója, jul. 26.
KUTHY LAJOS aug. 27.
MADÁCH IMRE okt. 5.

- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
- 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
EGRESSY GÁBOR jul. 30.
ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
- 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
- 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
- 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* július 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
- 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
- 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
- 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
- 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
- 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.
IPOLYI ARNOLD *rendes tag* deczember 2.
- 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.

- 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.
 HENSZLMANN IMRE *rendes tag* deczember 5.
- 1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.
 PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
 CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
 HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
- 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9.
- 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11.
- 1895 STIER TEOFIL *lev. tag*.
 PHILLIPS HENRIK *lev. tag*.
- 1896 GT. SZÉCSEN ANTAL *rendes tag* augusztus 23.
⁸⁰ DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* november 1.
- 1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* január 17.
 PULSZKY FERENCZ *rendes tag* szeptember 7.
 PÁLFFY ALBERT *rendes tag* deczember 22.
- 1898 SAYOUS EDE *lev. tag* január 19.
⁸⁵ ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) *rendes tag* április 28.
 ZICHY ANTAL *rendes tag* május 19.
 SZÁSZ BÉLA *rendes tag* július 7.
 ARANY LÁSZLÓ *rendes tag* augusztus 1.
 HORVÁT BOLDIZSÁR *rendes tag* október 28.
- 1899 ⁹⁰ BARTALUS ISTVÁN *rendes tag* febr. 8.
 PATTERSON ARTÚR *lev. tag* szept. 29.
 PÉTERFY JENŐ *rendes tag* nov. 5.
- 1900 IMRE SÁNDOR *rendes tag* decz. 21.
- 1901 SAISSY AMADÉ *lev. tag* április.
- 1902 ⁹⁵ SZIGETI JÓZSEF *rendes tag* február 26.
 TOLNAI LAJOS *rendes tag* márczius 19.
 DOBSA LAJOS *rendes tag* július 8.
 VADNAY KÁROLY *rendes tag* július 27.
 KELETI GUSZTÁV *rendes tag* szeptember 2.
- ¹⁰⁰ MÜNTZ JENŐ *lev. tag* deczember.
 BARTÓK LAJOS *rendes tag* deczember 31.
- 1903 TÓTH LŐRINCZ *rendes tag* márczius 17.
- 1904 JÓKAI MÓR *rendes tag* május 5.
 JOVANOVIČS JÁNOS *lev. tag* június 13.
- ¹⁰⁵ ÖMAN VIKTOR EMANUEL *lev. tag* augusztus 23.
- 1905 SZÁSZ KÁROLY *rendes tag* október 15.
- 1906 BACHAT DÁNIEL *levelező tag* április 13.

- 1906 HANDMANN ADOLF *levelező tag* december 8.
 1907 VULCANU JÓZSEF *levelező tag* szeptember 9.
 1908 ¹¹⁰ SZÁNA TAMÁS *rendes tag* február 11.
 1909 STURM ALBERT *lev. tag* február 14.
 JALAVA (ALMBERG) ANTAL *lev. tag* július 3.
 SZÜRY DÉNES *rendes tag* október 28.
 GYULAI PÁL *a társaság hatodik elnöke* november 9.
 1910 ¹¹⁵ HEVESI LAJOS *lev. tag* február 27.
 MIKSZÁTH KÁLMÁN *rendes tag* május 28.
 CASSONE JÓZSEF *lev. tag* július 31.
 BIGAULT DE CASANOVE KÁROLY *lev. tag* október 23.
 1911 VÉRTESI ARNOLD *rendes tag* augusztus 1.
¹²⁰ JÁNOSI GUSZTÁV *rendes tag* augusztus 15.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

AZ 1912-IKI ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁIG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.	BARTHA MIKSA.
ADLER DÁVID.	BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.
ADÓDY ISTVÁN.	BATTHYÁNY GÉZA GRÓF (1860 előtt).
ALMÁSSY EDMUND.	BATTHYÁNY KÁZMÉR GRÓF (1860 előtt).
ALMÁSSY PÁL.	BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.
ANDRÁSSY GYÖRGY GRÓF (1860 előtt).	BAUER ANTAL.
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNÉ.	BAUMGARTEN FERDINÁND.
ANDRÁSSY DÉNES GRÓF (400 K).	BAUMGARTEN FÜLÖP.
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BAUMGARTEN IGNÁCZ.
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ARANY JÁNOS (100 arannyal).	BAY ILONA.
ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JULIÁNNA	BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
ARANY JÁNOS SZOBOR-ALAP. (400 K).	BÁRON BENEDEK (6000 K)
Az Arany János budapesti szobrára befolyt összeg feleslegéből 2868 K 27 f.	BEDÓ ALBERT.
ARÁNYI MIKSA DR.	BELGRÁD IGNÁCZ.
ÁCS KÁROLY.	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH STE- FÁNIA GRÓFNŐ.
BAGHY IMRE.	BENKE GYULA.
BAJAI KATH. FÜGYMNASIUM.	BERCZIK ÁRPÁDNÉ (400 K).
BALABÁN ADOLF.	BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BERNÁTFY IDA BÁRÓNŐ.
BALOGH ISTVÁN.	BERNÁTH GYULA (400 K).
BARBÁS JÓZSEF (400 K).	BERZEVICZY ALBERTNÉ (400 K).
BARCZA SÁNDOR.	BETHLEN BÁLINT GRÓF.
BARKASSY GÉZA.	BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
BARKASSY KÁLMÁN.	BEZERÉDJ PÁL (400 K).
BARKASSY MARGIT.	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (2200 K).
BAROS GYULA.	BISCHITZ MÓR.
BARTAL GYÖRGY.	

- BLASKOVICH BERTALAN.
 BOCZKÓ DÁNIEL.
 BOHUS JÁNOSNÉ SZÖGYÉNY ANTONIA.
 BOLZA ISTVÁN GRÓF.
 BRÁZAY KÁLMÁN.
 BRÓDY ZSIGMOND (400 K).
 BUDAI IMRE.
 BUDAI NÉPSZINHÁZ.
 BUDAPESTI VI. KERÜLETI ÁLLAMI GYMNASIUM KÖNYVTÁRA.
 BUDAPESTI KER. IFJAK TÁRSULATA.
 BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
 BUDAPESTI NEMZETI SZINHÁZ.
 BUDAPESTI REF. FŐGYMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 BUDAPESTI SZINÉSZEK (1860 előtt).
 BUDAPESTI TANÁRKÉPZŐ INTÉZET GYAKORLÓ FŐGYMNASIUMÁNAK IFJUSÁGI KÖNYVTÁRA.
 BUKOVINSZKY JÓZSEF (400 K).
 ÖZVEGY BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZILÁGYI LILLA (4000 K).
 BURJÁN PÁL.
 BUTH KÁROLY.
 BUZÁS ELEK.
 CSABAI KASZINÓ (Békés).
 CSANAK JÓZSEF.
 CSAPÓ KÁLMÁN.
 CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
 CSÁKY ALBIN GRÓF.
 CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
 CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
 CSÁVOSSY BÉLÁNÉ BÁRÓNÉ IFJ. (SZ. BEÖTHY KLÁRA.)
 CSÉNGERY ANTAL (1000 K).
 CSEPELY SÁNDOR.
 CSÉRY LAJOS.
 CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSOKONAIKÖRE.
 CZIRBESZ GYULA.
 DANIELIK JÁNOS.
- DARAY IMRE (1000 K).
 DARÁZSI ALBERT DR.
 DEÁK FERENCZ.
 DEBRECZENI H. H. FELSŐISK. TANULÓK OLVASÓ EGYLETE.
 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
 DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
 DEDINSZKY KÁLMÁN.
 DESSEÖFFY JÓB.
 DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ (400 K).
 DESSEWFFY EMIL GRÓF (400 K).
 DESSEWFFY ÖDÖN.
 DEUTSCH MÓR (ifjabb) (400 K).
 DEVILLE JÁNOS (600 K).
 DIETRICH VILMOS DR.
 DOMOKOS LÁSZLÓ.
 EBNER EDE (400 K).
 EGE MIKLÓS (400 K).
 EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
 ELSŐ MAGYAR ÁLT. BIZTOSÍTÓ TÁRSASÁG (Alapítványát évenk. 400 K-val megújítja).
 EMICH GUSZTÁV.
 EMICH GUSZTÁVNÉ.
 EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ S SZENTIVÁNYI FARKASNÉ.
 EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ (200 arannyal).
 EÖTVÖS JÓZSEF B. ALAPÍTVÁNY (4000 K).
 ERDEY ANTAL.
 ERDÉLYI PÁL, ÉDESANYJA, ERDÉLYI JÁNOSNÉ EMLÉKÉRE.
 ERDÖDY KAJETÁN GRÓF (1860 előtt).
 FARKAS LÁSZLÓ DR.
 FÁY ANDRÁS (1860 előtt).
 FENYVESSY ADOLF.
 FERENCZY LAJOS.
 FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
 FLESCH TIVADARNÉ.
 FLUSS JÓZSEFNÉ.
 FOGARASI JÁNOS (1860 előtt).

- FORGÓ ISTVÁN (esongrádi).
 FORSTER GYULA BÁRÓ.
 FŐVÁROSI ORVOS (névtelen, 400 K).
 FRANK ANTAL.
 FRAKNÓI VILMOS (400 K).
 FRANKL-VARGA MARGIT.
 FRIDECKY BARNÁNÉ BARKASSY
 BEATRIX.
 FÜLÖP LAJOSNÉ.
 GÉVAY ANTAL (1860 előtt).
 GHYCY FERENCZ (400 K).
 GHYCY KÁLMÁN.
 GICZEY SÁMUEL.
 GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA EM-
 LÉKÉRE.
 GÖRGEY GUSZTÁV.
 GÖRGEY ISTVÁN.
 GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSS ÁGOSTNÉ
 GRUBER JÓZSEF. (45,800 K).
 GRÜNWARD BÉLA.
 GUNDEL JÁNOS.
 GYENE GUSZTÁV.
 GYENE KÁROLY.
 GYENES JÓZSEF.
 GYÖRGY ALADÁR.
 GYÖRI TAKARÉPKÉPZTÁR.
 GYULAI PÁL (2000 K).
 HAJDU LÁSZLÓ.
 HAJDUSKA ALBERT.
 HAJDUSKA EMIL.
 HAJÓS JÓZSEF.
 HALÁSZ GEDEON.
 HAMARY DÁNIELNÉ.
 HAMVAY RAJSZ IZABELLA.
 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
 HARKÁNYI FÜLÖP (2000 K).
 HATVANY-DEUTSCH SÁNDOR.
 HECKENAST GUSZTÁV.
 HEGEDŰS SÁNDOR (250 K).
 HELTAI FERENCZ.
 HERTELENDY-KARÁCSONYI MÁRIA.
 HOFFMANN ALFRÉD.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
 HORVÁT BOLDIZSÁR (2000 K).
 HORVÁTH DÖME.
 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH MIHÁLY.
 HORVÁTH-ROHONCZY ILONA BÁRÓNÉ.
 HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
 IHÁSZ LAJOS.
 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 IVÁNYOS LÁSZLÓ.
 JÁLICS GÉZA.
 JÁNOSI GUSZTÁV.
 JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM.
 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JENEY LAJOS.
 JOANNOVICS GYÖRGY.
 JÓKAI MÓR (2000 K).
 JÓNY TIVADAR.
 JÓNÁS KÁROLY (300 K).
 JÓSIKA SAMU BÁRÓ (720 K).
 JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ (2000 K).
 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
 KAJDACSY ISTVÁN (4000 K).
 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 KAPOSVÁRI FŐGYMNASIUM VIRÁG BE-
 NEDEK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KARAP FERENCZ (végrend. alap. 4000 K).
 KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
 KARCZAG BÉLA.
 KARCZAG ISTVÁN.
 KARSÁI ALBERT (400 K).
 KASSELK JENŐ (10,000 K).
 KAUTZ GYULA.
 KÁLLAY ÁKOSNÉ.
 KÁLLAY BÉNI.

- KÁRMÁN LAJOS.
 KÁROLYI TIBOR GRÓF (400 K).
 KECSKEMÉTI KASZINÓ.
 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
 KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.
 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (8000 K).
 KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉKÁBÓL
 KENESSEY ALBERT. (800 K).
 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY (400 K).
 KÉGL JULIA.
 KIRÁLYI PÁL.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KISUJSZÁLLÁSI REF. FŐGYMNASIUM
 IFJUSÁGÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FŐGYMNA-
 SIUMI IFJUSÁG ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KORNFELD ZSIGMOND.
 KOVÁCS ALADÁR.
 KOVÁCS EDE (berencei).
 KOVÁCS FERENCZ ÉS NEJE KÜRY
 TERÉZ (400 K).
 KOVÁCS KÁLMÁN (400 K).
 KOVÁCS LÖRINCZ (400 K).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 KOVÁTS GYULA DR.
 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS JUDIT.
 KÖNYI MANÓ ÉS NEJE.
 KÖNIG GYULA.
 KRALOVÁNSZKY GYÖRGY.
 KRIEK MÁRIA (1000 K).
 KUBINYI FERENCZ (idősb).
 KUN GÉZA GRÓF (végrend. alap. 4000 K).
 KÚN JÓZSEF (400 K).
 KVASSAY EDE.
 LANDAU HORÁ CZ EMLÉKÉRE ÖRÖKÖSEI
 LÁNYI GYULA. (2000 K).
 LÁNYI GYULA (végrend. alap 400 K).
 LATINOVICS ILLÉS (400 K).
 LEDERER BÉLA.
 LEHOCZKY TIVADAR.
 LETHENYÉY LAJOSNÉ.
 LÉBER IGNÁCZ.
 LÉVAY HENRIK BÁRÓ (600 K).
 LÉVAI KASZINÓ.
 LÉVAY JÓZSEF.
 LIPCSEY TAMÁS.
 LIPÓTVÁROSI CASINO.
 LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
 LIPTHAY LAJOSNÉ.
 LIPTHAY SÁNDOR (kisfaludi).
 LÓNYAY GÁBOR.
 LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.
 LUKÁCS ANTAL.
 LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁMUELNÉ.
 LUKÁCS JÓZSEF (400 K).
 LUKÁCS MÓRICZ (20,000 K).
 MADAS KÁROLY.
 MADÁCH IMRE.
 MAGYAR ORSZÁGOS KÖZP. TAKARÉK-
 PÉNZTÁR (400 K).
 MAILÁTH GYÖRGY.
 MAILÁTH JÓZSEF.
 MAJER KÁROLY.
 MARKUSOV SZKY JÓZSEF.
 MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-ALAPÍT-
 VÁNY (400 K).
 MASZÁK ELEMÉRNÉ.
 MAY LAJOS.
 MÁRMAROSSZIGETI REF. FŐGYMNA-
 SIUM ÖNKÉPZŐ TÁRSULATA.
 MÁNDY ELEK.
 MÁRTON FERENCZ (ABONYI LAJOS).
 MECHWARTH ANDRÁS.
 MÉSZÁROS KÁROLY.
 MEZŐTÚRI REF. FŐGYMNASIUM.
 MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (400 K).
 MIKÓ IMRE GRÓF.
 MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 MOLNÁR GYÖRGY.
 NADÁNYI ALBERTNÉ (400 K).
 NADÁNYI FERENCZ (400 K).

- NAGY ELEK (káli).
 NAGY GEDEON (tolosvai).
 NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA (400 K).
 NAGY KÁROLY (1860 előtt).
 NAGYBECSKEREKI FŐGYMNASIUM ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
 NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
 NAGYMIHÁLYI KASZINÓ.
 NAGYVÁBADI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 NÁDASDY LIPÓT GRÓF.
 NEMZETI SZÍNHÁZ KÖNYVTÁRA.
 NEUWELT ÁRMIN.
 NÉMETH LAJOS.
 NÉMETHY ANNA, IMRE (400 K).
 NÉVTELEN (1860 előtt).
 NÉVTELEN (1860 előtt).
 NÉVTELEN (400 K).
 NÉVTELEN (1904 december).
 NŐKÉPZŐ EGYLET FELS. LEÁNYISKO-
 LÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 NYÁRI BÉLA BÁRÓ.
 NYIRBÁTORI KASZINÓ.
 ORCZY ZOLTÁN.
 ÖRDÖDY ISTVÁN KÁROLY.
 ORMODY VILMOS.
 PAJOR ISTVÁN.
 PALLAVICINI SÁNDOR ŐRGRÓF.
 PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
 PAPP ELEK.
 PAPP GÉZA.
 PAULAY EDE (400 K).
 PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR
 (Alapítványát évenként 400 K-val megújítja).
 PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGE.
 PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
 PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 PÉTERFFY ISTVÁN.
 PFEFFER JÁNOS (400 K).
 PILASZANOVICS JÓZSEF.
 PILTA JÁNOSNÉ (1860 előtt).
- PIUFSICS LAJOS.
 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓ.
 PODMANICZKY ÁRMINNÉ BÁRÓNÉ.
 PODMANICZKY FRIGYES B. (1860 előtt).
 PODMANICZKY GÉZÁNÉ BÁRÓNÉ.
 POLL IMRE.
 POMPÉRY JÁNOS (400 K).
 PONGRÁCZ ANNA.
 PONGRÁCZ LAJOS (honti).
 RADÓ ANTALNÉ.
 RAKOVSZKY ISTVÁN, FŐSZÁMSZ. ELN.
 RÁCZ GYÖRGY.
 RÁNOLDER JÁNOS (400 K).
 REMÉNYI EDE.
 REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
 RÉVAI TESTVÉREK, IROD. INTÉZET.
 RIMASZOMBATI KASZINÓ.
 RITOÓK ZSIGMONDNÉ TORMAY MÁRIA.
 ROSTI PÁL.
 ROTTENBILLER LIPÓT.
 RÖKK SZILÁRD.
 RUPP KORNÉL.
 RUSZT JÓZSEF (1000 K).
 RUTTKAY MÁRTON.
 SAMARJAY KÁROLY.
 SÁRKÖZY KÁZMÉR (ifjabb).
 SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).
 SCHLICHTER IZIDORNÉ.
 SCHMIDT MÁRIA dr.
 SCHREIBER IGNÁCZ (Kautz Gyula emléke-
 zetére 1000 K).
 SCHOSSBERGER VILMOS (tornyai, 800 K).
 SCHWANFELDER JÓZSEF.
 SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.
 SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
 SINGER ZSIGMOND.
 SOMSSICH PÁL.
 SOPRONMEGYE (1860 előtt).
 SRÉTER KLÁRA (1000 K).
 STEIN I. NÁTÁN (2000 K).
 STERN DÁVID.
 STÉPÁN GÁBOR.

- STIASSNY ILONA.
 STRÁDA BÉLA.
 SVÁB JAKAB.
 SZABADY FERENCZNÉ.
 SZABÓ DÁVID.
 SZARVASI KASZINÓ.
 SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA.
 SZÁSZVÁROSI KÚN-KOLLÉGIUM.
 SZÁSZVÁROSI REF. KUN-KOLLÉGIUM.
 SZATHMÁRY KÁROLY (50 arannyal).
 SZATMÁRNÉMETI R. KATH. TANÍTÓNÓ-
 KÉPZŐ-INTÉZET.
 SZECSEKAY KORNÉL.
 SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.
 SZEGEDI SÁNDOR.
 SZEMERE PÁL (1860 előtt).
 SZENDE KÁROLY.
 SZENGER EDE (300 K).
 SZENTANDRÁSSY LAJOS.
 SZENTESI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM
 (Pálya Ferencz tanár adományából).
 SZENTGYÖRGYI ALBERT.
 SZENTIVÁNYI KÁROLY (300 K).
 SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).
 SZENTIVÁNYI MIKLÓS.
 SZENTPÁLY KLEMENTINA.
 SZERB GYÖRGY.
 SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
 SZÉCHENYI GYULA GR.
 SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (400 K).
 SZÉHER ÁRPÁD, SZALÓKI (400 K).
 SZÉHER MIHÁLY, FIA, ÁRPÁD, EMLÉ-
 KÉRE (10,000 K).
 SZÉKELY FERENCZ, TAKARÉKPÉNZTÁRI
 VEZÉRIGAZGATÓ.
 SZÉKESFEHÉRVÁRI KATH. FŐGYMNA-
 SIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 SZELESTEY LÁSZLÓ.
 SZIGETHY ÁBOR.
 SZIGETVÁRI IVÁN.
 SZIGLIGETI EDE (600 K).
 SZIJJÁRTÓ SÁMUEL.
 SZILÁGYI DEZSŐ.
 SZILÁGY VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.
 SZILY KÁLMÁN.
 SZINNYEI JÓZSEF ID.
 SZINYEY-JEKELFALUSSY VALÉRIA.
 SZITÁNYI ADOLF.
 SZITÁNYI BERNÁT.
 SZITÁNYI IZIDOR.
 SZITÁNYI VILMOS.
 SZLÁVY JÓZSEF (400 K).
 SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRECSÁNYI
 PAULA.
 SZOMBATHY LAJOS.
 SZONTÁGH PÁL (4148 K).
 SZONTÁGH TIVADARNÉ.
 SZÖCS FERENCZ (2000 K).
 SZŐKE LAJOS.
 SZÖLLŐSY ETELE.
 SZÖLLŐSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).
 SZTANKOVÁNSZKY IMRE.
 SZTROKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI
 ILLÉS MATILD.
 SZTUPA GYÖRGY.
 SZÜCS LAJOSNÉ.
 TANÁRKY JULIA.
 TÁRKÁNYI BÉLA (600 K).
 TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).
 TELEKI SÁNDOR GRÓF.
 THAN KÁROLY.
 THANHOFFER PÁL.
 THÓTT (TÓTH) REZSŐ.
 TIHANYI FERENCZNÉ.
 TISZA KÁLMÁN.
 TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD ILONA
 GRÓFNÓ (400 K).
 TISZA LÁSZLÓ.
 TISZTVISELŐK ORSZÁGOS EGYESÜLETE.
 TOLDY FERENCZ (800 K).
 TOMORI ANASZTÁZ (10,000 K).
 TORDAI NŐGYULET.

TORMAY BÉLA (ifjabb).	VIDA KÁROLY.
TORMAY CECIL.	VIGYÁZÓ (BOJÁRI) JÓZEFIN GRÓFNÉ,
TORMAY GÉZA.	TESTVÉRE, IFJABB BOJÁRI VIGYÁZÓ
TÓTH GYÖRGY.	SÁNDOR EMLÉKÉRE (6000 K).
TÓTH LÖRINCZ.	VIKTORIN JÓZSEF.
TÖKÖLY PÉTERNÉ GYIOKÓ IRMA (400 K).	VIOLA JÓZSEF (1860 előtt).
TÖLTÉNYI MIKLÓS.	VISONTAI SOMA dr.
TÖRÖK ELEMÉR (400 K).	VIZAKNAI ANTAL dr.
TÖRÖK SÁNDOR.	VOJNICS MÁRK.
TÖTTÖSSY ISTVÁN.	VOJNICS TIVADARNÉ.
TREFORT ÁGOSTON (1860 előtt).	WAHRMANN MÓR (2400 K).
UDVARDY CSERNA VINCZE.	WEISZ BERNÁT FERENCZ.
ULLMAN KÁROLY.	WEISS MANFRÉD.
UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FÖGYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖNKÉPZŐ KÖRE.	WELLISCH ALFRÉD.
UNGVÁRI FÖGYMNASIUM DAYKA-KÖRE.	WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.
VADNAY ANDOR.	WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNÉ.
VADNAY KÁROLY HAGYATÉKA (2400 K).	WENZEL GUSZTÁV.
VAJDA ÖDÖN ZIRCZI FŐAPÁT (800 K).	WENINGER VINCZE (400 K).
VAJDAFY GUSZTÁV.	WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.
VALICS ANTALNÉ.	VÁSÁRHELYI WODIANER ARTUR (régőbbi rendes alapítványán kívül újabb 10,000 K).
VARGHA GYULA (400 K).	WOLFNER TIVADAR.
VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA GRÓFNÉ.	ZACHAR ISTVÁN.
VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ (400 K).	ZENTAI FÖGYMNASIUM KOSSUTH ÖN- KÉPZŐKÖRE.
VÁRADY JÁNOS.	ZICHY ANTAL (8000 K).
VÁRADY KÁROLY (400 K).	ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.	ZICHY GÉZA GRÓF (1000 K).
VÉGH ARTÚR.	ZSENY JÓZSEF.
VÉGH ISTVÁN (verebí).	ZSILINSZKY MIHÁLY.
VÉGHELYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY KAROLINA.	ZSIVORA GYÖRGY (1800 K).
VÉREY JÓZSEF.	ZISKA JULIA, SOMOGYI DEZSŐ EMLÉ- KÉRE (1200 K).
VÉSZTÓI KASZINÓ.	

Az 1860 előtt tett alapítványok rendes összege 100 korona, az 1860 után tettek 200 koronásak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

KIVONATOK A TÁRSASÁG JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

1911 márczius 1.

1. Titkár jelenti, hogy Ruszt József alapító-tag régi 200 koronás alapítványát újabb 800 korona adományozásával 1000 korona összegre emelte; a Szatmárnémeti róm. kath. tanítónőképző-intézet pedig 200 korona összeggel az alapítók közé lépett. Az elnökség levélben fejezi ki az alapítvány-összegek adományozóinak a Társaság köszönetét.

2. Titkár jelenti, hogy a következő könyvekből a Társasághoz tiszteletpéldányok érkeztek: Benkóczy Emiltől Tárkányi Béla élete és költészete, idb. Kazinczy Bélától A Kazinczy-család története, Szilágy vármegye monographiájának legújabb kötete s az újvidéki Matica Srpska új kiadványai. Köszönettel fogadtatnak.

3. Lévay József rendes tag *Aratás* című költeményét, a vidéken lakó szerző nem jelenhetvén meg, Kozma Andor mutatja be. Elnök, a felolvasott költemény általános nagy és mély hatása alatt, meleg szavakban emlékezik meg a távollevő költőről, ki a Társaságnak legidősebb tagja és díszje s ki, mint a felolvasott költemény mutatja, költői erejének még ma is változatlan teljességével van megáldva. Elnök javasolja, hogy a Társaság az ősz költőt, ma hallott legújabb alkotásáért, nagy tiszteletének s szeretetének jeléül, írásban üdvözlje. A Társaság az elnök javaslatát köztetszéssel határozattá emeli.

4. Elnök, vonatkozással a mai felolvasások rendjén bemutatott Lévay-féle költeményre, figyelmébe ajánlja a Társaságnak, hogy Lévay József a jövő, 1912. évben már társasági rendes taggá választásának ötvenedik évfordulóját tölti be. Ezt a nevezetes évfordulót a Társaság valamely módon bizonyára megünnepelni vágyik s ezért az elnök javasolja, hogy tekintve a költő magas korát, szigorúan puritán nemes erkölceseit, melyeknél fogva neki valamely Budapesten végbemenő ünnepelés nehezére esnék, az ünnepelés abból álljon, hogy a Társaság egyik jövő évi ülését Lévay József tiszteletére az ő lakóhelyén, Miskolcson tartsa meg. A Társaság egyhangulag elfogadja a javaslatot s

annak idején részletesen is meg fogja állapítani, hogy az ülés mely hónapban és napon s mily tárgysorral tartassék meg.

5. A jövő évi ünnepélyes közülés tárgysorának vázolata titkár előterjesztésére eleve úgy állapíttatik meg, hogy a közülés Gyulai Pál emlékezetével foglalkozzék, minthogy a folyó évben tartott ünnepélyes közülés, melynek eredetileg ugyanez lett volna rendeltetése, közbejött körülmények folytán e rendeltetését nem teljesíthette. A jövő évi ünnepélyes közülés tárgyai lesznek e szerint, Gyulai Pálra vonatkozólag: Kozma Andor emlékbeszéde, Vargha Gyula költeménye és Gyulai Pál valamelyik elbeszélésének felolvasása, mely felolvasásra a Társaság Pekár Gyulát kéri meg.

6. Titkár a könyvkiadó bizottság február 11-iki ülésének végzéseiről tájékoztatja a Társaságot. Ezek szerint a folyó évben megjelenő 1910. évi sorozatban kiadatnak: Váraditól Szinész történetek, Ruskintól Farkas Klára fordításában *Szezamok és liliumok*, Lukács Györgytől *A modern dráma története* két kötetben, melynek második kötete azonban az 1911. évi illetmény javára fog esni. A jövő 1912. év tavaszán megjelenő 1911. évi sorozatban közzé fognak tétetni: Gyulai Páltól *Varju István* című beszély s Katona Lajos tanulmányainak két kötete, úgy azonban, hogy a második kötet az 1912. évi sorozat előre megküldött kiadványául fog tekintetni. A Társaság a bizottság végzéseit jóváhagyja.

7. Lippay Zoltán úr, mint a tétí Kisfaludy Károly-emlékbizottság elnöke írásban felkérte a Társaságot, hogy ez járuljon hozzá a Kisfaludy Károly szülőháza helyén emelendő emlékműhöz. A Társaság a Kisfaludy Károly-emlékmű esetében elvileg kivételt tesz ama szabály alól, hogy vagyonából közadakozásra összegeket fordítani nem lehet, — annál is inkább, mert a múltban is mindenkor kötelességének ismerte a Kisfaludy Károly-emlékek fentartásához hozzájárulni nagyobb anyagi terhek elvállalásával is; mielőtt azonban a most vett felkérésre érdemileg határozná, megbizza a titkárt, hogy a tétí emlékbizottság elnökétől az emlékműnek mikénti tervezéséről részletes tájékoztatást legyen szíves beszerezni.

8. Titkár közli, hogy egyre több pályázó kéri tőle a Társaság pályázataira küldött s jutalmat nem nyert munkáik visszaszármaztatását. A Társaság, hivatkozva mindenkor előlegesen közzétett pályázati feltételeire, melyeket a pályázók fentartás nélkül elfogadnak azzal a ténnyel, hogy a pályázatban a maguk akaratából részt vesznek, ragaszkodik a feltételek azon pontjához is, mely szerint «a pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak».

1911 április 5.

1. Titkár jelenti, hogy a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesület, mint évenként rendszeren, 400 korona összeggel növelte alapítványát, úgyszintén az Első Magyar Általános Biztosító Társaság is 400 korona összeget szavazott meg, mint évenként rendszeren, alapítványa növelésére. Néhai mezőtúri lakos, Nagy Ferencz hagyatékából a kir. Közalapítványi Igazgatóság útján eladott telek árának a Társaságra eső hányada, 87 kor. 18 fill. összegben befolyt. Tudomásul szolgál. A Társaság hálás köszönetet mond a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesületnek, valamint az Első Magyar Általános Biztosító Társaságnak, anyagi erőinek folytonos gyarapításáért.

2. Lévay József rendes tag a mult ülésből hozzá intézett üdvözletre, melyre *Aratás* című költeményének felolvasása adott alkalmat, levélben válaszol és mond a Társaságnak köszönetet. A levél felolvastatván, kedves tudomásul szolgál.

3. Titkár jelenti, hogy a Magyar Hírlapírók Nyugdíjintézetének jubiláris közgyűlésére a Társaság meghívót kapott s azon a Társaság elnöke a Társaság képviselőjében megjelent. Tudomásul szolgál.

4. Bán Aladár a Társaság mult havi ülésén bemutatott műfordítását az észk Kalevipoëgből a társasági Évlapokban leendő kiadásra ajánlja. A Társaság az ajánlott műfordítást az Évlapokba fölveszi s óhajlja, hogy az már a szedés alatt lévő 1910/11. évi folyamban adassék ki.

5. Lukács Györgynek a modern drámáról írt, társasági jutalommal kitüntetett s a társasági kiadványok közé fölvetett nagyobb tanulmányát, a Társaság megbízásából, Kéki Lajos tanár átvizsgálta és a Társaságnál szokásos helyesírást abban helyreállította s azt a kiadhatásra javításaival előkészítette.

*

1911 május 3.

1. Titkár jelenti, hogy özv. báró Bánffy Györgyné a titkár útján értesülve arról, hogy Gyulai Pál elhunyt tag a *Három árva* plaquettet, melyet utóbb neki ajándékozott, előbb kelt végrendeletében a Társaságnak szánta volt, úgy e becses emléktárgyat, valamint azon szintén birtokában lévő aranytollat, melyet Gyulai Pál 1862-ben a kolozsvári tanuló ifjúságtól kapott, a Társaság ereklyetárának adományozta. A Társaság legnagyobb hálával fogadja el a nagylelkű ketős adományt; mindkét tárgyat, mint özv. báró Bánffy Györgyné

ajándékát helyezi el ereklyetárában s a nemes adományozó úrnőnek levélben jelenti ki legmelegebb köszönetét s ugyanezt jegyzőkönyvbe is foglaltatja.

2. Silvino Gigante Vörösmarty «Zalán futása» I. énekének és egy sorozat magyar népköltési remeknek, Francesco Sirola pedig, (ki már előbb is adott ki egy sorozat olasz műfordítást Petőfi költeményeiből) Petőfi költeményei újabb sorozatának könyvalakban megjelent olasz műfordítását a Társaságnak tiszteletpéldányul megküldte. A Társaság nagy tetszéssel üdvözi a két műfordítót, — mindkettő fiumei tanár, — kik a magyar irodalom olasz nyelven tolmácsolásával a haza kikötővárosában hasznos nemzeti munkát igyekeznek végezni s a küldött tiszteletpéldányokért levélben fejezi ki mindegyiküknek köszönetét.

3. A nagyszebeni Petőfi-emléktábla felavatási ünnepélyén a Társaságot Ferenczi Zoltán képviselte. A Társaság Ferenczi Zoltánnak köszönetét fejezi ki.

4. Ifj. Szász Béla vendégtől Vargha Gyula modern rímes formában írt műfordításokat mutat be Horatiusból. (Tyndarishoz, Apollóhoz, Q. Delliushoz, A hiú nagyságról, Lydéhez, Phidyléhez, Phyllishez, «Beatus ille».) E felolvasás után Radó Antal szót kér s felemlítve a régi vitás kérdést: vajjon az antik classikusok a maguk classikus formában fordítandók-e le vagy modern formákban is fordíthatók, úgy véli, hogy a kérdést megoldja a siker. Ifj. Szász Béla bemutatott Horatius-fordításait a rímes modern formában annyira sikerülteknek találja, hogy indítványozza: kérje fel a Társaság a műfordítót, hogy Horatius-fordításait kiadás végett bocsássa a Társaság rendelkezésére. Az indítványról a Társaság zárt ülésében úgy határozott, hogy az elnökség útján felhívást intéz ifj. Szász Bélához, hogy a mennyiben egy kötetre való Horatius-fordítása van, vagy lesz, terjeszse azt kiadás végett a Társaság elé, mely azonban természetesen fentartja jogát arra, hogy a kiadás felől véglegesen csak a szabályszerű bírálói eljárás megejtése után határozzon.

5. Elnök bejelenti, hogy a Társaság megbízásából érintkezésbe lépett a tétí Kisfaludy Károly-bizottság elnökével, Lippay Zoltán úrral s megtudta, hogy az emlékművet Kisfaludy Károly lebontott szülőházának helyére tervezik s az emlékműhöz szükséges anyag nagy része, valamint a munkaerő ingyen áll a bizottság rendelkezésére. Ilyformán a bizottság meg tudja oldani nemes feladatát, mihelyt a Társaság 1000 K. összeggel járul a még fedezendő kiadásokhoz. A Társaság, mely a Kisfaludy Károly-emlékművekre ezelőtt is kötelességének tartotta minden adott alkalommal anyagi áldozatot hozni, a tétí

emlékmű még fedezendő kiadásaira szükséges 1000 korona összeget egyhangúlag megszavazza.

★

1911 június 7.

1. Titkár bemutatja Endrődi Sándor r. tag ajándékát, azt a becses munkát, melyben «Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842—1849.» cím alatt Endrődi Sándor időrendi sorrendben, krónikás hűséggel összeállította mindazt, a mi a mondott időszakban Petőfitől vagy Petőfiről a magyar lapokban megjelent. A Társaság köszönettel fogadja a becses ajándékot s melegen üdvözli Endrődi Sándor társunkat e nagy munkásságért s az értékes eredményért.

2. Titkár felolvassa az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat meghívóját Munkácsy siremlékének felavatására. A Társaság koszorúját Beöthy Zsolt elnök teszi le, megjelennek még az ünnepélyen Berzeviczy Albert másodelnök, továbbá Alexander Bernát, Pekár Gyula, Riedl Frigyes és Lechner Gyula.

★

1911 szeptember 6.

1. Elnök az ülést megnyitván, meleg szavakban emlékezik meg a Társaságnak a nyári szünet folyamán elhunyt két nagyérdemű és kedves rendes tagjáról: Vértesi Arnoldról és Jánosi Gusztávról. Beszámol egyben az intézkedésekről is, melyeket az elnökség a két gyász eset alkalmával a végből tett, hogy a Társaság részvéte kifejezésre jusson. A Társaság koszorút küldött mindkét halottjának ravatalára. Vértesi Arnold temetésén a Társaság képviselőjében az elnökség és több társasági tag volt jelen s Vargha Gyula titkár búcsuztató beszédet mondott. Jánosi Gusztáv temetésének időpontjáról az elnökség későn értesített, a temetésen a Társaság képviselőjéről nem gondoskodhatott. Vértesi Arnold családjához, valamint a veszprémi káptalanhoz, melynek Jánosi Gusztáv, mint czimzetes püspök tagja volt, az elnökség a Társaság nevében részvétiratot intézett. A Társaság mély fájdalommal veszi tudomásul a szomorú jelentést s közhelyesléssel és köszönettel hagyja jóvá az elnökségnek a gyász esetek alkalmával tett intézkedéseit. Vértesi Arnold, valamint Jánosi Gusztáv rendes tagok elvesztésén érzett nagy bánatát a mai ülés jegyzőkönyvében is kifejezésre juttatni rendeli s kívánja, hogy ez, a két feledhetetlen halott hátrahagyott legközelebbi hozzátartozóival jegyzőkönyvi kivonatban is közöltessék. Az elhunyt két rendes tagról a

Társaság körében tartandó emlékbeszédekről zárt ülésben fog a Társaság határozni.

2. Az Alföldi magyar közművelődési egyesületnek f. évi június 25-én tartott alakuló közgyűlésén a Társaságot, mely arra meghívott, Vargha Gyula titkár képviselte;

3. a nagyajtai Kriza ünnepélyre Vargha Gyula titkár a Társaság nevében a Dávid Ferencz-egyletnek, mely az ünnepélyt rendezte, a következő sürgönyt küldte: A «Kisfaludy-Társaság lélekben együtt ünnepel az ünneplőkkel s áldást kíván a Székelyföldre, mely Kriza Jánost szülte nemzetünknek»;

4. A tети Kisfaludy Károly-emlékbizottság levélben köszönte meg a Társaság által az emlékműre megszavazott anyagi támogatást;

5. az E. M. K. E. meghívót küldött f. hó 8-án Kolozsvárott tartandó negyedszázados jubileumi ünnepélyére, melyen a Társaság képviselőtét Csengeri János rendes tag volt szíves elvállalni, az ugyan-ezen alkalommal kiadott díszműből az E. M. K. E. tiszteletpéldányt juttatott a Társasághoz, melyet másodtitkár bemutat;

6. Szász Béla a Társaság levélbeli felhívására válaszolva levélben jelentette ki készségét arra, hogy Horatius-fordításaiból egy kötetre valót még a folyó esztendőben kiadás céljából a Társaság elé terjeszt. Mindezen jelentések tudomásul vétetnek.

7. A Vértesi Arnold elhunyt tag irodalmi hagyatékában talált *Bátori Gábor* című szomorújátékából Kozma Andor bemutatja az első felvonást. Elnök javaslatára a Társaság elhatározza, hogy az elhunyt tag *Bátori Gábor* című, kéziratban maradt szomorújátéka, hátrahagyottjainak beleegyezésével, adassék ki a társasági Évlapok legközelebbi kötetében.

(Zárt ülés.)

8. Elnök, pótlólag a nyílt ülésen tett szomorú jelentéséhez, közli még, hogy Vértesi Arnold elhunyt tag részére a székesfőváros, Berzeviczy Albert szíves és kegyeletes közbenjárása folytán, díjtalanul díszsírhelyet adományozott. A Társaság legmelegebb hálás köszönetet mond úgy Berzeviczy Albertnek, mint a székesfővárosnak.

9. Másodtitkár a szabálynak és szokásnak megfelelően intézkedést kér a Vértesi Arnold és Jánosi Gusztáv elhunyt tagokról a Társaság körében mondandó emlékbeszédekre vonatkozólag. A Társaság arra való tekintettel, hogy az új ügyrend szerint az elhunyt tagok helyeire választott új tagok székfoglalójuk alkalmával tagelődeikről megemlékezni tartoznak, s hogy ez teljes, székfoglalóul szolgáló emlékbeszéd-

del is történhetik: ebben az ügyben teendő intézkedését a jövő évi márczius havi ülésre halasztja.

*

1911 október 4.

1. Titkár jelenti, hogy a Társaság meghívót kapott a Múzeumok és Könyvtárak orsz. Tanácsának f. hó 8-án Nagy-Váradon tartandó közgyűlésére,

2. az Ungvári Közművelődési Egylet Petőfi-emléktábla felavató ünnepélyére. Mindkét helyen Ferenczi Zoltán lesz szives a Társaság képviselőjében megjelenni.

3. Angyal Dávid székfoglaló tanulmányt olvas fel Gyulai Pálról, melynek bevégezte után az elnök, beszéd kíséretében, kiadja a széket foglalt rendes tagnak oklevelét, ki azt néhány köszönő szóval veszi át.

4. Titkár bemutatja Szász Béla levelét, melynek kapcsán a levélíró a Társaság bírálótagjára, s a mennyiben ez kedvező lesz, kiadói rendelkezésére bocsátja Horatius összes ódáinak és epódosainak általa rímes versekben eszközölt magyar műfordítását. E munka teljes elkészítésére a műfordító a Társaságtól kapott buzdítást. A Társaság a műfordítások megbírálására Hegedüs Istvánt és Radó Antalt kéri fel.

5. A nagyajtai Kriza-ünnepély rendezősege levélbeli köszönetet küldött a Társasághoz, az ünnepélyre sürgőnyzött üdvözlétért.

6. A tétii Kisfaludy Károly-emlékbizottság levelet intézett a Társasághoz, mely szerint az emlék felavatási ünnepélye, melyre a Társaság hivatalos, f. hó 29-ikén lesz. Az ünnepélyen a Társaság Beöthy Zsolt elnök vezetése alatt küldöttséggel vesz részt. A küldöttség rendes tagjaiul Alexander Bernát, Ferenczi Zoltán, Négyesy László, Sebestyén Gyula és Szávay Gyula rendes tagok már most megnevezetnek, de kívánatos, hogy ahhoz a tagok közül még minél többen csatlakozzanak.

7. Elnök jelzi, hogy ámbár a jövő havi ülés a Társaság határozata szerint Lévay József rendes tag félszázéves tagsága tiszteletére Miskolczon fog megtartatni, a folyó hó végén vagy a jövő hó első napjaiban szükség lesz Budapesten is egy rendkívüli zárt-ülés összehívására, mely a pályázatok ügyében intézkedni, illetőleg a bírálóbizottságokat megválasztani lesz mindenekelőtt hivatva. De ezen felül meg kell majd beszélni a rendkívüli zárt ülésen a magyar költészet legnevezetesebb munkáinak tudományos kiadása ügyét is. Erre már a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszterium folyó évi költségvetésében 20.000 K. van megszavazva, s a Társaság, mint e 10—15 évre

szóló nagy irodalmi vállalat kezdeményezője és végrehajtásának hivatott vállalója, mielőbb kell, hogy megfelelő irodalmi munkáokról és munkabeosztásról gondoskodjék. A vallás- és közoktatásügyi m. k. kormány részéről a nemzeti közérdekű irodalmi vállalat felkarolása biztosítottnak vehető. Tudomásul szolgál.

*

1911 november 8.

1. Elnök az ülést megnyitván, megállapítja, hogy a mai ülés egybehívását a halasztást nem tűrő folyó ügyekben s egy nagy irodalmi vállalkozás dolgában hozandó határozat sürgős volta tette szükségessé. A f. havi rendes felolvasó ülés e hóban Lévy József rendes tag tiszteletére Miskolcra lévén kitűzve, hol az ünneplés zárt ülés tartását lehetetlenné teszi, e mai rendkívüli ülés a havi rendes ülés után szokásos zárt ülést pótolja. Ezek előrebocsajtása után, elnök hivatkozik még a múlt év folyamán tett s a Társaság által elfogadott amaz indítványára, mely szerint vállalkozzék a Társaság nemzeti irodalmunk összes, minden korbéli irodalomtörténetileg nevezetes munkáinak teljes tudományos apparatussal készült kritikai gyűjteményes kiadására. E nagy vállalkozás culturalis nemzeti közszükség kielégítését czélozván, az elnök a Társaság megbízásából, a kiadás anyagi támogatása érdekében a vallás- és közoktatásügyi m. k. kormánnyal érintkezésbe lépett s annál a kivánt megértésre is talált, a miért a minister úr ő nagyméltóságán kívül köszönet illeti meg Szász Károly orsz. képviselő urat is, ki akkor, midőn az ügy kezdeményeztetett, mint tanácsos és az ügy referense, a ministeriumban hozzá méltó irodalmi érzékkel működött. Így a Társaság új nagy kezdeményezése máris biztató stádiumba jutott, a mennyiben a tervezett kiadás anyagi támogatására az 1911-iki, valamint az 1912-iki állami költségvetésbe is felvétellett 10—10.000 korona; tehát már 20.000 K. áli összesen rendelkezésre, ha a Társaság a terv megvalósításához fog. Ezen felül elnök a vallás- és közoktatásügyi m. k. kormányzatnak abbéli jó szándékáról is értesült, hogy a kormánytámogatás legalább is olyan évi összegekkel folytatódjék a kiadás teljes befejeztéig, mint a már két ízben költségvetésbe vett, sőt, hogy szükség esetén, ha lehetséges, még emeltessék is. Ezek után a Társaságnak most már meg kell kezdenie a vállalkozás alapvető részletmunkáit s meg kell állapodnia ez ügyben valamely nagyobb kiadócézzel is, melynek megvannak az ilyen körülményes vállalkozás sikeres folytatásához szükséges eszközei. Javasolja tehát az elnök, hogy a Társaság a munkálatok megkezdésére és

beosztására mai üléséből egy kisebb bizottságot küldjön ki. Ferenczi Zoltán hozzájárul az elnök javaslatához s a jelenlevők közhelyeslése közt meleg köszönetet mond az elnöknek, hogy a Társaság új, nagy-jelentőségű irodalmi vállalkozásának sikeréért már eddig is oly eredményesen fáradozott. A Társaság az elnök előterjesztését örömmel és köszönettel veszi tudomásul, javaslatát elfogadja s a bizottság elnökéül magát a Társaság elnökét kéri fel, tagjaivá pedig Angyal Dávid, Ferenczi Zoltán, Jakab Ödön, Négyesy László és Vargha Gyula rendes tagokat választja.

2. Titkár jelenti a múlt hó 31-én lejárt pályázatokról: A Lukács Krisztina-jutalomra, mely szatirára tüzetett ki, 22 pályamunka érkezett, melyből egy tévesen a Széher-jutalomra pályázóul volt jelezve. A Társaság a téves jelzésű munkát is pályázatra bocsátja. Bírálok: Hegedüs István, Ábrányi Emil és Kozma Andor.

3. A Lukács Krisztina-jutalomra, mely Greguss Ágost élete és művei méltatására volt kitűzve, 1 pályamű érkezett, mely azonban még nincs teljesen kidolgozva és befejezve. Bírálok: Beöthy Zsolt, Angyal Dávid, Riedl Frigyes.

4. A Bulyovszky Gyuláné-jutalomra (szavalható költemény) 40 pályamunka érkezett. Bírálok: Jakab Ödön, Vargha Gyula és Zemp-léni Árpád.

5. A f. hó 19-én Lévay József rendes tag tiszteletére Miskolc-zon tartandó havi ülésen a felolvasók sorrendjét a Társaság következőleg állapítja meg: 1. Elnöki megnyitó beszéd; 2. Kozma Andor költeménye; 3. Pekár Gyula elbeszélése; 4. Jakab Ödön költeménye; 5. Négyesy László rövid tanulmánya Tompáról; 6. Hegedüs István költeménye; 7. Gárdonyi Géza elbeszélése; 8. Lévay József költeménye; 9. Elnöki zárszó. Elhatározza továbbá a Társaság, hogy ezen ünnepélyes jellegű havi ülésre ugyanolyan meghívót nyomat tárgysorral, a minőt az évi ünnepélyes ülésekre szokott kiadni.

*

1911 december 6.

1. Titkár jelenti, hogy Kriza János elhunyt tag *Vadrózsák* című népköltési gyűjteményének új, Sebestyén Gyula szerkesztette kiadása, mint a Társaság kiadványa megjelent. A nagybecsű gyűjtemény ezen új kiadásával ünnepelte meg a Társaság Kriza János születésének a folyó évi július 28-án elkövetkezett századik évfordulóját. Titkár ezenkívül felsorolja és bemutatja a múlt ülés óta a Társaság részére érkezett tiszteletpéldány könyveket és folyóiratokat. Tudomásul szolgál.

2. Zempléni Árpád székfoglalóul előbb emlékezést olvas fel Mikszáth Kálmán elhunyt tagról, kinek megürült rendes tagsági helyére megválasztott, majd elbeszélő költeményt *A halál völegény* címmel. Elnök, üdvözlő beszéd kíséretében, átnyújtja a széket foglalt rendes tagnak társasági oklevelét.

3. Titkár alapszabályszerű előterjesztést tesz a jövő február hóban tartandó tagválasztó közülesen betölthető tagsági helyek tárgyában. Rendes tagsági üres hely három van: egy ezek közül az, melyet a Társaság hagyományosan tart üresen, a másik kettő a folyó évben elhunyt Jánosi Gusztáv és Vértesi Arnold helye. Kozma Andor indítványozza, hogy a két utóbbi rendes tagsági hely töltsék be, a harmadik hely, a társasági hagyománynak megfelelően, maradjon ismét üresen.

Radó Antal hivatkozva arra, hogy a Társaság az egy hely üresen hagyásának hagyományát már több ízben mellőzte s így ez a hagyomány voltaképp csak egy túlhaladott esetleges szokás, mind a három üres rendes tagsági hely betölthetését indítványozza. A Társaság a többség szavazata alapján úgy határoz, hogy a jövő februári tagválasztó ülésen két rendes tagsági hely legyen betölthető és pedig a Jánosi Gusztáv és Vértesi Arnold halálával megürült helyek.

4. Kozma Andor javasolja, hogy mind a két betölthető rendes tagsági helyre költő választassék, minthogy mind a két hely eddig is költővel volt betöltve. Ennek ellenében az elnök megállapítja, hogy a társasági szabályok nem kívánják meg, hogy költők ürült helye csak költővel s íróké csak íróval töltsék be. A Társaság szempontja idevonatkozólag csak az lehet, hogy vállalt irodalmi feladatainak minél pontosabb megoldhatása érdekében, a költő és író tagok száma közt a kellő arány lehetőleg megtartandó. Vargha Gyula az elnök által elvileg megállapított szempontból kiindulva indítványozza, hogy a két megürült rendes tagsági hely egyike költővel, másika íróval legyen betölthető, mire Kozma Andor a saját indítványát visszavonja. A Társaság elhatározza, hogy a két rendes tagsági hely egyike költővel, másika íróval töltsék be.

5. Levelező tagsági ürült helyek betölthetése. A Társaság úgy határoz, hogy a jövő évi február hóban tartandó tagválasztó ülésen négy levelező tagsági hely tölthető be.

6. Titkár előterjeszti a jövő 1912. évi társasági ülések időrendi tervezetét. A Társaság az 1912. évi üléseket a következő napokra osztja be: január 3. rendes havi ülés; február 7. tagválasztó előzetes közülés; február 11. vasárnap d. e. ünnepélyes közülés; február 14. tisztújító közülés márczius 6., április 3., május 8., június 5., szeptember 12.

tember 4., október 2., november 6. és december 4. rendes havi ülések. A rendes havi ülések tehát általában ismét a hónapok első szerdaira esnek, csupán a májusi a második szerdára, miután az első szerda május 1-e, ülésezésre nem alkalmas nap. Az ülések órái és helye a régi szokás szerintiék maradnak.

7. Sebestyén Gyula, mint a Társaság népköltési gyűjteményének szerkesztője a következő jelentéseket teszi: a) Fincziczky Mihály magyarországi ruthén népmeséket gyűjtött és nyujtott be, melyeket azonban nem eredeti ruthén nyelvükön, hanem elmondás után, mindjárt magyarra fordítva írt le.

b) Dr. Szegedi Rezső, ki Zágrábban kutatva, sok magyar történeti tárgyú régi horvát népkölteményre akadt, beadványt intézett a magyar népköltési gyűjtés ügyét intéző Társasághoz, vajjon a magyar korona területén nem magyar nyelvű, de szintén magyar érdekű népköltés-gyűjtő munkára szintén kiterjedhet-e a Társaság működése és anyagi támogatása. Ezek kapcsán a jelentéstévő Népköltési Gyűjtemény-szerkesztő maga is kéri annak megállapítását, hogy a Társaság a népköltési gyűjtést nem szorítja kizárólag a magyar nyelvű népköltészetre, hanem hajlandó azt a magyar államterületen más nyelvű, magyar nemzeti érdekességű népköltésre is kiterjeszteni. A Társaság megállapítja, hogy a népköltés-gyűjtés a magyar államterületen a nemzeti érdekű más nyelvű népköltészetre is kiterjedhet s felhatalmazza a Népköltési Gyűjtemény szerkesztőjét, hogy ezt, mint a Társaság határozatát, a mai ülés jegyzőkönyvéből kivonva, dr. Szegedi Rezsővel, válaszul annak beadványára, közölje.

8. Ugyancsak Sebestyén Gyula, mint a Népköltési Gyűjtemény szerkesztője a Társaság figyelmébe ajánlja, hogy Erdélyi János elhunyt tag, ki egyéb jeles irodalmi működése mellett, kiválóan becses népköltés-gyűjtő tevékenységet fejtett ki, 1814-ben született s így két év múlva érkezik el születésének századik évfordulója. Felszólaló indítványozza, hogy erre a közelgő alkalomra a Társaság rendezzen Erdélyi János *Népdalok és mondák* című nevezetes népköltési gyűjteményéből új, kritikai, jegyzetes, teljes kiadást s ezzel hasonló módon áldozzon e kitünő elhunyt tag és népköltés-gyűjtő emlékezetének, mint a hogy a *Vadrózsák* új kiadásával Kriza Jánosénak áldozott. A Társaság az indítványt elfogadja s felhatalmazza az indítványozót, hogy a gyűjtemény új kiadását előkészítse s ez ügyben Erdélyi János örökösével, Erdélyi Pállal, összekötetésbe lépjen.

1912 január 3.

1. Titkár bejelenti a Társaság részére a múlt havi ülés óta érkezett könyv- és folyóirat-tiszteletpéldányokat, ezek közt Uram Gergely (írói nevén Podtatranszky) lipótszentmiklósi neves tót műfordító Petőfi-fordításait.

2. Titkár bemutatja a szabályszerű időben beérkezett s szabályszerűen szerkesztett tagajánlatokat. Rendes tagokul ajánlottak: I. költői helyre: Molnár Ferencz (ajánlói Beöthy Zsolt és külön Alexander Bernát); Papp Zoltán (ajánlói együttesen gr. Apponyi Albert és Ferenczi Zoltán) és Pósa Lajos (ajánlója Szabolcska Mihály); II. írói helyre: Voinovich Géza (ajánlói együttesen Angyal Dávid és Haraszi Gyula, külön Ábrányi Emil); Császár Elemér (ajánlója Ferenczi Zoltán); Kálmány Lajos (ajánlója Sebestyén Gyula) és Bán Aladár (ajánlója Szabolcska Mihály). Levelező tagokul ajánlottak: Sirola Ferencz, magyar szépirodalmi művek olasz műfordítója (ajánlója Beöthy Zsolt); Steinbach József, Petőfi német műfordítója (ajánlói Riedl Frigyes és külön Heinrich Gusztáv) és Országh Pál tót költő, Arany János, Petőfi és Madách legkiválóbb tót műfordítója (ajánlója Kozma Andor, kinek ajánlatához Pekár Gyula már előzetesen hozzájárult). Az összes ajánlatok felolvastatnak. A Társaság az összes ajánlottakat elfogadja jelöltekül a jövő hó 7-iki tagválasztó ülésen betölthető két rendes (egy költői és egy írói) s három levelező tagsági helyre. Tudomásul szolgál, hogy Kozma Andort Pekár Gyula előzetesen felkérte és felhatalmazta, hogy Országh Pált levelező tagul az ő nevében is ajánlja s így az illető ajánlás Kozma Andor és Pekár Gyula együttes ajánlásul tekintetik. Az ajánlások, az ajánlottak neveinek betűrendje szerint való egymásutánjában, kinyomatandók és a tagoknak még a tagválasztó ülés előtt megküldendőek.

3. Sebestyén Gyula bíráló-jelentést tesz Somkuti műfordításáról, mely Erkkó János Henrik finn költő *Ajno* című verses tündérajátékát adja vissza magyarul. Bíráló fontosnak tartja, hogy a Társaság nagy figyelemmel legyen a finn költészetre, s miután a művet érdekesnek s költőinek, a fordítást pedig, némi könnyen kijavítható szórendi fonákságon kívül, sikerültnek találja, azt kiadásra ajánlja. Ugyanezen munkának másik bírálója Szinnye József egyetemi tanár, m. t. akadémiai tag, ki főképen a fordítás hűségének megítélésére kéretett fel, beérkezett írásbeli jelentése szerint a fordítást, egy-két hamar kijavítható félreértést leszámítva, az eredetihez teljesen hűnek találta; némely szórendi fonákságra a Társaságot e bíráló is figyelmezteti, a munkát pedig, a javítások megejtése után, szintén ajánlja kiadásra. E bíráló-

tok alapján a Társaság felhívja a műfordítót, hogy a bírálók által kívánt javításokat mielőbb hajtsa végre s elhatározza, hogy a kijavított műfordítást a legközelebbi társasági Évlapkötetben kiadja.

4. A jövő hó 11-én tartandó ünnepélyes közülés tárgysorának végleges megállapítása a következő: miután ezt az ünnepélyes közülést a Társaság régebbi határozata szerint Gyulai Pál elhunyt tag emlékezetének szenteli, a hivatalos titkári jelentéseken kívül az összes felolvasások Gyulai Pálra fognak vonatkozni, a következő sorrendben: elnöki megnyitó beszéd; Kozma Andor emlékbeszéde: *Gyulai Pál, a költő*; Vargha Gyula költeménye és Gyulai Pál egy prózában írt elbeszélő művének felolvasása Pekár Gyula által. Jakab Odön javaslatára a Társaság felkéri Pekár Gyulát, hogy a Gyulai Pál jellemző humorát kiváló módon feltűntető s méreténél fogva is felolvasásra igen alkalmas *Az első magyar komikus-t* olvassa fel.

5. Elnöklő másodelnök jelzi még, hogy a közülést követő ünnepi lakomán a Gyulai-serleggel, a távollevő elnök terve szerint, Rákosi Jenő rendes tag lesz hivatva pohárköszöntőt mondani báró Kemény Zsigmond elhunyt tag emlékezetére. E tervvel szemben több tag kifejezést ad abbéli óhajtságának, hogy miután az egész ünnepélyes közülés Gyulai Pál emlékünnepe lesz, az ünnepi lakomán az ő serlegét a szónok szintén az ő emlékezetére emelje. Viszont más tagok éppen a Gyulai Pál emlékünnepehez nagyon jól illő gondolatnak vélik, hogy a lakomán az ő emlékezetével kapcsolatban annak a nagy írónak emlékezte is ünnepeltessék, a kit ő, mint embert s mint barátot annyira szeretett s a kinek írói nagyságát oly meggyőző erővel fejtegette és hirdette. Elnöklő másodelnök tudomásul veszi a kifejezésre jutott óhajtságokat és véleményeket s tekintve, hogy az ünnepi lakoma Gyulai-serleg szónokának s a szónoklat tárgyának kijelölése a Társaság elnöke részére fentartott jog, kijelenti, hogy a távollevő elnököt a most lefolyt eszmecszeréről levél útján haladéktalanul tájékoztatni fogja.

*

1912 február 7.

(Tagválasztó és előzetes közülés.)

1. Elnök az ülést megnyitván, meleg szavakkal emlékezteti a Társaságot arra, hogy a világ minden angoljai a mai napon ünneplik irodalmuk egyik legdicsebb nagyságának, Dickens-nek századik születése évfordulóját. Az angolok e szép ünnepében szív szerint részt vesz a világ minden cultur-nemzete s így a magyar is. Juttassa ezt kifejezésre a magyar szépirodalom nemzeti irányát az általános culturfejlő-

déssel összegeztetni hivatott Kisfaludy-Társaság. — A Társaság nagy tetszéssel fogadja az elnöki megnyitó beszédet s a dícső angol regényíró, Dickens szelleme iránt érzett kegyeletes hódolatát a mai ülés jegyzőkönyvébe iktatni rendeli.

2. Angyal Dávid, bírálótársai, Beöthy Zsolt és Riedl Frigyes nevében is, jelentést tesz a Lukács Krisztina-jutalomról (1909-ről), mely Greguss Ágost élete és művei irodalmi jellemzésére volt kitűzve, s melyre csak egy töredékben maradt munka pályázott. — A Társaság a bíráló jelentést elfogadva, a jutalom ki nem adását határozza el.

3. Hegedüs István, bírálótársai, Ábrányi Emil és Kozma Andor nevében is, a satyrára 1910-ben másodszer kitűzött Lukács Krisztina-jutalomról tesz jelentést, melyre 22 munka pályázott. A Társaság a jelentést elfogadva, a jutalmat nem adja ki.

4. Jakab Ödön, bírálótársai, Vargha Gyula és Zempléni Árpád nevében is, a szavalásra alkalmas kisebb elbeszélő költeményre kitűzött (1910) Bulyovszky Gyuláné színművésznő-jutalomról tesz jelentést, melyre 40 munka pályázott. — A Társaság, miután többen szóvá tették, hogy a jutalom a bíráló jelentésben viszonylag dicsérettel kiemelt «A szentgyörgyi harangok» című 29. számú pályaműnek esetleg kiadható volna, a bírálók felvilágosítása alapján a jelentést azzal a javaslattal együtt, hogy a jutalom ne adassék ki, változatlanul elfogadja.

5. A lejárt pályázatok bíráló bizottságai javaslatait a jutalmak újból és mily pályatételekre leendő kitűzéséről, ezúttal a három lejárt pályázat alapítványszabályzatai feleslegessé teszik. A lejárt Lukács Krisztina-pályázat jutalma ezek szerint, miután a satyrára már két ízben eredménytelenül volt kitűzve, a Társaság alaptökéjéhez csatolandó; ellenben a Lukács Krisztina széptani pályázat, valamint a Bulyovszky Gyuláné színművésznő-pályázat jutalma ismét ugyanarra a pályatételre tűzendő ki, a melyre kitűzve volt. Vagyis az előbbi még egyszer, másodízben, Greguss Ágost élete és művei irodalmi jellemzésére, az utóbbi mint mindig, szavalásra alkalmas kisebb elbeszélő költeményre.

6. A Greguss-jutalomra vonatkozólag az elnök megállapítja, hogy az alapítványtőke kamatjövödelme azt már, a bírálói költségekkel együtt elégségesen képes fedezni s így annak kitűzése, minden alkalommal 1000 forinttal, azaz kettőezer koronával, már az idén megkezdendő. Titkár részletesen ismerteti a jutalom kitűzése előtti teendőket. — A Társaság a Greguss-jutalom kitűzését, illetőleg kiadásának megkezdését elhatározza, s megállapítja, hogy az első ízben az utolsó hat év folyamán megjelent magyar kritikai dolgozatot fogja megilletni.

A bíráló bizottság megválasztását a Társaság f. hó 14-ikén tartandó tisztújító közülésére halasztja.

7. Elnök az összes pályázati ügyek befejezéseül megállapítja még, hogy a szintén lejárt Somogyi Dezső-jutalomra pályamű nem érkezvén, a jutalom Henszlmann Imréről szóló kisebb tanulmányra másodízben kétszeres összeggel még egyszer kitűzendő s végül Szávay Gyulát és Sebők Zsigmondot kéri fel, hogy az összes eldöntött pályázatok összes jeligés leveleit nyomban égessék el. A Somogyi Dezső-jutalom a szabályzatnak megfelelően még egyszer kitűzetik s a jeligés leveleket a két felkért rendes tag elégeti.

8. Tagválasztás. A rendes tagsági helyekre ajánlottak s a Társaság által mult ülésében jelöltekül elfogadottak közül Pósa Lajos költő s Bán Aladár, valamint Császár Elemér írók ajánlásai időközben, a maguk kijelentett kívánságára, visszavonattak. Ez okból választás alá írói helyre csupán Kálmány Lajos és Voinovich Géza, költői helyre csupán Molnár Ferencz és Papp Zoltán kerül. Szabályszerűen meg-ejtett választási eljárás útján írói helyre rendes tagul Voinovich Géza választatott meg, miután 39 beadott szavazatból 28 szavazat esett ő reá; Kálmány Lajosra 8 szavazat esett, 3 szavazójegy pedig üres volt. A költői helyre a jelöltek egyike sem választatott meg, miután úgy Molnár Ferencz, mint Papp Zoltán a beadott összesen 39 szavazatból egyenlően csak 16—16 szavazatot kapott, 7 szavazójegy pedig üres volt. Miután az alapszabály és ügyrend szerint szavazat-egyenlőség esetén nincs választás, a költői hely ez évben be nem töltetett.

9. Levelező tagok választása. Szabályszerű választási eljárás útján levelező tagokul megválasztattak: Országh Pál tót költő és műfordító, ki a beadott összesen 24 szavazatból 23 szavazatot, Sirola Ferencz olasz műfordító, ki 22 szavazatot és Steinbach József, Petőfi egyik német műfordítója, ki 21 szavazatot nyert. Az összes megválasztott új rendes és levelező tagokat az elnökség a szokott módon levélben értesíti megválasztásukról s felkéri, hogy arra vonatkozólag nyilatkozzanak.

19. A f. hó 10-én Gyulai Pál emlékezetére tartandó ünnepélyes közülés végleges tárgysora a következő: 1. Beöthy Zsolt elnöki megnyitó beszéde; 2. Vargha Gyula titkári jelentése; 3. *Gyulai Pál, a költő*, emlékbeszéd Kozma Andortól; 4. *Gyulai Pál emlékezete*, költemény Vargha Gyulától; 5. *Az első magyar komikus*, Gyulai Pál vázlata, felolvassa Pekár Gyula. 6. Másodtitkári jelentés a pályázatokról; 7. Elnöki zárszó. Az ülést követő lakomán Berzeviczy Albert mond ünnepi pohárköszöntőt Gyulai Pál emlékére.

11. Elnök, hivatkozva a tapasztalatra, mely szerint a székfoglaló

lók előtt az elhunyt tagok valamelyikéről az új tag által, ki helyébe választatott, mondandó megemlékezés nem mindig lehet stylszerű összhangban magával a székfoglalóval, javasolja, hogy az idevágó ügyrendi szakasz odamódosíttassék, hogy a székfoglaló ezentúl emlékbeszéd legyen, arról az elhunyt tagról, kinek helyébe az új tag választatott. A Társaság a módosítást elfogadja.

★

1912 február 14.

(Tisztújító közülés.)

1. Hegedüs István r. tag ajánlja, hogy a Társaság elnökségét s tisztviselőit egyhangulag újra válaszsza meg eddigi tisztségeik továbbvitelére.

2. Ágai Adolf korelnök a szavazás megejtését elrendelvé, az ügyrendben előírt titkos szavazás útján Beöthy Zsolt volt elnök, Berzeviczy Albert volt másodelnök, Vargha Gyula eddigi titkár, Kozma Andor eddigi másodtitkár 21—21 szavazattal — vagyis mindenki saját szavazata híján — eddigi tisztségeikre újból megválasztatnak. Általános örömmel tudomásul vétetik.

3. Beöthy Zsolt újonnan megválasztott elnök elfoglalja az elnöki széket s a maga és tiszttársai nevében a választást megköszönvén, elrendeli a bizottságok tagjainak megválasztását. A szabályszerű titkos szavazás útján a gazdasági bizottság tagjaivá: Berczik Árpád, Hegedüs István és Négyesy László; a könyvkiadó bizottság tagjaivá, a hivatalból odatartozó elnökön és két titkáron kívül Alexander Bernát, Ferenczi Zoltán, Herczeg Ferencz, Radó Antal, Riedl Frigyes ismét megválasztatnak.

A Shakespeare-Bizottság tagjaivá: Alexander Bernát, Berzeviczy Albert, gr. Apponyi Albert, Bayer József, Beöthy Zsolt, Ferenczi Zoltán, Haraszi Gyula, Hegedüs István, Heinrich Gusztáv, Kozma Andor, Lévy József, Pekár Gyula, Rákosi Jenő, Riedl Frigyes, Somló Sándor, Váradi Antal, Vargha Gyula r. tagok s Yolland Arthur lev. tag ismét megválasztatnak belső tagokul, Angyal Dávid és Voinovich Géza pedig, a ki eddig külső tag volt, most rendes tagokul megválasztatnak.

A Népköltési Gyűjtémény szerkesztőjéül Sebestyén Gyula r. tag egyhangulag ismét megválasztatik.

4. Titkár bemutatja a pénzügyi bizottság jelentését az 1911. évről a fölmentvény megadását kérve. A fölmentvény megadatik.

5. Elnök javasolja, hogy midőn a fölmentés a Magy. Földhittel-

intézetnek megadatik, egyszersmind a titkárnak is adassék meg a házi pénztár kezelését illetőleg. Megadatik.

6. Elnök indítványozza, hogy a Társaság szavazzon köszönetet dr. Szócs Ferencz ügyésznek, továbbá Töttössy István úrnak, a ki a Földhitelintézetnél a Társaság pénzügyeit kezelte s más ügykörbe lépven át, most bucsut vesz a Társaságtól. A Társaság mindkettőjüknek köszönetet szavaz.

7. Elnök javasolja, hogy a Greguss-Bizottságot, mely 1912-re már jutalmat tűz ki, a Társaság legközelebbi zárt ülésén válaszsza meg. A Társaság így határoz.

8. Titkár felolvassa az 1912. évi költségelőirányzatot. Egyhangulag elfogadtatik.

9. Kozma Andor r. tag a maga és Angyal Dávid nevében a Gyulai Pál szobra ügyében szólal fel. Hangoztatja, hogy a Társaság, mely a maga körében már megkezdte a gyűjtést, most kedvező pillanatban léphetne a közönség elé ez eszmével, midőn Gyulai Pál érdemei általános elismeréshez jutnak. Elsősorban a M. T. Akadémiához, az egyetemhez, Nemzeti Színházhoz kellene fordulni s ezek után és ezek segélyével a nagyközönséghez. Berzeviczy Albert másodelnök a sajtó segítségét kívánná elsősorban biztosítani s ennek lehetőségét óhajtaná legelőbb kipuhatolni. Alexander Bernát czélszerűbbnek tartaná szobor-bizottság alakítását, a Társaságtól csupán a kezdeményezést várna. Beöthy Zsolt elnök a Mikszáth-jubileum rendezésének példájára utal; az is a Társaságból indult ki, mely egy pár tagját kiküldte, azzal, hogy a Társaság nevében forduljanak a M. T. Akadémiához, Nemzeti Színházhoz, a két sajtó-egylethez, együttműködésre szólítván fel őket. Alexander Bernát indítványára az előkészítő-bizottságba az elnökséget, Apponyi Albert, Angyal Dávid, Alexander Bernát r. tagokat küldi ki a Társaság.

10. Hadzsics Antal l. tag egy díszkötésű könyvet nyújt át a Társaságnak: Arany Toldi-trilógiájának fordítását Zmáj Jovanovich János által. Köszönettel vétetik.

Dickens születésének százéves fordulóján.

(Az 1912 február 7-iki ülés jegyzőkönyvének 1. pontjához.)

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Tisztelt Társaság! Mielőtt tárgyalásunkhoz kezdenénk, egy kegyeletes kötelesség vár reánk. Ma február 7-ike van s a világ egyik legfényesebb irodalma, legműveltebb s legnagyobb nemzete, az Óceánon innen és túl, ma üli meg egyik leghatalmasabb géniusa születésének centennariumát. Dickens Károly egyike a világ legcsodálatosabb mesemondóinak, legélesebb s leggazdagabb megfigyelőinek, legelevenebb képzelő erőinek és legnemesebb szíveinek. Hatása az angol szellemre szinte példátlan, népszerűsége mindjárt Shakespeare-é után következik s kedveltsége, terjedése egész a mostani százados fordulóig még évről-évre növekedőben van. Illik megemlékeznünk, mint magyar szép-tudományi intézetnek, e halhatatlan genius mai emlékűnnepéről már azoknál a vonatkozásoknál fogva is, melyek pályáját irodalmunkhoz és társadalmunkhoz fűzik. Társaságunk volt az, mely őt éppen hetven év előtt legelső nagy hirre emelkedett regényével, a *Twist Olivérrel*, Gondol Dániel fordításában, a magyar irodalomba bevezette. E fordítás a Külföldi Regénytárban, a Kisfaludy-Társaságnak abban a vállalatában jelent meg, 1843-ban, melynek két darabja, *Bernard* és *James* regényei, Petőfi nevével, mint fordítóéval, ékeskednek. Petőfiével, a ki csak Shakespeare magasztalására talált oly lángoló szavakat, a milyenekkel Dickenst ünnepelte. De regényirodalmunk fejlődésére is mély hatása volt. Prózai epikánknak az a mozgalma a mult század hatvanas és hetvenes éveiben, a mely novellánkat a romanticismus utókorából a realismusba átvezette, Arany Jánosnak, mint szerkesztőnek, támogatásával és vezetésével, egyenesen két nagy szellem befolyására vezethető vissza: az egyik az angol Dickens, a másik az orosz Turgenyev. De ünnepelnünk kell ezt a napot annál a szent solidaritásnál fogva is, melyben bennünket a művelt emberiséggel közös eszményeink összefűznek. Dickens csak

egy történeti regényt írt, de minden munkája a szó legmomentuosabb értelmében történeti regény. Nem történetet írt bennük, hanem történetet csinált bennük, ha nem is politikai történetet, de nemes és nagy sociális történetet, még pedig mindig az emberi igazság és az emberszeretet irányában. Tisztelettel indítványozom, hogy kegyeletes megemlékezését felőle a Társaság iktassa jegyzőkönyvébe.

TAGAJÁNLÁSOK

a Társaságnak 1912 február 7-ikén megtartott tagválasztó-ülésére.

I.

Rendes tagúl a költővel betölthető helyre:

1. MOLNÁR FERENCZET ajánlják Alexander Bernát és Beöthy Zsolt rendes tagok.

A Kisfaludy-Társaság költő által betöltendő rendes tagsági helyére Molnár Ferenczet bátorodom ajánlani.

Most két éve is ajánlottam és akkor drámáiról, regényeiről, rajzairól ejtettem néhány szót. Azóta is, rajzait és egyéb kisebb dolgait nem tekintve, igen érdekes darabot írt, a *Testőrt*, mely itthon is, külföldön is nevezetes sikert ért. Nem kell ez alkalommal e darab értékéről, sajátosságairól behatóbban szólnom. Annyit bizvást mondhatok, hogy Molnár Ferencz írói művészetét nagy gazdagságában, érettségében, finomságában mutatja be.

A Kisfaludy-Társaságnak, szerény nézetem szerint, Molnár Ferencz rendkívüli tehetségét nyilvános elismerésével kell kitüntetnie. Jól tudom, hogy nem mindegyik tagja a Társaságnak szereti Molnár Ferencz művészetének irányát, de azt hiszem, abban mind egyetértünk, hogy ennek az iránynak ő legkiválóbb képviselője, magának ez iránynak pedig akkora a hatása és æsthetikai jogosultsága, hogy képviselőjét szívesen kell üdvözlönnünk Társaságunkban. Sőt Molnár Ferencznek oly kivételes a tehetsége, oly intensiv a művészi alkotó ereje, hogy semmiféle szekta, irány, párt nem követelheti magának. Régen túl van ő már ily mesterséges bekerítéseken. Ép ezért bátorodom őt a két év előtti bukás ellenére is újból ajánlani. Mert a Kisfaludy-Társaság nem volt eddig soha párt, szekta, irány szolgálatában. Oly hű letéteményese a nagy magyar irodalmi hagyományoknak, hogy semmiféle mellétekintetből nem zárhatja ki köréből a kikristályosodott igaz magyar irodalmi értékeket.

Teljes tisztelettel

Alexander Bernát

r. tag.

A Kisfaludy-Társaság rendes tagjának, a betölthetőnek határozott költői helyre, mély tisztelettel ajánlom *Molnár Ferencz* színmű-író és elbeszélőt.

Molnár írói munkásságát a tavaly és harmadéve benyújtott ajánlatok behatóan ismertették. Ezúttal legyen szabad költészetének csak néhány mozzanatára utalnom, mint olyanokra, melyek Társaságunk szempontjából különös figyelmet és méltánylást érdemlenek.

Mindenekelőtt tehetségére, mely az utolsó évtizednek ifjú magyar irodalmában kétségtelenül a legkiválóbb. Ritka megfigyelő erejével, találékony elmésségével és előadásának fordulatos frissességével költői hangulatok erejét árasztja. Még pedig nemcsak komikai hangulatokat, melyekben tulajdonképeni népszerűsége gyökerezik, hanem a kis életviszonyokban, a züllöttek, nyomorultak és gyermekek világában igazi tragikai hangulatokat is. Ez az egyszerű, merőben realistikus, minden pathos nélküli tragikum: mélységében és hatásosságában talán még sajátosabb, jellemzőbb vonása tehetségének, mint gazdag komikai ere. E részben talán elég a *Gyerekeknek* néhány feledhetetlenül megragadó történetére hivatkoznom.

Legújabb irodalmunkban Molnár az egyetlen, a ki a mai magyar életben költészetének egészen új területet talált: a forrongó, zavaros, magyarrá alakuló nagyvárosi életet, ennek alakjait, viszonyait, ütközéseit, léha és félszeg új uraitól zagyva beszédű utcai népségeig. Bármily kevésbé moralizál, jóformán minden sorából világos, hogy életideálja nem a töle festett, dramatizált és elbeszéléseiben bemutatott úri világ. Mikor ennek furcsa, élvezethajszoló, nagyzó alakjait és képeit rajzolja, mindig a satyrikus áll előtérben, elmés ironiájával és kacagtató tréfájával. De fölfogása és érzése egyenest is megnyilatkozik. Elég a *Liliomra* utalnom, melynek egész szeszélyes conceptiója a legnemesebb gondolatból és érzésből fakad, bár ezt is nem kevesebben értették félre, mint az egész gyönyörű darabnak ritka költői szépségeit.

Egész felfogására és egyéniségére különben legjellemzőbb *A Pál-utcai fiúk*. A gyermeklélek megfigyelésének oly élessége, gazdagsága és frissége tárul föl ebben a könyvben, mint a hangulatoknak szinte a kaleidoszkop szinteltségében mutatkozó változatossága. De nemcsak ez. Egy valóságos kis gyermek-epos az egész, minden magyarkodás nélkül, de már a magyar gyermek-lélek ősi ideáljainak hódító uralma alatt. Mély emberi meghatottságunkban, melylyel a váróvás «naiv eposát» olvassuk, lehetetlen nem éreznünk, hogy a kis hősökben az erősödő, a jövő magyarság lelke lüktet. Meg vagyok győződve róla, hogy ezt a könyvet nem temeti el semmiféle divat; a divatok termékeit túl fogja élni, még pedig a maga emberi, nemzeti és művészi erejével.

Nem kívánok hosszasan Molnár külföldi sikereivel foglalkozni, melyeket *Az ördöggel* és *A testőrrel* aratott. Leleményök eredetisége, cselekvésök érdekessége és előadásuk szikrázó elméssége tapsok között ismertette meg egy magyar író nevével jóformán az egész művelt világot.

Mindezek után bocsánatot kell kérnem, hogy eddigi magamtartásától eltérően, rendes tagot bátorodom ajánlani a Társaságnak. Egész röviden legyen szabad csak annyit mondanom, hogy ezt az ajánlást a Kisfaludy-Társaság iránt való *kötelességemnek* éreztem.

Kairó, 1911 decz. 22.

Beöthy Zsolt.
r. tag.

2. PAPP ZOLTÁNT ajánlják Apponyi Albert gróf és Ferenczi Zoltán rendes tagok.

Alólirottak tisztelettel ajánljuk a Társaság rendes tagjául a költői helyre Papp Zoltán orsz. képviselőt, a Petőfi-Társaság tagját. Papp Zoltán azon hatások alatt fogott a költészethez, melyek mint a magyar nép és magyar nemzet legbelsőbb lelki életéből fakadtak, Petőfitől és Aranytól a magyar műköltészet alapelveivé téve nemzeti költészetünket, a legmagasabb fokra emelték s Tóth Kálmán és mások költészetén át egészen máig különböző egyéni módosulásokban egy kiterjedt és virágzó költészetet teremtettek. Ez az irány elsősorban magyaros, másodsorban népies és mint ilyen, főleg napjainkban, különösen fontos a szerepe abban, hogy a különböző külföldi utánpótlások és nemzetközi irányzatok mellett a nemzeti hagyományokat ápolja, a legigazabb népiesség elvét fentartsa s állandóan fejlesztve vagy művelve, költészetünkben megmentse azt, a mi leginkább a miénk, irodalmunkban a legsajátabb és legeredetibb vonás.

Mint ennek az iránynak híve, épen a Tóth Kálmán szobra alapjára szerkesztette és saját s mások költeményeiből adta ki *Előre* cz. költői gyűjteményét 1883-ban. Önálló művel Szegeden lépett fel 1886-ban, midőn kiadta *Költeményeit* egy 186 lapra terjedő kötetben, melyből és egyéb költeményeiből csakhamar több elterjedt a népnél dallamával együtt, melyeket szintén a legtöbb esetben maga szerzett. Jellemző és érdekes adata ennek az, a mit Jókai a *Sárga rózsza* cz. híres betyár-regényében egészen véletlenül fölemlít. Elmondja t. i., hogy a legény, Decsi Sándor, elénekel egy dalt, melynek kezdete: *Nem fú a szél, nem forog a dorozsmai szélmalom* s megjegyzi Jókai, hogy ezt a dalt, mint a katángkórót tépte ki a szél a pusztából annyi mással együtt és viszi tovább. Pedig ez a dal is a Papp Zoltán dalai közül való. Elég ha néhánynak felemlítjük az első sorát, hogy azon-

nal eszünkbe jusson dallamával együtt, mint népdal, minők: *Angyal kellett az Istennek, A szemedbe néztem, Fogjátok meg a lovamat, Gyöngé harmat reszket, Hát miért nem muzsikálnak, Hogyha nekem szárnyam lenne, Iszogatok, dalolgotok* stb. stb. De írt Papp Zoltán másfajta költeményeket is, melyekben egyéni érzelmeit, hazafiui bánatát, magyaros felfogását, bölcselkedését, a magyar élet egy-egy képét, jelenetét rajzolja. Ezekben nem szorosan népies, de minden ízében lelkesen magyar s bennök mindenütt egészséges, meleg magyar élet, magyaros íz és nemzeti erő van. E költeményeiből nagy válogatással adott ki újabban egy díszműben mintegy 130 költeményt, közülök 54-et maga írta dallamával együtt s épen ezt az alkalmat találjuk illőnek arra, hogy ennek sikere miatt őt a Tekintetes Társaság szíves jóindulatába és tagjai közé megválasztásra ajánljuk, mint olyan irodalmi társaságnak, mely mindig a nemzeti hagyományok őre volt s mely maga is épen a nemzeti költészet korában, ennek egyik legnevezetesebb képviselőjének nevét hordva alapult.

Melylyel vagyunk a

Tekintetes Társaságnak

mély tisztelettel

Bpest, 1911. decz. 20.

Apponyi Albert

r. tag.

Ferenczi Zoltán

r. tag.

3. Pósa Lajost ajánlja Szabolcska Mihály rendes tag.

Pósa Lajost a költői helyre ajánlom a Kisfaludy-Társaságba.

Pósa Lajost úgy is, mint a magyar gyermekvers-irodalom apját, úgy is mint az utolsó 20—25 esztendőben népünk ajkára, sőt lelkébe átplántálódott legszebb magyar dalszövegek költőjét méltónak itélem Társaság tagságára.

Temesvár, 1911. decz. 30-ikán.

Szabolcska Mihály

r. tag.

II.

Rendes tagúl az íróval betölthető helyre :

1. BÁN ALADÁRT ajánlja Szabolcska Mihály rendes tag.

Dr. Bán Aladárt az írói helyre ajánlom a Kisfaludy-Társaságba.

Dr. Bánnak szabályszerint melléklek részletes kimutatását irodalmi munkásságáról.

Temesvár, 1912 december 30-ikán.

Szabolcska Mihály.

r. tag.

2. CSÁSZÁR ELEMÉRT ajánlja Ferenczi Zoltán rendes tag.

Alólírt mély tisztelettel ajánlom a megürült írói tagsági helyre r. tagnak dr. Császár Elemér tanár urat, irodalomtörténeti és műtörténelmi író. Császár Elemér úr 1874-ben született s így jelenleg csak 37 éves, ennek daczára azonban az önálló művek egész sorára mutathat rá, melyek a következők: 1. *Firenzei prærafaelisták* (1897), *Kisfaludy S. : A Dárday-ház* (1902), *Verseghy Fer. élete és művei* (1903), *Verseghy Ferencz nyelvtudományi műveiből* (1904), *Mikes Kelemen törökországi levelei* (1909), *Ányos Pál versei* (1907), *A középkori szobrászat és festészet története* (1907. A művészetek története cz. vállalatban), *Verseghy Ferencz összes költeményei* (1910), *Kisfaludy Sándor életrajza* (1910), *Ányos Pál életrajza. (Történeti Életrajzok.)*

E művei közül a Verseghyre vonatkozók egyenesen alapvetők s bennök épen úgy kiváló a kutatás alapossága, mint a feldolgozás nyelvi és alkotási gondja, mely tekintetben kivált a *Kisfaludy Sándor életrajza* méltán nyert elismerést a kritika előtt. Értekezéseinek és kisebb cikkeinek, bírálatainak száma, melyek a *Budapesti Szemlében* és más szaklapokban, folyóiratokban jelentek meg, akkora, hogy itt ezen a helyen szó szerint felsorolhatatlanok s így mellékelve ez iránt azt, a mi a *Magy. Tud. Akadémiai Almanach* 1910-iki 163—171. lapjain fel van mint ebbeli munkásságának részletes eredménye sorolva, legyen szabad tisztelettel csak azt említenem fel, hogy nagyobb értekezéseinek száma 18, kisebb értekezéseinek és cikkeinek száma 88, bírálatainak, ismertetéseinek száma 114, vagyis összesen 220. E mellett ő szerkeszti 1905 óta az *Egyetemes Phil. Közlönyt* s ő dolgozta ki részletes tervezetét annak a tudományos magyar irodalomtörténetnek, melynek e sorok írója volt indítványozója, de csak egy rövid

indokolással, míg Császár tervezete kiterjed a részletekre s az akadémia irodalomtörténeti bizottsága egész terjedelmében elfogadta, mint a tervezett nagy mű vázlatos alaptervét. De ezeken kívül is, dr. Császár Elemér tevékeny, munkás, lelkes férfiú, benne a t. Társaság oly tagot nyer, a ki részt fog venni minden irányban a társaság céljait előmozdító munkásságban. Legkivált legyen szabad rámutatni arra, hogy Társaságunk ægise alatt s lényegileg kiadásában meg fog indulni rövid időn elnökünk nagyszabású indítványa értelmében a magyar írók műveinek sorozatos kiadása, melyben dr. Császár Elemér, mint szakerő, rendkívül becses szolgálatokat tehet s bizonyára fog is tenni mint olyan, ki philologiai képzettségénél, kutatásai eredetiségénél s a kikutatott anyag feldolgozásában, stíljának magyaros szabatosságában való gondosságánál és képességénél fogva e munkára kiválóan alkalmas és a ki felsorolt írói és kutató érdemei által egyaránt rászolgált t. Társaságunk megtisztelő figyelmére és jóakarására.

Mindezeknél fogva ajánlásomat megújítva, maradok a

T. Társaságnak

mély tisztelettel

Bpest, 1911 decz. 21.

Ferenczi Zoltán

r. tag.

3. KÁLMÁNY LAJOST ajánlja Sebestyén Gyula rendes tag.

A megüresedett írói helyre redes tagul ajánlom *Kálmány Lajost*, a derék alföldi magyar plébánost, a ki öt kötetre terjedő hatalmas népköltési gyűjteményével örök időkre beírta nevét a magyar irodalom történetébe. Ajánlok benne egy tudós férfiút, ki az összehasonlító folklore világánál nálunk először ismerte fel azt, hogy népköltési emlékeinket nemcsak æsthetikai szempontból kell értékelnünk, hanem kutatnunk kell bennük azokat az összehasonlító úton megállapítható néprajzi elemeket is, a melyek fajiságunkat jellemzik, vagyis a népköltészetét nemcsak nyelvben, de lélekben is nemzeti költészeté avatják. És azon a téren, a melyen Kriza János unitárius püspököt és Ipolyi Arnold r. kath. püspököt hitsorsosai az úttörő munkás-ság egyébként is könnyen félreérthető szerepében nem szívesen látták, Kálmány Lajos már káplán korában elkövette azt a vakmerőséget, hogy saját költségén összegyűjtötte és ki is nyomatta *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* című két kötetes és *Szeged népe* című három kötetes kritikai szigorral rendezett népköltési gyűjteményét, továbbá *A csillagok nyelvahagyományainkban* és *Világunk alakulásai nyelvahagyományainkban* című értékes tanulmányait. Ugyan-

akkor a M. Tud. Akadémia is kiadta két értekezését: *Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya* és *Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban*.

A szakfolyóiratokra szintén kiterjesztendő gazdag munkásságának itt hirtelen vége szakadt. Történt pedig azért, mert a 20 esztendőös káplánságot 10 esztendőös betegség követte. Most azonban, hogy a beteg föllábadt, nyomban a mi Népköltési Gyűjteményünk munkásai közé állt — és kiadás végett már be is nyújtotta Ipolyi Arnold elveszettnek vélt mesegyűjteményének nagyértékű kritikai kiadását. Bejelentette továbbá, hogy ezt követőleg Abafi Lajos gazdag gyűjteményét és a saját gyűjtéseinek még kiadatlan köteteit is sajtó alá rendezi.

Mivel eddig még nem volt magyar gyűjtő és nem volt tudományos kutató, a ki az alföldi magyarság költészetének rendkívül nehezen hozzáférhető régi és értékes emlékeit Kálmány Lajosénál élesebb szemmel fölismerni és mélyebb tárgyismerettel hozzáférhetővé tenni tudta volna, szerintem a tekintetes Társaság nemzeti irodalmunk legértékesebb munkásainak egyikét vonná körébe, ha ezt a méltatlanul mellőzött kiváló férfiút tagjai sorába emelné.

Budapest, 1911 december 31.

Dr. Sebestyén Gyula
r. tag.

4. VOINOVICH GÉZÁT ajánlják Angyal Dávid, Haraszi Gyula és Ábrányi Emil rendes tagok.

A Kisfaludy-Társaság rendes tagjának melegen ajánljuk Voinovich Géza bölcsészlet-doctort, a kolozsvári egyetemen a magyar irodalomtörténet magántanárát, a M. Tud. Akadémia levelező tagját, a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottságának tagját és a Budapesti Szemle szerkesztőjét.

Voinovich kritikáival és irodalomtörténeti munkáival tette nevét ismeretessé. Voinovich szerkesztette báró Eötvös József munkáinak húsz kötetes kiadását. E kiadáshoz van csatolva báró Eötvösről írt élet- és jellemrajza, mely a Magyar Tudományos Akadémiától pályadíjat nyert. Voinovich adta ki Shakespeare összes műveit hat kötetben életrajzzal és négy bevezető tanulmánnyal. Id. gróf Teleki László irodalmi munkássága, Arany László; Madách fiatalkori négy színművéről s Madách lyrai költészete című tanulmányai eléggé ismeretesek. Heinrich Gusztáv Egyetemes Irodalomtörténetében Voinovich írta meg az angol irodalom történetét a reformatio óta. Drámákról, irodalmi tanulmányokról, regényekről s lyrai költeményekről írt bírál-

latai az Uj Magyar Szemlében, a Hétben és a Budapesti Szemlében jelentek meg.

Lelkiismeretes és tehetséges író. Műveltsége igen sokoldalú, fogékonysága nagyon élénk, stylusának elevensége, fordulatossága és szemlélhetősége figyelemreméltó. Sokat tanult a legjobb hazai és külföldi íróktól, de eredeti benyomások alapján fejlesztette stylusát és ítélőtehetségét. Gondolatait könnyed, kerekded formába bírja önteni. Lévy Józsefről írt bírálata a legjobbak közé tartozik, a mit ez ünnevelt lyrikusunkról írtak.

Irodalomtörténeti tanulmányaiban finom érzéke és kutatói alaposága új eredményekkel gyarapították irodalomtörténetünk tudományát. Nem régen Othellóról írt kitünő felolvasásával gyarapítván a magyar Shakespeare-irodalmat, egyszersmind előmozdította a Társaságnak egyik jelentékeny irodalmi feladatát. Már ez érdemek is eléggé igazolnák megválasztását.

De meg kell említenünk még azt is, hogy Voinovichot Jánosi Gusztáv, a kiváló műfordító helyére ajánljuk. Illőnek gondoljuk, hogy Voinovich töltsen be Jánosi helyét. Mert ő is fordított drámát és beszélyeket s azonkívül mint a Klasszikus Regénytár egyik társzerkesztőjének nagy érdeme van a magyar fordítói irodalom terén. A kitünő vállalat szép, magyaros fordításokban adja kezébe az olvasónak a külföldi irodalom legértékesebb regényeit. Az illető kötetekhez Voinovich írta meg Scott Walter, Thackeray, Bulwer, Dosztojevszky, Gonesárov, Lermontov, Turgenyev, Meyer Konrád Ferdinánd s Keller Gottfried jellemrajzait. E rövid, de igen élénk és beható dolgozatok essayirodalmunk jelesebb termékei közé tartoznak. Szerzőjük gazdag irodalmi tájékozottságot egyesít bennök oly irodalmi érzékkel, mely szép sikerrel keresi a jellemzőt és lényegest. Talán az orosz regényírókat jellemzi a legtalálóbban és a legtöbb eredetiséggel. Megválasztása méltó jutalma volna érdemeinek és egyszersmind hasznára válnék a Társaságnak, melynek céljait mint essay-író s mint kiválóan képzett bíráló hathatósan elősegítené.

*Dr. Angyal Dávid.
Dr. Haraszti Gyula.*

Ajánlom rendes tagul *Voinovich Gézát.*

Ama kevesek közt, a kik ma komoly készültséggel és tisztultabb becsvágygyal dolgoznak az essay, a széptani kritika elhanyagolt területén, Voinovich Gézát a legjobbak sorába helyezem.

Senkiről sem mondható több joggal, hogy a nyugateurópai

műveltség magas színvonalán áll, — de a nyugateurópai műveltség nála nem szolgál jogczímül arra, hogy illetlen fenhéjazással kicsinyelje a magyar irodalom multját és jelenét; se arra, hogy elfajult decadens-költők hóbortos dicsőítője legyen és a maga szeszélyes tetszését vagy rosszalását állítsa gögös elbizottsággal az igazságosan mérlegelő kritika fölébe.

Széles, alapos tanultsága fitogtatás nélkül, nemes szerénységgel nyilatkozik meg értékes írásaiban. Igazságszeretet, előkelő ízlés, finom modor és a génius nagy tisztelete jellemzi mindazt, a mivel időnként a közönség elé áll. Erős elmével fogalmazott bírálatain szép és gyöngéd lelkület csillog keresztül. *Othello*-ról és *Az ember tragédiájá*-ról írt tanulmányaival a magyar essay-irodalom nagy gazdagodását mozdította elő.

Hiszem és vallom, hogy a Kisfaludy-Társaság választása méltán eshetik rá, mert kevesen alkalmasabbak arra, hogy a Kisfaludy-Társaságot hivatása teljesítésében kiváló munkaerővel és férfias ambícióval támogassák.

Budapest, 1911. december 30.

Ábrányi Emil.

III.

Levelező tagúl:

1. ORSZÁGH PÁLT ajánlják Kozma Andor és Pekár Gyula rendes tagok.

A jövő 1912. évi tagválasztó közülesen betölthető levelező-tag-sági helyek egyikére *Országgh Pált*, a legnagyobb tót költőt és műfordítót, ki a magyar költészet több remekművének szinte csodálatos tökéletességű tolmácsolója, mély meggyőződéssel s szívem egész melegével ajánlom.

Országgh Pál, költői álnévén «*Hviesdoslav*» «a csillagdicsőítő», hazafias tót nyelvű honfitársaink közt méltó dicsőítője a mi három fényes irodalmi csillagunknak is: Arany Jánosnak, Petőfinek és Madáchnak.

Ennek az egész éjszakai szláv világban igen nagyra tartott tót költőnek köszönhető, hogy a Kárpátok közt s azok lábánál elterülő nagy darab földön, mely még magyar állami, de már nem magyar nyelvű terület, fel a határig tovább zeng az ének V. László királyról, Mátyás anyjáról, Szondi két apródjáról, Zách Klára tragikumáról s a hősie Rozgonyi Cziczelléről, — tanusítva és tanítva, hogy nemzeti történetünk hagyományai ebben a hazában mindenütt ugyanazok;

ez a nagy tót költő hirdeti ott a nagy magyar költő szívének sugallatát, hogy «a költőnek csak egy hazája van»; ez visszhangoztatja ott a homéri fénytől az ossiáni homályhoz forduló honfíbut; ez a dalnok búját s azt a keservet, mely a lant letevésére készíti a költőt, ha nem övezheti többé dicsőség fényével a nemzetet és hazát. És ez mondja ott el, hogy ott is megértsék, Ágnes asszony borzalmasan szép históriáját s ez zenéli el ott a nép nyelvén a Családi kör nyájas nocturnejét.

S mindebből és még sok szebbnél-szebb Arany János vers remek fordításából, tőle, általa nem kevésbé köztudomású ott, mint a fajmagyar vidékeken, hogy a mi hazánkban a művészetek legnemesebbike: a költő művészet, oly magas tökéletességre emelkedett, mint akár a világ legelső culturnepeinél.

Még többet fordított Országh Pál Petőfiből, a ki különben a tótok között már eredeténél fogva is nagyon népszerű. A tótok büszkékre és méltán, hogy e világraszóló költői lángelmét az ő fajuk adta a magyarságnak, viszont érdekes különössége a sorsnak, hogy Országh Pál lett az ő legnagyobb költőjük, kit régi nemesi nevével fogva fajmagyar eredetűnek kell tartanunk, s hogy épen ez tártta eljűk legszebb fordításokban Petőfi költészetének kincseit.

Madách Ember tragédiája Országh Pál tót fordításában e nagyszerű műnek alighanem egyik legtökéletesebb műfordítása mindazok között, melyekkel most már a világirodalom dicsekszik. Nálam tótul sokkal jobban, tökéletesen tudó magyarok, kik Országh Pál fordítását az eredetivel sorról-sorra összevetették, a fordításnak nemcsak hűségét, hanem költői formájának és kifejezéseinek szépségét, valamint nyelvbéli tökéletességeit is lelkesen magasztalják.

Ennyit tett Országh Pál a magyar irodalom dicsőségeért, ismertetéseért tót nyelven. Ennyi fényes érdemmel bizonyára sokszorosan méltó arra, hogy a Kisfaludy-Társaság, melynek körében Bachát Dániel halála óta irodalmunk tót ismertetői képviselve nincsenek, őt levelezőtagjává válaszsza. Hogy ezenkívül Országh Pál, mint eredeti tót költő, elismerten a legnagyobb, hogy igazi nagy költő, kinek számos munkája, köztük különösen a «Hájnikova žena» («A császár felesége») rendkívül becses és népszerű, az biztosítja a Társaságot arról is, hogy Országh Pál levelezőtaggá választásával nem csupán elismerést nyújt, hanem díszben maga a Társaság is gyarapszik.

Országh Pál magyar állampolgár s a költészetnek szentelt és igazi költőhöz méltó nemes, tiszta életet él Alsókubinban. A kedves, becsületes, hazafias tót nép, melynek nyelvén ő a «Hviesdoslav», «a csillagdícsőítő» szebben dalol, mint bárki más, nagy culturérzékettanusít azzal, hogy őt rendkívüli-tisztelettel és szeretettel becsüli meg.

De komoly, emberszerető s minden tekintetben kifogástalan egyénisége minden magyar részéről is, a ki őt és költői működését ismeri, szintén csak nagyrabecsüléssel és őszinte vonzalommal találkozik.

Ismételten ajánlva őt levelezőtagnak, maradok
Budapest, 1911. évi december hó 31-én

Hozzájárul

Pekár Gyula.

kitünő tisztelettel

a tekintetes Társaságnak
alázatos szolgálója

Kozma Andor.

r. tag.

2. SIROLA FERENCZET ajánlja Beöthy Zsolt rendes tag.

A Kisfaludy-Társaság egyik üresedésben levő levelezőtagnak helyére tisztelettel ajánlom *Sirola Ferencz* olasz műfordítót, a fiumei áll. gymnasium tanárát.

E tanintézet tanárai közül egész kis kör fáradozik lankadatlan buzgósággal és egyre gyarapodó sikerrel azon, hogy költészetünk legkiváló alkotásait az olasz közönséggel minél jobb és hűbb fordításokban megismertesse. Ennek a körnek vezetője, legmunkásabb és legnagyobb eredményekre jutott tagja *Sirola Ferencz*. Eddig őt kötetben bocsátotta közre *Petőfi*, *Vörösmarty* és *Arany* válogatott költeményeit. Műfordításáról a firenzei irodalmi szemle igen nagy elismeréssel szól.

Azt hiszem, ilyen érdemes munkásságot illik Társaságunknak elismerésben részesíteni s buzdítani úgy őt magát, mint az egész derék fiumei kört.

Kairó, 1911. december 22.

Beöthy Zsolt

r. tag.

3. STEINBACH JÓZSEFET ajánlja Heinrich Gusztáv rendes tag.

A Kisfaludy-Társaságban megüresedett tagsági helyek egyikére bátorkodom *Steinbach József* német műfordítót levelező-tagnak ajánlani.

Steinbach 1902-ben adta ki *Petőfi*-fordítását (azóta második kiadásban is megjelent). Lefordította *Petőfi* összes versműveit, — csupán a «Helység kalapácsát» hagyta el, melynek tősgyökeres népies és sokszor groteszk humorját szerinte a külföldi közönség nem igen méltányolhatná, de azonfelül nyelve és stylje is alig ültethető át idegen nyelvre; — továbbá három politikai költeményét, melyek szé-

lesebb körökben még ma is kedvezőtlen hatást keltenének; — végre az ifjúsági kísérleteket és néhány töredéket. A fordítás tehát nem adja a teljes Petőfit a szó legszorosabb értelmében, de még így is jóval többet költészetéből, mint a nagy költőnek bármely más fordítója.

A fordító osztatlan elismerésre méltó munkát végzett, melyre a legnagyobb lelkesedéssel és odaadással egy teljes életet szentelt. Fordítása nem kifogástalan, a mi az átültetett művek tömegénél és igen eltérő jellegénél könnyen érthető; részemről főleg a verses alaknak sokszor alkalmazott módosítását nem tudom helyeselni; de nagy szeretettel és gonddal végzett munka. Előszavának minden sorából kisugárzik rajongása Petőfi geniusa iránt, melynek páratlan nagyságát nem győzi lelkes szavakban ünnepelni. Ezen rajongása lelkesítette nehéz feladatának megoldására, melynek élete legszebb éveit szentelte.

A Kisfaludy-Társaság igaz érdemet ismer el és jutalmaz, mikor nemzetünknek és irodalmunknak ez önzetlen és érdemes barátját tagjainak díszes sorába fölveszi.

Budapest, 1911. december 31.

Tisztelettel

Heinrich Gusztáv
r. tag.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10310/1952. sz.

A TÁRSASÁG VAGYONA

1911 december 31-én.

1. Kinn fekvő alapítványokban_ _ _ _ _	16,720	K — f
2. Értékpapirokban névérték szerint_ _ _ _ _	444,800	« — «
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon_ _ _ _ _	13,168	« — «
	<u>Összesen</u> 474,688	K — f

2120

